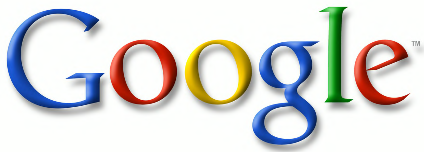
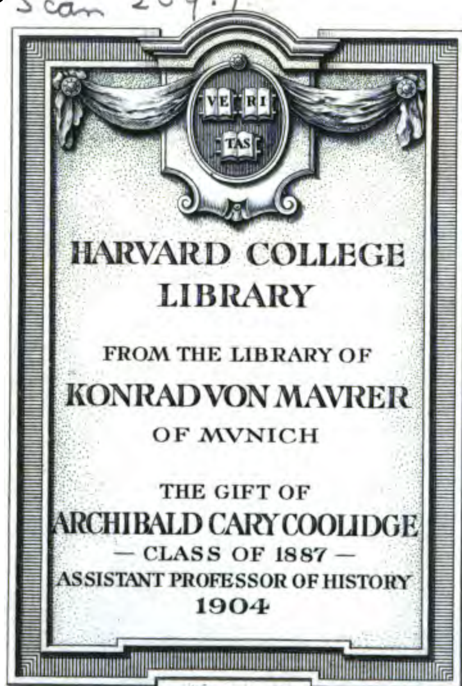

VE
RI
TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

TREDIE RÆKKE

TREDIE BIND

KRISTIANIA
TRYKT HOS GRØNDAHL & SØN
1895

INDHOLD.

NOGLE BEMÆRKNINGER TIL NORGES KIRKEHISTORIE.

AF

K. MAURER.

(Oversat for Historisk Tidsskrift efter Forfatterens Manuskript).

Efterat Chr. A. Lange, R. Keyser og nærværende Forfatter havde skrevet sine Arbeider over Norges Kirkehistorie, og P. A. Munch i sit store Hovedværk i det mindste som Bigjenstand ligeledes havde havt den under Behandling, blev den norske Kirkes ældre Historie i længere Tid ikke indgaaende gransket. Først efter Forløbet af to-tre Tiaar ere A. D. Jørgensen og A. Chr. Bang paa dette Omraade traadte frem med nye og selvstændige Undersøgelser, og til disse slutter sig nu paa særdeles velkommen Maade Abs. Taranger's Prisskrift om den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske. For at fremholde min Opfatning ligeoverfor det sidstnævnte Arbeide har jeg her udbedet mig Ordet. Imidlertid er det ikke Hensigten at underkaste det en nøiagtig Prøvelse i alle dets Enkeltheder, men alene at redegjøre for en Række Hovedspørgsmaal, med Hensyn til hvilke jeg gjerne ønskede at skaffe mine egne, siden Fremkomsten af mit forrige Værk (1855—56) i mangt og meget uddybede eller forandrede Anskuelser et Udtryk.

Taranger's Skrift lader sig passende skille i to Halvdele, hvoraf den første meddeler den ydre, historiske Over-

sigt og er udarbeidet paa Grundlag af de forhaandenværende historiske Kilder, medens den anden er af overveiende juridisk-dogmatisk Karakter og væsentlig støtter sig til de opbevarede Retsbøger. Ifølge Sagens Natur foranlediger den første færre Bemærkninger fra min Side end den sidste [1]).

I.

I sit første Afsnit omtaler Forf. de nordiske Vikinger i England. Med Ret fremhæver han herunder den mægtige Andel, som den norske Gren af Nordgermanerne havde ved Siden af den danske i de paa engelsk Jordbund foretagne Indfald og Erobringer. Uden en saadan Andel vilde i Virkeligheden de Træk, der danne den norske Kirkehistories Begyndelse, ligefrem være uforstaaelige. I andet Afsnit behandles derpaa den angelsaksiske Kirke, saavel historisk — i dens vaklende Overgange mellem bedre og slettere Tilstande —, som med Hensyn paa Kirkeforfatningen med dens Erkebispedømmer og Bispedømmer, Synoder, Kirker og Præstegjæld, dens Præster og dens Forhold til Statsmagten. Det tredie Afsnit handler om den norske Kirkes Grundlæggelse og skildrer altsaa Kristendommens Indtrængen i Norge i Tiden fra Kong Haakon den godes til Kong Olaf Haraldssøns Regjering. Herunder omtales ogsaa sidstnævnte Konges kirkelige Lovgivning. Det fjerde Afsnit vies de angelsaksiske Missionærer i Norge og

---

[1]) De af Oversætteren anvendte Forkortelser ville forstaaes af sig selv; dog hidsættes for de med Emnet mindre bekjendte Læsere, at Frost. staar for Frostathingsloven, Gul. for Gulathingsloven, Borg. for Borgarthingsloven, Eids. for Eidsivathingsloven, Kr. for Kristenret, angels. for angelsaksisk, oldsaks. for oldsaksisk, oldhøit. for oldhøitydsk, oldfris. for oldfrisisk, oldn. for oldnorsk.

staar følgelig i den nøieste Sammenhæng med det umiddelbart forudgaaende. Begge Afsnit skulle her underkastes en noget nærmere Granskning.

Som den ældste af de engelske Missionsbiskopper betegner Forf. hin „Sigefridus Norwegensis episcopus, monachus Glastoniæ“, som Vilhelm af Malmesbury opfører blandt de paa Kong Eadgar's Tid (959—75) levende Biskopper. Denne kronologiske Angivelse havde man hidtil almindeligvis forkastet. Lappenberg vilde gjøre nævnte Siegfried til den samme som Svenskernes Apostel af dette Navn, der virkede i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede. R. Keyser, Munch og jeg selv troede i ham at gjenkjende den *Sigurðr monachus*, der synes at tilhøre omtrent den anden Halvdel af det 11te Aarhundrede, og endelig holdt Jørgensen ham for den Biskop Sigurd, som Kong Knut sendte til Norge i Aaret 1029, og som atter forlod dette Land to Aar efter. Taranger mener derimod at kunne opretholde Vilhelms Kronologi, idet han henviser til *Heimskr. Hákonar S. góða,* Kap. 15, ifølge hvilket Sted Haakon ikke alene lod Præster, men ogsaa en Biskop komme over fra England. Denne Meddelelse er imidlertid lidet troværdig, saasom den hverken bestyrkes af *Ágrip* eller *Fagrskinna,* og derhos Snorre selv, ligesom *Ágrip*, senere hen kun taler om Præster, uden at nævne nogen Biskop. Heller ikke svarer den til de kronologiske Krav, idet Kong Haakons Omvendelsesforsøg skulle have fundet Sted længe før hans Død († 961) og altsaa i ethvert Fald tidligere end Kong Eadgars Regjering. Paa den anden Side opfører Vilhelm blandt sine Biskopper flere, der paaviselig først opnaaede Værdigheden efter denne Konges Død, og som tildels beklædte den langt ned i det 11te Aarhundrede. Da han nu øiensynlig hentede sine Angivelser fra Nekrologier,

som alene pleiede at angive Dødsdagen, men ikke Dødsaaret, var en Feiltagelse med Hensyn til det sidste saameget lettere gjørlig, navnlig for Siegfrids Vedkommende, om hvem der blot var det ubetydelige Træk at berette, at han havde skjænket *quatuor cappas* til sit Kloster. Muligheden af, at hans Virksomhed i Norge først har tilhørt den anden Halvdel af det 11te Aarhundrede, synes mig derfor ikke udelukket.

I det følgende omhandles ogsaa den Biskop Sigurd, som var Hirdbiskop hos Kong Olaf Tryggvesøn. Dog havde Forfatteren neppe behøvet at tage Anstød af, at denne hos Odd Munk og, som det kan tilføies, ogsaa hos Gunnlaug (Flatøb. Kap. 400, S. 511) tillige fører Navnet Jon, medens han hos Adam af Bremen saavelsom i Historia Norvegiæ alene optræder under Navn af Johannes. En nogenlunde samtidig svensk Konge hed jo paa engang Anund og Jakob og den bekjendte Danekonge baade Knut og Lambert. Derimod har Forf. Ret i at fastholde denne Sigurds Identitet med den svenske Siegfrid. — Under Omtalen af Seljemændenes Legende polemiserer Taranger ligesom G. Storm mod S. Bugge i Anledning af den sidstes Opfattelse af Navnet Sunnifa som Sunnoveifa og den deraf dragne Slutning, at tydske Missionærer her skulde have øvet Indflydelse. Paa Uenigheden herom vil jeg ved denne Leilighed ikke nærmere indlade mig, men kun til Berigtigelse af en S. 155 anført Bemærkning af modsat Indhold fremholde, at allerede Förstemann (Altdeutsches Namenbuch I S. 1129) har paavist Navnet *Sunnoveifa, Sonnoveifa*, i frankiske Diplomer fra det 6te Aarhundrede, og at ligeledes S. Bugge (i L. Daae's Norges Helgener, S. 152, Anm. 2) har anført Vidnesbyrd for dets Benyttelse i Aaret 533, hvorimod i England *Sonneva, Sunieva* ikke er bleven paavist før den

normanniske Erobring, en Tid altsaa, da frankiske Indflydelser allerede ere stærkt fremtrædende i Landet. Ogsaa Præsterne Theobrandus og Thermo eller Thangbrand og Thormod omhandles, men neppe paa rigtig Maade. Det er kun Thjodrek Munk, som giver dem de to første Navne, dog saaledes, at han ved Thermo tilføier: *„quem illi materna lingva Þormoð appellabant“* (Kap. 12, S. 21), et Tillæg, som turde vise, at han vilkaarlig har latiniseret Navnenes Former. Derimod bruge Islænderne stedse Formerne *Þormóðr* og *Þangbrandr*, og navnlig findes de allerede begge hos Are i Henhold til de Beretninger, denne modtog af sin Pleiefader, Hall Thorarinssøn (død 1090), som selv erindrede, *„at Þangbrandr scírþe hann þrévetran“* (i Aaret 999). Efter dette lader der sig neppe tvivle om Korrektheden af denne Form af Navnet, saameget mindre som ogsaa Historia Norvegiæ omtaler *Thangbrandum presbyterum*, medens den ikke nævner Thormod. Rigtigt er det vistnok, at Navnet *Dankbrand* ikke i Tydsk lader sig paavise; men vi have talrige med *Dank-* i første Stavelse sammensatte Navne, som f. Ex. *Dankbald*, *Dankbert*, *Dankburg*, *Danktag*, *Dankfried*, *Dankhard*, *Dankhild*, *Dankmar*, *Dankrad* o. fl., og da ogsaa *-brand* i anden Stavelse er ganske sædvanlig, sees Navnet at være fuldkommen regelret dannet. Paa den anden Side er det heller ikke let at indse, hvorledes Islænderne skulde være komne til denne Form, hvis Navnet *Diotbrand* havde foreligget dem, især da Navne som Thjodrek, Thjodolf, Thjodgerd, Thjodhild vare i fuld Brug. Men ere vi saaledes berettigede til at anse den islandske Tradition med Hensyn til Navnets Form for den sikkreste, maa den ogsaa blive at skjænke Tiltro i, at Dankbrand var fra Sachsen og ikke, som Thjodrek opgiver, fra Flandern. Til med Forf. at regne ham blandt

de angelsaksiske Missionærer finder jeg endnu mindre Spor af Opfordring. Islænderne, de eneste der — som det synes, paa Grundlag af en kirkelig Kilde — meddele nærmere Oplysninger om Manden, lade ham komme til Danmark med en fra Bremen til Aarhus udsendt Biskop og herfra gjøre sit første Bekjendtskab med Kong Olaf, som dengang befandt sig paa Hærtog i Østersøen. Da han derpaa for en Drabssags Skyld maatte forlade Danmark og Tydskland, skal han være tyet til Olaf i England, hvor han blev dennes Hirdpræst. Om nogen Overgang i den engelske Kirkes Tjeneste er der saaledes fra hans Side ikke Tale. Tværtimod har kun den tilfældige Omstændighed, at Olaf dengang herjede paa de britiske Øer og ikke længere i Vendland, til Følge, at Sakseren opsøger ham der og ikke her og fra England drager med ham over til Norge. Hvilken Nation Thormód tilhørte, siges os derimod ikke. Om ham erfare vi overhovedet kun, at han med Gizur hvide kom over til Island, hvor han før Forhandlingerne paa Althinget læste en Messe. Det er et rent Fantasistykke, naar Forf. S. 164—65 kalder ham en engelsk Præst og i hans Optræden vil spore „et Pust af Osvald's og Ælfheah's Aand“ samt lader ham blive overdraget Omsorgen for den islandske Befolknings første Skridt paa den nye Troes Bane, under hvilken Virksomhed Døden skulde have overrasket ham!

I sin Omtale af Olaf den helliges Medhjælpere holder Forf. sig nogenlunde til de gjængse Angivelser. Om Biskopperne Grimkell og Sigurd eller Siegfrid samt Rudolf og Bernhard gjengiver han de kjendte Beretninger, ved hvilke blot kunde være at mærke, dels at Grimkell ifølge Odd (Flatøb. I Kap. 403, S. 516) skal have været en Søstersøn, ikke, som Thjodrek vil, en Brodersøn af den ovennævnte Biskop Sigurd eller Johannes,

dels at hans Forfatterskab til den af G. Storm nylig opdagede Olafskollekt er af meget problematisk Art, ligesom da ogsaa Storm selv forsigtigvis har udtalt sig derhen, at man vel turde kunne betragte Biskop Grimkell eller en af hans Geistlige som Forfatteren. Imidlertid er der to andre og vægtigere Bemærkninger at gjøre. Efter Taranger's Mening (S. 166) fremgaar det ikke af Magister Adams Beretning, at der paa Olafs Tid har virket nordtydske Missionærer i Norge, og i ethvert Fald skulle saadanne dersteds ikke have spillet nogen fremragende Rolle. Dette er dog vel formeget sagt. Adam yttrer (II Kap. 47) under sin Omtale af Erkebiskop Unwan (1013—29): „*Archiepiscopus etiam alios viros doctissimos ordinavit in Norvegiam vel Suediam; alios vero ab Anglia ordinatos*“ o. s. v. Han lader følgelig, med stærk Betoning af Forskjellen, ved Siden af de engelske Missionærer ogsaa Mænd, der vare ordinerede i Bremen, afgaa saavel til Norge som til Sverige. Overhovedet tager Forf., uagtet han (S. 178) betegner Adams Værk som den ældste saavelsom den bedste Kilde for den norske Kirkehistorie, det ikke destomindre noget let med hans Angivelser, og han meddeler derfor intet levende Billede af den tydske og den engelske Kirkes samtidige Virksomhed og Antagonisme i den nordiske Mission. Idet han altfor ensidig følger de nordiske Kilder, lader han upaaagtet, at disse hvile paa mundtlig Overleverelse og for det meste først ere optegnede 150—200 Aar efter Begivenhederne, som de derfor nødvendigvis ere tilbøielige til at samle omkring nogle faa Personligheder, medens de til Gjengjæld forbigaa alle øvrige, samtidigt arbeidende Kræfter. Det andet Punkt vedrører Olaf digres Ophøielse til Helgen. Delvis efter E. Sars's Foregang (Udsigt I S. 293, 2den Udg.), men med stærk Overdrivelse af dennes Tanke,

bestrider Forf. (S. 169—70), at hin Ophøielse var et Produkt af politisk Beregning. Heri har han dog vel Uret. Indrømmes maa det naturligvis, at en saadan Beregning ikke havde kunnet slaa til, hvis ikke paa den ene Side religiøse Motiver havde stemt Folket eller i det mindste betydelige Dele deraf gunstigt for en Forherligelse af den faldne Konge, og paa den anden Side — hvad der var Hovedsagen — Trykket under det forhadte Daneherredømme havde opfordret til Opstand mod dette. Men hermed er dog kun udtalt, at Folkets gjærende Utilfredshed dannede det Grundlag, som bragte Beregningen til at lykkes, og at man herved med Dygtighed forstod at benytte sig af Geistligheden og de religiøse Følelser hos et talrigt Parti. Med Hensyn til den ved Kanonisationen anvendte Form — Beslutningen fattedes af Kongen, Biskoppen og Folkeforsamlingen, — er forøvrigt at bemærke, at Retten til at erklære nogen for Helgen rigtignok først ved et af Pave Alexander III til Kong Knut Eriksson i Aarene 1171—80 udfærdiget Dekretale (hos Rydberg, Sverges Traktater I S. 94—98; jfr. c. 1 X de reliquiis III 45) udtrykkelig tillagdes Paven. Dog betegnede denne heri ingenlunde sin Ret i saa Henseende som ny indført, men tværtimod som en forlængst bestaaende. Vistnok var den nævnte Beføielse tidligere ogsaa bleven overdragen Biskopperne og de stedlige Synoder; men den strakte sig aldeles ikke til den verdslige Magt (jfr. Hinschius, Kirchenrecht IV S. 241—45). Jeg har desuden allerede forhen leilighedsvis (Island, S. 112) gjort opmærksom paa, at man vel paa Island endnu ned i det 13de Aarhundrede lod Kanonisationer foretage ved Biskop og Althing, men at disse ikke anerkjendtes af Erkebiskoppen i Trondhjem. Heller ikke de af Forf. (S. 171) anførte Steder af angelsaksiske Love

godtgjøre, at den verdslige Magt foretog Kanonisationer; de vise kun, at den stillede bestemte Helgenfester under den verdslige Beskyttelse af Festdagshelligholdelsen.

Under Kong Magnus den gode lader endelig ogsaa Taranger tydske Missionærer blive sysselsatte i Norge. Kongens Sammenkomst med Erkebiskop Bezelin, hvorom Adam beretter, saavelsom den Virksomhed, der udfoldedes af den i islandske Sagaer og norske Biskopsfortegnelser omtalte Sakser Bernhard, vidne altfor tydelig om deres Arbeide. For Kong Harald haardraades Tid holder Forf. sig naturligvis først og fremst til Magister Adam, men mere indgaaende behandler han kun de engelske Missionærer Asgaut og Osmund. Sidstnævnte, der var bleven opdragen i Bremen, og som altsaa dog vel heller turde være at henføre til den tydske end til den engelske Mission, synes det (S. 192) ligefrem at skulle blive regnet til Fortjeneste, at han i Sverige spillede en tvetydig Rolle og viste Opsætsighed mod den tydske Erkebiskop, med hvilken han forøvrigt senere atter forsonede sig. Naar der imidlertid (S. 193) ogsaa fremsættes en Formodning om, at den Alfwardus, som Adam (III Kap. 53) nævner, har været en Englænder, Ælfweard, saa oversees herved, at allerede Munch (II S. 199 Anm. 1) i ham rigtigen har gjenkjendt den hellige Halvard. — Sluttelig finder jeg det ligeledes betænkeligt, naar Forf. (S. 194—99), i Anledning af Odds Bemærkning (Kap. 48, S. 317, i Fornm. Sögur X; i Munchs Udgave, Kap. 38, S. 39, læses ikke vedkommende Ord), at Mangelen paa tilstrækkelige Sprogkundskaber i høi Grad har besværliggjort Missionærernes Virksomhed, udtaler den Mening, at dette dog vel blot kan have gjældt de tydske Missionærer, idet ogsaa Kristnisaga fortæller noget lignende om Biskop Fredrik, og Kong Sven Estridssøn

gjorde Erkebiskop Adalbert tilsvarende Forestillinger. De engelske Missionærer, som Forf. under Paaberaabelse af deres Navne antager for det meste have været fra Northumberland og af engelsk-nordisk Herkomst, mener han derimod neppe have havt at kjæmpe med betydelige Vanskeligheder af sproglig Art. Paa Navnene er der imidlertid lidet at bygge, da disse jo som bekjendt i de forskjellige Lande og af de forskjellige Forfattere gjerne omsattes i de dem tilvante Former. De nordiske Kilders *Grímkell*, Adams *Grimkil*, vilde i angels. Optegnelser hede *Grimcytel*, et Navn, som virkelig ogsaa bæres af en Biskop af Sussex (S. 172 Anm. 2). Det norske Navn *Sigurðr* svarer til de tvende latinske Former *Sigafridus* og *Sigwardus* og vilde saaledes i Angels. lyde enten *Sigeweard* eller *Sigefred*. Hvad Osmund angaar, kaldes han vistnok med Rette saaledes i Historia Eliensis; men hos Adam (III Kap. 14, 15 og 70, samt IV Kap. 33) vexle Formerne *Osmund* og *Æsmund*, den vestgötiske Bispefortegnelse benævner ham *Astmuþær*, og Navnets oldnorske Form var *Ásmundr*. De norske Bisperækkers *Ásgautr*, Adam's *Asgotus* eller *Asgothus*, var ifølge Flatøb. I Kap. 403, S. 516, en Søstersøn af Grimkel og altsaa formodentlig Angelsakser; men Navnets Form er nordisk og vilde i Angels. lyde *Ôsgeât*. Om ingen af disse Mænd berette Kilderne os, enten de stammede fra Syd- eller Nordengland, og det er derfor kun en vilkaarlig Antagelse af Forf. uden Videre at forudsætte det sidste. Naar endelig Vilhelm af Malmesbury bemærker, at den northumbriske Dialekt var uforstaaelig for de søndenfor boende Saksere, saa følger heller ikke deraf, at den var Nordboerne mere forstaaelig, og de af Forf. meddelte Sprogprøver udvise i Virkeligheden, som det da ogsaa var at vente, en langt større Afstand mellem den nort-

humbriske Dialekt og det oldnorske Sprog end mellem den samme og den syd- eller vestsaksiske Dialekt. I det 10de og 11te Aarh. kan Nedersaksernes og Frisernes Sprog neppe have været Nordboerne, naturligvis med Undtagelse af de i England bosatte Daner og Nordmænd, mere uforstaaeligt end Englændernes, og i ethvert Fald gjør Odd Munk i sin Bemærkning ingen Forskjel mellem Missionærer af ulige Nationalitet.

Hverken paa Kong Olaf Kyrres Tidsalder eller paa Oprettelsen af faste Bispesæder i Norge gaar Forf. nøiere ind, om han end ikke forsømmer at tilføie, at engelske Geistlige ogsaa i denne sildigere Tid virkede i Landet, og at den engelske Kirke saaledes vedblev at øve Indflydelse paa den norske. Mod denne Begrændsning af Emnet turde intet være at indvende, da den norske Kirkes Forhold til den engelske efter Istandbringelsen af en fast indenlandsk Kirkeordning i Virkeligheden bliver en helt anden end forhen. Overhovedet tør man — naar bortsees fra Enkeltheder, hvorom forskjellige Meninger kunne gjøre sig gjældende — betegne Fremstillingen af Norges Omvendelseshistorie som vellykket, undtagen forsaavidt angaar den allerede fremhævede Undervurdering af det tydske og danske Missionsarbeide. Dog kunde jeg tillige ønsket borte en vis Raskhed og Overdrivelse, som hist og her fremtræder saavel i Tankegang som i Udtryksmaade. Jeg nævner f. Ex., at Kong Eadmund (S. 9) betegnes som en af de faa fremmede Helgener, der blev optagne i den norske Kalender; man spørger uvilkaarlig, om da Jomfru Maria eller Petrus og Paulus, Johannes og Jacobus, Bartholomæus, Thomas, Matthæus, Laurentius, Michael o. s. v. vare Nordmænd af Fødsel? Naar videre de i England optrædende *lagemánni* uden videre identificeres med de nordiske *løgmenn* (S. 28), eller der (S. 40) holdes fast

ved den forlængst modbeviste Opfatning af Bretwalda-Titelen som betegnende en Overkonge, saa henviser jeg paa den ene Side til min Afhandling om „das angebliche Vorkommen des Gesetzsprecheramtes in Dänemark“, S. 389—94, og paa den anden til Kemble „The Saxons in England“, II S. 8—22 saavelsom til Bosworth-Toller, S. 124—5 og 131. Naar dernæst en Fortegnelse over Vitterlighedsvidnerne i et Diplom skal minde om Registret til en norsk (?) eller islandsk Saga (S. 98—99 Anm.), saa er herimod at bemærke, dels at de allerfleste deri forekommende Navne have rent angels. Former, dels at ethvert Personregister til en ældre tydsk Diplomsamling vilde opvise nøiagtig den samme Grad af Lighed. Fremdeles skal (S. 104) Erkebiskop Oswalds Optræden erindre om en nordisk Høvdings Optræden paa Thinge, uagtet dog kun hans Veltalenhed kan afgive et Sammenligningspunkt. Biskop Rudolf skal (S. 182) paa sin „Residentsgaard“ i Borgarfjorden have holdt Skole for vordende Præster, medens Kilderne alene fortælle, at han boede paa Bær i Borgarfjorden og der efterlod tre Munke, o. a. lign. Alt dette er imidlertid Overilelser, hvilke man saameget mindre bør betone, som Forf. selv i sin Fortale udtaler sin Beklagelse over, at særlige Omstændigheder have umuliggjort ham en fornyet Overarbeidelse af Skriftet. Ved en saadan vilde Ujævnheder som de her fremhævede sikkerlig være bleven fjernede.

II.

I sit femte Afsnit skildrer Forf. den angelsaksiske Indflydelse paa den norske Kirkes Forfatning og i det sjette den angelsaksiske Indflydelse paa den norske Kirkes Praxis. Begge Afsnit tiltrænge indgaaende Omtale. Jeg forudskikker imidlertid

en Bemærkning af almindeligere Indhold. De kirkelige Tilstande i det kristne Vest- og Mellemeuropa hvile som bekjendt paa et fælles Grundlag, omend dette i de forskjellige Lande i mangt og meget udviser mere eller mindre vidtgaaende Særegenheder. Naar det gjælder at fastslaa, hvorvidt og i Tilfælde hvilken Indflydelse Kirken i et bestemt Land har udøvet paa et bestemt andet Lands kirkelige Ordning, kan det derfor ikke være tilstrækkeligt at godtgjøre, at der beggesteds fremtræder visse Ligheder i Forfatning og Skikke. Tværtimod maa det paavises, at disse Ligheder angaa Punkter, som tilhøre de særlige Eiendommeligheder hos det Kirkesamfund, der angives at have været det paavirkende. Samtidig maa det ogsaa undersøges, om ikke andre, for det samme Kirkesamfund karakteristiske Egenheder netop savnes i den Kirke, som derfra skal have modtaget Indvirkning. I denne Henseende synes mig nu Forf. ikke altid at være gaaet forsigtig nok til Værks. Ved Kildernes af ham, som det kunde ventes, omhyggelig efterforskede Terminologi kommer det desuden i Betragtning, at den nordiske Benævnelsesmaade saavidt muligt ogsaa maa jævnføres med den nedersaksiske og frisiske, medens paa den anden Side den høitydske først kommer i anden Række og kun behøver at tages til Hjælp, forsaavidt der enten ikke fra de førstnævnte lader sig fremdrage brugbare Vidnesbyrd, eller det gjælder germaniske Udtryk af almen Udbredelse. — Jeg vender mig dernæst enkeltvis til de vigtigere Emner, og skal i nærværende Stykke særlig behandle Kirkeforfatningen.

1. Forf. meddeler først (S. 203—17) en Oversigt over de ældre norske Kristenretter og drøfter i Tilslutning hertil det Spørgsmaal, hvorvidt de kunne være at aflede fra engelske Forarbeider. Jeg formaar imid-

lertid kun meget delvis at erkjende hans Resultater i denne Retning som rigtige. Vistnok forholder det sig saa, at Kristenretten i de norske Retsbøger, ligesom i de islandske og svenske, danne et eget, i Spidsen for det hele staaende Afsnit, medens en lignende Udskillelse af det kirkelige Lovstof fra det verdslige ikke er gjennemført i de danske og tydske Kilder. Ligeledes er det rigtigt, at i England først Kong Eadmunds Love (940—46), derpaa Kong Eadgars (959—75) og senere Kong Æðelreds (978—1016) og Kong Knuts (1016—35) i en vis Udstrækning skille de geistlige Bestemmelser fra de verdslige, samtidig med, at de geistlige stadig tiltage i Omfang. Men heraf at slutte, at den norske Ret har hentet denne Udsondring fra England, synes mig dog at gaa for vidt. Hensigten med Udskillelsen saavelsom Maaden, hvorpaa den er gjennemført, er nemlig paa begge Steder en høist forskjellig. I Norge, Sverige og paa Island er den særskilte Behandling af Kristenretten i et eget Afsnit aldeles ikke noget enestaaende; tværtimod omfatter Retsbøgernes Inddeling i *bálkar* og *þættir* her ogsaa samtlige den verdslige Rets Bestanddele. Desuden hænger denne Inddeling i de nævnte Lande sammen med den eiendommelige Skik, at Lagmændene holdt Retsforedrag paa Thinge, og den gaar derfor uden al Tvivl, ligesom disse Foredrag selv, langt tilbage i hedensk Tid. I England derimod kjendte man hverken saadanne Retsforedrag eller Retsbøger med en saadan Inddeling. Meget mere havde man her foruden nogle Optegnelser af specielle Sætninger, Retssædvaner og Formler alene de efter Tidsfølgen ordnede Love af meget blandet Indhold, som enkelte Konger havde udgivet. Naar da i visse sildigere af disse Love de kirkelige Emner behandles adskilt fra de verdslige, saa staar denne Udsondring — ligesom Til-

fældet er med det samme Afsnit i Leges Alamannorum og Bajuvariorum — fuldkommen isoleret. Den hænger ikke sammen med Grundlaget for Lovoptegnelserne, men er alene fremgaaet af den ganske naturlige Bestræbelse efter inden selve Retsbogen saa meget som muligt at sammenstille det ensartede Stof. Det er altsaa klart, at den i Norge traditionelle Fordeling af Retsemnerne allerede i og for sig og uden ethvert Hensyn til noget udenlandsk Mønster ved Overgangen til Kristendommen maatte have til Følge, at de kirkeretslige Bestemmelser blev bearbeidede i et særskilt Afsnit, og paa samme Maade synes ogsaa det kirkeretslige Afsnits Plads i Spidsen for den samlede Ret ene og alene at være en Arv fra Hedendommen, idet det for Ulfljotsloven lader sig bevise og for Gulathingsloven i det mindste i overveiende Grad sandsynliggjøre, at de allerede i hedensk Tid indlededes med Bestemmelser af religiøst Indhold. Der foreligger saaledes ikke den ringeste Grund for den Antagelse, at man i formel Henseende har fulgt et fremmedt Forbillede. Tværtimod viser den naturligvis i og for sig aldeles ligegyldige Omstændighed, at den samme Indgangsformel „*Þat er upphaf laga várra*“, hvormed allerede Ulfljotsloven begyndte, ogsaa findes ligelydende anvendt i de norske Loves Indledningsord, hvor nøie man endog i de mindste Smaating holdt fast ved den indenlands nedarvede Skik og Brug. Paa den anden Side forstod det sig af sig selv, at Kristenrettens Indhold maatte blive at hente fra Udlandet. Alene rent undtagelsesvis kunde her enkelte Levninger af Hedenskabet, som f. Ex. Forskrifterne om visse Frigivelser eller lovbestemte Drikkelag, i kristeligt Tilsnit blive medtagne. Allerede de Ord, som i den forøvrigt fra Hedendommen arvede Formel følge umiddelbart efter det nysnævnte ældgamle Udtryk, danne Vidnes-

byrd om den nye fremmede Lære, og herved kan da maaske, som Forf. antager, engelsk Indflydelse have gjort sig noget gjældende, uagtet rigtignok de af ham fremhævede Mindelser om angels. Vendinger i Grunden ikke naa længere, end Sagens Natur maatte føre med sig. Navnlig er der i angels. Love ikke Tale om de karakteristiske Bud at *austr lúta* og *biðja árs ok friðar*. Men heller ikke den leilighedsvis fremtrædende kirkelige Opfatning af Kongedømmet var noget særligt engelsk Tværtimod beherskede den ogsaa meget bestemt og udpræget det karolingiske Monarki og udbredte sig herfra over hele det kristne Vesten. Hvad angaar de norske Kristenretters øvrige Indhold, er dette ligesaa selvfølgelig betinget ved de kirkelige Lovbud; men hverken i Henseende til de enkelte Forskrifter eller til Fremstillingens Form lader sig efter min Opfatning nogen særlig Overensstemmelse med de angels. Love iagttage. Jævnfører man f. Ex., som ogsaa Forf. gjør (S. 208 og 216), Indholdet af Kristenretten for Viken med Indholdet af Kong Knuts geistlige Love, saa viser det sig strax, at de paa det første Sted udførligt behandlede Bestemmelser om Daab, Børneudsættelser og Barnemord (Borg. Kr. I Kap. 1—4), om Spiseforbud (Kap. 5) og den saakaldte *fangstíð* (Kap. 7), om Byggepligt i Henseende til de forskjellige Slags Kirker og Kirkegaarde, saavelsom om Gravstedernes Fordeling paa de forskjellige Stænder (Kap. 8—9) i de sidstnævnte intet Sidestykke finde; alene Forskriften om *legrkaup* har en Parallel i Cnût I § 13. Fremdeles mangler hos Knut Forskrifterne om de Biskoppen skyldige Pengebøder samt om de kirkelige Bansforbrydelser, saasom Trolddom og Afgudsdyrkelse (Kap. 16), endvidere Bestemmelserne om Ægteskabsbrud, Bigami og modvillig Skilsmisse saavelsom om Inkvisition i geistlige Sager (Kap. 17), uden forsaavidt

de langt almindeligere affattede Advarsler mod Kjønsforbrydelser i Cnût I § 6, 3, § 7 og § 24 træffe til at have noget lignende. Fastepaabudene i Borg. Kr. I Kap. 6 svare vistnok til de i Cnût I § 14—16 optagne; men de ere aldeles forskjellig formulerede. Forskrifterne i Borg. Kr. I Kap. 10—13 om Biskoppens og Præstens Pligter ligeoverfor sine Undergivne savne atter i Knuts Love ethvert Analogon, medens omvendt den i disse (I § 8 13) meget udførligt behandlede Forpligtelse for Lægfolk til at udrede kirkelige Afgifter hist kun i forbigaaende berøres. Ogsaa den af Knut med stor Strenghed indskjærpede Tiendepligt var oprindelig, som af Forf. selv anerkjendt, fremmed for de norske Kristenretter og kom først langt senere ind i disse. Bestemmelserne i Borg. Kr. I Kap. 15 om de forbudte Slægtskabsgrader have sin Parallel i Cnût I § 7. Derimod mangle her igjen næsten ganske de i Borg. Kr. I Kap. 14 meget udførligt udtrykte Forskrifter om Festdagenes Helligholdelse, idet Cnût I § 14, 15 og 17 kun indeholde Bestemmelser angaaende et Par smaa Enkeltheder. Paa den anden Side meddeler Borg. Kr. I Kap. 18 alene en temmelig kortfattet Bestemmelse om Vanhelligelse af Kirker og Kirkegaarde ved Blodsudgydelse, medens Læren om Kirkefreden og dens Krænkelse i Cnût I § 2—3 behandles langt vidtløftigere. De Forskrifter, som gives i Cnût I § 5—6 om den retslige Forfølgning af Geistlige, der have forgaaet sig, samt om Cølibatets Indskjærpelse, og det i § 22 indeholdte Paabud om at lære Credo og Pater noster finder i Borg. Kr. ingensomhelst Parallel. De salvelsesfulde Formaninger i Cnût I § 18—21 og 23—26 om at leve kristelig og punktlig at opfylde alle religiøse Pligter ere ligeledes

Borg. Kr. fuldkommen fremmede, og overhovedet adskiller dennes sammentrængte, strengt juridiske Udtryksmaade sig meget fordelagtigt fra den udtværet belærende og moraliserende Tone i de fleste angels. Love. Det lader sig derfor ikke tænke, at de norske Retsbøgers Kristenretter i den Skikkelse, de have, skulde være hentede fra den angels. Ret, og selv om deres Indhold naturligvis i Hovedsagen er øst af udenlandske, skrevne eller uskrevne Retskilder og kun i Enkelthederne afpasset og omarbeidet efter Nordboernes særlige Behov, saa staar dog ogsaa forsaavidt fremdeles det andet Spørgsmaal aabent, i hvilken Grad alene engelsk og ikke tillige tydsk eller romersk Indflydelse har gjort sig gjældende; men dette Spørgsmaal har Forf. saagodtsom slet ikke taget under Overveielse.

2. Hvad angaar Biskoppernes Stilling (S. 217—46), kan jeg først og fremst ikke anerkjende de Slutninger, som Forf., til Fordel for sin Antagelse af en bestemmende Indflydelse fra den engelske Kirkes Side, drager af Kildernes Terminologi. Den norsk-islandske Titel *biskup*, *byskup*, kan ligesaa godt skrive sig fra Tydskland som fra England, hvilket strax bliver klart, naar man blot ikke, som Forf., holder sig til den høitydske Ordform *bischof*, men til den meget nærmere liggende oldsaksiske, allerede i Heljand benyttede, saavelsom oldfrisiske Form *biskop*. Paa samme Maade kan Benævnelsen *mustari* om større Kirker ligesaa godt være laant fra det nedersaksiske *munster* eller endog fra det latinske *monasterium* som fra angels. *mynster*. Heller kunde da de mere anseede Kirkers og navnlig Domkirkernes Betegnelse som *Krist kirkjur* eller *ecclesiæ sanctæ Trinitatis* være tagen fra England, skjønt jeg ligesaalidt anser dette for sikkert. Allerede Magister Adam fortæller (II Kap. 26), at Dane-

kongen Harald Gormssøn begravedes i Roeskilde *in ecclesia quam ipse primus construxit in honore sanctæ Trinitatis*, og Søgubrot II Kap. 2 (Fornm. Søgur XI S. 419) oversætter disse Ord med *at kristkirkju þeirri er hann sjálfr lét gjöra*. Vi have følgelig her en dansk Krist- eller Trinitatiskirke, der havde reist sig under tydsk, ikke under engelsk Indflydelse. Omvendt indviede paa Island Thorhall Knapp sin Kirke *i nafne föður ok sonar ok anda heilags* (Flatøb. I Kap. 348, S. 441), uagtet den ikke var Kathedralkirke, men en ganske sædvanlig Privatkirke. Paa samme Maade forekommer ogsaa i Tydskland særdeles ofte Trefoldighedskirker, som hverken ere Dom- eller Kollegiatkirker.

Ikke heller kan jeg medgive, at allerede Olaf den hellige „utvivlsomt" (S. 217) har tilsigtet en bestemt Diøcesaninddeling for sit Rige. Ligeoverfor Magister Adams udtrykkelige Angivelse, at der endnu omkring Aaret 1070 kun virkede Missionsbiskopper i Norge uden bestemte Stiftsgrændser, lader saadant sig allerede paa Forhaand vanskelig formode, og den eneste Grund, som Forf. anfører for sin Antagelse, synes mig ikke holdbar. Vistnok benytter Gul.lovens blandede Text i det til dens ældre Redaktion udtrykkelig henførte Kap. 9 to Gange Betegnelsen *biskup várr*, hvoraf man kunde slutte sig til Tilværelsen af en egen Biskop for Thingomraadet. Men de os foreliggende Brudstykker af den ublandede Olafske Redaktion udelade paa det andet Sted Ordet *várr*, medens de overhovedet ikke indeholde det første. Det ligger derfor nær at tænke, at Ordet ogsaa her kun skyldes en feilagtig Overførelse fra det umiddelbart forudgaaende Parallelsted, tilhørende den yngre Redaktion, ligesom det er øiensynligt, at det fra dette er kommet over i to andre Lovsteder (Kap. 15 og 33), af hvilke det sidste forøvrigt

er ligelydende med den netop omtalte Slutning af Kap. 9. Bestemmelsen selv, som gaar ud paa, at Biskoppen aarlig skal besøge hvert enkelt Fylke eller i modsat Fald tabe sin Aarsindkomst derfra, gjenfindes derimod i de tre andre Kristenretter. Den kan imidlertid ret vel tilhøre en Tid, da der kun gaves Missionsbiskopper uden nogensomhelst Stiftsgrændse, og den indbyrdes Afhængighed, som opstilles mellem Ydelse og Modydelse, synes mig endog særlig at passe for hint Tidsrum.

Idet jeg dernæst gaar over til Bispedømmernes Besættelse, saa er det ganske vist rigtigt, at den i Norge indtil over Midten af det 12te Aarh. væsentlig laa i Kongens Haand. Men Forf. bemærker selv (S. 225), at tilsvarende Tilstande under vedkommende Tidsperiode ligesaavel vare herskende i Tydskland som i England, og herom leverer da ogsaa Hinschius's Kirchenrecht (II S. 530—38) talrige Vidnesbyrd. At samme Praxis befulgtes i Norge, kan følgelig ligesaa godt paaberaabes til Fordel for det ene som for det andet Forbillede. Som meget lidet heldig anser jeg i ethvert Fald den Betragtningsmaade af Eids. Kr. I Kap. 31, der af Forf. (S. 222—25) gjøres gjældende. Ordene „*Sa skal biskup vera at stole, er konungr vill ok rettkosenn er til ok her er vigðr til stafs ok stols*“, skulle nemlig indeholde svensk, ikke norsk Ret, og det af to Grunde: for det første fordi Udtrykket *stafr ok stóll* udelukkende skal være svensk, og for det andet fordi det kun er i Vestgötal. I Retlösæb. 2, at der tales om Bispevalg fra Bøndernes Side. At der paa sidstanførte Sted ved Siden af Ringen ogsaa nævnes Stav og Stol blandt de Insignier, ved hvilke Kongen indsætter den af Bønderne valgte i hans biskoppelige Embede, forholder sig nu vistnok saa, og ligesaa at *staver oc stol* i den Konge- og Bispefortegnelse, som et enkelt Haand-

skrift vedføier den vestergötske Retsbog, oftere bruges som Betegnelse for Bispeværdigheden (Vestgötal. IV 15 § 1; 16 § 3, 7, 9, 10 og 16), samt at den samme Anvendelse af disse Ord ogsaa vender tilbage i en anden götisk Retsbog (Östgötal. Drapab. 14 § 2) saavelsom i Olaus Petri's Oplysninger om upplandsk Ret (hos Fant, Scriptores, I 2, S. 245). Men dette udelukker dog ikke, at Stav og Stol ogsaa i Norge meget vel kunde tjene som Betegnelse for den biskoppelige Værdighed. I Virkeligheden sees *stóll* i norsk-islandske Kilder ofte nok brugt i denne Forstand, og det kan jo være, at den hyppigere Anvendelse af den fra Latin hentede Benævnelse paa Bispestaven, *bagall*, i Norge tidlig har fortrængt det allitererende Udtryk. Selv om man imidlertid ikke slutter sig til denne Formodning, vilde dets Benyttelse i Eids. Kr. i det høieste blot danne et Vidnesbyrd mere om den Slægtskabsforbindelse mellem de norske Oplandes og Sveriges Ret og Retsterminologi, hvorpaa jeg forlængst i min Artikkel „Gulaþingslög" (Allgemeine Encyklopædie der Wissens. u. Künste, 97de Bind S. 33) har gjort opmærksom. Vil man gaa endnu et Skridt videre i denne Retning, kan man jo gjerne benytte det anførte Sted af Vestgötal. til Forklaring af det her omhandlede i Eids. Kr.; men i saa Fald tør man ikke overse, hvad Magister Adam (IV Kap. 33) udtaler ligesaavel om Norge som om Sverige, at Biskopperne vare bleven ansatte *a rege vel populo*, hvilket meget vel med Ph. Zorn (Staat u. Kirche in Norwegen S. 32—33) kan forstaaes derhen, at Deltagelsen i Bispedømmernes Besættelse i begge Lande tillaa Konge og Folk i Forening. Den Meddelelse, som gives i det bekjendte Stridsskrift fra Kong Sverre's Tid (Storm's Udg. S. 22—23), at Kongerne tidligere enemægtig havde forføiet over Bispedømmerne, lader sig i Strid med denne

Antagelse neppe opretholde; thi hint Stridsskrift kunde, da det blot var rettet mod Geistlighedens Fordringer, meget vel lade Folkets Indflydelse paa Bispevalgene ude af Betragtning, saameget mère som den ligeoverfor Kongens Villie vistnok har havt lidet at betyde. Andre Beretninger om Bispedømmernes Besættelse i Aarene 1030—70 staa imidlertid ikke til vor Raadighed, og der lader sig altsaa herfra ingen Slutning drage til Fordel for den formodede götiske Indflydelse paa den materielle Uddannelse af de norske Oplandes Retsforfatning, ligesaalidt som for nogen Deltagelse i Bispevalget fra en Rigsforsamlings Side, saaledes som det i England var Retsbrug. Det eneste, som kunde synes at fremgaa, er, at der ved Siden af den kongelige Indflydelse vel ogsaa, ligesom i Tydskland, toges Hensyn til Stiftsbefolkningens Villie. Ikke desto mindre forekommer det mig dog fremdeles tvivlsomt, om hin Udlægning af Stedet overhovedet er den rigtige. Klart er det i ethvert Fald, at Bestemmelsens sidste Ord umulig kunne være skrevne før 1152, idet *her*, d. e. i Norge, ikke før Oprettelsen af Erkebispedømmet Throndhjem kunde vies nogen Biskop. Men maa det derfor ubetinget antages, at der foreligger en Tilføielse til Bestemmelsens ældre Ordlyd, saa er det nærliggende, herunder ogsaa at medtage de umiddelbart forudgaaende Ord, og følgelig at forstaa *rettkosenn* som henpegende paa et i Overensstemmelse med den kanoniske Ret foretagét Valg fra Domkapitlets Side.

Med Hensyn til Biskoppernes Titel bemærker Forf. med Ret, at de fra først af kun viedes *sub titulo missionis*, i hvilken Egenskab de dog tillige kunde kaldes *hirðbiskupar* d. e. Hofbiskopper, nemlig forsaavidt som deres Virksomhed betingedes af en nærmere Tilknytning til Kongens Person. Senere derimod — jeg tilføier: vistnok i Kong

Olaf Kyrres Regjeringstid (1066—93) — iværksattes en Deling af Riget i tre Stifter, hvoraf de to oprindelig benævnedes efter Landskaberne (*Þrándheimr* og *Víkin*), medens det tredie, der savnede et saadant Navn, blev betegnet efter det Sted, som anvistes Biskoppen til Bolig (*Selja*). Efter Fuldendelsen af de tre store Kathedralkirker, hvis Opførelse den nævnte Konge havde paabegyndt, blev imidlertid Navnene paa de Byer, hvori disse laa (*Niðarós, Osló, Björgvin*), de endeligt bestemmende. Med fuld Føie føres ogsaa den for Diøcesanbiskopperne sædvanlig benyttede Betegnelse *ljóðbiskup* eller *lýðbiskup* tilbage til angels. *leôdbisceop*. Ordet betyder Biskop for et vist Distrikt, ganske paa samme Maade som det latinske *plebanus* eller vort tydske *Leutpriester* betyder Sognepræsten samt *Leutkirche* og *Leuthof* Sognekirke og Præstegaard. Titelen har saaledes ikke kunnet indføres i Norge før Oprettelsen af de faste Bispedømmer, og den kom maaske endog først i Brug efter Oprettelsen af Erkebispedømmet Throndhjem, i ethvert Fald altsaa paa en Tid, som ligger udenfor den Grændse, Forf. har trukket for sit Arbeide.

Om den kirkelige Lovgivning giver Forf. den rigtige Oplysning, at den vistnok ifølge Landets Ret laa i Thingforsamlingernes Haand, men at der dog i Virkeligheden var sikret Episkopatet en betydelig Indflydelse derpaa saavel i Kraft af den Deltagelse i Lagthinget, som tilkom Biskopperne og deres Sognepræster, som i Kraft af den anseelige Vægt, der her navnlig pleiede at tillægges Biskopperne. Derimod kan jeg ikke erklære mig enig i, at man af Borg. Kr. I Kap. 18 og II Kap. 27 skal kunne slutte sig til en Adgang for Biskoppen til paa Kristenrettens Omraade at optræde korrigerende ligeoverfor det Retsforedrag, som Lagmanden havde at holde

paa Thinget. Naar nemlig dette Sted lader Retsbogen ende med Ordene: „*Nu er kristinnrettr taldr slikr sem ver komom minni a; skorter nokkot a, þa bœte biskupar yfir með sinum rettindum (med boðorðum sinum ok rettindum)*“, saa mener vistnok ogsaa jeg, at disse Ord ere tagne ud af det officielle Retsforedrag, og jeg er ogsaa af den Opfatning, at den Foredragende ligesaa vel i Norge som paa Island talte som Organ for Lagthinget, idet hans Foredrag ansaaes som bifaldt af dette, naar der ikke paa Stedet reiste sig Indsigelse derimod i Lagretten. Jeg antager følgelig ogsaa uden Betænkning, at Biskoppen, hvis Tilstedeværelse paa Borgarthinget visselig var ligesaa pligtmæssig, som den for Eidsivathinget udtrykkelig er bevidnet, paa samme Maade som enhver anden Thingmand var beføiet til at reise Indvendinger mod Foredraget, og jeg har saaledes intet at bemærke mod Forf., naar han i en anden Forbindelse (S. 208) tillægger Biskoppen en vis Kontrol med Retsforedraget. Men en Ret til at korrigere dette, som den her (S. 228) tilerkjendes ham, er dog dermed ikke given, og overhovedet turde Meningen af de ovenanførte Ord være en ganske anden, end den, der af Forf. søges lagt i dem. Skulde paa Island Retsforedraget gjøres til Gjenstand for Rettelser, saa skred man til den Forhandling, som betegnedes ved Udtrykket *at rétta lög*, og paa samme Maade maatte sikkerlig ogsaa i Norge enhver, der vilde angribe et Retsforedrag som urigtigt, andrage om en authentisk Faststillelse af den gjældende Ret fra Lagrettens Side. Det os her foreliggende Lovsted synes imidlertid aldeles ikke at have det Tilfælde for Øie, at der mod Retsforedraget skede Indsigelser, men derimod det herfra helt forskjellige, at den gjældende Ret i bestemte Tvivlsmaal overhovedet ikke gav noget afgjørende Svar. Heller ikke

for dette Fald henvises dog Biskoppen til at foranledige en Thingbeslutning i Sagen, men tværtimod til af egen Magtfuldkommenhed at afhjælpe Mangelen ved en af ham selv udfærdiget Forskrift. Forsaavidt har allerede R. Keyser (I S. 208) opfattet Forholdet rigtigt; men naar denne Forf. dernæst udtaler den Formening, at det blot kan have været Hensigten at indrømme Biskoppen Adgang til at udstede en provisorisk Forordning, indtil den offentlige Lovgivning selv havde udfyldt den opdagede Lakune, saa turde Lovstedets Tanke atter være bleven i nogen Grad misforstaaet. Jeg tror herimod at burde fremhæve, at Staten ikke i Norge tilsigtede at drage den hele Række af kirkelige Bud ind under sit Lovgivningsomraade. Den indskrænkede sig i saa Henseende til at underlægge sig saadanne Emner, hvis religiøse Iagttagelse den ansaa det som sin Pligt at fremtvinge ved Hjælp af verdslige Midler. Alt andet overlod den Biskopperne saavel at regulere, som ogsaa — ved Hjælp af kirkelige Tvangstrudsler om Anvendelse af Kirkebod, Exkommunikation, Bann eller Interdikt — at skaffe behørig Lydighed. Desuden svare disse Forhold fuldkommen til den Kjendsgjerning, at Biskoppen paa den ene Side ingen Jurisdiktion besad in foro externo, medens paa den anden Side hans Myndighed in foro interno var aldeles uindskrænket.

Biskoppernes Visitatsreiser saavelsom Stiftssynoderne, der ligesom paa Island pleiede at afholdes paa Lagthinget, omtales fuldkommen rigtigt og give ikke Foranledning til nogen Bemærkning fra min Side. Anderledes forholder det sig derimod med den kirkelige Kaldsret. Med Hensyn hertil gjaldt — forsaavidt er jeg enig med Forf. — indtil henimod Midten af det 12te Aarh. den Regel, at den tilkom den enkelte Kirkes Eier, enten denne var en Privatmand, Menigheden eller Kongen,

samt at alle Fylkeskirker tilhørte den sidste. Dog vare Fylkeskirkerne ikke, som Forf. (S. 238) antager, de eneste kongelige Kirker, idet jo ogsaa Kongen paa sine egne Gaarde kunde have Högendeskirker. Ved den anførte Regel holder nu fremdeles Borg.loven (I Kap. 12, II Kap. 23) fast, om den end kun udtrykkelig udtaler den i Anvendelse paa Herreds- eller i det høieste tillige paa Högendeskirkerne. Omvendt følger Frost.loven den nyere Regel og indrømmer (II Kap. 11) Biskoppen Ansættelsesmyndigheden ved samtlige Kirker, alene med Tilføielse af, at han har lovet Bønderne at tilstaa dem en Præsentationsret. Eids.loven (I Kap. 31, II Kap. 27) lader derimod efter min Opfatning Spørgsmaalet aabent. Dens Ord „*hann skal oss kennimenn fa*“ behøve ikke nødvendigvis at forstaaes som angaaende selve Kaldsretten, men kan ligesaa godt gjælde Biskoppens Pligt at sørge for, at der til enhver Tid haves det fornødne Antal Geistlige til Raadighed, en Pligt, der f. Ex. ifølge Biskop Paals Saga Kap. 11 udtrykkelig erkjendtes af Biskop Paal Jonssøn af Skaalholt. Ikke desto mindre vil Forf. i de citerede Ord se udtalt en uindskrænket Anerkjendelse af den biskoppelige Kaldsret. Endnu vanskeligere kan jeg imidlertid forlige mig med hans Udlæggelse af Gul.lovens Kap 15. Stedet lyder: „*Nu er þat þvi næst at biskup varr skal kirkium raða, sem Ólafr hinn helgi iatti Grimkeli biskupi a Monstrarþingi, ok sva sem ver uurðum a satter siðan; biskup varr skal nu presta til kirkna allra setia*“ osv. I disse Ord tillægges Kaldsretten Biskoppen ligesaa utvetydigt som i Frost.loven; men paa den anden Side betegnes dette, hvad allerede Zorn har bemærket, udtrykkelig som senere indført Ret, hvorhos der foruden Olaf den helliges Bestemmelse ogsaa paaberaabes andre, senere istandkomne Aftaler. At Biskoppen paa en Tid,

da Kaldsretten endnu ikke tilhørte ham, dog allerede maa have øvet en meget vidtgaaende Indflydelse paa Kirkernes Forvaltning og deres Besættelse med Præster, forstaar sig af sig selv og var desuden en Følge af, at han altid havde at indvie de første og at ordinere de sidste. Naar Kong Olaf tilstod Biskop Grimkell Myndigheden at *ráða kirkjum*, kan dette derfor meget vel have indskrænket sig hertil og den ubetingede Kaldsret først efter 1152 være bleven føiet til Biskoppens ældre, mere begrændsede Rettigheder. I ethvert Fald vilde det staa i den mest afgjorte Modsætning til det hele Forløb af den kirke- og statsretslige Udvikling i Norge, hvis man med Forf. vilde antage, at allerede Olaf den hellige skulde have tilstaaet sine Missionsbiskopper en uindskrænket Kaldsret. En saadan Indrømmelse er derhos høist usandsynlig ogsaa af den Grund, at saavel Privateiendomsretten til Kirkerne som den deraf flydende Kaldsret paa Kong Olafs Tid var i fuld Brug i alle germaniske Riger (jfr. Hinschius II S. 621—28). I Overensstemmelse hermed kunde da ogsaa Biskoppen efter oldnorsk Lov alene afsætte Præsten formedelst Udueligbed eller Forgaaelser mod Disciplin og Embedspligter. I Anledning heraf fremhæver Forf. med Ret, at de norske Kristenretter mere stræbe at beskytte Præsten mod vilkaarlige Overgreb fra hans Biskops Side, medens de angelsaksiske Love i overveiende Grad lægge Vind paa at beskytte Geistligheden mod den verdslige Befolknings Voldsomheder. Ogsaa dette staar imidlertid i Samklang med den Antagelse, at der i Norge fra først af er tilkommet Lægmændene en afgjørende Indflydelse paa deres Kirkers Besættelse med Præster.

Blandt Bis koppernes Indtægter nævnes foruden Gjæstingsretten særlig de i geistlige Sagsanlæg faldende Pengebøder, de for Biskoppernes Embedsforretninger ud-

redede Sportler samt en Personafgift (*reiða*), hvis Sammenhæng med den hedenske Tempeltold medgives. Paa den, først en langt senere Tid tilhørende, Indførelse af Næringstienden gaar Forf. ikke ind, ligesom han med Hensyn til Hovedtienden indskrænker sig til en kort Gjengivelse af andres Meninger. I det hele slutter han sig i Henseende til det sidste Punkt til de af mig forsvarede Opfattelser. Megen Opmærksomhed fortjener i denne Sammenhæng et hidtil overseet Sted i de angivelig under Kong Eadgar udstedte Canones (Be dâdbêtan § 15, Ancient Laws II S. 283), hvilket Forf. anfører blandt sine Tillæg (S. 420), og som godtgjør, at en af den hele Formue afgiven Kapitaltiende i England benyttedes som Kirkebod. For Hovedtiendens Opkomst er dette Sted ligesaa betydningsfuldt som de af J. Fritzner i anden Udgave af hans Ordbog fremlagte Paavisninger ere det for dens senere Historie i Norge.

Alt vel overveiet lader det sig saaledes vistnok med Forf. sige, at de norske Biskoppers Stilling, bortseet fra deres Dotation, var aldeles ligeartet med de engelskes; men ganske det samme gjælder ogsaa med Hensyn til det tydske Episkopat i det 10de og Begyndelsen af det 11te Aarh., noget, som Forf. med Lethed kunde have overbevist sig om ved at slaa efter i Hinschius's storartede Værk, der imidlertid synes ikke at være bleven ham bekjendt. Naar han iøvrigt (S. 246) med Ret tilbagefører Betegnelsen *biskupa* om Børns Konfirmation til angels. *bisceopian, biscopgan,* saa overser han samtidigt, at netop de ældste norske Retsbøger (Borg. Kr. I Kap. 15; III Kap. 6; Eids. Kr. I Kap. 32; II Kap. 28) ikke benytte dette Udtryk, men betegne Forretningen med det fra Latin eller Tydsk laante Ord *ferma,* samt at det i Erkeb. Jons Kr. Kap. 6 heder: „*helgan su er ferming heitir, er sumir*

kalla biskupan". Jeg henviser herom til B. Kahle, Die altnordische Sprache im Dienste des Christenthums (1890), S. 367, et Arbeide, som endnu ikke kunde være Forf. tilgjængeligt (jfr. herom hans Anmærkning S. 405).

3. Med Hensyn til Kirker og Kirkesogne (S. 246—71) vil jeg først og fremst bemærke, at Ordet *kirkja* ligesaa godt kan være hentet fra Tydskland som fra England. Sammensætningen *kirkjugarðr* svarer endog ganske til det tydske „Kirchhof", medens det angels. *cirictûn* ligger fjernere. Omvendt svarer rigtignok Betegnelsen *legrstaðr*, d. e. Gravsted, til det angels. *legerstôw*. Ordet *kirkjusókn*, Kirkesogn, bemærker oprindelig Kirkebesøget, og i denne Betydning sees, som af Forf. paavist, ogsaa det angels *ciricsôcn* leilighedsvis brugt; men da Nordens verdslige Forfatning anvender *þingsókn* om Thingdistriktet, og der allerede i Hedendommen ligesaa godt taltes om at *sœkja hof* som at *sœkja þing*, turde det dog ligge nærmere at føre hine Udtryk tilbage til indenlandsk Oprindelse. Angaaende Kirkernes Bygningsmaade gaar Forf. med fuld Ret ud fra den Overbevisning, at den fra først af var de saakaldte Stavekirkers, og han mener — hvad rigtignok allerede N. Nicolaysen og paa en noget anden Maade ogsaa L. Dietrichson forud havde hævdet —, at denne Bygningsstil skal være kommen over fra England. Rigtigheden heraf maa jeg lade staa derhen, da jeg savner de til Prøvelse af denne Formodning fornødne kunsthistoriske Indsigter. Den sidstnævnte Forfatters særdeles lærerige, historiske Afsnit i hans under Udgivelse værende Værk (De norske Stavkirker, S. 80—176) behandler desuden Spørgsmaalet meget indgaaende. Derimod medgiver jeg gjerne, at de Indvendinger, som Forf. reiser mod den ofte og tidligere ogsaa af mig formodede Sammenhæng mellem de norske Kirkebygninger og Lan-

dets hedenske Templer, for største Delen ere begrundede. Efterat han allerede for Englands Vedkommende (S. 69—72) har søgt at godtgjøre, at der heller ikke der trods Pave Gregor den stores bekjendte Instruktion til Mellitus har fundet nogen Omdannelse Sted af hedenske Templer til kristelige Kirker, bestræber han sig S. 250—51 for at paavise, at en saadan Omdannelse ligesaa lidt er forekommet i Norge, og navnlig at Oprettelsen af Fylkeskirker, Herredskirker o. lign. ikke kan afledes af den hedenske Tempelforfatning. Herved har jeg først at bemærke, at ogsaa jeg for længe siden er kommen til den Overbevisning, at vi om den oldnorske Tempelforfatning i Grunden vide saa godt som intet, og særlig at vi ingen Foranledning have til at antage, at der til hvert politisk Distrikt ogsaa har svaret et eget Tempel. Betegnelser som *fylkishof* eller *heraðshof* lade sig ikke kildemæssig bevidne, og *höfuðhof* bruges alene paa Island og der først efter Lovgivningen af Aaret 965 som teknisk Benævnelse paa en bestemt Klasse af Templer; for Norges Vedkommende derimod anvendes Ordet kun aldeles ubestemt som Betegnelse for et hvilketsomhelst større og betydeligere Tempel. Paa den anden Side lader det sig af den Kjendsgjerning, at det religiøse Fællesskab i Hedendommen faldt sammen med det verdslige, og at der paa Thinget ogsaa iagttoges religiøse Skikke, ingenlunde slutte, at der paa hvert Thingsted maatte staa et Tempel og til hvert Thingdistrikt svare et Tempeldistrikt. Endnu mindre kan der bygges nogensomhelst Slutning paa Frost. I Kap. 3. Vistnok overdrages det her Præsten at give Tegn med Klokken til Mødets Begyndelse paa Thinget; men denne Funktion tillægges saavel paa Island (Konungsb. Kap. 24; Járns. Þingfb. Kap. 3) som ifølge Landsloven (Þingfb. Kap. 4) ogsaa i Norge Lagmanden, og Frost.

lovens afvigende Bestemmelse maa derfor vistnok hidrøre fra Kong Magnus Erlingssøns og Erkebiskop Eysteins i hierarkisk Aand ledede Lovgivning, saameget mere som Lovstedets Indgang udtrykkelig paaberaaber sig Bestemmelser af den sidstnævnte. Ogsaa med Hensyn til Besiddelsesforholdene ved de norske Templer savne vi Underrettelser, idet vi ikke fra den Omstændighed, at samtlige Templer paa Island dannede Privateiendom i enkelte Familier, uden videre tør slutte tilbage til Norge, hvor Forholdene vare saa ganske anderledes. Men mangle vi saaledes enhver klar Indsigt i den hedenske Tempelforfatning, saa lader det sig heller ikke paa den anden Side paavise, at Templerne ved Folkets Overgang til den kristne Lære ere bleven omgjorte til Kirker. Efter alt, hvad der berettes os af enkeltstaaende Træk, synes dette ikke engang i ringeste Mon sandsynligt. Derimod kan man ikke blot godtgjøre — ligesom det da heller ikke af Forf. oversees —, at Pave Gregors Anvisning i mange andre Punkter, f. Ex. med Hensyn til *ölgerðir*, virkelig blev befulgt; men det er ogsaa sikkert, at Kirkernes Opførelse rettede sig efter Landets nedarvede Inddeling i Fylker, Herreder osv., forsaavidt den ikke helt overlodes Privates Forgodtbefindende. I Enkelthederne bliver vistnok meget staaende uklart for os; men vi vide dog, at de to Olafer nærmest kun gjennemførte den almindelige Opførelse af Fylkeskirkerne, som derfor ogsaa i længere Tid vare de eneste Daabs- og Begravelseskirker. Foruden disse opstod imidlertid allerede tidlig, takket være den mere eller mindre frivillige Virksomhed fra Kommuners og Privates Side, tillige Herredskirker og Högendeskirker, der vare Hovedkirkerne underordnede, ligesom de ogsaa stod tilbage for dem i Henseende til de gudstjenestlige Handlinger, som deri turde udføres. Efter Distrikternes Ud-

strækning, Folkemængde og vel ogsaa deres større eller ringere Uveisomhed indtraadte med Tiden forskjellige Forandringer. Dels reiste der sig, som paa Oplandene, Hovedkirker for hvert Trediedelsfylke, dels skaffede man, som i Viken, hvert Fylke to Fylkeskirker, dels ophøiedes hist og her enkelte af de mindre Distrikters Kirker eller endog af Högendeskirkerne til selvstændige Sognekirker, hvorved dog atter efter Omstændighederne de ældre Hovedkirkers Forrang fremfor disse yngre Sognekirker fremdeles i en vis Grad kunde bibeholdes. Nu minder vistnok denne Kirkernes Trinfølge om den i de angels. Love forekommende Skjelnen mellem *hêafoðmynster*, *medeme mynster*, *læsse mynster* og *feldcirice* (Ædelr. VIII § 5; Cnût I § 3,2), hvorved der vanskelig kan sigtes til andet end Modsætningen mellem Kathedralkirke, Hovedkirke, mindre Menighedskirke og Privatkirke, navnlig da det sidstanførte Sted tillige betegner den mindre Kirke som en, der har ringere Gudstjeneste, men dog egen Kirkegaard, medens Feldkirken siges at være uden saadan. Ligeledes adskiller et noget ældre Lovsted (Eâdgâr II § 1—2) den ældre Kirke, hvortil Menigheden sogner, fra en Herremands Privatkirke, til hvilken rigtignok ogsaa kan høre Begravelsesplads. Men den tilsvarende Trinfølge findes, som Forf. selv bemærker, i Grunden ogsaa uddannet paa Fastlandet, idet der her skjelnes mellem „tituli majores“ og „minores“, samtidig med at der indrømmes „ecclesiæ baptismales“ en Forrang fremfor andre Landskirker og særlig fremfor de enkelte Grundeieres „oratoria“ (jfr. Hinschius II S. 265—68). Den faste Indordning af denne Trinfølge i Landets verdslige Inddeling er imidlertid noget for Norge eiendommeligt; navnlig lader der sig i England hverken for *scîr* eller *hundred* paavise særskilte Kirker. At Kirkernes forskjellige Rang i Frost.lovens

II Kap. 10 ogsaa faar sit Udtryk i Graderingen af den dem tilstaaede Retsbeskyttelse, tør derimod være at tilskrive engelsk Indflydelse. Vistnok godtgjøre de af mig tidligere paaberaabte Kildesteder, at ogsaa de forskjellige hedenske Templer tillagdes en ulige Grad af Hellighed; men heraf følger ikke, at dette stod i Forbindelse med nogen lovbestemt Klassifikation af Templerne, og den Skrivelse fra Pave Nicolaus II af Aaret 1059, der anføres af Forf. S. 260 efter Wilda's Exempel (Strafrecht der Germanen, S. 251, Anm. 1, hvor dog Citatet skulde lyde: c. 6, causa XVII, qu. 4), ligger længere til Siden. Imidlertid vil det nedenfor blive paavist, at nævnte Forskrift i Frost.loven rimeligvis tilhører en meget senere Tid, end den, som her kommer i Betragtning. — Ved Spørgsmaalet om Kirkernes Dotation benytter Forf. sig (S. 267—71), til Sammenligning med den Olaf den hellige tilskrevne Ordning, af et i Virkeligheden meget nærbeslægtet Lovsted i en svensk Retsbog (Upplandslagens Kirkeb. 2), og med ikke mindre Ret erindrer han om den „mansus", der efter frankisk og, som det synes, tillige efter engelsk Ret skulde lægges til enhver Sognekirke. Derimod ligger den Skik, som i det mindste for Islands Vedkommende er bevidnet, ogsaa at udstyre de hedenske Templer med Jordegods, forsaavidt fjernere, som det ikke lader sig paavise eller endog blot sandsynliggjøre, at der i saa Henseende har gjældt nogen vis Størrelse før Overdragelsen. Men et Tilknytningspunkt for den nævnte Dotationsbestemmelse turde man dog altid i denne Skik være berettiget til at søge. Paa den anden Side kan den de norske Biskopper og Præster indrømmede Fritagelse for Leding ret vel hænge sammen med den Skattefrihed, som i Frankerriget var tilstaaet Kirkens Eien-

domme. Fra England lader den sig nemlig aldeles ikke aflede, da de kirkelige Eiendomme dersteds ikke vare unddragne fra „trinoda necessitas“ og saaledes heller ikke fra *fyrd.* Den Befrielse for personlig Hærfærd, som Geistligheden ogsaa i England forlangte, kan herimod saa meget mindre komme i Betragtning, som i Norge Sognepræstens Fritagelse udtrykkelig ogsaa var udstrakt til hans Hustru, for hvis Vedkommende der jo dog ingen Tale kunde være om Forpligtelse til at drage i Hærfærd. Forf.s Tilbøielighed til ensidigen at udlede alt ligt og uligt fra England, falder saaledes netop i dette Punkt stærkt i Øinene.

4. I Henseende til Præsteskabet (S. 271—96) er der atter først og fremst ved Terminologien meget og mangt at bemærke. Selve Ordet *prestr* bør dog vel heller med Kahle (S. 317 og 332) afledes af oldsaks. *prestar* end af angels. *preost.* Derimod turde rigtignok Sammensætningen *messuprestr* være af engelsk Oprindelse, da de tydske Udtryk „Messpriester“ og „Messpfaffe“ blot synes at kunne paavises for en langt senere Tid. Angaaende Ordet *hálfprestr* holder jeg fast ved min tidligere Tolkning. Den islandske Betegnelse *hálfkirkja* forekommer, saavidt jeg ved, først i den sildigere Del af Middelalderen, f. Ex. i Flatøb. III (II hos Fritzner er Trykfeil) S. 561, for Aaret 1344. Naar man ved Siden heraf paa et eneste Sted, nemlig Sturl. VII Kap. 119, S. 343, finder brugt Ordet *hálfprestr*, saa bør det ikke med Forf. opfattes som „en islandsk Terminus“, men som Øgenavn. Stedets Sammenhæng „*Jón Halldórsson, er hálfprestr var kallaðr*“ viser dette tydeligt. Havde Ordet været en Titel, maatte der have staaet „*Jón hálfprestr Halldórsson*“. Ganske paa samme Maade nævnes i Biskop Gudmunds Saga Kap. 17, S. 439, en „*Jón prestr, er kallaðr var Fljótabiskup*“,

og en „*Þorsteinn Jónsson, er kallaðr var súðarsteinn*“, hvorved naturligvis Ingen vil tænke paa nogen Titel. Da det nu derhos under Fortællingens Gang viser sig, at Manden virkelig var Præst, lader hans Øgenavn sig vistnok blot forklare derved, at hans Udseende og Vandel ikke ansaaes at være særdeles præstelig. Omvendt kan der heller ikke med Hensyn til Forekomsten af „Halvpræster“ i England drages nogen Slutning af den Omstændighed, at der paa et enkelt Sted i Domesdaybogen omtales „unus presbyter integer et duo dimidii“. Dette fremgaar — selv ganske bortseet fra Ordlyden — allerede deraf, at der paa det samme Sted, som ogsaa af Forf. anført, ligeledes nævnes halve „bordarii“, „villani“, „sochemanni“ o. fl. At den norske *hirðprestr* derimod svarer til den angels. *hîredpreost*, finder sin nærliggende Forklaring i den nordiske Hirdtjenestes Historie. Paa den anden Side gjengiver den norske Titel *hœgendisprestr* sproglig aldeles ikke den angels. *handpreost*, om denne end saglig overalt forekommer som Betegnelse for Kapellanen hos en eller anden Stormand. Ligesaalidt indsees det, hvad den angels. *tûnpreost* har at gjøre med Fylkes- eller Herredspræsten, da *tûn* hverken falder sammen med *scîr* eller *hundred*, men udgjør et langt snævrere Omraade. Ved Udtryk som *djákn, subdjákn, klerkr, kapalín, kanóki, profastr* saavelsom *klaustr, munkr, nunna, áhóti, abbadís*, ligger Afledelsen fra Latin ikke fjernere end fra Engelsk, og ligesaa tilstedelig er den fra Tydsk, forudsat at man ved Sammenligningen benytter de nedertydske Former og ikke, som Forf. gjør, de høitydske, — altsaa f. Ex. *provest*, ikke *probist*. Endelig betegner det angels. Ord *lâreow* altid kun Læreren som saadan, ikke specielt den Geistlige, og det tjener saaledes ikke til for denne sidste at forklare Brugen

af *kennimaðr*. Derimod tør vel *múnkalíf, múnklíf, múnklífi* hidrøre fra angels. *munuclîf*.

Med Hensyn til Præsternes personlige Stilling maa fremhæves, at Cølibatet ikke blot i England, men ogsaa i Tydskland, Frankrig osv. var Gjenstand for ligesaa liden Iagttagelse som i Norge (jfr. Hinschius I S. 148 o. flg.). Endog en Pave, Benedict IX, kunde jo omgaaes med den Tanke at gifte sig, uden derfor at nedlægge sin Myndighed! Hvorvidt Præsteværdigheden i Henseende til Drabs- og andre Bøder medførte nogen Forhøielse, og isaafald hvilken, maa staa derhen. Ifølge Gul.lovens Kap. 15 var det ikke Tilfældet; thi her udtales den Regel at „*kennimenn varer skolo hafa mannhelgi slika sem hverr varr við annan her a lande*“. Derimod heder det i Kap. 200, at Præstens Søn skal tage den Ret, som han er født til, naar han ikke opnaar samme Værdighed som sin Fader. Heraf maa altsaa sluttes, at denne Værdighed førte med sig en Forhøielse af Retten. De øvrige Retsbøger indeholde ingen hidhørende Forskrifter; muligvis er Forhøielsen af Præstens Ret først indtraadt under Kong Magnus Erlingssön. — Vedkommende de norske Præsters Deltagelse i det offentlige Liv paaberaaber Forf. sig alene Frost.lovens I Kap. 3. Stedet omhandler Thingforsamlingens udvortes Ordensregler og siger ved denne Leilighed: „*en prestr sá er bók skal ráða hann skal ringja mykla klokko, þá er hann vill með bók til þings ganga*“. Forf. vil nu (S. 276 jfr. 265) ved denne *bók* forstaa Lovbogen, og af Udtrykket „*ráða bók*“ slutter han, at Præsten har indtaget en til Lagmandens svarende Stilling. Heri har han efter min Opfatning Uret. Vistnok er den Bog, med hvilken Lagmanden ifølge Landsl. Thingfb. Kap. 3 gaar til Thinget, utvivlsomt Lovbogen; men det udelukker ikke, at der paa det her omhandlede Sted kan

sigtes til Evangeliebogen, paa hvilken de retslige Eder skulde aflægges (jfr. *bókareiðr*), og i ethvert Fald tilhører Bestemmelsen, som allerede ovenfor bemærket, først Erkebiskop Eysteins Tid og kan saaledes for det 11te Aarh. intet bevise. Med større Ret kunde man beraabe sig paa den Forskrift, at alle Præster, eller idetmindste et vist Antal af dem, skulde indfinde sig paa Lagthinget, hvorved de naturligvis bragtes i Berørelse med den her udøvede Lovgivning og Retspleie; men en saadan Forening af kirkelig og verdslig Virksomhed forekom trods alle den kanoniske Rets Forbud ligesaa godt paa Fastlandet som i Norge eller England (jfr. Hinschius I S. 137—39) og tør følgelig ikke særlig tilskrives engelsk Indflydelse.

Under Omtalen af Præsternes Indkomster gjør Forf. (S. 277) Adam af Bremen Uret, naar han i dennes Opfatning af Gebyrers Erlæggelse for geistlige Embedsforretninger og navnlig for Sakramenternes Forvaltning, hvilket af Adam betragtes som Simoni, vil se et for vor gamle Magister eiendommeligt Træk. Ifølge Adams egen Angivelse (III Kap. 70) deltes denne hans Opfatning af hans Metropolitan, og i Virkeligheden var den et Udtryk for den ældre kanoniske Rets utvetydige Forskrifter (jfr. causa 1, qu. I, navnlig c. 1 samt 99—106; saavelsom X, de simonia, V 3, navnlig c. 8—10, 16—24, 29 og 36), hvilke legaliter forblev gyldige, indtil en Beslutning af det 4de lateranske Koncilium anerkjendte Beføielsen til at kræve Stolgebyrer, hvor de fra gammel Tid vare i Brug (c. 42, X anf. St.). At Adam derimod betegner dels Geistlighedens Havesyge, dels Mangelen af Tiendepligt som Grund til, at der i Norden forlangtes Stolgebyrer, vidner kun om, at han meget vel indsaa den Modsigelse, hvori Kirkens ideale Fordring maatte staa til Livets materielle Krav, saalænge der ikke var sørget for

Geistlighedens kirkeretlig forsvarlige Underhold. Før Tiendens Indførelse udgjordes den vigtigste af Præsternes Indkomster af en *reiða* eller *lagagipt*, der af Forf., som det synes mig, med Ret tillægges indenlandsk Oprindelse. Dertil kom desuden først og fremst den saakaldte *Ólafssáð*, hvori han vil gjenkjende den angels. *ciricsceat*, hvis Erlæggelse under Navnet *chirchesed* eller *churchsed* ogsaa fortsattes under det normanniske Herredømme. Da et Brev fra Kong Knut, meddelt af Florentius af Worcester (Monum. histor. Britann. I S. 597), omtaler „primitiæ seminum" og tilføier „quæ Anglice *ciricsceatt* nominantur", er det ikke ret forstaaeligt, hvorledes Forf. (S. 281 Anm. 2) kan betegne det som ubeføiet af R. Schmid at bringe *churchsed* i Forbindelse med Knuts „primitiæ seminum". Fra *Ólafssáð* adskiller han derimod med Ret *Ólafsskot* eller *Ólafstollr*, en Afgift, som han overensstemmende med et senere Tillæg til den yngre Gul. Kr. (Norges g. Love II S. 336—37) opfatter som *ploghaskott*, og som efter hans Mening stammer fra den angels. *sulhælmesse*. Mod den sidste Antagelse synes dog flere Indvendinger at stille sig. Dels tilfaldt den engelske Plogafgift Sognekirken, medens den norske *Ólafsskot* allerede ifølge den ældste Kilde, som omtaler den, nemlig en Forordning for Viken af Kong Haakon den gamle, udrededes med to Trediedele til Metropolitankirken i Throndhjem og med en Trediedel til Kathedralkirken i Oslo. Dels beregnedes Afgiftens Beløb i England efter Antallet af Ploge, man forstaa nu herunder en Landmaalsangivelse eller selve Hestespandene, i Norge derimod efter Antallet af Kreaturer, uden at derved skjelnes mellem Trækdyr og øvrige Brugsdyr. Dels kan endelig Afgiften i Norge, hvor den synes at være indført ved en særskilt Bevilgning, ikke være opkommen før efter Aaret 1152, hvilket allerede fremgaar

af dens nys nævnte Fordelingsmaade. Naar Forf. iøvrigt om Afgifter af denne Art fra arkivaliske Kilder meddeler et særdeles paaskjønnelsesværdigt Materiale, som i meget og mangt er af Interesse, saa overholder han herunder overhovedet ingenlunde de for hans Arbeide principielt optrukne Grændser. Og dog er det netop paa dette Omraade, hvor baade Tids- og Stedsforhold paa saa mange forskjellige Vis kunne have gjort sig gjældende, i særegen Grad nødvendigt at iagttage en omhyggelig Skjelnen. — Blandt Gebyrerne sammenstiller Forf. med fuld Ret det saakaldte *legkaup* eller *legrkaup* med den angels. *sâwlsceat*. Imidlertid burde ikke den Bemærkning være forbigaaen, at Begravelsesgebyrer ogsaa andetsteds vare ligesaa sædvanlige. For *óleanarkaup* og *liksöngskaup* ved han ingen engelske Paralleller at anføre, og heller ikke for det af ham uomtalte Gebyr for *náttvaka* og lignende Forretninger formaar jeg at paavise saadanne. Dette er dog naturligt nok, da Kirken, som bemærket, forkastede deslige Sportler som simonistiske. Dernæst sammenlignes, ligeledes med Ret, den islandske *ljóstollr* eller *lýsitollr* med den angels. *leôhtgesceot*; men urigtigt er det, naar Forf. (S. 289) vil finde den foreskreven i Biskop Gizurs Tiendelov af 1096. Vedkommende Bestemmelse er nemlig kun i *Belgdalsbók* og *Arnarbœlisbók*, to Haandskrifter fra Slutten af det 14de Aarh., bleven tilføiet Tiendeloven. Selve Afgiften er først indført ved Biskop Arnes Kristenret (Grimur Thorkelin's Udg. Kap. 13, S. 78, og Kap. 15, S. 100—102; Norges g. Love V, Kap. 20, S. 31, og Kap. 22, S. 35—36); men enkelte Afskrivere af den ældre Kristenret have senere tillægsvis taget den med. Underligt nok omtaler Forf. under Præsternes Indkomster ogsaa Peterspenningen, uagtet den som bekjendt erlagdes til Pavestolen. Med Ret antager han, at den er kommen til Norge fra England af; allerede

dens Betegnelse som *rômaskattr* peger hen paa det angels. *rômfeoh, rômgescot, rômpening*. Derimod er det vistnok forkjært, naar han ligesom Jørgensen (S. 540) vil lade denne Afgift blive indført allerede i Missionstiden istedetfor først som en Virkning af Kardinal Nicolaus Breakspeares Sendelse (1152), hvilket sidste hævdes af Munch (I 2, S. 637—38 og II S. 870), R. Keyser (I S. 226), mig (II S. 681 Anm. 394; jfr. Norwegens Schenkung an den hl. Ólaf, S. 8), Jon Sigurdsson (Diplom. island. I S. 206), Ph. Zorn (S. 96) og A. Chr. Bang (S. 152). Den nævnes ikke i nogen ældre norsk Kilde end Frost.loven II Kap. 20, en Lovtext, der gjennemgaaende viser Spor af at være omarbeidet under Erkebiskop Eystein, og vi erfare af to Skrivelser, som Pave Anastasius IV den 28de Nov. 1154 rettede til Sveriges Konge og Høvdinger samt dets Biskopper (Diplom. Suec. I Nr. 38, S. 56—58, og Nr. 820, S. 679—80; det første Brev nu ogsaa hos Rydberg I Nr. 38, S. 72—74, og her rigtigt dateret), at Kardinal Nicolaus dengang drev Peterspenningens Indførelse i Sverige igjennem. Heri ligger der tilstrækkelig Grund for den Antagelse, at den engelsk fødte Kardinal ogsaa i Norge har indført den i England forlængst sædvansmæssige Afgift under dens der brugelige Navn.

Om Præsternes Opdragelse og geistlige Uddannelse ved Forf. (S. 291—96) som en naturlig Følge af Mangelen paa kildemæssige Vidnesbyrd saagodtsom intet at berette. Han benytter imidlertid denne Leilighed til at bekjæmpe min Antagelse, der ogsaa deles af K. von Amira (i Paul's Grundriss der germanischen Philologie II 2, S. 96), at man ikke før Slutningen at det 11te og Begyndelsen af det 12te Aarh. i Norge har havt skrevne Retsbøger. De Grunde, han gjør gjældende, synes mig imidlertid ikke bevisende, medens

omvendt de af mig i Artikkelen „Gulaþing“ (ikke „Gulaþingslög“) S. 388 o. flg., saavelsom i Afhandlingen „Die Entstehung der älteren Frostuþingslög“ S. 75 o. flg. fremlagte Redegjørelser ikke synes mig tagne i tilbørlig Betragtning. Af de bekjendte Ord i den yngre Eddas første grammatiske Traktat havde jeg saaledes sluttet mig til Usandsynligheden af, at der i Norge allerede i den første Trediedel af det 11te Aarh. skulde være bleven optegnet Love i det indenlandske Sprog, da det isaafald neppe vilde være tænkbart, at man paa Island omkring hundrede Aar senere, under Forsøget paa ved Hjælp af Runeskriften at afpasse det latinske Alfabet for Modersmaalet, havde paaberaabt sig Englændernes og ikke Nordmændenes Exempel. Ligesaa utroligt syntes det mig, at den samme Traktat under Omtalen af de tidligste Arbeider i den dengang netop fremspirende islandske Litteratur ikke skulde have mindet om de et Aarhundrede ældre norske Retsmindesmærker, dersom saadanne virkelig havde været forhaanden. Videre henviste jeg til den Proces, som i Begyndelsen af det 12te Aarh. førtes mod Sigurd Ranesön, og hvori Parterne kun henholdt sig til Lagmændenes Erklæringer, ikke derimod til nogen skreven Lovbog, hvilket dog havde været at vente, om en saadan dengang havde været til. Ligeledes anførte jeg, at endnu ved Aaret 1164 Erling Jarl under sin Strid med Erkeb. Eystein vistnok paaberaabte sig „*lögskrá þrænda*“ og betegnede denne som „*lög hins helga Ólafs*“, men dog samtidig medgav, at de forskjellige *lögbœkr* ikke vare ganske lige af Indhold, en Omstændighed, som jo udelukker enhver Tanke paa en i authentisk Udfærdigelse foreliggende Lovbog, men som tværtimod lægger den Formodning nær, at der kun var Tale om private Retsoptegnelser, hvilke man alene af den Grund betegnede som Hellig Olafs

Love, at man ansaa denne Konge som Rigslovgivningens Stifter og mente i hine Optegnelser at finde den af ham fastsatte Ret i det væsentlige rigtigt gjengiven. Jeg bemærkede ogsaa, at Paaberaabelsen af en i Throndhjem under Navnet *Grágás* opbevaret Lovbog, der skulde indeholde Olaf den helliges Love og være optegnet paa Befaling af Kong Magnus den gode, først dukker op i Aaret 1190 i Anledning af Striden mellem Kong Sverre og Erkeb. Erik, og at denne Angivelse øiensynlig først fra Sverres Saga har fundet Veien til Heimskringla og de øvrige Bearbeidelser af Kongesagaerne, idet man nemlig, omend med saare liden Rimelighed, troede at burde bringe Optegnelsen af denne for Throndhjem bestemte *Grágás* i Forbindelse med Kong Magnus's historisk bevislige Udsoning med de knurrende Bønder. Endelig betonede jeg ogsaa den Modsigelse, hvori hine to Beretninger om Graagaasen befinde sig til Thjodreks Fortælling og de kirkelige Meddelelser om Olafs Lovgivning (jfr. nu ogsaa Metcalfe, Passio et Miracula beati Olavi, S. 70—71), idet disse Kilder ligesaa bestemt henføre Optegnelsen af hans Love til Kong Olaf selv, som de førstnævnte til hans Søn, Kong Magnus. Tilføies kan her endnu, at intet af alle disse Vidnesbyrd gaa længere tilbage end til Erkeb. Eysteins Tid. At Forf. har gjendrevet denne Bevisførelse, kan jeg ikke erkjende, og allermindst kan jeg samstemme i hans Paastand om, at der skulde bestaa nogen paafaldende og for Alderen af Hellig Olafs Love afgjørende Overensstemmelse mellem Frost.loven og Kong Æðelreds Love. Til Jævnførelsen af Frost. II Kap. 10 med Æðelr. VIII § 1—5 skal jeg forøvrigt nedenfor komme tilbage.

5. Den kirkelige Strafferet behandler Forf. S. 296—318, men i mine Øine ikke paa fuldt tilfredsstillende Maade. Udgangspunktet burde dog vel her være

taget i Forskjellen mellem forum internum, den kirkelige Bodsdisciplin, og forum externum, den egentlige Strafferet. Hvad den første angik, var Kirken i Norge som andetsteds fuldkommen fri og ubunden; men til Gjengjæld var den ogsaa udelukkende henvist til Anvendelsen af de kirkelige Tugtmidler, d. e. den kirkelige Bod og Censur, uden at Staten under Gjennemførelsen deraf laante den sin verdslige Arm. Retspleie og Lovgivning in foro externo tilstodes derimod den norske Kirke indtil videre overhovedet ikke. Tværtimod forbeholdt Staten sig baade i Straffesager og Civilsager den hele Lovgivnings- og Domsmyndighed ligesaavel over Geistlige som over Lægmænd. Kun forsaavidt tog den Hensyn til Kirkens Fordringer, som den indordnede en Række kirkelige Forseelser i sin egen Strafferet og desuden indrømmede Biskoppen en vis Disciplinærmyndighed ligeoverfor hans Geistlighed, dog med udtrykkeligt Forbud imod at anvende den af Kirken tilladte Pryglestraf (Gul. Kap. 15). I denne Henseende kommer det altsaa alene i Betragtning, hvilke kirkelige Forseelser Staten strafferetslig forfulgte, og hvilke de Straffe vare, som den truede Overtræderen med. Angaaende det sidste Punkt er kun at sige, at Statens Kristenret benyttede ganske de samme Straffe, som allerede fra gammel Tid havde været de sædvanlige i den verdslige Strafferet, altsaa Fredløsheden i dens to Grader og Pengebøderne. Herved tør jeg ikke lægge nogen Vægt paa, at den første i Kristenretten ofte fremtræder som Landsforvisning; dette er nemlig ogsaa Tilfældet i den verdslige Ret, og om der end netop i den ældste Kristenret, nemlig Vikens, meget hyppigt bruges Formelen „*fare a land heiðit, ok kome aldri þar, sem kristnir menn ero*“, saa udtaler sig herigjennem blot den Overbevisning, at Kristendom og Hedenskab ere uforenelige Modsætnin-

ger, uden at dette i nogen Henseende giver Fredløsheden en forandret Karakter. Rigtigt er det ligeledes, at Fredløsheden ofte kun indtraadte, naar den Skyldige undlod at efterkomme den nærmest paadragne Penge- eller Kirkebod, og at den ogsaa senere kunde afsluttes ved Pengebødernes Erlæggelse eller Kirkebodens Udførelse. Men heller ikke dette er noget, som ikke ligesaa godt kunde have fundet Sted i verdslige Straffetilfælde. Endelig er det at mærke, at ligesom i den verdslige Strafferet de mindre Sager afgjordes med en Pengebod til den skadelidte, og de større derhos betingede en saakaldet *lögbaugr* til Staten eller Formuens Forbrydelse til Deling mellem Kongen, Bønderne og den skadelidte, saaledes tilfaldt ogsaa ved kirkelige Forseelser kun de ringere Bøder Biskoppen udelt, hvorimod de anseeligere Bøder saavelsom forbrudt Formue skiftedes mellem ham og Kongen eller i Tilfælde ogsaa Bønderne.

Af de kirkelige Forseelser behandler Forf. enkelte særskilt og blandt disse især meget indgaaende Brud paa Kirkefreden (S. 304—14, jfr. S. 257—60). Han søger nemlig udførlig at paavise, at der bestaar en nøiere Sammenhæng mellem Bestemmelserne i Æðelr. VIII 1—5 og Frost. II Kap. 10, samt at de sidste i Hovedsagen allerede ere bleven indførte af Olaf den hellige. Efter min Opfatning er dette Forsøg dog fuldstændig mislykket. I Frost. II Kap. 10 skjelnes der først mellem de Fredsbrud, der begaaes i Krist- eller Mariekirken eller paa deres Kirkegaard, og de, der begaaes i Fylkeskirken og Högendeskirken eller paa deres Kirkegaarde, hvorved tillige er at mærke, at Frost.loven ikke kjender nogen Herredskirke. De førstnævnte Fredsbrud belægges med den strengere Fredløshed, og den Skyldiges Formue tilfalder i lige Dele Hellig Olaf og den jordiske Konge,

d. v. s. Erkebiskoppen og Kongen. Den anden Klasse straffes derimod kun med en 15 Marks Bod, den tredie med en Bod paa $7^1/_2$ Mark, begge til lige Deling mellem Biskoppen og Kirken, hvorhos den Skyldige maa holde sig borte fra Landet, indtil han har betalt Kirken dens Bod. Dernæst bestemmes imidlertid ogsaa, at der af den Skyldiges Formue før dens Deling mellem Konge og Biskop skal udredes til den fornærmede det dobbelte Beløb af hans personlige Ret samt til Kirken Omkostningerne ved dens nye Indvielse. Nu er det klart, at det Afsnit af Lovstedet, som angaar Krist- og Mariekirken, ikke kan være opstaaet tidligere end det Tidspunkt, da Kong Olaf Kyrre stillede sin Kristkirke tæt op til den af Kong Harald Haardraade byggede Mariekirke, hvorved begge Kirker fik fælles Kirkegaard, men heller ikke senere end det Tidspunkt, da Erkeb. Eystein flyttede Mariekirken til Helgesæter og paa dens og den ældre Kristkirkes Grund byggede sin nye Domkirke (jfr. mine Arbeider „Die Bekehrung des norw. Stammes“, I S. 649, Anm. 24, „Die Entstehung der Frost.lög“, S. 52—53, og „Gul. lög“ S. 16, saavelsom v. Amira, Vollstreckungsverfahren, S. 33—34). Denne Del af Stedet maa derfor vistnok ligesom saa mangt et andet Sted i Frost.loven tilhøre Eysteins ved Aaret 1164 istandbragte „Guldfjæder“. Skjønt Forf. er enig i denne Slutning, vil han dog føre Lovstedets Bestemmelser om Fredsbrud i Fylkes- og Högendeskirker tilbage til Olaf den helliges Kristenret og antager, at allerede denne har indeholdt en, omend ringere, Straf for det i Domkirken begaaede Fredsbrud. Heri skal da den paafaldende Overensstemmelse med Forskrifterne i Æðelr. VIII § 1—5 ligge, og den skulde lade sig forklare deraf, at de sidste have tjent som Forbillede for Olafs Kristenret. Denne Antagelse er det,

mod hvilken jeg tror at burde reise Indvending. Ganske bortseet fra, at der paa Kong Olafs Tid ingen Domkirke fandtes i Norge, og at der følgelig dengang heller ikke kunde være Tale om noget i en saadan begaaet Fredsbrud, staar Forf.s Formodning ogsaa forøvrigt uden al Støtte i Kilderne. Disse pege tværtimod forsaavidt med stor Bestemthed i modsat Retning, som ingen af de andre Kristenretter ved noget af lignende Bestemmelser. Borg. Kr. I Kap. 18 lader Vanhelligelse ved Udgydelse af Blod afsones med en Betaling af 1, 2 eller 3 Mark, eftersom blot Kirkegaarden eller Kirkens Ydervægge eller ogsaa dens Indre besmittes med Blodflækker, og derhos skal denne Betaling tjene som Erstatning for den nødvendiggjorte nye Indvielse af Kirke eller Kirkegaard. Paa samme Maade bestemmer Eids. Kr. I Kap. 37 og II Kap. 30, at i Tilfælde af en Kirkes eller Kirkegaards Vanhelligelse ved forsætlig Udgydelse af Blod skal den Skyldige blot paa egen Bekostning lade Kirke eller Kirkegaard paany indvie af Biskoppen. Noget bestemt Erstatningsbeløb angives altsaa her ikke, hvorimod det tilføies, at hvis den Skyldige ikke vil eller kan udrede Betalingen, have Bønderne at lade Indvielsen foretage paa sin Bekostning, medens hin som fredløs maa holde sig borte fra Landet, indtil han har ydet dem fuld Erstatning for deres Udlæg. I Gul. Kap. 32 finde vi dernæst et *nýmæli* af Kong Magnus Erlingssön, ifølge hvilket Kamp i Kirke eller paa Kirkegaard, naar disse ere viede, belægges med en Bod af 3 Mark til Biskoppen foruden Erstatning af Omkostningerne ved den nye Indvielse. Derhos bliver den Skyldige *úbótamaðr* og hans samlede Formue inddragen, medmindre Konge og Biskop skulde ville lade større Mildhed raade. Hvad der efter Fradrag af de først opførte Udbetalinger bliver tilovers, gaar til Kongen, og

bliver der intet Overskud, deles Formuen lige mellem ham og Biskoppen, i hvilket Tilfælde dennes Krav paa de først opførte Beløb naturligvis bortfalder. Hvilke Bestemmelser Retsbogens ældre Redaktion kan have indeholdt, vide vi ikke. Dog viser Sammenhængen, at det først var Kong Magnus, som henførte Forbrydelsen til *úbótamál*, og vi tør derfor vistnok tænke os, at Gulathingets ældre Ret kan have været ligeartet med Vikens og Oplandenes. I ethvert Fald kjender ingen af de tre Retsbøger en forskjellig Behandling af de forskjellige Slags Kirker i Henseende til deres Retsbeskyttelse, og hermed bortfalder det karakteristiske Moment for Jævnførelsen med den angels. Ret. Jeg er saaledes tilbøielig til at antage, at ikke blot en Del af Frost. II Kap. 10, men hele Lovstedet hidrører fra Erkeb. Eystein, og forsaavidt engelsk Ret er bleven benyttet ved dets Udarbeidelse, kunde dette tilskrives enten Kardinal Nicolaus eller Erkeb. Eysteins personlige Forbindelse med England. Der er imidlertid endnu et Punkt, som trænger til at belyses. I Frost. II Kap. 10 gives den Bestemmelse, at der tilkommer den krænkede dobbelt personlig Retsbod, ikke alene for Blodsudgydelse i Kirke, men ogsaa i alle andre Tilfælde, da en særskilt Fred var fastsat for Befolkningen. Nu siger Gul. Kap. 198, at en Mands personlige Ret fordobles paa tre Steder, nemlig paa Thinge, paa Kirkemøde og i Ølhus, saaledes de samme Steder, som ogsaa ifølge Frost. IV Kap. 58 tillægges Fortrinet i Henseende til Bødebeløb. Ligeledes tør man formode, at denne Rettens Fordobling i Kraft af Kirkefreden heller ikke har været ukjendt for Vikens og Oplandenes Retsbøger, hvis verdslige Lovafsnit ikke ere bevarede. At den overhovedet er ældgammel Ret, fremgaar deraf, at Thingfreden ogsaa paa Island havde den tilsvarende Virkning

(Konungsb. Kap. 56, 61, 101 og 237, S. 97, 112, 177 og 182; Staðarhólsb. Kap. 322, S. 352—53, samt Kap. 375, S. 391), hvorhos samme Følge indtraadte ved Brud paa *tryggðir* (Konungsb. Kap. 113, S. 203) og ved Fornærmelser, som Tjenestefolk tillod sig ligeoverfor sin Husbonde eller dennes Hustru (sammest. Kap. 80, S. 136). Ogsaa i Landsl. Mannh. Kap. 18, Járns. Þingfb. Kap. 4 og Jónsb. Mannh. Kap. 19 knyttes fremdeles Rettens Fordobling til Brud paa større Fredhellighed, og den turde i det hele taget være at føre tilbage til indenlandsk Udspring og ikke med Forf. (S. 313) til engelsk Ret. Vi have ingen Grund til at antage, at den islandske Ret overhovedet og navnlig i sine Bestemmelser om Thingfreden er bleven paavirket fra England, og følgelig maa de for dennes Beskyttelse paa Island gjældende Regler være at henføre til hjemlige Rødder. Naar vi saa se de samme Regler vende tilbage ogsaa i norsk Ret og særlig i Gulathingets, hvorfra den islandske Ret omkring Aaret 930 udskilte sig, maa dog den Slutning være retfærdiggjort, at der i Gulathingslagen allerede ved dette Tidspunkt har gjældt tilsvarende Sætninger. At den samme Fordobling af Retten ogsaa i angels. Love knyttes til Krænkelsen af en større Fredhellighed, tør vi derimod ligesaa lidt lade os forvirre af som af en anden beslægtet Kjendsgjerning, nemlig at den longobardiske Ret straffer det efter erlagte Mandebøder og tilsagt Fred udøvede Drab paa en Modstander med de modtagne Mandebøders dobbelte Beløb, hvorhos den lader den samme Regel analogisk faa Anvendelse ogsaa paa Bøder for Slag og Saar (Ed. Rothar. § 143) og tillige „secundum antiqvam consuetudinem“ forordner Fordobling af Bøderne for alle „causæ regales“, der ikke underligge høiere Bødesatser (sammest. § 369; Liutpr. § 78; Ahistulf § 17). Heri

saavelsom i den Omstændighed, at frisiske Kilder, som de saakaldte Rüstringer Küren (v. Richthofen, Friesische Rechtsquellen, S. 115), anvende Fordobling af Drabs- eller andre Bøder ved Thingfred eller, som Fivelgoer Küren (sammest. S. 284), ved Thing- og Kirkefred, eller at en Retsbog for Memmingen har samme Anordning med Hensyn til Retsfred og Hærfred (jfr. Osenbrüggen, Alemannisches Strafrecht, S. 47 og 50), ligger intet andet end tilfældige Overensstemmelser, der lettelig kunde indtræde navnlig paa Bødevæsenets Omraade, hvor man kun raadede over en begrændset Række af Talforbindelser. — Paa de øvrige af Forf. omtalte kirkelige Forseelser skal jeg her saa meget mindre indlade mig, som han selv kun har gjort dem til Gjenstand for en meget flygtig Behandling.

6. Kirkens Indflydelse paa Rettergangen omhandles S. 318—26. Da en jurisdictio in foro externo, som allerede bemærket, ikke var den norske Kirke indrømmet, komme herunder nærmest kun Disciplinærsagerne mod Præster i Betragtning. Den islandske Ret (Konungsb. Kap. 6, S. 21; Staðarhólsb. Kap. 16, S. 25; Skálholtsb. Kap. 10, S. 23; Staðarfellsb. Kap. 5, S. 71; Belgsdalsb. Kap. 8, S. 116; Arnarbælisb. Kap. 7, S. 166; o. fl.) lader i saadanne Tilfælde Althinget nedsætte en „*prestadóm*“, bestaaende af 12 af Biskoppen opnævnte Præster, for hvilke Biskoppen har at indbringe sin Klage, hvis Rigtighed han derpaa maa bevise ved Hjælp af et af ham og to Præster afgivet Veridikt. Søgsmaalet gaar ud paa en Bod af 3 Mark til Biskoppen; men i Tilfælde af manglende Erlæggelse skal der ved den verdslige Domstol indgives Klage over „*dómrof*“, og denne gaar ud paa Landsforvisning. I Norge omtales nogen saadan Præsteret ikke. Forf. anfører overhovedet kun et eneste Sted (Borg. Kr. I Kap. 12) som hidhørende. Det bestemmer, at Biskop-

pen alene under den Forudsætning tør afsætte en Præst fra hans Embede, at der ved Vidnesbyrd af de to i Syd og Nord nærmest ansatte Præster kan godtgjøres, at han formedelst Ukyndighed er ude af Stand til at forestaa det. Men herved turde en dobbelt Bemærkning være at gjøre. Ogsaa i Gul. Kap. 15 udtales, at Biskoppen ikke vilkaarlig kan fjerne en Præst fra hans Kirke „*fyrir þvi at ver vilium eigi kirkiur varar at fekaupi gera*“, og i Tilslutning hertil siges det, at Præsten for urigtig Angivelse af Fester og Faster saavelsom i det hele taget for ethvert Anstød mod Biskoppens kirkelige Forskrifter skal bøde denne 3 Mark og først i Tilfælde af gjentagne lignende Forseelser skal af Biskoppen kunne afsættes fra Embedet. Om Bevismaaden er der her ikke Tale. Derimod kan man af den vedføiede Anmærkning, at Pryglestraf for Præsterne var afskaffet, fordi de havde samme *mannhelgi* som Bønderne, vistnok drage den Slutning, at Disciplinærstraffe ikke ilagdes Præsterne af den verdslige Ret. Det ligger da nær at erindre, at ifølge Eids. Kr. I Kap. 10 (jfr. Gul. Kap. 3) alle Præster saavelsom Biskoppen selv skulde indfinde sig paa Lagthinget, og at her ikke alene deres Forsyning af Bøger og deres hele Opførsel skulde undersøges, men at de sammesteds ogsaa skulde bøde for, hvad de havde forbrudt. Der holdtes følgelig, som af Forf. selv paa et andet Sted (S. 234—35) anerkjendt, ved Lagthinget et Slags Stiftssynode, og man tager neppe Feil ved at antage, at denne, ligesom Tilfældet var paa Island, under Biskoppens Ledelse har havt at øve Disciplinærjurisdiktion over Præsterne.

Da Fremgangsmaaden for Thingdomstolene i geistlige Sager og mod geistlige Personer ganske var den sædvanlige, gaar Forf. med Rette ikke derpaa ind. Dog gjør han en Undtagelse for Edens og Gudsdommens

Vedkommende, idet disse Bevismidler stod under kirkelig Indflydelse. Han erklærer sig (S. 320—22), efter min Mening med Rette, mod den i sin Tid af E. Hertzberg udtalte Anskuelse, at Vidnernes Beedigelse i Norge først er opkommen sent og under kirkelig Indflydelse. Kun skulde han ikke undladt at nævne, hvad jeg allerede i en Anmeldelse af Hertzbergs Skrift (Krit. Vierteljahress. für Gesetzg. u. Rechtsw., Bind XVIII, S. 73—74) havde fremhævet, at Vidneed paa Island var i Brug ikke alene ifølge Graagaas, men ogsaa i Hedendommen, hvad den fleresteds opbevarede og vistnok fra den ældre Íslendíngabók hentede Edsformular danner et fuldgyldigt Bevis for. Med Hensyn til de i Norge anvendte Gudsdomme, Prøven med gloende Jern eller med Kjedeltag, formoder Forf. uden videre engelsk Oprindelse. Efter min Opfatning vilde Henvisningen til Tydskland ligge ligesaa nær, og i denne Retning peger det ogsaa mere, naar Guðrúnarkv. III 6, skjønt ikke netop hørende til de ældre Kvad, udtrykkelig betegner den tydske Kong Saxi som den, der forstaar at vie den sydende Kjedel til Prøven. Ganske ubegrundet synes det mig, som Forf. gjør, at tilskrive den paa Island 1006 og i Norge faa Aar efter stedfundne Afskaffelse af Tvekampen som processuelt Afgjørelsesmiddel engelsk Indflydelse. Ikke den ringeste Antydning i Kilderne støtter denne Antagelse. For Islands Vedkommende motiveres den nævnte Forholdsregel desuden tilstrækkelig allerede derved, at det her gjældende Edsvorneinstitut og Indførelsen af den saakaldte *fimtardómr* havde fjernet ethvert Behov for hint voldsomme Retsmiddel, og hvad Norge angaar, kan foruden Islands Exempel den ganske naturlige Bestræbelse efter at styrke Retsordenen i Forbindelse med Kirkens naturlige Modvillie mod Tvekampen have været det bestemmende. Grettes Saga bringer jo ogsaa Tve-

4*

kampens Afskaffelse dersteds i udtrykkelig Sammenhæng med en videre gaaende Landefredslovgivning fra Erik Jarls Side.

7. Meget mager er Redegjørelsen for Kirkens Forhold til Ægteskabet (S. 326—31). I terminologisk Henseende bemærkes først, at Udtrykket *gjöf*, som i Gul.-loven leilighedsvis bruges enstydigt med *mundr*, maa være indkommen i Texten ved Olaf den helliges Lovgivning, en Antagelse, som forud var bleven fremsat af E. Hertzberg. Forf. anser det som et Laan fra Engelsk, hvor *gift* siges allerede tidligt at være brugt om Brudeskillingen. Saavidt jeg ved, bruges Ordet dog kun paa et eneste Sted (Ine § 31) i Enkelttal og synes her ikke at betegne Brudeskillingen, men selve Giftermaalet, for hvilket rigtignok ellers Flertalsformen i Angelsaksisk pleier at anvendes, medens det tilsvarende norsk-islandske Ord *gipt* ogsaa i Enkelttal har den sidst anførte Betydning. Forøvrigt er det vistnok rigtigt, at den *gjöf*, som den unge Hustru modtog Morgenen efter Brudenatten (Gul. Kap. 51 jfr. 124), fuldkommen modsvarer den angels. *morgengîfu*; men en Morgengave forekommer ogsaa, snart som *morghongæf*, snart som *hindradaghsgæf*, i svensk Ret, og da den desuden er den ældre tydske Ret særdeles vel bekjendt, saa kan baade Tingen og Navnet meget godt tilhøre Norden selv eller, hvis de er indførte fra Udlandet, ligesaavel være hentede fra Tydskland som fra England. Heller ikke har det norrøne *bruðhlaup* sproglig noget at gjøre med det angels. *brydlâc*, idet *lâc* svarer til oldn. *leikr*, til oldn. *hlaup* derimod det angels. *hlŷp*. Skal det norrøne Ord endelig ikke være af indenlandsk Oprindelse, maa man derfor mere tænke paa det tydske „Brautlauf", hvilket allerede træffes i Oldhøitydsk og i senere Nedertydsk optræder som *brûtloft* o. lign. Derimod

synes rigtignok de for det religiøse Slægtskab anvendte Betegnelser *guðsifjar*, *guðsifi*, *guðfaðir*, *guðdóttir*, at være laante fra Angels., om der end ogsaa i Tydsk findes Ord, som minde derom.

I saglig Henseende er at bemærke, at der saavidt mig bekjendt i Norges ældre Tid intetsteds er Spor af, at Brudeparret viedes, eller endog blot, at Præsten var tilstede ved Bryllupper. Efter angels. Ret krævedes derimod Vielse (Schmid, Anhang VI § 8), idet saadan kun ved Indgaaelse af et andet Ægteskab var forbudt (Canones Ælfrici § 9). Forøvrigt var Indvielsen af det første Ægteskab en Fordring, der i Praxis opstilledes af hele den occidentalske Kirke (jfr. Freisen, Geschichte des canonischen Eherechtes, S. 129—34), dog kun „ad honorem“, ikke „ad necessitatem“, d. e. det var for Brudeparret ingen Retspligt at modtage „benedictio nuptialis“ (jfr. Hinschius IV S. 154), og denne blev ogsaa ved Indgaaelsen af det andet Gifte regelmæssig nægtet (Freisen, S. 672—76). Erkebiskop Jons Kristenret Kap. 41, som i Norge først paabyder kirkelig Vielse, udelukker den ligeledes udtrykkelig fra Anvendelse ved anden Gangs Ægteskab.

Meget utilstrækkelig er Forf.'s Fremstilling af de forbudte Slægtskabsgrader, hvorfor jeg desangaaende henviser dels til min Afhandling om „Die Berechnung der Verwandtschaft nach altnorw. Rechte“ (Sitzungsberichte der philos.-philol. u. histor. Classe der Akademie der Wiss., München 1877, S. 235—53), i hvilken navnlig ogsaa drøftes Forholdet mellem de norske Retsbøgers Forskrifter paa den ene Side og Æðelr. VI § 12 samt c. 3 X de cons. et affin. (IV 14) paa den anden, dels til de omhyggelige Redegjørelser hos Freisen, der ligeledes (S. 405) omtaler det sidstanførte Sted. For det religiøse Slægtskabs Vedkommende burde ogsaa Jon Olafssons flittige

Arbeide „Diatribe historico-ecclesiastica de cognatione spirituali“ (Kjøbenhavn 1771) have været benyttet, da det med Hensyn til de nordiske Retsordninger meddeler meget, som er brugbart.

8. Endelig omhandles ogsaa (S. 331—35) Kirkens Forhold ligeoverfor de ufrie. Imidlertid indskrænker Forf. sig til at paavise, at Frikjøbelsen og Frigivelsen af Trælle baade i England og Norge betragtedes som en fortjenstfuld Handling af kristelig Barmhjærtighed, en Paavisning, der selvfølgelig kunde gjøres for ethvert andet kristent Lands Vedkommende. De i Gul. Kap. 4—5 og Frost. III Kap. 19 omtalte Frigivelser bunde naturligvis i den samme Opfatning, selv om man skulde finde, at Sandsynligheden taler for den af A. Gjessing og mig formodede Sammenhæng med tidligere Menneskeoffringer, hvilket ogsaa Forf. selv efter foreløbig Tvivl i et Tillæg (S. 420) giver sin Tilslutning. Frost.loven tilskriver dem jo udtrykkelig et af Landets Befolkning afgivet Løfte *„til guðs þakka“*. Angaaende det Tidspunkt, som dette Løfte tilhører, ere Kilderne tause, og det synes derfor overflødigt at opkaste det Spørgsmaal, om det er kommet istand under Kong Olaf Tryggvesøn eller Olaf den hellige.

III.

Kortere maa jeg fatte mig med Hensyn til Kirkens Praxis, ikke som om denne skulde være mindre vigtig end Kirkeforfatningen, men alene fordi den ligger Omraadet for mine Studier fjernere. Jeg følger ogsaa her den Orden, hvori Forf. omhandler de enkelte Emner.

1. Hvad først angaar de syv Sakramenter (S. 337—43), saa indskrænker Forf. sig væsentlig til sproglige Bemærkninger. Han anfører rigtigt, at oldn. *bleza*, *blezan*, for benedicere, benedictio, kommer af angels. *bletsian*,

bletsung; men han undlader at nævne, at *vígsla*, det i Norden sædvansmæssige Udtryk for ordinatio og consecratio, var af tydsk Udspring og langt borteliggende fra angels. *hâdung* (af *hâd* = ordo). For Daaben anvendes i Norge som paa Island Betegnelsen *skírn*, d. e. Renselse. Med det tydske Ord „Taufe“, hvilket som Oversættelse af det græsk-romerske „baptisma“ fra Goterne af er fælles for alle tydske Stammer, og som ogsaa i Norden under Formen „Daab“ gjenfindes i det mindste hos Danske og Svenske, hænger dette Udtryk ikke sammen. Derimod lader det sig nok bringe i Forbindelse med angels. *fulluht*, nemlig forsaavidt man, som allerede J. Grimm i en Anmærkning til „Andreas und Elene“, S. 136—37, har foreslaaet, vil anse sidstnævnte Ord for beslægtet med lat. „fullo“, en Valker, og mid.-lat. „fullare“, at valke, at rense. I Modsætning hertil holde dog andre (f. Ex. Ettmüller, Lex. Anglos. S. 349) det for en Sammensætning, *fullwîht*, og mene at burde henføre det til Verbet *wîhan*. Da *fullere* imidlertid i Mark. 9, 3 tjener til at oversætte det lat. „fullo“ (Skeat, The holy gospells, II S. 66), og det ogsaa ellers lader sig paavise som brugt i lignende Betydning, er jeg i Virkeligheden tilbøielig til, trods S. Bugges vægtige Autoritet for det modsatte, at holde fast ved den førstanførte Tydning. Derimod kan Betegnelsen *funtr* om Døbefadet ligesaa godt som fra angels. *font* umiddelbart udledes fra det til Grund for dette liggende, latinske *fons*. Ligeledes svarer „*hefja barn ór heiðnum dómi*“ og det forkortede „*hefja*“ til det lat. „*levare de sacro fonte*“ saavelsom til vort tydske „aus der Taufe heben“. Om de ved Daaben iagttagne Former og meget andet hidhørende havde Forf. kunnet meddele meget mere, dersom han havde benyttet Jon Olafssons fortræffelige „Syntagma de baptismo“ (Kjøbenhavn 1770), og det samme

gjælder ogsaa om Konfirmationen, hvis forskjellige Betegnelser ovenfor omhandledes. At Udtrykket *skript*, d. e. Skriftemaal, er fremkommet af det angels. *scrift*, kan neppe betvivles; derimod svarer *játta syndir* til vort tydske „beichten“ (oldhøit. *bi-jehan)*. Ligeledes maa vel Nadverdens Betegnelse *húsl*, sjeldnere *hunsl*, være laant fra England, hvor *hûsl* bruges i samme Betydning; sproglig svarer vistnok dertil det gotiske *hunsl*, Offer, men er dog for fjernt liggende, da Ordet mangler i de øvrige tydske Dialekter og heller ikke i Norden nogensinde anvendes paa hedenske Offringer. Betegnelser som *offra*, *messuvín*, *patena*, *kalekr*, komme ikke i Betragtning, idet de vistnok umiddelbart gjengive Kirkelatinens „offerre“, „vinum“, „patena“, „calix“, og desuden ogsaa minde om de tydske Ord „Opfer“, „Messwein“, „Patene“ og „Kelch“. Paa samme Maade kan *olean* ligesaa godt være opstaaet af det tydske „Ölung“, som af det angels. *ele*, hvorimod det enstydige Udtryk *smurning*, hvilket dog, saavidt jeg ved, kun er paavisligt i senere Kilder af islandsk Oprindelse, peger tilbage paa angels. *smyrels*, hvis det da overhovedet bør antages at være af fremmed og ikke af selvstændig nordisk Dannelse.

2. I det følgende behandles derpaa Gudstjenesten (S. 344—404), hvorunder imidlertid tillige omtales meget og mangt, som man ikke netop vilde søge under denne Overskrift. Ogsaa i dette Afsnit møde os først adskillige terminologiske Anførsler uden al Beviskraft. Ord som *þjónasta*, *embætti*, *messa*, *predika*, kunne ligesaa godt være hentede fra Tydskland som fra England, ligesom man i Tydskland ikke mindre end i England talte og taler om „Messesang“. Udtrykkene *þýðing* og *skýring* om Homilier svare endog netop til de tydske „Deutung“ og „Erläuterung“, men ikke til noget angels. Ord. Interes-

santere er den korte Meddelelse (S. 344—45), at de ældste norrøne Homilier, forsaavidt de ikke ere originale, vistnok have Berørelse med Ælfric's angels. Homilier, men dog ikke kunne være hentede fra disse. Tværtimod maa deres fælles latinske Kilde søges i Gregor's eller Beda's Homilier saavelsom i den af Paulus Diaconus paa Karl den Stores Befaling istandbragte Homiliesamling. Om dette Punkt vilde det være kjærkommet at erfare mere. — Benævnelserne paa de kirkelige Klædninger, Bøger og Brugsgjenstande skal jeg ikke nærmere omhandle. Dels gjælder det her Udtryk, der ere tagne lige ud fra Kirkelatinen, som f. Ex. *stola*, *dalmatika*, *saltari* (psaltarium), *corporall*, *kantiki* (canticum), *bagall* (baculus), eller ligesaa godt kunne være laante fra Tydsk som fra Engelsk, som f. Ex. *messuserkr* jævnført med det tydske „Messgewand" og angels. *messehrægel*, *gjörð* jævnført med det tydske „Gurt" eller „Gürtel" og angels. *gyrdels*, og paa samme Maade *handbók*, *messubók*, *söngbók*, *pistlabók*, *skrín*, *biskupsstafr*. I begge Slags Tilfælde er saaledes vedkommende Benævnelsers engelske Udspring ubevislig. Ved andre Ord tør denne derimod vistnok ansees som sikker, som f. Ex. ved *yfirsloppr*, *handklæði*, *redingabók*, *reykelsi*, *bjalla*, *kertistikka*; men selv isaafald kan deres Indførelse i Norge ligesaa vel tilhøre en senere Tid som den her omspurgte. Paa samme Maade forholder det sig med Benævnelserne paa Bønnetiderne. *Prím* og *nón* ere laante fra Latin, medens *miðdagstíð*, *aptantíð* og *náttsöngstíð* have Forbilleder i Tydsk som i Engelsk. Men ogsaa *ótta* og *undorn* besidde sine Paralleler baade i Tydsk og Engelsk, og navnlig ere *uhta* og *undorn* paavislige allerede i Heljand. Da desuden det første betegner Dæmringen og det sidste et Mellemmaaltid, ligemeget enten det indtoges om Morgenen eller Aftenen, kan der heller

ikke lægges nogen Vægt paa, om det ene eller andet Udtryk her eller der betegner en Morgen- eller Aftenstund. Hos Grotefend (Zeitrechnung des deutschen Mittelalters u. der Neuzeit, Bind I), hvis Værk Forf. dog endnu ikke kunde benytte, men derhos ogsaa i Schiller og Lübben's middelnedertydske Ordbog samt i Doornkaat Koolman's østfrisiske, finder man begge Ord omtalte og paaviste, ikke at tale om, at ved saa almindeligt udbredte, germaniske Udtryk tillige den Antagelse ligger nær, at de ligeledes have været oprindeligt hjemmehørende i Norden.

Mere indgaaende omhandles den kristelige Tidsregning (S. 348—53). Forf. gaar ud fra den Forudsætning, at Nordboerne fra først af have havt en Uge paa fem Dage, hvilket ogsaa af andre har været antaget (f. Ex. J. F. W. Schlegel, Juridisk Encyklopædie, S. 541 Anm.; Finn Magnusson, Lex. Mythol., S. 753; Gudbrand Vigfusson under *fimt*). Derimod mener han, at Ugen paa syv Dage er kommen til dem med Kristendommen fra England af. Jeg lader det her staa hen, hvorledes det forholder sig med hin Uge paa fem Dage; men jeg fremhæver, dels at Ugens Betegnelse som *vika* ogsaa gjenfindes i oldsaks. *wica* og oldfris. *wice*, ligesom Ordet overhovedet er fællesgermanisk, dels at den Omstændighed, at de ældre nordiske Benævnelser paa de syv Ugedage med Undtagelse af Lørdagen *(laugardagr, þváttdagr)* øiensynlig ere hentede fra Latin, ikke udelukker Muligheden af, at de hos Nordboerne som hos de øvrige Germaner ere blevne indførte før Omvendelsen til Kristendommen. At Syvdagesugen allerede i det 10de Aarh. var Islænderne bekjendt, fremgaar af Are frodes Beretning om den dengang opnaaede Forbedring af Kalenderen (Íslendíngabók Kap. 4; jfr. L. Larsson, Ældsta Delen af Cod. 1812 in 4to, S. 7—8), og da vi vide, at Biskop Jon Agmundssøn

af Hole allerede i Begyndelsen af det 12te Aarh. med stor Skarphed optraadte mod Brugen af Dagsbenævnelser som *óðinsdagr*, *þórsdagr* o. s. v., istedet for hvilke han vilde have anvendt de kirkelige *annarr dagr*, *þriði dagr* (feria secunda, tertia) o. s. v., staar det neppe til at antage, at hine ældre Benævnelser kun et Aarhundrede tidligere vare blevne bragte ind i Landet af Kirken selv. Allerede J. Grimm har i sin Mythologie (4de Udg. I S. 101—8; jfr. III S. 45—48) en vigtig Udtalelse om dette Spørgsmaal. Han henviser nemlig til, at Gregor af Tours (Hist. Franc. III Kap. 15) anser Betegnelsen af „dies dominicus“ som „dies solis“ for barbarisk, d. e. tydsk. Kun paa denne Maade bør det ogsaa opfattes, naar det i Gul. Kap. 16 og 20 heder: *„hinn siaunda dag hvern er heilagt ok kollum ver þann sunnudag“*, samt: *„hinn siaunda dag hvern skolom ver varna við kiotvi, þann kollum ver friadag“*. Vistnok omtaler Gudbrand Vigfusson (Corp. poët. bor. I S. 428), at de ældre Benævnelser paa Dagene først optræde hos Arnor Jarlaskald, altsaa ved Midten af det 11te Aarh. Men S. Bugge bemærker herimod med fuld Ret (Arkiv f. nord. Filol. IV S. 121—23), at deres tidligere Indførelse, f. Ex. i Hedendommens sidste Tid, derved ingenlunde udelukkes, og han erklærer ogsaa forsigtigen, at denne Indførelse kan have fundet Sted enten fra England eller fra Nordtydskland af. For det oldn. *frjádagr*, oldsv. *freadagher*, kan vistnok den angels. Form *frigdæg*, *frigędæg* ligge til Grund, men dog ogsaa ligesaa godt en ikke paavisbar oldsaxisk Form eller endog det oldhøitydske *frîatag*. I ethvert Fald peger Ordet *sunnudagr* hen paa Benævnelsernes Indførelse til en Tid, da ved Siden af *sól* endnu brugtes *sunna*, et Ord, hvis Anvendelse tidlig indskrænkedes til det digteriske Sprog, og som forøvrigt i det høieste bibeholdtes i

enkelte Stedsnavne. Allerede den ovenfor nævnte Cod. 1812 ser sig i sin ældste Del (S. 39, L. 10) foranlediget til at give den forklarende Bemærkning, at „*sunna heiter sol oc er viþ hana kendr drottens dagr*“. Den samme Codex, et af de alleræld ste islandske Haandskrifter, bruger tillige (S. 3, L. 5) Benævnelsen *miðvikudagr*, hvilken ogsaa gjenfindes i den ældste islandske Kristenret (Konungsb. Kap. 12 og 15, S. 29 og 32). I den sidste er Dagenes kirkelige Betegnelsesmaade overhovedet den herskende, og fra Kirkelatinens „media septimana“ synes Udtrykket over Tydskland at være kommet til Norden. Skjønt det derfor er nærliggende at tænke paa Biskop Jon Agmundssøn, faar det imidlertid staa derhen, om dette Ord virkelig først er bleven indført i den senere Tid.

At Onsdagen omvendt dog ogsaa i Nordtydskland fordum var opkaldt efter Wodan, viser sig endnu i Benævnelser, der ere bevarede i meget yngre Dialekter.

Ansættelsen af Aarets Begyndelse til den 25de December var ikke blot i Brug i Norden og England, men ogsaa i Tydskland og det endog saa afgjort, at Grotefend (I S. 205) ligefrem kan sige: „Tydskland er at anse som Hovedsædet for Aarets Begyndelse med Julen“. At derimod det oldn. *missari* eller *misseri* kun besidder en sproglig Parallel i det angels. *missare*, *missere*, er vistnok rigtigt; men allerede J. Grimm har dog (Mythol. II S. 630—31) bemærket, at Regningen efter Halvaar synes at være fællesgermanisk, og da Ordet forekommer saa tidligt som i Guðrunarkv. I 8 og 9, samt II 14, og endog i Hávam. 60 saavelsom i en Strofe, der lægges Olaf den hellige i Munden (Flatøb. II S. 341), og da det desuden i det anførte Sted af Íslendíngabók forudsættes brugt omkring Midten af det 10de Aarh., kan det saare vel have hørt hjemme i Norden selv. I ethvert

Fald synes — hvad allerede Gudbrand Vigfusson har modsat sig — dets Afledning af lat. „semestris“ at være utilladelig. Den oldn. Betegnelse af Kalendarium som *rîm* lader sig ikke blot knytte til angels. *rîm*, *gerîm;* thi ogsaa i Oldhøit. og Oldfris. er *rîm* = numerus paavislig, ligesom det af det i Heljand forekommende Adjektiv *unrîm* = utællelig tillige lader sig formode i Oldsax. Endelig er den Skik, at Festdagenes Tilsigelse sker ved et særligt, af Præsten omsendt Kors, ikke kjendt fra England, medens den i Norge øiensynlig er bleven indført for at tilfredsstille de praktiske Behov og under Forbillede af, hvad der brugtes ved Thingsammenkaldelserne. Derimod har den ved Siden af Korsbudstikken ligeledes anvendte, præstelige Forkyndelse af Festdagene *i sönghúsdurum* sit Analogon i England (jfr. S. 349 og 363).

Den kirkelige Festkalender omhandler Forf. (S. 353—72) temmelig udførligt. Naar dette dog ikke sker paa tilfredsstillende Maade, finder det sin Undskyldning i de store Vanskeligheder, som ledsage Emnet. Jeg vælger derfor her at gaa min egen Vei. Udgangspunktet tager jeg i de ældre norske Retsbøgers Adskillelse mellem to Klasser af Festdage, en høiere og en ringere. De Dage, der høre til den høiere Klasse, skulle helligholdes paa samme Maade som Søndagen; forud for dem gaar der Faste og *nónhelgi*, og Krænkelse af Helligholdelsen er belagt med en Bod paa 6 Øre. Forud for de til den anden Klasse hørende Dage bliver derimod hverken fastet eller iagttaget *nónhelgi*, og for deres Vanhelligelse udredes kun en 3 Øres Bod. I Gul. Kap. 16—18 og Frost. II Kap. 24—25 og 28 udtales denne Skjelnen bestemt, hvorhos de til hver af Klasserne hørende Festdage fuldstændig opregnes. Men ogsaa de to andre Retsbøger kjende Forskjellen, kun at de indskrænke sig til

at opregne Festerne af høiere Orden, medens de ikke anføre de ringere. Borg. Kr. I Kap. 14 og III Kap. 19 (i II mangler Festkatalogen paa Grund af en Lakune i Haandskriftet) angive nemlig først en Række Dage, som *„aller eru iamdyrir sunnudegi, 6 aura hverr“*, og hvis Vigilie skal feires. Derpaa tilføies, omend kun i III Kap. 19, *„en aðrer messudagar þeir sem helgir eru halldner a 12 manaðom, þa er 3 aura dagr hverr“*; dog skjelnes der ogsaa i I Kap. 14 mellem *3* og *6 aura dagar*, og det siges, at man skal bøde *„sliku sem dagriki er til“*. I Eids. Kr. I Kap. 9 og II Kap. 8 opregnes ligeledes kun de Festdage, som ere ligesaa hellige som Søndagen, have en Vigilie forud for sig og i Tilfælde af Krænkelse betinge en 6 Øres Bod; men ogsaa dette forudsætter jo, at der ved Siden af de anførte havdes andre Festdage, som ikke de nævnte Egenskaber tilkom. Forf. henviser til, at der ogsaa i Æðelr. V § 14—15 og VI § 22 skjelnes mellem Fester med og uden forudgaaende Faste, og i Virkeligheden gjør Kirken overalt Forskjel paa de enkelte Festers „dignitas“ (jfr. Grotefend I S. 60). Ikke desto mindre er den udprægede retslige Karakter, som denne Skjelnen i de norske og, jeg tilføier, de islandske Retsbøger har faaet, fremmed for angels. Ret og heller ikke, saavidt jeg ved, paavislig i noget andet Land. Den synes saaledes først at have uddannet sig i Norden selv.

Jævnførelsen mellem de forskjellige Retsbøgers Festrækker vanskeliggjøres derved, at kun Gul.loven og Frost.-loven opregne begge Klasser af Festdage, medens Borg.-loven og Eids.loven, som sagt, indskrænker sig til at nævne Festerne af høiere Orden. Men selv bortseet herfra, har man at komme tilrette med den dobbelte Omstændighed, at Festkatalogen øiensynlig er bleven udviklet i Tidens Løb, og at Retsbøgerne, som desuden til-

høre meget forskjellige Tider, i det mindste delvis kun foreligge os i korrumperede Texter. Begge disse Træk vise sig meget tydelig under Omtalen af Julefesten. Gul. Kap. 18 sætter den til 6 Dage, hvilke imidlertid opføres blandt de ringere Feste. De 6 Dage ere Julehelgens fire første, altsaa den 25de—28de December, samt *„atte dagr iola“* og *„þrettande dagr“*, altsaa Epiphania og Circumcisio Domini, den 1ste og 6te Januar. Paa de øvrige Dage tør man drage Omsorg for sit Kvæg. Netop de samme Dage nævner Cod. A. af Borg. Kr. (I Kap. 14), dog saaledes, at de her henregnes til Festerne af høiere Klasse; Cod. B. derimod angiver ligesom III Kap. 19 de fem første Dage *„i iolum“* og forøger følgelig Festdagenes Antal med en. Forklaringen herpaa bringer Eids. Kr. I Kap. 9 og II Kap. 8. Disse opføre under de høiere Fester foruden ottende og trettende Dag Jul ogsaa første Juledag, Stephansdagen, Johannesdagen, *Barnamessa* og *Thómasmessa*, d. e. den 29de December. Sidstnævnte Dag, Festen for den hellige Thomas af Canterbury (død 29de Dec. 1170), der først erklæredes hellig Askeonsdag 1173, er altsaa den femte Juledag, som ogsaa ifølge Borg.lovens yngre Text havde føiet sig til de tidligere fire. Endelig lader Frost. II Kap. 34 Julefesten staa helt udenfor Klasseinddelingen, idet den bestemmer, at dens fire første Dage samt ottende og trettende Dag skulle høitideligholdes som Fester af høiere Orden, og den femte til syvende samt den niende til tolvte som Fester af ringere Orden, hvortil endnu med Hensyn til Arbeidsforbudet kommer visse formildende Forbehold til Gunst for Kvægholdet. Nu er det klart, at Julefesten, en af Kristenhedens fornemste, heller ikke i Gul.loven nogensinde i sin Helhed kan være bleven tællet blandt de ringere Fester, og saaledes er det vel kun ved en under Kompilationen af vor fore-

liggende Text indløben Feil, at den er kommen ind blandt disse. Sandsynligvis ere i den ældre Redaktion Juletidens 6 større Høitidsdage ligesom i Borg.loven og Eids.-loven blevne opregnede under Fester af høiere Orden, og de 7 andre under Fester af ringere Orden, hvis de sidste da ikke ligesom i de to andre Retsbøger have været uopregnede. I den yngre Redaktion turde Julefesten derimod, ligesom i Frost.loven, have været særskilt omhandlet, og Forvirringen dernæst være opstaaet ved en forkjert Sammenarbeidelse af begge Texter. Lignende Vanskeligheder møde os med Hensyn til Paaskefesten. Ogsaa denne omhandler Frost. II Kap. 30 særskilt. Den forbyder før Paaskesøndag og Onsdag i Paaskeugen under en Bod af 6 Øre ethvert Arbeide; for Mandag og Tirsdag i Paaskeugen tillader den derimod visse Fjøsarbeider og straffer forøvrigt Forbudets Overtrædelse blot med en Bod paa 3 Øre. I Gul. Kap. 18 omhandles ogsaa Paaskefesten under Festerne af ringere Orden, men paa fuldkommen utilfredsstillende Maade. Først forbydes enhver Begravelse paa de 4 Dage, Skjærtorsdag efter *nón*, Langfredag, Paaskeaften indtil *nón*, og hele Paaskedag. Forbudets Overtrædelse belægges med en Bod af 3 Øre. Derpaa heder det imidlertid, at man Mandag og Tirsdag i Paaskeugen kan udføre det mest fornødne Arbeide for Kvæget, hvorimod Onsdagen atter skal være „*all heilagr*“, d. e. udelukke ethvert Arbeide. I Borg. I Kap. 14 opfører Haandskr. A kun den „*æfste dagr pascha*“ blandt Festerne af høiere Orden, Haandskr. B og III Kap. 19 istedet derfor den „*fjorði dagr pascha*“; ved begge Udtryk er at forstaa Onsdagen i Paaskeugen som Festens fjerde og sidste Dag, der jo ogsaa i Frost.-loven og Gul.loven særlig udmærkes. Paafaldende er kun, at de 3 andre Dage ikke nævnes, og at Gul.loven

med Hensyn til første Paaskedag kun bestemmer, at der paa den ikke skal finde Begravelser Sted. I Eids.loven omtales Paaskefesten overhovedet ikke. Endnu værre er Forholdet med Pintsefesten og alt, hvad med den staar i Sammenhæng. I Frost. II Kap. 31 nævnes først *„gangdagr hinn litli“* eller *„hinn fyrsti ok litli“* som en Dag, paa hvilken man skal faste og indtil Middag ogsaa hvile. Derpaa opføres tre *„gangdagar“*, hvorom det samme gjælder, medens den fjerde, *„uppstigningardagr drottins vars“*, d. e. Christi Himmelfartsdag, skal høitideligholdes som en Søndag. Hermed stemmer, at Forbudets Overtrædelse paa de tre første Dage, altsaa fra Mandag til Onsdag, bødes med 3 Øre, paa Himmelfartsdagen med 6 Øre. Med Chr. Lange, som i Forordet til Diplom. norv. I 2, S. XXXV—VI kort og greit har drøftet Gangdagenes Betydning, vil jeg lade uafgjort, hvorvidt der her som ellers ved *„gangdagr hinn litli“* bør forstaaes den 25de April, den romerske Kirkes „Litania major“, hvilken ogsaa tildels betegnedes som *„Kruczegang der minneste“* [1]), eller den første af de i det følgende nævnte tre *gangdagar*. Vist er det i ethvert Fald, at disse under Benævnelserne „Litaniæ minores“, „Kreuztage“ eller „Gangtage“, vare den tydske Kirke ligesaa bekjendte, som for den angelsaksiske dens *„gangdagas“* og *„gangwuce“*. Himmelfartsdagen (*þórsdagr i gangdögum, helgi þórsdagr*) regnes ogsaa i Borg. I Kap. 14 og III Kap. 19 saavelsom i Eids. I Kap. 10 og II Kap. 8 til de større Fester, medens Gul. Kap. 18 lader *„gagndagahelgr“* feire saaledes, at man tør arbeide til Middag paa dens tre første Dage, men

[1]) Ansættelsen af *gangdagr litli* hos Thorkelin, Diplom. Arnam. II S. 262 og 265, til den 1ste Mai er allerede berigtiget i Norges g. Love III S. 19 og 23 og hos Munch, IV 2 S. 264, Anm. 2.

skal helligholde hele Thorsdagen. I Frost. II Kap. 33 nævnes derimod vistnok Pintsesøndag som en Dag, paa hvilken visse bestemte Almisser skulde uddeles, samtidig med at Pintsemandag i Kap. 25 henføres til de ringere Fester; men bortser jeg fra en i Kap. 26 omtalt Forskrift, der er udfærdiget af Pave Alexander III efter Kong Magnus's, Erling Jarls og Erkebiskop Eysteins Andragende, altsaa mellem Aarene 1161 og 1179, indeholder Frost.loven ingen videre Oplysning om Pintsefestens Feirelse, ligesaalidt som der findes nogen saadan i de tre andre Retsbøger Udeladelsen af Pintsesøndag og den ulige Behandling af Paaskefesten og Gangdagene tyder paa, at Texterne ogsaa i denne Retning kun ere blevne os overleverede i gjentagne Gange afændrede og lemlæstede Skikkelser. Maaske vare de bevægelige Fester oprindelig ikke medtagne i Festkatalogen, men omtalte særskilt, hvorimod senere nogle dem vedkommende Bestemmelser deri ere blevne indflettede, medens andre feilagtigen helt udelodes, begge Dele i de forskjellige Retsbøger paa forskjellig Vis. — Hvad dernæst Helgenfesterne angaar, opregner Gul. Kap. 17 fjorten, Frost. II Kap. 24 sexten af høiere Orden. Naar Borg. I Kap. 14 efter Haandskr. A nævner hele enogtyve, efter Haandskr. B og III Kap. 19 endog toogtyve Dage af høiere Orden, saa reducere dog ogsaa disse sig til fjorten Helgendage, idet i A sex og i B, ved Tilføielsen af den hellige Thomas af Canterburys Dag, syv Juledage samt i begge desuden Paaskeonsdag ere medregnede. Endnu eiendommeligere forholder sig Retsbogen for Oplandene. Først opregner Eids. I Kap. 9 og II Kap. 8 som Festdage af høiere Orden tyve Dage, hvilke imidlertid, naar man fratrækker de syv Julefesten tilhørende samt Himmelfartsdagen, reduceres til tolv. Allerede her fremtræder dog en Forskjel mellem I Kap. 9, Haandskr. A, og II Kap.

8 paa den ene Side og I Kap. 9, Haandskr. B, paa den anden. I de første staar nemlig ved Enden af Opregningen at læse: *„17 Mariu messa fyrri, 18 Michialsmessa, 19 er allra heilagra messodagr, 20 Niculas messa“*, medens det paa sidstnævnte Sted heder: *„17 er Marteins messa, 18 er Niculas messa, 20 er crossmessa um varit eptir paskær, hon er iamheilogh sunnudegi, þvi at hon er logtekin a eiðzifuaþingi.“* I Haandskr. B er altsaa *Mariumessa hin fyrri*, d. e. Festen for Assumptio Mariæ (15de August), der ogsaa hos os i Tydskland betegnes som „Frauentag der ersten“, saavelsom Mikkelsmesse og Allehelgensdag bleven strøgne eller, om man saa vil, ombyttede med Mortensdag og Korsmessen om Vaaren; derhos er Nr. 19 udeladt og Nikolasmessen kommen paa urigtig Plads i Rækken. Imidlertid synes disse Afvigelser dog kun at skyldes en Fordærvelse af Texten. At der under Nr. 20 opføres *krossmessa um várit,* kan saaledes kun bero herpaa; thi da Fortegnelsen iøvrigt er ordnet efter Tidsfølgen, kunde den umuligt faa sidste Plads, og den er desuden allerede opført under Nr. 9. Samtidig falder ogsaa Festens dobbelte Betegnelsesmaade i Øinene. Tillægget *„um várit“* er den i Norden sædvanlige, hvorimod *„eptir páskar“* svarer til det tydske „Kreuztag nach Ostern“. Maaske har Meningen alene været at gjøre en Tillægsbemærkning om Festen, i hvilket Tilfælde altsaa blot Forbindelsen med No. 20 vilde være feilagtig. Under denne Forudsætning lod det sig da antage, at Tallet egentlig havde Hensyn til *Nikulasmessa*, samt at med Nr. 19 ogsaa den derunder anførte *Allra heilagra messa* er udfaldt, — endvidere, at den i alle de øvrige Retsbøger til de større Festdage henregnede *Mikjálsmessa* har været opført som No. 18, hvorimod *Marteinsmessa* som No. 17 enten ved Feillæsning kan være kommen ind

istedetfor *Mariumessa* eller med Hensigt være bleven sat i dens Sted. Dog er det sidste rigtignok lidet sandsynligt, da *Mariumessa fyrri* ogsaa i de tre andre Retsbøger tælles blandt de større Fester. Jeg skulde saaledes være tilbøielig til at emendere: „*17 [Mariumessa*, istedetfor *Marteinsmessa], 18 [Mikialsmessa, 19 er allra heilagra messa en] Niculasmessa er 20*“, hvorpaa da den om Korsmessen handlende Bemærkning vilde følge som Tillæg. Efter Opregningen af de tyve Dage tilføies der imidlertid i I A og II endnu en Bemærkning: „*en þo at Mariumessa i fastu se eigi i sinum stað skipað, þa skulu ver hana sva halda sem sunnudag ok æfre Mariumesso ok sva Magnusmesso um varet*“. Her betegnes altsaa først *Mariumessa í föstu (langaföstu)*, d. e. den tydske „Frauentag in der Fasten“ eller annunciatio Mariæ (25de Marts) som indført senere end de foran opregnede, hvilket stemmer med, at den i Borg.loven mangler og i Gul.loven kun opføres blandt de ringere Fester, medens Frost.loven tæller den blandt de høiere. Det samme gjælder dernæst ogsaa *Mariumessa hin æfri* eller *siðari*, „Frauentag der lateren“ eller „der letzteren“, „der hinderen“, Nativitas Mariæ (8de September), saavelsom *Magnúsmessa um várit*, d. e. Festen for Magnus Eyjajarl, der feiredes den 16de April. Af de to sidstnævnte Fester mangler atter Marias Fødsel i Borg.loven, medens den i Gul.loven regnes blandt de ringere, i Frost loven derimod blandt de høiere. Man tør derfor uden Betænkelighed antage, at begge Mariafester oprindelig have været henregnede til de ringere Festdage og først senere ere rykkede op i den høiere Klasse. Hvad angaar Magnusmessen, der høitideligholdtes til Ære for Jarlen Magnus af Orknøerne, myrdet den 16de April 1115, saa blev den paa Øerne selv først indført 1135, da han erklæredes for

Helgen. I Frost.loven sættes den blandt de ringere Fester og i Gul.loven ikke engang blandt disse. I I B lyder den tilsvarende Bemærkning saaledes: „*En þo at Mariumessa se her eigi tolld, þa skulu ver hana þo halda sem sunnudag, ok er nonhelgr firi*". Her betegnes følgelig kun en Mariafest og da vel Marias Bebudelse, som senere indført, medens der endnu ikke er Tale hverken om den anden Mariafest eller om Magnusmessen. Man ser saaledes ikke alene, hvorledes nye Festdage i Tidens Løb indføres, men ogsaa hvorledes Fester af anden Klasse senere flyttes op i første, og det kan med dette for Øie ikke forundre, at Festrækken i vore fire Retsbøger frembyder mangehaande Uligheder. Af de tolv høiere Kirkefester, som Eids.loven oprindelig kjendte, af de fjorten i Gul.loven og Borg.loven, og de sexten i Frost.loven, regnes i Virkeligheden kun otte af alle fire Kilder samstemmig til Festerne af høiere Orden. Disse ere *Jónsmessa* eller *Jónsvaka* (24de Juni), *Pétrsmessa* eller *Pétrsmessa ok Páls* (29de Juni), *Seljumannamessa* eller Festen for de Helgener, som hvile i Kinn og Selja (8de Juli), *Ólafsmessa hin fyrri* (29de Juli), *Lafranzmessa* eller *Laurentiusmessa* (10de August), *Maríumessa hin fyrri* eller Marias Himmelfart (15de August), *Mikjálsmessa* (29de September) og *Allra heilagra messa* (1ste November). Tre andre Dage tælles kun af Borg.loven, Eids.loven og Frost.loven blandt de høiere Fester, medens de i Gul.-loven regnes til de ringere. De ere *Kyndilsmessa*, den tydske „Mariæ Lichtmess" (2den Februar), *Krossmessa um várit* til Minde om det hellige Korses Gjenopdagelse (3die Mai) og *Hallvarðsmessa* (15de Mai). En fjerde Dag, *Andreasmessa* (30te November), regne Borg.loven, Gul.loven og Frost.loven til de høiere, hvorimod Eids.-loven ikke nævner den, uden at dog deraf lader sig se,

om den maaske ikke har stillet den i anden Klasse. Endvidere er det blot i to af Retsbøgerne, Eids.loven og Frost.loven, at *Nikulásmessa* (6te December) regnes til de høiere Fester; i Gul.loven opføres den blandt de ringere, og det lader sig ikke afgjøre, om ikke ogsaa Borg.-loven gaar samme Vei. Paa den anden Side medtage Borg.loven og Gul.loven *Tveggja postola messa um haustit* eller *Symonis ok Judæ* (28de Oktober) blandt de høiere Fester, medens Frost.loven stiller den blandt de ringere. Endelig maa fremhæves, hvad allerede ovenfor tildels berørtes, at Frost.loven i Rækken af de større Festdage ogsaa indsætter *Mariumessa i föstu* og *Mariumessa hin æfri*, d. e. Marias Bebudelse og Marias Fødsel (25de Marts og 8de September), hvilke begge i Gul.loven regnes til de mindre, og som ogsaa i Eids.loven først tillægsvis henføres til de høiere, — at blandt de i Eids.-loven først tillægsvis nævnte, høiere Fester ogsaa *Magnúsmessa* optræder, hvilken i Frost.loven regnes til de lavere — samt at Frost.loven sætter *Ólafsmessa hin æfri* (3die August) blandt de høiere Fester, medens den i Gul.loven kun staar blandt de ringere. Efter alt dette bliver der endnu fire Dage tilovers, som Gul.loven regner til de høiere, Frost.loven derimod til de ringere Fester. Disse ere *Jakobsmessa* (25de Juli), *Bartholomæusmessa* (24de August), *Matthæusmessa* (21de September) og *Thómasmessa* (21de December). I Borg loven og Eids.loven nævnes de ikke, idet den i Borg.loven og Eids.loven opførte *Thómasmessa*, som før paavist, er Festen for Thomas af Canterbury, feiret den 29de December. Som Høitidsdage af ringere Orden opregner Frost.loven ligeledes sexten, Gul.loven derimod sytten. Af disse ere i denne Forbindelse otte fælles for begge Retsbøger, nemlig *Pálsmessa*, d. e. Pauli Omvendelse (25de Januar), *Matthiasmessa* (24de Februar), *Tveggja*

postola messa fyrst i sumri, d. e. Philippi et Jacobi (1ste Mai), *Bótólfsmessa* (17de Juni), *Svitúnsmessa* (2den Juli), *Krossmessa hin æfri* eller *um haustit* til Minde om Korsets Ophøielse (14de September), *Marteinsmessa* (11te Oktober), hvilken, som ovenfor nævnt ogsaa, skjønt vistnok blot ved en Feiltagelse, er kommen ind i Eids.loven, og *Clementsmessa* (23de November). Dertil kommer syv Dage, som Gul.loven henfører til de ringere Fester, Frost.loven til de høiere. Disse ere: *Kyndilsmessa, Mariumessa i föstu, Krossmessa um várit, Hallvarðarmessa, Ólafsmessa hin æfri, Mariumessa hin æfri* og *Nikulásmessa*. Den sidste optræder ogsaa i Eids.loven som større Høitidsdag ved Siden af *Mariumessa i föstu* og *Mariumessa hin æfri*, hvilke, som nævnt, begge betegnes som senere indførte. *Kyndilsmessa, Krossmessa um várit* og *Hallvarðarmessa* gjælde derimod foruden i Eids.loven ogsaa i Borg.loven som større Fester. Endvidere høre hid to Dage, som kun Gul.loven kjender, *Brettifumessa* (11te Januar) og *Knútsmessa* (10de Juli), af hvilke dog den første tillige nævnes i et i Viken udfærdiget Diplom (Dipl. Norv. III Nr. 69) og saaledes vel ogsaa her har været overholdt som Fest af lavere Orden. Omvendt stiller Frost.loven blandt de ringere Fester fem Dage, som Gul.loven regner til de høiere, nemlig *Jakobsmessa, Bartholomæusmessa, Matthæusmessa, Tveggja postola messa um haustit* og *Thómasmessa;* af disse staar dog Simonis et Judæ Dag ogsaa i Borg.loven blandt de høiere Fester. En Høitidsdag, nemlig *Magnúsmessa*, anfører Frost.loven som hørende blandt de ringere, medens den, som ovenfor saaes, i Eids.loven tillægsvis findes nævnt som optagen blandt de høiere og i de andre Retsbøger mangler. Endelig er der to Fester, som Frost.loven har for sig selv, nemlig *Gregoriusmessa* (12te Marts) og *Margrétar-*

messa (20de Juli). — Af denne Sammenstilling ser man, at der i Tidens Løb er indtraadt Ændringer i Festkatalogen. Naturligvis kunde disse blot besluttes af den lovgivende Myndighed i de enkelte Lagthingsdømmer; men den partikulære Udvikling, som saaledes her fandt Sted, stod netop derved i Samklang med de tilsvarende Retsforhold i hele den øvrige Kristenhed (jfr. Hinschius IV S. 280—82). Selv i endnu langt sildigere Tid anerkjendte den kanoniske Ret Biskoppernes Beføielse til i Samraad med Stiftets Indvaanere særskilt for dette at indføre Høitideligholdelse af visse andre Dage ved Siden af de almindeligt feirede Fester (c. 1, Dist. III de consecr.; c. 5 X de feriis, II 9).

Sammenligne vi nu, som Forf. ved Hjælp af Ferd. Piper's Skrift „Die Kalendarien und Martyrologien der Angelsachsen“ (1862) har gjort, de norske Festfortegnelser med de engelske, saa bliver Resultatet følgende: Allerede blandt de otte større Høitider, som samtlige norske Retsbøger have fælles, og som altsaa dog vel maa have tilhørt den norske Festrækkes oprindelige Bestanddele, befinde sig to særskilt norske, nemlig *Seljumannamessa* og *Ólafsmessa hin fyrri*. Enten nu den første af disse er bleven indført under Kong Olaf Tryggvesøn eller Olaf den hellige (jfr. L. Daae, Norges Helgener, S. 156—60), saa er det i ethvert Fald sikkert, at Olafs Hellighed først erklæredes et Aar efter hans Død, d. e. i Aaret 1031, og at Høitideligholdelsen af den 29de Juli som hans Dødsdag i det tidligste blev lovlig fastsat i Aaret 1035. Naar derfor Gul.loven udtrykkelig betegner sine fjorten Festdage af høiere Orden som indførte paa Mostrarthinget af Kong Olaf og Biskop Grimkell, saa er denne Angivelse ialfald for Olafsmessens Vedkommende urigtig. Desuden lade de to Fester sig under ingen Omstændighed føre tilbage til England. Det sidste gjælder naturligvis ogsaa

om *Ólafsmessa hin æfri*, hvis Indførelsestid jeg ikke formaar at fastslaa. At den alene i Frost.loven henregnes til de høiere, men i Gul.loven samt vistnok ogsaa ifølge Vikens og Oplandenes Ret blot til de ringere Festdage, finder sin ligefremme Forklaring deri, at Hellig Olaf var det thrønderske Bispedømmes særlige Skytspatron, hvis Legeme derhos hvilede i dets Domkirke. Som særskilt norske og altsaa ikke hentede over fra England komme dernæst ogsaa i Betragtning *Hallvarðarmessa* og *Magnúsmessa Eyjajarls*. Hvad den første angaar, er at bemærke, at Hallvard Vebjørnssøn ifølge de islandske Annaler led Døden i Aaret 1043, og at han formodentlig maa være bleven erklæret hellig under Kong Harald Haardraade (1046—66), idet Adam af Bremen (III Kap. 53) allerede af Kong Svend Estridssøn erholdt Beretning om de Undere, som indtraf ved hans Grav. At hans Festdag baade i Borg.loven og i Eids.loven og Frost.loven regnedes blandt de høiere og kun i Gul.loven blandt de ringere, maa vistnok forklares deraf, at Oplandene oprindelig tilhørte Oslo Stift, i hvis Domkirke Helgenen hvilede, og at hans Egenskab af Hellig Olafs Sødskendebarn ogsaa har bragt ham i nærmere Forbindelse med det thrønderske Bispedømme. Derimod kjendes *Magnúsmessa*, der, som ovenfor nævnt, feiredes til Ære for den 1115 myrdede og 1135 som Helgen anerkjendte Magnus Jarl, kun i Frost.loven som en ringere og i Eids.loven som en høiere, men først senere indført Høitid. Til disse norske Helgendage slutter sig endnu en anden, som rigtignok ikke er viet en norsk, men en dansk Helgen, nemlig den af Gul.loven blandt de ringere Fester opførte *Knútsmessa*, d. e. Danekongen Knud Svendssøns (død 1086) den 10de Juli feirede Dødsdag. Som en senere indført, omend ikke særskilt nordisk Fest er jeg ogsaa tilbøielig til at betragte *Nikulásmessa*.

Vistnok var Biskop Nicolaus af Myra, en af den græske Kirkes Hovedhelgener, allerede tidlig bekjendt ogsaa i Vesteuropa; men hans Dyrkelse kom dog her og navnlig tillige i Norden først rigtig i Brug, efterat hans Ben i Aaret 1087 vare blevne overførte til Bari. Desuden tyder den Omstændighed, at *Nikulásmessa* i Eids.loven og Frost.-loven regnes til de høiere, i Gul.loven derimod til de ringere Fester, hen paa, at den er bleven vedtagen ved lokale Lovbeslutninger. Senere indført er endelig ogsaa den paa 29de December faldende *Thómasmessa*, hvilken kun kjendes af Eids.loven og Borg. I B og III, men her som Fest af høiere Orden. Da Erkebiskop Thomas, som allerede omtalt, først blev kanoniseret i Aaret 1173, kan han heller ikke i Norge tidligere være naaet ind i Festrækken. Vise disse Exempler uigjendrivelig, at den norske Helligdagsfortegnelse i flere Henseender forandredes efter Tid og Sted, og at der i samtlige Retsbøger optræder flere Fester, som i Olaf den helliges Dage endnu ikke vare til og ikke fra England kunne være indførte, saa fattes der paa den anden Side heller ikke i Norges Festkalender, jævnført med den angelsaksiske, meget betegnende Huller og Udeladelser, hvilke aldeles ikke kunne bringes i Overensstemmelse med Olaf den helliges Tidsalder. Saaledes berette Kongesagaerne os, at den hellige Martin af Tours umiddelbart før Mosterthinget viste sig for Kong Olaf Tryggvesøn i Drømme og tilsagde ham sin Hjælp ved Omvendelsesværket, naar han til Gjengjæld vilde love for Fremtiden at lade de gamle, hedenske Sammenskudsdrikkelag vie til den Herre Christus, St. Martin selv og alle andre Helgener. Efter dette var det da at vente, at den her omhandlede Helgens Høitidsdag ved Olaf digres faa Aarti senere istandbragte Kristenret havde været blandt de første, som var bleven indført, saameget mere som den

ogsaa feiredes af den engelske Kirke (11te November). Ikke destomindre optræder *Marteinsmessa* alene i Gul.- og Frost.loven og her blandt Festerne af ringere Orden, medens den kun i en Variant af yderst tvivlsomt Værd til Eids. I B regnes blandt de høiere Fester. Videre skulde man efter Forf. vente blandt de af Olaf den hellige og Biskop Grimkell indførte Fester først og fremst at se nævnt de særskilt engelske. Men vi finde alene omtalt den paa Synoden i Cloveshove Aar 747 indførte Gregoriusmesse (12te Marts) og det blot blandt Frost lovens ringere Fester; derimod mangler den paa samme Synode indførte Fest for den hellige Augustinus, Angelsaksernes Apostel (26de Mai), den kort efter hans Martyrdød (755) indførte Fest for den hellige Bonifacius (5te Juni), den af Kong Offa 793 indførte Fest for den hellige Albanus (22de Juni), den under Kong Æþelred Aar 1008 indførte Fest for den hellige Eadward (18de Marts), samt endelig Festen for den hellige Dunstan (19de Mai), der neppe først er bleven indført ved Cnût I 17 § 1. Ligeledes mangler den særskilt engelske *Hlâfmæsse*, den senere saakaldte *Lammas*, d. e. Festen for St. Peter i Fængslet (1ste August), paa hvilken der, formodentlig af Hensyn til Indhøstningstiden, indviedes Brød, — fremdeles den hellige Cuðberts Dag (20de Marts) o. fl. a. Derimod gjenfindes rigtignok blandt Gul.- og Frost.lovens ringere Høitider to andre Fester for engelske Helgener, som Piper (S. 77 og 78) har paavist omend ikke i Englands almindelige, saa dog i dets Klosterkalendarier, nemlig Abbed Botulf's Dag (17de Juni) og Biskop Sviðhun's Dag (2den Juli). Man ser, at ligesom den norske Festrække har at opvise Helgener, som ere den engelske fremmede, saa savner den omvendt andre, der ere karakteristiske for denne. Naar der da ikke desto mindre mellem begge bestaar en vidt-

gaaende Overensstemmelse, saa lader dette sig simpelthen forklare deraf, at begge i lige Grad hvile paa det almindelige romerske Grundlag. Allerede i kirkelige Lovbud fra den karolingiske Tid finde vi derfor aldeles tilsvarende Festfortegnelser, som f. Ex. i Statuta Bonifacii (hos Hefele Conciliengeschichte, III S. 586—87), i Achenersynodens Beslutninger af Aaret 809 (sammesteds S. 753) og i Biskop Hatto af Basel's Capitula af 822 (anført hos Hinschius, IV S. 280—81, Anm. 6). Fra det 10de Aarh. have vi lignende i Dingolfingersynodens Acter af Aar 932 (Monum. Germ., Legum III, S. 483), og endnu i det 12te Aarh. gik Bestemmelsen i Biskop Hatto's Capitula med liden Forandring over i Gratian's Dekret (c. 1, Dist. III de consecr.). Paa sidstanførte Sted, hvilket jeg som det lettest tilgjængelige benytter til Jævnførelse, opregnes som Festdage, der almindelig skulle feires: Natalis Domini, S. Stephani, S. Johannis Evangelistæ et Innocentium, altsaa Julefestens fire første Dage med den i Eids.loven anvendte Betegnelsesmaade, dernæst S. Silvestri (mangler i Norge), saavelsom Octava Domini et Theophaniæ, d. e. *áttándi* og *þrettándi dagr jóla;* videre Purificatio S. Mariæ d. e. Kyndelsmesse, sanctum Pasca cum tota hebdomada (altsaa en noget længere Høitideligholdelse end i Norden); Rogationes trium dierum et Ascensio Domini, d. e. de tre *gangdagar* og *helgi þórsdagr,* sancti dies Pentecostes, d. e. *hvitasunnudagar,* S. Johannis Baptiste, d. e. *Jónsmessa,* duodecim Apostolorum et maxime sanctorum Petri et Pauli, d. e. *Pétrsmessa ok Páls,* S. Laurentii, d. e. *Lafranzmessa,* Assumptio S. Mariæ og Nativitas S. Mariæ, d. e. *Maríumessa hin fyrri* og *hin œfri,* Dedicatio S. Michaelis Archangeli, d. e. *Mikjálsmessa,* omnium sanctorum, d. e. *Allraheilagramessa,* og endelig S. Martini, d. e. *Marteinsmessa.* I denne Fortegnelse ere saaledes, naar

man bortser fra de særskilt norske Helgener, alle de Fester optagne, som de fire norske Retsbøger overensstemmende regne til de større Høitidsdage og endvidere *Kyndilsmessa*, der i tre af dem regnes til de større, i den fjerde til de ringere, *Maríumessa hin œfri*, som Frost.-loven og tillægsvis ogsaa Eids.loven regne til de større, Gul.loven derimod til de ringere, samt *Marteinsmessa*, som Frost.- og Gul.loven sætte blandt de ringere, Eids.-loven derimod blandt de anseeligere Fester, og som dog vel i Norge oprindelig maa have tilhørt de sidste. Silvesterdagen bliver følgelig tilbage som den eneste, i Dekretet opførte Dag, der i de norske Retsbøger udelades. Men netop denne savnes ogsaa hos Hatto af Basel og Burchard af Worms, og ligeledes mangler den i Angelsaksernes almindelige Kalender, medens den rigtignok gjenfindes i deres Klosterkalendre. Ifølge det her anførte byder saaledes Indholdet af den norske Festkalender intet Støttepunkt for den Antagelse, at den skulde stamme fra England.[1]) Derimod forholder det sig vistnok saa, at Høitidens Udstrækning for Søndagens og de den ligestillede Festers Vedkommende fra den foregaaende Aftens *nón* til den Festen paafølgende Dags Morgendæmring (Gul. Kap. 16; Eids. I Kap. 12; II Kap. 9; Frost. II Kap. 24) er foreskreven ganske paa samme Maade i Eâdgâr II § 55 og Cnût I § 14, medens den kanoniske Ret (c. 1, Dist. III de consecr.; c. 1—2, X de feriis, II 9) lader den vare „a vespera ad vesperam“. Men her-

[1]) Sikkre Resultater ville først kunne erholdes, naar andet Bind af Grotefend's Værk, som skal bringe Diøcesan- og Ordenskalendre samt Helgenfortegnelse, i sin Helhed foreligger. Andet Binds første Afdeling udkom vistnok under nærværende Afhandlings Trykning, men for sent til med Fordel at kunne benyttes.

ved tør dog paa den anden Side heller ikke oversees, at endnu Pave Alexander III i Modsætning til den nævnte Regel henviser til „diversarum regionum consuetudinem“ som en efter Omstændighederne gjældende Ordning, og det er derfor ikke udelukket, at der ogsaa udenfor England kan være bleven afveget fra hin almindelige Forskrift. Omvendt gjenfindes i alle Lande Forbudet mod Arbeide, Handelssamfærdsel, Retsforhandlinger o. lign. paa Høitidsdage, hvad Hinschius (IV S. 279 ff.) meddeler talrige Vidnesbyrd om. Navnlig vender ogsaa i den tydske Ret den Sætning tilbage, at en Træl, som frivillig overtræder Forbudet, skal lide legemlig Straf, medens den Frie ilægges Pengebøder, en Bestemmelse, der forøvrigt flyder af Sagens egen Natur. Bodens Størrelse og Forbudets hele kasuistiske Redaktion udviser imidlertid i de norske og de engelske Kilder ingensomhelst Overensstemmelse. Endelig er heller ikke med Hensyn til Terminologien den engelske Indflydelse saa gjennemgribende som af Forf. (S. 366—71) antaget. Festdagens Betegnelse som *hátið* staar oldsaks. *hôgetîdi* ligesaa nær som angels. *heáhtîd*. Det særligt i Angels. forekommende *freôls*, *freôlsdæg*, er i Oldnorsk ikke paaviseligt, og omvendt synes oldn. *helgr*, *helgidagr* at være af indenlandsk Oprindelse, idet det paa det inderligste er sammenvoxet med den hele Retsterminologi. De enkelte Festers Betegnelse som *messa*, Messe, var ogsaa i Tydskland den gamle, nedarvede. Et Blik i Grimm's Wörterbuch VI S. 2112, i Schmeller's Bayer. Wörterbuch I S. 1667—68, samt nu ogsaa i Grotefend I S. 122, vilde have leveret Vidnesbyrd i Overflod, saasom *Kriuzesmesse*, *Kristmess*, *sant-Johannismisse*, *Gertrudenmesse*, *St. Petersmesse* o. lign. De endnu brugelige Betegnelser „Kirmes“ og „Mariæ Lichtmess“ staa saaledes ingenlunde isolerede. For vigilia bruges dels *messuaptann*

og *messunótt*, hvilke ligesaa godt kunne være af tydsk som af engelsk Herkomst, dels *vaka*. Det sidste minder om angels. *wæcce*, men kan ogsaa være ægte nordisk, og herfor taler desuden Sprogbrugen saavel paa Island som i norske Dialekter (jfr. Gudbr. Vigfusson þ. v.; I Aasen s. v. voka). Af lat. „octava" er oldn. *áttandi dagr*, *áttidagr*, ligesaavel Oversættelse som det angels. *se eahtada dæg* eller det tydske „der achte Tag". *Jól* som Betegnelse for Julefesten svarer vistnok til angels. *geôl*, men ligesaa vel til den gotiske Kalenders *jiuleis*, hvorfor det vel tillige, hvad ogsaa Forf. synes at anerkjende, har været hjemmehørende i Norden selv. Derimod turde Juleaftenens Betegnelse som *„nóttin helga"* være af tydsk Oprindelse; i ethvert Fald er det angels. Udtryk *miðwintres mæssedæg* fremmedt for Norden. At endelig Helligtrekongersdag i Norge hed *þrettándi dagr*, ikke som i England og Tydskland den tolvte Dag, beror kun paa den forskjellige Maade at tælle paa. Navnet *páskar* er hentet fra det latinske Kirkesprog, hvorfra det ogsaa i Tydskland og England flersteds gik over i Almuesproget. Derimod er den i disse Lande brugelige Betegnelse *eâster*, „Ostern", i Norden ikke bleven optagen. Omvendt er den stille Uges Betegnelse som *dymbilvika* eiendommelig for de nordiske Lande, for Sverige og Danmark ligesaavel som for Norge og Island. Den hviler imidlertid, som Gudbr. Vigfusson og Fritzner have vist, paa samme Grundtanke som den tydske og franske Benævnelse „stille Woche", „semaine muette". *Dymbill*, der ikke, som Vigfusson mener, er en Fordreielse af det engelske „dumb-bell", men en Afledning af *dumbr*, betyder den Trækolbe, hvormed man under disse Dage, der jo skulde være stumme og stille, som Tegn paa Sorg anslog Klokkerne. Af Ugens enkelte Dage skylder — ligesom i Tydsk og Engelsk —

palmsunnudagr Kirkelatinen sit Navn. *Skiri Þórsdagr* er vel at betragte som en Oversættelse af „der weisze Donnerstag“, under hvilken Benævnelse den ellers i Tydsk saakaldte „grüne Donnerstag“ ifølge Grotefend oftere i saksiske og frisiske Diplomer optræder. Den engelske Benævnelse „sheer Thursday“, som i Angels. intet Forbillede har, turde derimod være at føre tilbage til nordisk Paavirkning, ligesom jo ogsaa „Thursday“ selv minder om *þórsdagr*, ikke om *þunresdæg*. I ethvert Fald har Ordet ligesaa lidt noget at gjøre med Daaben, som Kahle S. 356 mener, som med den af andre fremholdte „Skjæring“ af Haar og Skjæg. *Langafrjádagr*, den tydske „Charfreitag“, svarer til angels. *langafrigedæg*. Dog opgiver Grotefend ogsaa for Tydskland Betegnelsen „Langer Freitag“. For Pintsefesten brugtes i Norden Navnet „*hvítasunna*“, „*hvítasunnudagr*“, svarende til det eng. whitesunday. Dog har allerede Forf. rigtig bemærket, at Angelsakserne anvendte det kirkelige Navn *pentecosten*, og at der kun paa et eneste Sted i et Haandskrift af Annalerne istedet derfor læses „*on Hwitan sunnan dæg*“ (Earle's Udg. S. 205). Betegnelsen staar i den bestemteste Modsætning til den tydske Sprogbrug, ifølge hvilken Søndagen Invocavit og senere ogsaa, i Tilslutning til den kirkelige Terminologi, Søndagen efter Paaske benævnedes „weiszer Sonntag“ (dominica in albis). Den synes imidlertid at have udviklet sig selvstændig i Norden selv og først herfra at være kommen over i Engelsk. Paa den ene Side knytter den sig til den gamle, kirkelige Sædvane kun at lade Daaben foretage paa de høieste Festdage, især Paasken og Pintsen, en Sædvane, som dog forsvandt efterat Barnedaaben var bleven den saagodtsom eneherskende (jfr. Hinschius, IV S. 34—36), men paa den anden Side ogsaa til den Skik at lade de nydøbte under og otte

Dage efter Daabshandlingen bære hvide Klæder (jfr. Jon Olafsson, Syntagma de baptismo, S. 96—116). Disse *hvítaváðir* synes at have gjort et ganske særeget Indtryk paa de hedenske Nordboer, idet de vistnok kun herfra have hentet den hyppigt anvendte Benævnelse „*Hvítakristr*“ saavelsom maaske ogsaa Navnet „*Hvítramannaland*“. Det kan derfor heller ikke forundre, at Pintsedagen i Norden kaldtes *Hvítasunnudagr*, ganske paa samme Maade som i Kirkesproget Betegnelsen „Albe“ eller „Albaria hebdomada“ brugtes om Ugerne efter Paaske og Pintse samt Betegnelserne „Dominica in albis“ eller „post albas“ eller „Alba paschatis“ om Søndagen og „Sabbatum in albis“ eller „infra albas“ om Lørdagen efter Paaske (jfr. Ducange, ed. Henschel, I S. 164; Grotefend I S. 4, 42, 43 og 171). I ethvert Fald betragtedes Pintsefesten i Norden som ganske særdeles velsignelsesrig (Húngrvaka Kap. 2, S. 61—62; Thómass. II Kap. 18, S. 318). Derfor kaldtes Pintseugen ogsaa *helga vika*. Maaske har man, som af Gudbr. Vigfusson formodet, af Hensyn til det raaere Klima i Norden fortrinsvis henlagt Daabstiden til Pintsen istedetfor til Paasken. Om de saakaldte *gangdagar*, saavel *gangdagr hinn fyrri, litli* eller *eini*, d. e. den 25de April, som de tre senere, der faldt umiddelbart før Himmelfartsdagen, er det fornødne ovenfor bemærket. Forf. oplyser imidlertid meget rigtigt, at den første er taget fra den romerske Kirkepraxis, de sidste derimod fra den frankiske, og at de alle først indførtes i England paa Synoden i Cloveshoe (747). Endelig bærer Himmelfartsdagen snart efter engelsk Skik Navnet *helgi þórsdagr* eller *þórsdagr i gangdögum*, snart efter tydsk Skik Navnet *uppstigningardagr* eller *uppstígudagr*. Den sidste Betegnelse har dog Forf. med Uret ladet upaaagtet.

F a s t e d i s c i p l i n e n omhandles S. 372—90. Dog

indskrænkes Fremstillingen til de almindelige, i Loven paabudte Faster, hvorimod Anvendelsen af Faste som et kirkeligt Bods- og Revselsesmiddel lades uomtalt. Denne Begrændsning af Emnet retfærdiggjøres dels derved, at der ikke for den norske Kirke som for den islandske er bleven opbevaret Pønitentialbøger, dels ogsaa ved, at andre Kilder, hvoraf Bodsdisciplinens Haandhævelse i nogen Grad fremgaar, først for en langt senere Tid staar tilraads (jfr. Bang, S. 214—17). Som almindelig paabudt Fastetid kjendte man ligesom andetsteds først og fremst Fredagen, som derfor ved Siden af *frjádagr* ogsaa kaldtes *föstudagr*, og dernæst den under Navn af *langafasta* umiddelbart forud for Paasken gaaende Qvadragesimalfastetid. Om den sidste ytrer Forf. i Tilslutning til min Afhandling „Ueber die norwegisch-isländischen *gagnföstur*“ (1881), at man, som overhovedet i den occidentalske Kirke, ogsaa i England og Norge lod den begynde snart med Søndagen Invocavit, fra hvilken der var 40 Dage til Paaske, snart med Askeonsdag, hvorfra man til Paaske regnede 40 virkelige Fastedage, naar de mellemkommende Søndage, da der ikke fastedes, blev fratrukne. Dog gik man tillige i enkelte Anvendelser endnu længer tilbage, nemlig til Quinquagesima, Sexagesima eller Septuagesima, hvorved Sexugersfasten altsaa gjordes til en Syv-, Otte- eller Niugersfaste. Af de Terminer, som i Norden særlig lade sig paavise, var den niugentlige Faste kun paabudt for Geistlighed og Klosterfolk, medens den for Lægmænd nærmest blot benyttedes som Bodsmiddel. Ifølge selve Loven derimod gjaldt dens to første Uger kun med Hensyn paa det ægteskabelige Samkvem som en afstængt Tid. Den syvugentlige Faste begyndte med Søndagen før Askeonsdag som „caput jejunii“. Den skulde iagttages af alle og enhver, dog saaledes, at Brud paa Fastepligten i den første Uge var

belagt med ringere Bod end i de følgende. Endelig kaldes den sexugentlige Faste særlig *allra manna fasta* (Borg. I Kap. 6; II Kap. 2; III Kap. 3). Forf. fremhæver, at 40-Dages Fasten ogsaa i Ecgberts Confessionale Kap. 37, S. 163, betegnes som *„ân ofer eall folc“*. Det maa imidlertid tilføies, at ogsaa den tydske Kirke kjender en *aller manne Fasten* og en *aller manne Fastnacht* i Modsætning til en *Herren-* eller *Pfaffenfassnacht* (Grotefend I S. 55—57). Forøvrigt har den norske Fastedisciplin mange Berøringspunkter med den engelske, medens der rigtignok samtidig ogsaa lader sig paapege nærmere Tilknytninger til den tydske og romerske. I ethvert Fald har det af sig selv forstaaelige Udtryk *langafasta* intet at gjøre med angels. *lencten*, der vel betegner enhver Qvadragesimalfaste, men især den før Paaske, og som svarer til vort tydske Ord „Lenz“. De to øvrige Qvadragesimalfaster, som andetsteds vare i Brug, nemlig den før Jul og den efter Pintse, komme, ligesom Tilfældet er med de i andre Lande opførte Høstfaster, i Norge kun i Betragtning som anvendbare paa den ægteskabelige Afholdenhed eller i den kirkelige Bodsdisciplin. Hvad dernæst angaar det ligeledes hidhørende Ord *gagnföstur*, d. e. „Modfaster“, saa betegnedes hermed dels de sidstnævnte Qvadragesimalfaster i deres Egenskab af Forberedelsestider for de paafølgende større Høitider, Julen, St. Hans og Mikkelsmesse, dels de to første Uger af den lange Faste som Forberedelsestid for denne. Betegnelsen selv er ellers intetsteds paaviselig, i England ligesaalidt som i Tydskland.

For det tredie er at nævne Qvatemberfasterne. De for dem brugelige Betegnelser *imbrudagr*, *imbrudagavika, imbruvika*, henvise til England, hvor Navnet lyder *ymbrendæg, ymbrenwuce*. Iagttagne blev Qvatemberfasterne

imidlertid ligesaavel i Fastlandets Kirkesamfund som i det engelske. Dog var deres Observants ikke overalt den samme, indtil Pave Urban II i Aaret 1095 underkastede dem en ensartet Anordning. I de ældre norske Retsbøger finder man endnu kun Paabudet om, at der paa *imbrudagar* skal fastes (Borg. I Kap. 6; II Kap. 2; III Kap. 3) samt en Forskrift for Præsten om særskilt at forkynde dem (Borg. I Kap. 13; III Kap. 20), tildels ledsaget af den Bemærkning, at de vende tilbage fire Gange om Aaret (Eids. I Kap. 10 og 27; II Kap. 23). De Tider, paa hvilke de indtræffe, nævnes derimod ikke. De ældre islandske Retsbøger (Konungsb. Kap. 15, S. 33; Staðarhólsb. Kap. 32, S. 42, osv.) og ligesaa de af de yngre norske Kilder, der indeholde hidhørende Bestemmelser (Nyere Borg. Kr. Kap. 12; Nyere Gul. Kr. Kap. 20; Jóns Kr. Kap. 27), følge Pave Urban II's Forskrifter, saaledes som de ere optagne i c. 4 Dist. LXXVI. Hver Gang blev der fastet i tre Dage (Frost. III Kap. 20; Homilíubók, ed. Wisén, S. 35—36), uden at dog disse Dage i norske Kilder angives. Muligt er det altsaa, at Festdagene vare Onsdag, Fredag og Lørdag, som Ecgbert siger i sine Dialoger; men ligesaa muligt er det, at man bør tænke sig Onsdag, Torsdag og Lørdag ved Siden af den selvfølgelige Fredag. Efter Grotefend (ed. 1 S. 32; ed. 2, I S. 160—61) skulde der virkelig fastes fra Onsdag til Lørdag, og ligeledes nævne Fritzner (II S. 206) og Fr. Brandt (II S. 362) som de paagjældende Dage Onsdag, Torsdag og Lørdag.

Til Slutning maa endnu mindes om de Vigiliefaster, som skulde iagttages forud for visse større Høitider, og hvorom allerede ovenfor under Omtalen af Festrækken er handlet. — Overhovedet ansaaes Fasternes Iagttagelse som noget saa væsentligt, at det allerede om Kong Haakon den gode udtrykkelig berettes, at han ikke

alene selv feirede Søndagene og fastede paa Fredagene, men ogsaa med stor Iver søgte at indføre Overholdelsen af begge Dage i sit Rige (Heimskr. Haakon d. godes Saga, Kap. 15 og 17). — Forøvrigt faldt selve Fasten i flere forskjellige Grader efter Arten og Mængden af, hvad der kunde nydes. I Regelen gjaldt paa en Fastedag kun Kjødspise som forbudt. Saaledes indskjærper f. Ex. Gul. Kap. 20 for Fredagen blot at *„varna við kiotvi“*. Fisk og *„hvítr matr“* eller lacticinia, d. e. Melk og Æggespiser, ansaaes følgelig forsaavidt for tilladte. Strengere var derimod den saakaldte *þurrfasta*, under hvilken der alene turde spises *þurr matr*, d. e. Vegetabilier og Fisk, men ikke Lacticinier (Konungsb. Kap. 17, S. 36; Staðarhólsb. Kap. 35, S. 45 o. fl.; jfr. ogs. Jóns Kr. Kap. 25 og 28). Endnu strengere var den Faste, hvorunder man blot turde nyde Vand og Brød; den betegnedes med Ordene *vatnfasta* og at *vatna*. Paa visse Dage havde man kun Lov til at nyde et enkelt Maaltid (*einmælis, einmælt*), paa andre igjen kun to Maaltider (*tvímælis, tvímælt*). Begge Regler forekom ogsaa i andre Lande. Ligeledes svarede det for nogle Dage givne Paabud om at faste indtil *nón* (Frost. II Kap. 31) til den almenkirkelige Forskrift, at Fasterne skulde vare „a vespera ad vesperam“. Med Hensyn til Straffen gjordes der for de strengere Fastedages Vedkommende Forskjel mellem Nydelsen af Kjød og blot af hvid Mad (Eids. I Kap. 27; II Kap. 23—24; jfr. Jóns Kr. Kap. 28); men ved selve Straffeansættelsen gaa de forskjellige Retsbøger hver sin Vei og indtage baade ligeoverfor engelsk og tydsk Ret en selvstændig Holdning. Hvad endelig de Personer angaar, der vare forpligtede til at faste, gjaldt oprindelig den Sætning, at saadan Pligt paalaa alle friske Folk, som havde fyldt tolv Aar (Eids. I Kap. 27; II Kap. 23; Frost. II Kap. 32, 39, 41;

ligesaa Konungsb. Kap. 16, S. 35; Staðarhólsb. Kap. 33, S. 43, osv.). At nævnte Alder stemmer med den, der opgives i en angels. Homilie, tør jeg dog ikke lægge nogen Vægt paa, da der jo heri alene kommer tilsyne en Konsekvents af den almindelige Myndighedsalder, og denne i ældre engelsk og norsk-islandsk Ret tilfældigvis var den samme. Allerede i Frost. II Kap. 39 have andre Haandskrifter istedet indsat den senere norske Myndighedsalder, 15 Aar, og i Biskop Thorlaks Fastepaabud anføres den senere islandske, 16 Aar. I Jóns Kr. Kap. 27 er den romerske Myndighedsalder, 14 Aar, bleven den afgjørende, idet kun enkelte Haandskrifter have beholdt den ældre 12-Aarsalder. Nyere Borg. Kr. Kap. 12, nyere Gul. Kr. Kap. 20 og Biskop Arnes Kr. Kap. 30, S. 186, tale derimod kun om „*fulltíða menn*“ uden Angivelse af Aldersaar. Omvendt synes den almenkirkelige Bestemmelse, der forpligter til Afholdenhed fra det 7de og til streng Faste fra det 21de Aar af, først at være af meget sildigere Oprindelse.

Meget eiendommelig uddannet er Læren om de forbudne Spiser (S. 390—96); men heller ikke med Hensyn hertil synes Forf. at gaa dybt nok. Hvad der først falder i Øinene, er, at dette Emne i den islandske Ret behandles meget mere indgaaende end i den norske. Saaledes trækkes hist Grændsen mellem de som Fastespise gjældende Fiske og de andre Dyr, hvis Nydelse paa Fastedage er forbudt, paa en særegen Maade, idet Hvaler henregnes til Fiskene, hvorimod Hvalros og Sælhund ikke anerkjendes som Fastespise, og de Hvalarter, der gaa under Navnene *hrosshvalr*, *náhvalr* og *rauðkembingr*, opføres som fuldkommen uspiselige (Konungsb. Kap. 17, S. 36; jfr. Kap. 16, S. 34; Staðarhólsb. Kap. 35 og 32, S. 45 og 43, osv.). Ogsaa Kongespeilet betegner imidlertid de

tre sidste Arter samt desuden *svínhvalr* og *andhvalr* som aldeles uspiselige (Kap. 12, S. 29 og 30—31) og angiver som Grund, at Kjødet af de to sidstnævnte saavelsom af *náhvalr* er skadeligt for Menneskene, og at de to andre Arter ere menneskefiendske og nære sig af Menneskekjød. Desuden stadfæster dette Værk (Kap. 16, S. 41), at Hvalros og Sælhund gik for Kjødspise og ikke som Hvalerne for Fastespise, uagtet de ligesom Fiskene leve i Vandet, og de vel ogsaa betegnedes som Fiske. Forøvrigt tilføies det, at Hvalrossen af Grønlænderne regnes til Hvalerne, medens Værkets Forfatter selv mener at burde henføre den til Sælhundene. Denne Bemærkning viser, at Vanddyrenes Klassifikation, uagtet den foredrages under Omtalen af Grønland, sker fra norsk Synspunkt, og ifølge dette var altsaa Klassifikationen i Norge og paa Island den samme. Videre gjaldt paa Island (Konungsb. Kap. 16, S. 34; Staðarhólsb. Kap. 32, S. 43) som tilladt Kjødet af Bjørne, saavel den brune som Isbjørnen, samt af stort Vildt, Hjort eller Rensdyr; desuden Kjød og Æg af Svømmefugle, Høns og Ryper, derimod ikke af Fugle med Rovklør, d. e. Rovfugle som Ørn, Falk, Høg og Ravn, naturligvis fordi disse nære sig af Aadsler. Ligesaa var Kjødet af Heste, Hunde, Katte, Ræve og Klodyr forbudt. Overtrædelse af Forbudet var belagt med Straf af Landsforvisning. At disse Bestemmelser i det mindste delvis stamme fra Norge, fremgaar af, at der nævnes Skovbjørne, Hjorte og Rensdyr; de sidste forekomme nemlig paa Island kun siden deres Indførelse i Slutningen af forrige Aarhundrede, og de første have dersteds aldrig havt Tilhold. Det er derfor i Modsætning hertil paafaldende, at de norske Retsbøger ikke alene mangle den hele Forklaring om Vanddyrene, men at de ogsaa med Hensyn til Landdyrene kun udtale, at man tør æde alle vilde

Dyr saavelsom ogsaa alle Fiske og Fugle (Frost. II Kap. 42) eller alle Husdyr undtagen Heste, Hunde og Katte (Borg. I Kap. 5; II Kap. 2), eller endog indskrænke sig til blot at forbyde Hestekjød (Gul. Kap. 20). Allerede heraf lader det sig under Jævnførelse med, hvad der om den islandske Ret anførtes, slutte, at de norske Texter kun foreligge os i forkortet og omarbeidet Skikkelse. Herpaa tyder da ogsaa en Iagttagelse, der af Forf. paapeges. I umiddelbar Tilknytning til Forbudet mod Nydelse af Heste, Hunde og Katte udtaler nemlig Borg.loven, at man i yderste Hungersnød, naar man i fulde syv Dage ikke har smagt Mad, ogsaa har Lov til at spise Hunde og Katte. Hertil føies den Bemærkning: „*heldr skal hann hund eta en hundr ete hann*“. Denne Yttring gjenfindes i Eids. I Kap. 29, II Kap. 25, hvor den sættes i Forbindelse med de samme Undtagelsesspiser, til hvilke her desuden føies Hestekjød; derimod forudskikker denne Lov intet Forbud mod under almindelige Omstændigheder at nyde deslige Dyr. I Gul. Kap. 20 forekommer Sætningen „*heldr skal hann hund eta, en hundr ete hann*“ endog i en Sammenhæng, hvor den aldeles ikke hører hjemme. Den fremadskridende Fordærvelse af Texten lader sig saaledes tydelig forfølge. — Men ogsaa Nydelsen af Dyr, som i og for sig gjaldt som tilladte, kunde under visse Omstændigheder være forbudt. Borg. I Kap. 5 (i II Kap. 2 lemlæstet) udtaler først den Regel: „*nu skulu menn hvatki eta sveita ne svidda*“, og giver dernæst den Definition, at „*þat heitir alt svidda, er sva verðr dautt, at eigi gange manns handaverk till*“ (jfr. „*nu skal þat allt eta ok nyta, er sva verðr dautt, at manns handaverk ganga till*“). Den paafølgende Kasuistik viser imidlertid, at denne Definition ikke er udtømmende. Bryder nemlig et Kreatur Halsen, medens det staar i Baasen, eller

kvæles det sammesteds af Klaven eller Fæstebaandet, findes det dødt i en Brønd, falder det ned fra en Bro, gaar det i en Fælde eller omkommer det paa usikker Is, drukner det under Svømning, slaaes det ihjel af Bjørn, bides det af Hund eller Ulv, eller anfaldes det af Horn eller Hov. saa kan Kjødet benyttes. Styrte Dyrene udfor Fjeld eller dræbes de ved, at Vinden kaster Træer over dem, kan Kjødet spises, hvis der er flydt Blod fra dem, men ikke, hvis de dø, uden at Blodet rinder. Ligeledes er det forbudt at spise Dyr, som ihjelslaaes af Lynild. I Tvivlsmaal skal man indhente Naboernes Raad, og Undtagelse fra Forbudet skal indtræde, naar en Mands eneste Ko bliver *sviddauð*. Paa samme Maade heder det i Eids. I Kap. 26, II Kap. 22: „Det er alt spiseligt, hvor Værk af Menneskehænder foreligger, hvad Klaven kvæler, eller som falder fra Broen, eller som omkommer med et kantrende Fartøi, eller som ledes ud paa usikker Is, eller som træffes af et faldende Træ, som en Mand skjærer eller lægger Ild i, eller som dør ved, at det staar fast i Bækken eller falder i en Brønd, det er alt spiseligt; alt er tilladt at spise, hvis Dødsaarsag er paa det rene (*er syn er bane til*); derimod er alt *svidda*, som Vansindsanfald dræber eller Lynet ihjelslaar, eller som angribes af en pludselig Sygdom; det er ikke spiseligt.“ Atter anderledes lyder Gul. Kap. 31. Stedet begynder med Ordene: „*M . . . it er oss kviðiat at eta*“, og Forf. har (S. 393, Anm. 2, og S. 421) med S. Bugge's og Kr. Kålund's Hjælp paa overbevisende Maade fastslaaet, at der skal læses *mortit*, hvilket svarer til angels. *myrten*, d. e. morticinum. Som *svidda* betegnes imidlertid her ethvert Dyr, hvis Dødsaarsag ikke kjendes, hvorimod alle de Dyr gjælde for spiselige, der bides ihjel af Ulve, slaaes af Bjørne, bides af Hunde, drukne i flydende Vand, falde udfor Fjeld eller

kvæles af Klaven, dog saaledes, at der forbeholdes en bestemt Behandling af det døde Kreatur eller tildels ogsaa en bestemt Ydelse til Kirken. Endelig heder det ganske paa samme Maade i Frost. II Kap. 42, at man tør spise, hvad Bjørnen slaar, eller som falder udfor Fjeld; ligeledes naar et Kreatur stanger et andet ihjel, naar det kvæles i Baasen eller omkommer ved at kastreres, naar det bides af Hunde eller Ulve, drukner i Sø eller Ferskvand eller falder i Brønd. Fremdeles har man Lov til at æde Kalve, der have faaet Fodring i tre Dage, saavelsom Dyr, der falde i Myr eller Ur, samt alle de, hvis Dødsaarsag kjendes, forudsat at de ikke ere døde af Sygdom. Ogsaa den ældre islandske Ret har tilsvarende Bestemmelser (Konungsb. Kap. 16, S. 33—34; Staðarhólsb. Kap. 32 og 52, S. 42—43 og 60, osv.), og den kjender ligeledes Ordet *svidda*. For spiselige gjælde her ikke alene alle de Husdyr, som slagtes, men ogsaa de, der omkomme paa anden Maade, naar man blot ved, hvorledes det gik for sig *(ef maðr veit, hvat verðr)*, og det ikke er *svidda*, saaledes altsaa hvad der drukner i Vandet eller dræbes ved Sne- eller Stenskred eller i Storm osv. Ligeledes kunne Kalve spises, naar de ere blevne tre Dage gamle, ja endog tidligere, naar de kun have taget Næring til sig; i sidste Fald skal dog Femtedelen afgives til de fattige, og det samme gjælder alle ikke slagtede Dyr. Forøvrigt tør intet Dyr spises, som bevislig har dræbt et Menneske, og selv et Svin, som har fortæret Heste- eller endnu værre Menneskekjød, har man først Tilladelse til at spise efter længere Tids Forløb. Det antoges nemlig da, at det igjen havde udskilt den forbudte Næring. Ifølge Gul. Kap. 30 skal tillige Kvæg, hvormed der er bleven drevet Bestialitet, druknes og ikke spises. Endelig bestemmer Frost. II Kap. 42 og 43, at den Mad eller

Drikke, hvori der er faldt noget urent, først skal nydes, efterat den er bleven bestænket med Vievand og delt med de fattige, hvorhos den, der forsætlig maatte have fremkaldt Forurenselsen, belægges med Straf. Den sidste Bestemmelse gjenfindes atter i den islandske Ret (Konungsb. Kap. 16, S. 35; Staðarhólsb. Kap. 34, S. 44 osv.). Jævnfører man nu disse forskjellige Lovbud med hinanden, er det klart, at de alle pege tilbage paa et fælles Grundlag, der blot i de forskjellige Retsbøger er blevet omarbeidet paa ulige Maade. Det tør maaske formodes, at Kasuistikken, hvori Overensstemmelsen stærkest fremtræder, væsentlig har tilhørt dette Grundlag, medens de uheldige Konstruktionsforsøg først hidrøre fra en senere Tid, enten man nu derved har lagt Hovedvægten paa, om „*manns handaverk*“ forelaa, eller om „*sýnn er bani til*“, eller om Blod var flydt. Ligeledes tør det maaske formodes, at hint fælles Grundlag har tilhørt Olaf den helliges Lovgivning. Naar derimod Forf. strax vil henføre vedkommende Bestemmelser til engelske Kilder, saa mangler herfor ethvert Bevis. Af Terminologien lader sig intet slutte. Skjønt nemlig Betegnelsen *mortit*, der for Gul.loven er bleven gjort sandsynlig, kan være afledet af angels. *myrten*, saa kan den dog ligesaa godt stamme umiddelbart fra det latinske „morticinum“, og skjønt Betegnelsen af Blodet som *sveiti* erindrer om angels. *swât*, har man dog ved Siden heraf oldsaks. og oldfris. *swêt* samt oldhøit. *sweiz*. Ogsaa i middel- og nyhøitydsk bruges Udtrykket ligesaa vel om Blod som om „sudor“. Hvad endelig angaar *svidda*, saa findes dertil hverken i Angels. eller andetsteds nogen Parallel, ligesom Ordet ogsaa i Oldn. hidtil er uopklaret. Heller ikke beviser det af Forf. paaberaabte Indhold af det saakaldte Pønitentiale Theodori II 11 og Pønitentiale Ecgberti XIII 4, 5 og 10 (hos Schmitz, Die Bussbücher und die Bussdisci-

plin der Kirche, S. 544—45 og 584—85), jævnførte med Forskrifterne i de norsk-islandske Retsbøger, det allerringeste til Fordel for disse Forskrifters engelske Oprindelse. Først og fremst er nemlig at bemærke, at de to Sæt Kilder ikke ere fuldt ligeartede. De engelske tilhøre alene Kirkens indre Disciplin, hvorfor de ogsaa kun belægge Overtrædelsen af sine Bud med Kirkebod. De nordiske tilhøre derimod den verdslige Ret og belægge derfor Anstød mod sine Sætninger med verdslige Straffe. Dertil kommer, at Bestemmelserne indbyrdes ere helt forskjellig affattede. De nordiske Kilders Kasuistik er langt fyldigere end de engelskes, medens det omvendt kun er disse, der omtale Harer og Bier samt hvad der er „intinctum a familiari bestia". For det tredie stride de to Kilderækker endog mod hinanden. Nydelsen af Hestekjød f. Ex. erklæres vistnok af Pseudo-Theodor som ikke sædvanlig, men dog ikke som forbudt, medens det i Norden straffedes paa det allerstrengeste som aldeles hedensk. Paa den anden Side tillade de nordiske Kilder udtrykkelig at spise Dyr, som rives ihjel af Rovdyr, medens Pseudo-Theodor ligesaa udtrykkelig forbyder dette. Maaske kan man med Forf. i den sidste Afvigelse se en Nordboerne af klog Eftergivenhed indvilget Formildelse af den strengere, engelske Disciplin; men for den førstanførte strækker en saadan Forklaring ialfald ikke til.[1] Endelig er Ligheden — og dette er selve Hovedsagen — i samme Grad fremherskende mellem de nordiske og Fastlandets Forskrifter, som mellem hine og de engelske, hvad igjen ganske naturlig betinges deraf, at de alle hvile paa den almene Kirkes fælles Disciplin. De jødiske Spiseforbud anerkjendes som bekjendt ogsaa i det nye Testamente i det mindste forsaavidt, at der ogsaa her kræves Afholdelse fra Blod og det kvalte (πνιχτοῦ καὶ του αἱματοσ, αἱματοσ

καὶ πνικτῶν, Apost. Gjern. 15, 20 og 29). Heri finder det sin Forklaring, at hidhørende Bestemmelser have trængt ind i de forskjelligste Kildekredse. Dog ere disse atter i meget og mangt indbyrdes afvigende, idet de dels ere udgaaede fra ulige Forarbeider, dels aabne et vist Spillerum saavel for lokale Sædvaner og Behov som for individuelle Betragtningsmaader. Saaledes indeholde f. Ex. en irsk Canonsamling fra Slutningen af det 7de eller Begyndelsen af det 8de Aarh. flere hidhørende Forskrifter [1]), der dog for største Delen ere strengere end de nordiske Retsbøgers, og det samme gjælder en Række andre irske og oldbritiske Bodsordninger, der findes aftrykte hos Wasserschleben, Die Bussordnungen der abendländischen Kirche (1851) [2]). Ogsaa de Bodsbøger, som af Schmitz ere sammenfattede under Betegnelsen den romerske Gruppe, indeholde lignende Bestemmelser [3]), og det samme er Tilfældet med hans Bodsbøger af blandet Indhold, altsaa de frankiske Bodsordninger [4]). Derimod behøve vi her ikke at gaa ind paa det indviklede Stridsspørgsmaal, om en bestemt Gruppe af saadanne virkelig, som Schmitz vil, lader sig udskille

---

1) Wasserschleben, Die irische Kanonensammlung (1874), LIII Kap. 3; LIV Kap. 1, 6—14.

2) Pønitentiale Gildæ, Præf. § 13, S. 106; Canones Adomnani, Kap. 1—14, S. 120—22; Kap. 17—20, S. 122—23; Canones Hibernenses, I Kap. 12—20, S. 137—38.

3) Se saaledes Pønitentiale Valicellanum I Kap. 91, S. 314; Kap. 93—94, S. 317; Kap. 96—98, S. 318—20; Valicell. II Kap. 64—68, S. 380; Kap. 70—71, S. 382; Casinense, Kap. 81—86, S. 415; Romanum, Kap. 44, S. 480 og 488.

4) Pønitentiale Cummeani Kap. 1, § 14—32, S. 616—18; Capitula judiciorum, Kap. 23 § 1—3, S. 668—69; Pønitentiale Parisiense, Kap. 77, S. 689; Kap. 79—85, S. 690; Kap. 87—89, S. 690—91; Merseburgense, Kap. 84—86, 119—20, 143, 149—51 (hos Wasserschleben, S. 400, 403, 405 og 406; Bigotianum, Kap. 5, § 4—12 (sammesteds S. 446—47).

og henføre til romersk Oprindelse, eller om det ikke heller med Wasserschleben, Dove, Löning o. fl. bør antages, at ogsaa de herhen regnede Bodsbøger ere af engelsk og frankisk Herkomst og kun have faaet det oftere anførte Navn af „Pønitentiale Romanum“, fordi man deri troede at se den occidentalske Kirkes almindelige Ret i Modsætning til de lokale Observantser hos Irer, Skotter, Græker osv. Gyldigheden inden Frankerriget er nemlig for de nævnte Bodsordningers Vedkommende ligesaa sikkert fastslaaet som for hine andres, der bære Beda's, Theodor's og Ecgbert's Navne, og da ogsaa tilsvarende Bestemmelser indeholdes i endnu yngre Værker, der aldeles utvivlsomt ere af frankisk Oprindelse, som f. Ex. den 915 afdøde Regino af Prüm's Værk „De synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis“ II Kap. 376—78 og 443 (ed. Wasserschleben, S. 358—59 og 388), og den 1025 afdøde Burchard af Worms's „Corrector“, Kap. 116—19 og 230—31 (hos Wasserschleben, Bussordnungen, S. 654—55 og 677), saa kan der ikke herske nogen Tvivl om, at den tydske Kirke ligesaa godt som den engelske kunde have indvirket paa den nordiske Disciplin i dette Punkt.

Under Omtalen af Almisserne (S. 396—403) er det ikke undgaaet Forf., at den oldn. Betegnelse *almusa, ölmusa*, ligesaavel kan være hentet fra lat. eleemosyna, som fra angels. *ælmesse, ælmysse,* jeg tilføier: eller som fra oldsaks. *alamôsna*, oldfris. *ielmisse* og oldhøit. *alamuosan.* Bortseet fra Terminologien blive imidlertid kun Bestemmelserne i Frost. II Kap. 32—33 Gjenstand for hans Behandling. I Kap. 32 foreskrives først, at enhver, der har fyldt tolv Aar, skal faste Aftenerne før Marias Himmelfart og Allehelgensdag paa Brød og Salt *„til árs ok friðar ok til heilsu öllum mönnum“*. De Føde-

midler, som Bønderne og deres Hustruer paa Grund af dette Fastepaabud ikke tør nyde, skulle imidlertid paa selve Festdagen gives til de fattige. Idet Lovstedet derpaa videre fastsætter, naar og hvor Maden skal afleveres, og hvorledes den skal fordeles blandt de fattige, fremgaar det ogsaa, at Forskriften ligesaavel gjaldt den enslige Mand som de egentlige Bønder. I Kap. 33 følger dernæst nogle lignende Bud. Paa Pintsedag og ligesaa paa St. Hansdag skal hver Bonde og Bondekone give „*sinn leif ok sufl a*“, d. e. en Leiv Brød med Tilbid, den enslige Mand derimod en Penning. Desuden skal hver Bonde ved Mikkelsmesse give en *korndeild*, en fuld Bonde en *skeppa*, en *einvirki*, enten han er Præst eller Lægmand, en halv *skeppa* og en *einleypr maðr* en Penning. Denne Ydelse kaldes udtrykkelig Almisse, og da det siges, at enhver enten skal give eller modtage den, er det klart, at den skulde uddeles til de fattige. Endelig tilføies det ogsaa, at den samme Bod, som var foreskreven for at unddrage sig den her omtalte Pligt, ligeledes skulde anvendes, naar man unddrog sig for at udrede *Ólafskorn*, eller som en Variant udtrykker det, „*korndeild hins heilaga Olafs konungs*“. Det er paatageligt, at det ved alle disse Ydelser gjælder Almisser, som kun efter Gjenstand og Udredselstid vare ordnede paa forskjellig Vis, og som desuden dels stod, dels ikke stod i Forbindelse med en Faste. Angaaende den med Fasten forud for Allehelgensdag forbundne Gave henviser Forf. med Føie til den Parallel, som den islandske Ret (Konungsb. Kap. 13, S. 31; Staðarhólsb. Kap. 28, S. 39—40, osv.) i saa Henseende byder. Ogsaa forøvrigt kjender denne *matgjafir*. Navnlig forordner den, at de paa to Qvatemberaftener indsparede Maaltider skulle fordeles blandt de fattige (jfr. min Bog „Island“, S. 292—93). Naar deri-

mod Forf. her atter mener at burde gaa tilbage til engelske Forbilleder og Olaf den helliges Lovgivning, kan jeg ikke følge ham. Den Skik at anvende de under Fasten ubenyttede Næringsmidler i velgjørende Øiemed er, som han selv anerkjender, inden Kirken ældgammel, og der lader sig derfor af dens Forekomst i England intet slutte. Ligesaa lidt behøver, som allerede ovenfor bemærket, Henlæggelsen af Aldersgrændsen for Fastepligten til det tolvte Aar paa nogen Maade at føres tilbage til England. Heller ikke kan en lignende Slutning drages af den Omstændighed, at der ved en enkelt Anledning paabydes at give *„leif ok sufl“*, hvormeget end i engelske Diplomer *„hlâfa oc sufla“* fremtræder som en sædvanlig Ydelse. Ordet *sufl* var nemlig øiensynlig fællesgermanisk. Graff og Massmann paavise med samme Betydning oldhøit. *sufil*, *sufila*, *sufilî* og *pîsufilî*, og den Forskrift, ikke blot at give tørt Brød, men ogsaa noget paa dette, var i Norge ligesaa naturlig som i England. Det islandske Bud, ikke at give bare Fisk, er udsprungen af den samme Tankegang. Iøvrigt gjør der sig mod at tilbageføre de omtalte Forskrifter til Olaf den helliges Lovgivning og dennes angels. Forbilleder yderligere gjældende de betænkelige Omstændigheder, at de alene forefindes i de alleryngste norske Retsbøger, at de omhandle det saakaldte *Ólafskorn*, hvorom der dog umulig i Olaf den helliges egne Love kunde være Tale, og at af de sex Fester, som vedkommende Lovsteder opføre — forudsat, at vi med Forf. henlægge Olafskornets Udredsel til en af de to Olafsmesser — hele fem i den Anvendelse, hvorom der her spørges, ere ukjendte for de angels. Kilder. Disse fem ere Marias Himmelfart, Allehelgensdag, Pintsedag, St. Hans og Olafsdagen. Herimod kan ikke komme i Betragtning, at det ved Omtalen af Marias Himmelfart

heder, at man skal „*fasta til árs ok friðar ok til heilsu öllum mönnum*"; thi ligesom i Frost. III Kap. 19 Veiudbedringerne ere traadte i Stedet for de tidligere Frigivelser af Trælle som et Gud velbehageligt Værk, kunde ogsaa her Fasterne og Almisserne være blevne satte i Stedet for en eller anden ældre Ydelse og i Sammenhæng hermed de gamle hedenske Velsignelsesord fremdeles være blevne bibeholdte. Tilbage til Sammenligning bliver altsaa kun den ovennævnte *korndeild á Mikjálsmessudag* eller, som Navnet andetsteds lyder, *Mikjálskorn*, og denne Udredelse mener Forf. med stor Bestemthed at kunne sætte i Forbindelse med en Forordning, der udstedtes af Kong Æþelred paa en Synode i Haba i et af Aarene 1009 eller 1015 (Æþelr. VII; hos R. Schmid, S. 240—42). Heri har han imidlertid efter min Opfatning fuldkommen Uret. Nævnte Forordning udfærdigedes under stor Krigsnød og havde til Hensigt gjennem alle Slags Løfter at tilkjøbe sig Guds Hjælp mod de nordiske Hærmænd. Blandt andet lovedes for tre forud for Mikkelsmesse gaaende Dage en streng Vandfaste. Som den latinske Text Kap. 2 § 3 og det angels. Tillæg § 1 udtrykkelig bemærke, vare de tre Dage Mandag, Tirsdag og Onsdag før Festen. Allerede heri aabenbarer der sig en Forskjel ligeoverfor Frost.loven; thi i denne er der ikke Tale om nogen tre Dages Faste før Mikkelsmesse. Vistnok regnes den i Kap. 24 til de Fester, som indledes med *nónhelgr*; men hermed sigtes kun til den simple Vigiliefaste, ikke til nogen tre Dages. Ovenikjøbet viser baade Forordningens hele Indhold og i Særdeleshed Angivelsen af tre bestemte Ugedage som Fastedage, at Æþelreds Bud kun havde til Hensigt at iværksætte en enkelt Gangs Bodsøvelse i et enkelt Aar. Dette maa have været enten 1009 eller 1015, saasom Mikkelsdag netop i begge

disse Aar faldt paa en Torsdag. Frost.lovens Forskrift gjaldt derimod for alle Aar. Endelig paabyder den engelske Forordning ethvert Familieoverhoved at udrede en *hîde-pænig* eller *denarius de omni caruca* og enhver tjenende Mand en *pænig* eller *denarius*, hvorhos der tillige er Tale om, at *heâfodmen* eller *thayni* skulde erlægge Tiende (Tillægget § 5; den lat. Text Kap. 1 § 2). Den indkomne *hîde-pænig* skulde deles i tre Dele (Tillægget § 2), hvilket formodentlig vil sige, at den, som Tilfældet var med den engelske Tiende, skulde deles ligt mellem Kirken, Præsten og de fattige. Sluttelig bestemmes det ogsaa (den lat. Text Kap. 2 § 2; Tillægget § 4), at den Mad, som indspares ved den tre Dages Faste, skal uddeles blandt de fattige. Men om denne til Fasten svarende Mad ved atter Frost.loven intet, ligesaalidt som om den *hîde-pænig* eller den Tiende, der af Familieoverhoveder og *þegnas* skulde udredes, hvad enten man nu ved den sidste vil forstaa en Indkomsttiende eller en Hovedtiende. Derfor svarer heller ikke den Udredsel af en Penning, der ifølge Frost.loven er paalagt enslige Folk, til den angels. *hîde-pænig*, men tværtimod til Familieoverhovedernes *korndeild*, hvorom igjen den engelske Forordning paa sin Side ikke ved noget. Som Sammenligningspunkt bliver da kun tilbage, at der i begge Lande ved Mikkelsmesse skulde erlægges en Ydelse, hvis Udbytte i det mindste delvis kom de fattige til gode. Men Ydelsen var i Norge staaende, i England derimod kun paatagen for et enkelt Nødsfald, den var i Henseende til sin Gjenstand i de to Lande høist forskjellig anordnet, og den tilfaldt i Norge med sit hele Beløb, i England kun for den mindste Del de fattige. Dette synes mig dog at være for lidet for derpaa at bygge en Slutning om en stedfindende historisk Sammenhæng mellem begge Forskrifter, saameget

mere som Mikkelsmesse paa vidt forskjellige Steder fastholdtes som en gammel Rentebetalingsdag. Forøvrigt anmærker jeg, at det allerede af Fritzner (under Ordene *korn* og *korndeild, Mikjálskorn* og *Mikjálstollr*, *Ólafs-fé, -korn, -sáð, -skattr, -skott, -tollr*; II S. 331, 696 og 887—88) med Anførsel af talrige Vidnesbyrd er bleven paavist — ligesom det da heller ikke af Forf. lades uomtalt —, at Mikkelskornet i Tidens Løb gik over til at blive en Indtægt for Kannikerne i Throndhjem, og at ogsaa den i Borg.loven nævnte *Ólafssáð* senere kan være bleven til den i Viken forekommende Olafsskat (*Ólafsskattr*, *Ólafstollr*). Rigtignok er der paa den anden Side ogsaa en Mulighed for, at Udredsler af ganske anden Art end Olafskornet eller hint sydnorske *Ólafssáð* oprindelig have baaret St. Olafs Navn. Dette lader sig saaledes exempelvis paavise at have været Tilfældet med den saakaldte „*sancti Ólafs skattr*", hvorved der forstodes en Afgift, som ydedes fra Sverige af i Henhold til et der aflagt Løfte.

Endelig omhandles ogsaa (S. 403—4) Begravelsen, dog kun ganske kort og udelukkende med Hensyn paa Terminologien. Om Udtrykket *legrstaðr* er ovenfor det fornødne blevet bemærket. At der til oldn. *gröptr* svarer et angels. *græf*, har Forf. rigtig anført. Derimod har han undladt at omtale, at ogsaa oldsaks. *graf* allerede forekommer i Heljand. Ligesaa kunne *líksöng*, *náttsöng*, *kista* med samme Ret ansees hentede fra lat. cantus funebris, cantus nocturnus, cista, som fra angels. *lîcsang*, *nihtsang*, *cyste*, og for *náttvaka* har allerede Forf. selv ved Siden af angels. *nihtwæcce* henvist til det tydske *nachtwacha*. Paa samme Maade svarer *þró* ikke blot til angels. *þrûh*, men ogsaa, omend ikke ganske i Lyd, til oldhøit. *truha*, der ligeledes anvendes som Betegnelse for en Ligkiste.

3. Til Slutning kommer ogsaa den dogmatisk-theologiske Sprogbrug under Drøftelse (S. 404—12). Udgangspunktet for en Granskning heraf kan være dobbelt. Enten kan man indskrænke sig til at undersøge det temmelig overfladiske Spørgsmaal, fra hvilken Kant denne Sprogbrug i Norden sandsynligvis er bleven paavirket, eller man kan trænge dybere ned og stille sig til Opgave at besvare det Spørgsmaal, hvorledes Uddannelsen af denne Sprogbrug overhovedet har fundet Sted, i hvilken Udstrækning fremmede Ord ligefrem ere blevne overførte ved Laan eller omvendt Landets eget nedarvede Ordforraad viser sig at være anvendt, samt endelig hvorvidt dette Ordforraad máa antages at være bleven udfyldt ved Hjælp af mere eller mindre selvstændige Nydannelser. Aabenbart har Forf. ikke helt klargjort sig disse forskjellige Muligheder, og dette turde igjen delvis hænge sammen med, at han, skjønt beklagende sig over den store Mangel paa Forarbeider, ikke i tilbørlig Grad har benyttet de allerede forhaandenværende. Med det ovenfor gjentagne Gange anførte Skrift af Bernh. Kahle (1890) blev han først bekjendt under Trykningen af sin egen Bog og kunde saaledes ikke deraf for sit Arbeide drage nogen Nytte. Men ogsaa to ældre, i lignende Retning gaaende Værker, nemlig Rud. von Raumer's „Die Einwirkung des Christenthumes auf die Althochdeutsche Sprache“ (1845) og vedkommende Afsnit af W. Krafft's „Die Anfänge der christlichen Kirche bei den germanischen Völkern“ (1854), I S. 267—326, ere forblevne uanvendte, uagtet Forf.'s Fremstilling ved deres Hjælp vilde kunne være bleven lagt meget dybere. I Virkeligheden er det, han bringer, af ringe Omfang, og for den af ham antagne, udelukkende engelske Indflydelse paa den ældste norske Kirke er det ikke bevisende.

En kort Undersøgelse af hans Paastande er tilstrækkelig til at godtgjøre dette. En udtømmende Drøftelse af Emnet vilde derimod kræve et indgaaende Studium af nordisk, engelsk og latinsk Homilieliteratur, for hvilket jeg savner de fornødne Forudsætninger.

Betegnelserne for Hedninger og Kristne saavelsom for Hedenskab og Kristendom ere gjennemgaaende de samme hos alle germaniske Stammer og kunne følgelig ligesaagodt være blevne tilførte Nordboerne fra Tydskland som fra England. Med Hensyn til den hellige Skrift er det derimod ganske rigtigt, at den regelmæssig betegnes som *heilög ritning*, hvilket stemmer med angels. *hâlig gewrit*, men ikke med det tydske Udtryk. Men ligesaa rigtigt er det ogsaa, at ved Siden heraf, omend kun sjeldnere, findes Betegnelsen *heilög skript*, og at den Omstændighed, at førstanførte Udtryk foretrækkes, simpelt hen lader sig forklare deraf, at *skrífa* fra først af mere brugtes om Fremstilling ved Billeder end ved Skrift. Naar dernæst det gamle og nye Testamente benævnes *hin forno ok hin nýjo lög*, saa kan *lög* her ligesaagodt oversætte oldhøit. *êwa*, oldsaks. *êo*, som angels. *æ̂* eller *æ̂v*. Betegnelsen *guðspjall* for Evangelium eller for Guds Ord overhovedet har ogsaa sit modsvarende i oldhøit. *gotspel* og oldsaks. *godspell* og kan altsaa være kommen fra Tydskland ligesaa vel som fra England. Om Grundordet senere har givet Foranledning til et større eller mindre Antal Afledninger og Sammensætninger, og om disse have antaget denne eller hin Form, turde i saa Henseende være ligegyldigt. Benævnelsen *spámaðr* for Prophet lader sig ligesaalidt aflede fra England som fra Tydskland, men er opstaaet indenlands og har formodentlig allerede i Hedendommen været brugt om dennes Sandsigere. Noget lignende gjælder den anden

Halvdel af Sammensætningen *sálmaskáld*, hvormed Psalmisten betegnedes. Dens første Halvdel var saavel i Norden som i Tydskland og England laant fra Latin. Apostel heder i Oldn. *postuli*, hvilket staar oldhøit. *postul* nærmere end det regelmæssigt benyttede angels. *apostol* og i det mindste ikke fjernere end det sjeldnere forekommende angels. *postol.* I Oldsaks. formaar jeg ikke at paavise Ordet. En Christi Discipel betegnes i Oldn. som *lærisveinn*, hvilket vistnok staar angels. *leorningcniht* nær og ligger fjernt fra oldhøit. *iungiro*, oldsaks. *iungaro*. Men det er klart, at der her kun foreligger en Oversættelse af Vulgata's „discipulus", og at den i begge Lande kan være bleven udført selvstændigt, saa at man ikke behøver at tænke paa noget Laan. Fra lat. „martyr" er ogsaa det oldn. *pínslarváttr* eller *píningarváttr* oversat ligesom den hellige Stephan's Betegnelse som *frumváttr* fra „protomartyr". For intet af disse Udtryk byder, saavidt jeg ved, hverken England eller Tydskland noget Forbillede. Ganske ubrugbare til derpaa at bygge Slutninger af hvilketsomhelst Indhold ere dernæst ogsaa Udtryk som oldn. *flóð* for Syndflod — ved Siden af angels. *flôd* staar oldsaks. *flôd* og oldhøit. *fluot* — eller oldn. *ørk* — hvilket ligesom angels. *earc* og oldhøit. *arca* eller *archa* er en ligefrem Gjengivelse af Vulgata's „archa" — eller *höfuðfaðir* og *höfuðbiskup* — der blot ere Oversættelser af Erkefader og Erkebiskop eller henholdsvis „patriarcha" og „archiepiscopus" og saaledes kunde opstaa ligemeget i Norden som i England.

Benævnelserne paa Gud, *guð*, *dróttinn*, *herra*, lade sig ligesaavel sammenstille med tydske som med engelske Ordformer. Imidlertid synes ingen af dem at bero paa Laan. Navnlig hørte *guð* utvivlsomt allerede hjemme i den nordiske Hedendom. Derimod er det vist-

nok sikkert, at *lávarðr* er indført fra England; men dette er — hvad selve Ordformen viser — først skeet sent. Epitheta som *hár*, *heilagr*, *sannr*, *mildr*, *almáttigr*, *allsvaldandi* saavelsom Betegnelsen *himnakonungr* have, som Forf. selv erkjender, sine Paralleler i Tydsk som i Engelsk. Det samme gjælder imidlertid Betegnelserne *þrenning* og *eining* for Guds Treenighed og Enhed, og ikke mindre Betegnelser som *guð faðir* eller *skapari himins ok jarðar*. Paa samme Maade forholder det sig med Frelserens Benævnelser. Navnene *Jesus* og *Kristr* ere givne i Skriften selv, og med Hensyn til Sammensætningen *Hvítakristr* er ovenfor det fornødne bemærket. *Lausnari* svarer i Betydning og Ordlyd ligesaa godt til oldhøit. *urlosare* som til angels. *alŷsend*, og *græðari* i Betydning ligesaa godt til oldsaks. *heliand* eller oldhøit. *heilant* som til angels. *hælend*, samtidig med at dets Ordstamme er lige fjern fra begge. Ligesaa uafgjørende ere Betegnelserne *eingetinn*, *sonr manns* eller *guðs lamb*. De betinges af Skriften og Troeslæren og maa derfor overalt vende tilbage. Om Christi Lidelse bruges Udtrykket *píning* eller *pínsl*, der er dannet af lat. „poena" og gjenfindes foruden i angels. *pînung*, i oldsaks. *pîna* og oldhøit. *pîne*. I Heljand bruges Ordet ogsaa særlig om Korsfæstelsen. Som Betegnelse for Korset gjælder i Norden regelmæssig det af lat. „crux" dannede *kross*, medens Angels. herfor har *rôd*, idet *cross* først kom i Brug i Middelengelsk. Undertiden forekommer rigtignok ogsaa i Oldn. i samme Betydning *róða* eller *róði*; men dette er sjeldent, og Sammensætningen *róðukross* synes at antyde, at Udtrykket ikke ansaaes for ganske forstaaeligt. Ogsaa Ordet *gálgi* anvendtes om Korset, ligesom angels. *gealga* (jfr. S. Bugge, Studien, S. 291—96). Men alle tre Benævnelser, *crûci*, *rôda* og *galga*,

findes ogsaa i Heljand benyttede Side om Side, medens i Oldhøit. kun anvendes *kruzi* og *galgo*. Vigtigere kunde det synes, at Christi Tornekrone i Oldn. kaldes *þyrnihjálmr*, da dette minder om angels. *se þyrnene helm*. Men Udtrykket er ikke et almindelig benyttet. Det er kun paavist paa et eneste Sted, nemlig i den af Unger udgivne „Gammel norsk Homiliebog“, S. 63[14], der hviler paa et i Norge omkring Aaret 1200 istandkommet Haandskrift (jfr. Katalog over den Arnam. Haandskriftssaml. II S. 32), og det tør da let være Tilfældet, at Ordet i dette Værk er blevet hentet ud af Ælfrîc's Homilier, hvor dets Forbillede er at finde. I ethvert Fald have de ældste Optegnelser, den Stockholmske Homiliebog og det gamle Brudstykke af Physiologus, ikke det anførte Udtryk, men derimod *þorngiorþ* (Larsson, Ordförrådet, I S. 383). De almindelig benyttede Betegnelser ere dels *þorngjörð* eller *þorngerð* dels *þyrnikórónа*, *þyrniskórónа*, *þyrnikrúna* eller *þornkrúna*. Men som man vil se, gjengive eller oversætte disse det latinske eller tydske Udtryk, „corona spinea“, „Dornenkrone“. Fremdeles ere oldn. *upprisa* og *uppstigning* som Betegnelser for Opstandelsen og Himmelfarten simple Oversættelser. Allerede Heljand kjender Verberne *arîsan* for „resurgere“ og *ûpstîgan* for „ascendere“. Oversættelse er ogsaa den hellige Aands Navn *heilagr andi*. Da Ordet „Geist“ i det nordiske Sprog, ligesom i det gotiske, mangler, overføres hverken angels. *hâliggâst* eller oldsaks. *hêlag gêst*, hvorimod det tilsvarende nordiske Ord indsattes istedetfor „spiritus“.

Verden heder paa Oldn. *veröld* eller *miðgarðr*. Forf. har allerede rigtig bemærket, at begge Udtryk ligesaavel forekomme i Tydsk som i Engelsk, og jeg tilføier kun, at der særligt i Heljand lader sig paavise saavel *werold* som *middilgard*. At gaa ind paa Afledninger og

Sammensætninger af *veröld* er til ingen Nytte; de kunne med det samme Behov for Øie overalt have dannet sig selvstændigt, uden at man er nødt til at tænke paa umiddelbare Laan.

Med Hensyn til Betegnelserne for Englerne er det først og fremst forkjært, at Forf. kun sammenstiller oldn. *engill* og angels. *engel* med oldhøit. *angil* og *poto*. Det bør ikke oversees, paa den ene Side at ogsaa Angels. foruden *engel* tillige har *angel*, og paa den anden Side at i Oldhøit. den omlydte Form *engil* lige fra Slutningen af det 8de Aarh. optræder sammen med den uomlydte og fra Midten af det 9de Aarh. bliver den ene brugelige. Raumer har, S. 378, allerede gjort dette gjældende, og ligeledes findes i Förstemann's Namenbuch Navne, sammensatte med *Engil-*, paaviste indtil op i det 8de Aarh. Endvidere maa ikke lades ud af Betragtning, at oldsaks. *engil* allerede forekommer i Heljand. Sammensætningerne *höfuðengill* og *varðengill* ere naturligvis atter blotte Oversættelser af „archangelus" og „angelus tutelaris". Det er derfor ligegyldigt, om det første af disse Udtryk lyder „Erzengel", som i Tydskland, eller *heâhengel*, som i England, eller *höfuðengill*, som i Norden. Hvad Djævelen angaar, er det at bemærke, at oldn. *djöfull* eller, som den ældste Form er, *diofoll* ikke alene staar Side om Side med angels. *deofol*, *deoful*, og oldhøit. *diufal*, *tiufal*, men ogsaa med oldsaks. *diubhal*, *diubhul* og fris. *diovell*. I begge Retninger ligger Tilknytningen lige nær, hvorhos den i sidste Instants fører tilbage til Vulgata's „diabolus". Udtryk som oldn. *andskoti* og *fjándi*, d. e. Fiende, trænge derimod ingen Forklaring; de ere ligefremme Oversættelser.

For Synd haves allerede i Oldn. Ordet *synd*. Sandsynligvis er det hentet udenfra, men stemmer dog vel

heller med oldsaks. *sundia* end med angels. *synn*. Ogsaa oldn. *sök* og *skuld* svare ligesaa godt til oldsaks. *saka* og *skuld* som til angels. *sacu* og *scyld*. Sammensætningerne *höfuðsynd* og *höfuðlöstr* ere kun Oversættelser af „Hauptsünde“, „Hauptlaster“, d. e. „peccatum capitale“. Endnu mindre fører den blotte Opstilling af tretten hos Ælfric omtalte Hovedsynder ligeoverfor det samme eller maaske noget større Tal i den oldnorske Homiliebog S. 64 til nogetsomhelst. De to Rækker stemme indbyrdes ikke med hinanden, og desuden opregnes der paa andre Steder (S. 47 og 55) i det samme Haandskrift kun otte Hovedsynder, hvilket svarer til Systemet i de angels. Bodsbøger (jfr. Schmitz S. 191—92). I andre Skrifter nævnes endog blot syv Hovedsynder (Konungssk. Kap. 47, S. 112; Hirðskrá Kap. 28 og oftere), og der tiltrænges følgelig en nærmere Undersøgelse af de kirkelige Kilder for at fastslaa, hvorfra denne eller hin Opregning kan være bleven Norden tilført. — For Tro har det oldn. Sprog Ordet *trúa* eller *trú*, hvilket ligger ligesaa fjernt fra angels. *geleâfa* som fra oldsaks. *gilôbo* og oldhøit. *galauba*, *gilauba*. Her foreligger saaledes i ethvert Fald intet Laan, men en Anvendelse af et indenlandsk Ord, der i Sag, omend ikke i Herkomst, var tilsvarende. Derimod er oldn. *leiðrétting* saavelsom ogsaa *snúing* ligesaa umiddelbare Oversættelser af lat. „conversio“, som Tilfældet er med angels. *gecirring*, *gecyrring*, *gecyrrednes* eller med oldhøit. *bicherda*, hvormed ogsaa stemmer det oldsaks. Verbum *bikêron*. Længere til Siden ligger Sammensætningen *siðbót*, hvilken imidlertid heller ikke saa meget betegner Omvendelsen i religiøs Forstand som Forbedringen i sædelig Henseende. — Benævnelserne paa de kristelige Dyder bero selvfølgelig paa Oversættelser, idet man dels benyttede Ord, som allerede forud vare i Brug, dels

dannede nye. Paa Laan behøver man ikke at tænke, selv om de anvendte Udtryk optræde i alle eller flere germaniske Sprog, idet nemlig heri ligesaa let den oprindelige Sprogbeslægtethed kan yttre sig. Saaledes kan f. Ex. Benævnelsen *góð verk* gjenfindes overalt, fordi at „god" og „Værk" ere fællesgermaniske Ord. Omvendt gjengives „timor dei" i Oldn. med *ræðsla guðs*, i Angels. med *godes ege*, i Oldhøit. med *forhta gotes*, ligesom i Gotisk gudfrygtig heder *guda-faurhts*. Her har altsaa hvert Folk for „timor" indsat sit eget, vanlige Udtryk. „Humilitas" oversættes i Oldn. med *auðmykt* eller *litillæti*, i Angels. derimod med *eadmôdnys*, i Oldsaks. med *ôdmôdi*, i Oldhøit. med *odmuoti* eller *deomuoti*, „misericordia" i Oldn. med *miskunn*, i Angels. *mildheortnys*, i Oldsaks. med *ginâtha*, i Oldhøit. med *ginâda* eller *irbarmherzida*. Det oldn. *náð* synes først meget senere at have dannet sig gjennem Laan fra Tydsk af. „Caritas" heder i Oldn. *ást* eller *elska*. Sidstnævnte Ord er eiendommeligt for Norden, hvorimod det første vistnok sproglig svarer til angels. *âst*, oldsaks. *anst*, oldhøit. *anst* og got. *ansts*, men bruges i en anden Betydning [1]). „Spes" gjengives med oldn. *ván*, angels. *vên*, oldsaks. *wân*, oldhøit. *wân* og got. *vens*, dog tildels med noget afvigende Bibetydning. For „patientia" bruges i Oldn. *þolinmœði*, i Angels. *þolmôd* eller *geþyld*, i Oldsaks. *githuld*, i Oldhøit. *gedult*, alle dannede af samme Rod, men paa ganske forskjellig Maade. Det samme er Tilfældet med Gjengivelserne af „justitia", oldn. *réttlæti* eller *réttvisi*, angels. *rihtvîsnyss*, oldsaks. *rehtnussi*, oldhøit. *rehtnissa*. Derimod er oldn. *reinlífi* for „castitas" en selvstændig Dannelse, der kun

[1]) Omvendt anvender Angels. for „amor" og „caritas" *lufu*, Oldsaks. *minna*, *minnia* og Oldhøit. *minna*, medens Betydningen af det oldn. *minni* igjen ligger i en helt anden Retning.

fjernt minder om angels. *clænnyss* og intet har at gjøre med oldhøit. *chûski* eller det oldsaks. Adverbium *cûsco.* Naar endelig „veracitas“ i Oldn. oversættes med *sannsögli*, hvormed lader sig jævnføre det rigtignok anderledes dannede angels. *sôdfæstnyss*, saa bør det ikke oversees, at i Heljand *sôð* og *wâr*, d. e. „verus“, bruges om hinanden, medens derimod i Oldhøit. *wâr* staar alene.

Hvad sluttelig det andet Liv angaar, gjør Forf. først opmærksom paa, at den i nordiske Kilder oftere optrædende Adskillelse mellem *þessi heimr* og *annarr heimr*, *þetta ljós* og *annat ljós* (Exempler hos Fritzner I S. 771 og II S. 545) ogsaa har Paralleler i den angels. Literatur. Herved er dog at mærke, at Skjelningen mellem en himmelsk, en jordisk og en underjordisk Verden i det hele taget ikke er de kristelige Anskuelser fremmed, samt paa den anden Side, at ogsaa Hedendommen allerede pleiede at holde ud fra hinanden tre eller endog hele ni Verdener. Desuden hørte Forestillingen om et himmelsk Lys, lux æterna, der kunde modsættes denne Verdens Lys, hjemme i den almindelige kirkelige Sprogbrug og fandt endog Støtte i enkelte Steder af Skriften (jfr. f. Ex. Lucas 16, 8; I Timoth. 6, 16). Ligesaa lidt lader sig noget slutte af Betegnelser som *himinriki* for Himmelrige, *hit eilífa líf* for det evige Liv, *sæla* og *fagnaðr* for Salighed og de himmelske Glæder, *líkami ok sál* for Legeme og Sjæl. Alt dette er Udtryk, som betingedes af Kirkens Lære og Betragtningsmaade, og som derfor nødvendigvis maatte vende tilbage under væsentlig samme Skikkelse i alle kristne Lande, uden at man vilde være istand til at afgjøre, fra hvilket Land de ere blevne det enkelte Folk tilførte. Ikke engang det oldn. Navn paa den yderste Dag, *dómsdagr*, behøver netop at hidrøre fra angels. *dômesdæg*, idet oldhøit. *tuomestag* og oldsaks.

dômtag ligeledes lade sig paavise. Ogsaa det oldn. *hel* og *helviti* som Betegnelse for Helvede og Helvedesstraffen gjenfindes ikke alene i angels. *hee*, *helle* og *hellewîte*, men tillige i got. *halja*, oldhøit. *hella* og *helliwizzi* samt oldsaks. *hella*, *hellia* og *helliwîti*.

Af det ovenfor fremstillede sees det, hvorledes der ved Tilveiebringelsen af et særskilt dogmatisk-theologisk Sprog blev gaaet frem. Saavidt muligt hentede man Betegnelserne for de nye kirkelige Begreber og Forestillinger fra Landets eget Sprog og skyede herunder ikke engang at optage Hedendommens religiøse Udtryk i det nye Troessystem, naar de blot ikke i dette forekom altfor anstødelige. Ved Siden heraf søgte man, hvor det ansaaes nødvendigt, og da navnlig hvor det gjaldt abstrakte Begreber, at hjælpe sig ved Nydannelser, idet man enten tyede til Sammensætninger af indenlandske Ord eller til Afledninger af indenlandske Ordstammer i Overensstemmelse med de hjemlige Sproglove. Kun undtagelsesvis besluttede man sig til i mere eller mindre forandret Form at overføre fremmede, især fra det latinske Kirkesprog hentede Udtryk. Men ligesom det i sidste Fald var Tilfældet med det umiddelbare Laan, kunde i første Fald Sprogslægtskabet mellem de forskjellige germaniske Stammer bevirke, at de af disse anvendte Betegnelser ofte blev hinanden temmelig lige. Paa den anden Side turde dog vel ogsaa de i Omvendelsesværket deltagende Missionærers Sprog og maaske endnu mere Sproget i de Skrifter, hvoraf Geistlighed og Folk øste sin religiøse Kundskab, have fremkaldt en mere overfladisk Benyttelse af Fremmedord. Hvor stærkt det ene eller det andet Moment gjorde sig gjældende, er vanskeligt at udrede. Endnu vanskeligere at afgjøre er det imidlertid, hvorvidt i Tilfælde af Laanoverførelse det latinske Kirkesprog eller de tydske og

engelske Forkynderes Sprog har øvet den væsentligste Indflydelse. I sidstnævnte Henseende besværliggjøres Undersøgelsen desuden ved den dobbelte Omstændighed, at den oldsaksiske Dialekt, der dog visselig taltes af de fleste tydske Missionærer i Norden, dels var den angelsaksiske nær beslægtet, dels kun i utilstrækkelig Grad er Efterverdenen bekjendt. Havde Forf. skjænket den større Opmærksomhed istedetfor blot at jævnføre de oldnorske og angelsaksiske Ordformer med de høitydske, vilde han vistnok strax have indseet, hvor svagt et Grundlag hans Afledelse af den nordiske Sprogbrug fra den engelske hviler paa.

IV.

Skal nu til Slutning det væsentlige Udbytte af de ovenfor anstillede Drøftelser kortelig sammenfattes, saa bliver det følgende:

De engelske Missionærers Virksomhed i Norge har Forf. skildret med levende Farver. Derimod har han i Modsætning hertil altfor meget ladet træde i Baggrunden de tydske Forkynderes ikke mindre virksomme Arbeide, der rigtignok for det meste kun kjendes af Adam af Bremens sparsomme og nøgterne Angivelser, medens de langt sjeldnere omtales i de livligere berettende islandsk-norske historiske Kilder. I Særdeleshed har han lagt altfor ringe Vægt paa Olaf den helliges meget bestemte Tilslutning til Erkebispestolen i Hamburg, betinget som den var dels af Kongens fiendtlige Stilling ligeoverfor det dansk-engelske Monarki dels af den nordiske Missions, af Kurien iværksatte Indordning under det nævnte Erkebispedømme. Og dog give saavel Magister Adams Meddelelser som de ældre islandske Biskoppers Levnetsbeskrivelse i denne Retning særdeles oplysende Veiledning.

Den samme Ensidighed gjør sig gjældende ved Jævnførelsen af den kirkelige Forfatning og Praxis i England og Norge. I det langt overveiende Antal af Tilfælde, hvori Forf. tror at kunne paavise en iøinefaldende Overensstemmelse mellem norsk og engelsk Ordning, har man for sig enten almengjældende Ret og fælles Skik og Brug for hele den vesteuropæiske Kirke, eller ialfald Tilstande, som paa vedkommende Tid ligesaa vel fandtes i Tydskland eller Frankrig som i England og Norge. Forsaavidt derimod virkelige Eiendommeligheder foreligge, ere disse langt hyppigere særskilt norske, end de ere fælles for den norske og den engelske Kirke. Hvad særlig den kirkelige Terminologi angaar, saa har Forf. kun lykkes at opnaa Udseendet af en ganske særdeles nøie Forbindelse mellem Norden og England, ved at han har forsømt at benytte den forhaandenværende Adgang til Jævnførelse med det oldsaksiske og oldfrisiske Sprog, uagtet disse ifølge Sagens Natur her maatte komme langt mere i Betragtning end det oldhøitydske.

Naar jeg altsaa forsaavidt stiller mig polemisk overfor Forf.'s Resultater, har jeg dog ikke dermed til Hensigt at bestride den meget fremragende Andel i Norges Omvendelse, som tilkommer den engelske Mission, eller at benægte enhver Indflydelse fra dens Side paa Ordningen af de kirkelige Tilstande i Landet. Min Mening er tværtimod kun at fremhæve, at ogsaa den tydske Kirkes Indflydelse paa den norske i mange Tilfælde lader sig paavise ved Siden af den engelskes, medens det i andre og langt talrigere Tilfælde ikke kan afgjøres, om den ene eller anden bør ansees som given, og dernæst at der i atter andre Tilfælde foreligger Nydannelser af heltigjennem selvstændig Karakter, hvilke dels ere blevne knyttede umiddelbart til Nordens nationale Udvikling, dels

skyldes Hensyn til Landets og Folkets særlige Behov. Ligesaa lidt ere mine mange Betænkeligheder ligeoverfor Forf.'s Fremstilling til Hinder for, at jeg uforbeholdent anerkjender hans Arbeides betydelige Fortjenester, samtidig med, at jeg ogsaa indrømmer, at den af mig bekjæmpede Ensidighed i Emnets Behandling paa Sæt og Vis kan siges at være foranlediget ved den ham stillede Opgaves Ordlyd. Spørgsmaalet gik alene ud paa at skildre den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske, og Fristelsen til udelukkende at rette Blikket paa det indbyrdes Forhold mellem disse to Kirkesamfund med Tilsidesættelse af Norges Forbindelser med andre Landskirker laa saaledes nær. Desuden var denne Begrændsning af Opgaven i sig selv fuldkommen hensigtssvarende. Ved at indskrænke Undersøgelsesomraadet blev det for Stoffets Bearbeider først muligt at underkaste det en mere indgaaende Granskning, og ved ensidig at rette Blikket paa en enkelt Side af det hele Spørgsmaal blev hans Øie i væsentlig Grad skjærpet for Iagttagelser inden denne snævrere Synsvidde. I Virkeligheden foreligger der nu til Bedømmelsen af Forholdet mellem den engelske og norske Kirke et rigt Materiale samlet og foreløbigt bearbeidet, og i ret mange Henseender er der ogsaa allerede indvundet sikkre Resultater. For senere Forskninger vil Opgaven da blive dels at fuldstændiggjøre og uddybe de hidtil fastslaaede Kjendsgjerninger ved nøiagtigere at skjelne mellem de forskjellige Tiders Foreteelser saavelsom ved at medtage de Emnet vedrørende islandske Kirkeforhold, dels ogsaa tilbørlig at begrændse de vundne Resultaters Betydning ved mere indgaaende at klarlægge de almenherskende Tilstande i den romersk-katholske Kirke, navnlig inden dennes tydske og endnu særligere dens nordtydske Gren. For at bidrage min Skjærv

til denne Fortsættelse af Arbeidet paa den nordiske Oldkirkes Historie har jeg nedskrevet ovenstaaende Bemærkninger. Jeg lægger imidlertid Pennen til Side med det oprigtige Ønske paa dette Omraade endnu ret ofte at møde en saa dygtig Medarbeider som A. Taranger.

München den 1ste Juni 1892.

K. Maurer.

HELLS OG SAINOVICS'S REISE I NORDEN 1768—1769.

VED

DR. LUDVIG DAAE.

I.

Til de ældste Reiser i Norge, der ere foretagne i videnskabeligt Øiemed [1], hører den østerrigske Astronom Pater Maximilian Hells Reise til Vardøhus i 1768—69. Skjønt en Beskrivelse af denne omsider i 1835 blev udgiven i Trykken [2], kan det dog med Bestemthed siges, at de ikke uinteressante Oplysninger baade om danske og norske Forhold, som deri findes, ere blevne omtrent upaaagtede saavel her som i Danmark. Jeg har derfor troet at burde meddele Hovedindholdet af denne Reisebeskrivelse, ledsaget med nogle korte Bemærkninger og Noter.

Maximilian Hell (egentlig Höll) var født 15de Mai 1720 i Schemnitz i Ungarn, hvor hans Fader havde en Ansættelse som „Mathematiker" ved de derværende Bergverker, og hvor Sønnen tidlig fattede Interesse for mekaniske Studier og Sysler. Efter fuldendt Skolegang ind-

[1] En kort Oversigt over disse vil man finde i mit Skrift: Gerhard Schøning, en Biographi, udg. af den norske historiske Forening. Chr.a 1880. S. 48 flg.

[2] P. Hells Reise nach Wardoe bei Lappland und seine Beobachtung des Venus-Durchganges im Jahre 1769. Aus den aufgefundenen Tagebüchern geschöpft und mit Erlaüterungen begleitet von Carl Ludwig Littrow. Wien 1835. 8.

traadte han 1738 i Jesuiterordenen, men vedblev hovedsagelig at befatte sig med Naturvidenskaberne, hvormed han først senere forbandt Theologien, der dog aldrig blev hans Hovedfag. Han optraadte som mathematisk og physisk Forfatter og blev senere Bestyrer af Observatoriet i Wien. Efter at han havde virket som saadan i over 10 Aar, var det, at han kom til at foretage den Reise, med hvilken vi her skulle beskjæftige os.

Den astronomiske Verden imødesaa med store Forventninger den Passage af Planeten Venus foran Solskiven, der vilde finde Sted i 1769, og haabede, at Observationerne af denne skulde bringe Videnskaben store og nye Resultater, navnlig med Hensyn til en nærmere Bestemmelse af Solens Afstand fra Jorden. Men til den Ende maatte Phænomenet samtidig iagttages fra forskjellige Punkter af Jorden, helst saa fjernt fra hverandre som muligt. Med stor Liberalitet bleve da ogsaa Universiteter, Videnskabs-Akademier o. s. v. satte istand til at lade saadanne Observationer anstille, og en stor Del Reiser bleve herved fremkaldte, og til disse hørte endog Cooks for den geographiske Videnskab epokegjørende første Reise til Sydhavet. Vardøhus ansaaes for et af de heldigste Punkter for Observationen. Christian VII. lod sin Udenrigsminister, Grev J. H. E. Bernstorff, gjennem den dansk-norske Gesandt i Wien, Bachof, indbyde Pater Hell til paa kgl. dansk Bekostning at reise til Vardøhus i dette astronomiske Øiemed. Da Pateren den 5te Sept. 1767 kom til Kundskab om denne Kong Christians Naade, blev han, som han selv fortæller, høilig forbauset, men ansaa det som „Himlens udtrykkelige Vilje“, at han, et Medlem af Jesu Selskab [1], skulde foretage denne Reise, og samtykker

[1] Jesuiterne vare, som bekjendt, allerede dengang udviste af Portugal (1759), af Frankrige (1764) og af Spanien, Neapel og

altsaa i Opfordringen. Til Reisefælle valgte han sin tidligere Medarbeider ved Observatoriet i Wien, Johannes Sainovics, ligeledes en Jesuit og dengang ansat ved Observatoriet i Tyrnau. Denne Sainovics, der, som vi senere skulle se, ved denne sin Norgesreise har vundet et videnskabeligt Navn ogsaa udenfor det astronomiske Fag, var født i Ofen den 12te Mai 1733, optagen i Jesuiterordenen i en Alder af 15 Aar og siden 1766 Observator i Tyrnau[1].

Vi lade nu Sainovics, der har ført Dagbogen, selv fortælle om Reisen.

II.

Vi (Hell og Sainovics) forlode Wien den 28de April 1768 og naaede den 21de Mai til Hamburg. Her besøgte vi den østerrigske Resident, Grev Raab, samt de jesuitiske Missionærer, der besade et meget stort og skjønt Hus, som det østerrigske Hof havde ladet bygge for dem. Men den ædle Greve beklagede meget vort geistlige Selskabs Tilstand, da det mere og mere forfalder mellem denne Stads Indvaanere. Den følgende Dag gik vi til Altona, en skjøn Stad, der tilhører Kongen af Danmark. I Altona ere alle Religioner frie og ubundne, men Sæderne ere da ogsaa derefter. Hamburg, der roses af mange, behager mig ikke det ringeste. Husene ere opfyldte med

Parma (1767). Ordenens Tilstand var saaledes høist mislig og trykket, og man kan let forstaa, at en Jesuit under saadanne Omstændigheder maatte sætte stor Pris paa en Udmærkelse af den Art, der blev Hell til Del.

[1] Disse biographiske Notitser om de to Reisende ere hentede fra Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich von Constant v. Wurzbach. VIII (Wien 1862) S. 262 flg. og XXVIII (1874) S. 74 samt Allgemeine deutsche Biographie. XI (Lpz. 1880) S. 691 flg.

utallige lige til hverandre stødende Vinduer og fordetmeste, skjønt de fleste af dem ere fire eller fem Etager høie, opførte af Træ. Endog de, der ere byggede af Sten, bestaa egentlig af Bjelker, mellem hvilke nogle Mursten ere anbragte. Da nu disse Bjelker ere fuldkommen synlige fra Gaden af, faar Byen et fattigt Udseende. Kjelderne beboes af den fattige Klasse, som her næsten hele Dagen maa brænde Lys. Endog almindelige Vogne ser man kun sjelden, da selve Senatorerne pleie at gaa tilfods til sine Raadsmøder. Brolægningen er saa slet, som man vel kan tænke sig, og de mange Kanaler, der i alle Retninger gjennemskjære Staden, gjøre den usund. Af Spadseregange gives kun en eneste, nemlig paa Stadens Volde; den er beplantet med Træer, men smudsig. Paa Gaden træffer man for det meste Jøder, Søfolk, Bærere og utallige Glædespiger, kun sjelden velklædte Personer, og paa disses Ansigter kan man tydelig læse Pengebegjærligheden og Handelsinteressen. *Unde nulla publica hilaritas, nec amoenitas, nec humanitas quidem!*

Levemaaden er meget økonomisk, og selv Senatorernes Bord vilde man i Wien finde høist tarveligt. Kun sjelden faar man ferskt Kjød, da dette strax bliver saltet eller røget til Skibenes Brug. Tobak, Øl og The ere Yndlingsnydelser for store og smaa. Men ved Bryl-luper, Begravelser o. s. v. ser man i de rigere Huse et sandt Fraadseri.

Havnen er stor og smuk, men staar dog tilbage for Lübecks og Kjøbenhavns.

Til Lübeck, hvorhen vi begave os den 25de Mai, fører en slet Vei, fuld af Huller, ja endog af Stene. Ogsaa Vognene vare meget daarlige. Lübeck er en smuk og meget renlig Stad, og Beboerne udmærke sig ved Artighed og Venlighed. Vi bleve her i fire Dage, fordi vi

vilde gjøre H. Maj. Kongen af Danmark vor Opvartning i Traventhal[1]. Den danske Agent, Hr. Rolffs, udbetalte os daglig tre Thaler, og vi spiste hos to Jesuiter, der levede her som Missionærer. Den 30te Mai reiste vi til Traventhal, hvor vi maatte tilbringe Natten paa Straa i et elendigt Vertshus. Den følgende Dag Kl. 8 om Morgenen begave vi os til det kongelige Slot, hvor H. Maj. var indtruffet nogle Timer tidligere. Vi bleve anmeldte af Cancelliraad Temler, den første Minister Bernstorffs Yndling. Ministeren, til hvem vi bleve førte, modtog os særdeles venlig. Han er en Mand paa omtrent 56 Aar, liden af Vext, af venlig Ansigtsdannelse, behagelig og elskværdig i Samtale. Han lovede imorgen at forestille os for Kongen og dimitterede os efter en lang Samtale, i hvilken han havde lagt for Dagen megen Sagkundskab i Anledning af vor forehavende Reises Formaal. Ved Afskeden overrakte Hr. Temler os en stor Del Breve, som vare indløbne fra Wien, deriblandt fra Pater Pilgram[2], Pater Hells Stedfortræder ved Observatoriet, og et fra den romerske Curie, i hvilket Pave Clemens XIII meddelte os Tilladelse til at læse den hellige Messe paa et dertil indviet, flytbart Alter i ethvert Værelse, som ikke tjener til Soverum. Den af os søgte Dispensation fra de kanoniske Bedetimer og fra Fasten udeblev, sandsynligvis fordi den hellige Fader ikke var bleven tilstrækkelig underrettet og Vedkommende har troet, at vi skulde foretage vor besværlige Reise mellem italienske Haver og Vinbjerge.

---

[1] Christian VII. opholdt sig for Øieblikket her, idet han var i Begreb med at gjøre sin noksom bekjendte Udenlandsreise, fra hvilken han kom tilbage i Januar 1769.

[2] Forf. af det bekjendte, af Historikere endnu benyttede Calendarium.

Efter Hjemkomsten spiste vi Kl. 12 i Vertshuset. Men neppe havde vi endt vort Maaltid, før Hr. Temler traadte ind og indbød os til det kongelige Officerstaffel. Vi maatte da for et Syns Skyld spise Middag om igjen. Efter Bordet gik vi med en af vore Bordfæller i Haven, hvor vi mod Formodning traf Kongen, der just vilde gaa i en Baad for at seile paa Floden, der begrændser Haven. „Hvem er De?“ spurgte han. Vi kjendte ham strax paa det store Kors, og Pater Hell svarede: „Deres Majestæt, jeg er den keiserlige Astronom fra Wien.“ „Ah, Pater Hell,“ svarede Kongen, „det fornøier mig at se Dem hos mig. Kom til Slottet, jeg farer ogsaa did.“ Med disse Ord besteg han Baaden og for til Slottet, vi nærmede os det langs Flodbredden. Vi berettede Hr. Temler, hvad Kongen havde sagt, men da Ministeren, Bernstorff, ikke var tilstede, kunde Præsentationen ikke finde Sted. Den anden Dag, den første Juni, maatte vi vente over en Time i Forværelset, da Hr. Schimmelmann var inde hos Kongen. Kl. 7 Aften fik vi endelig Audients. Kong Christian er omtrent 22 Aar[1], liden af Statur, velbygget og med et venligt Udseende. Vi hilste ham med en tre Gange gjentagen Knæbøining, og han vendte sig til Pater Hell med de Ord: „Jeg glæder mig over, at De er kommen lykkelig hid, og endnu mere over, at en saa berømt Astronom har bestemt sig til at paatage sig denne vigtige Observation paa den nordligste Spidse af mit Land. Jeg har allerede givet Befaling om, at intet skal blive forsømt for at gjøre Reisen og Opholdet ved Vardøhus saa behageligt, som muligt.“ Derpaa talte han — paa meget godt Tydsk — om de Observationer, som vi skulde gjøre, og lagde for Dagen nøiagtigt Kjendskab til Sagen. „Men,“

---

[1] Han var dog kun 19 Aar.

spurgte Kongen pludselig, „hvis nu Skyer og Taage, som ikke ere sjeldne der, hindre Dem i Observationen, hvad saa? Da har De jo gjort hele Reisen forgjæves!“ Pater Hell svarede, at det jo stod i Guds Haand, men at han ogsaa havde andet at udrette ved Vardøhus, som ikke var afhængigt af saadanne Tilfældigheder og maaske ikke vilde være af mindre Betydning for Videnskaben eller til mindre Ære for Hans Majestæt. Han mente hermed Bestemmelsen af Jordens Skikkelse, som man hidtil kun gjennem Meridian-Maalinger og stor Møie og Bekostning havde forsøgt at komme efter, og som man nu vilde bestemme ved Kviksølvets Variationer i Barometret. Kongen syntes tilfreds hermed og vendte sig derpaa til mig med det Spørgsmaal, om ogsaa jeg var Mathematiker. Jeg svarede beskedent: Ja. Kongen talte endnu mere til os og sagde, at han fra Kjøbenhavn vilde sende med os en Botaniker. Vi kyssede hans Haand, og han gik tilbage til sit Kabinet.

Førend vi droge fra Kjøbenhavn til Throndhjem, fik vi ved en Embedsmands Velvilje nogle nyttige Raad for vor Reise. Fra Kjøbenhavn til Christiania skulde vi bruge 8 Dage, fra Christiania til Throndhjem 12. Paa sidstnævnte Sted skulde vi kjøbe eller leie et Fartøi, en saakaldet „Husbaad“ af samme Art, som den Biskoppen der bruger paa sine Visitatsreiser. Man kunde ogsaa leie et større Fartøi, en saakaldet Nordlandsjagt, der kunde taale høi Sø og seile direkte til Vardøhus, men dette var ei at anbefale for Folk, der ikke vare søvante. Hvad angaar Landreisen i Norge, er den saakaldte Friskyds ikke værd at modtage, da man da er udsat for lange og hyppige Ophold. Bedre reiser man for „Penge-Skyds“, dog maa da sendes Forbud til Stationerne, for at

Hestene skulle staa færdige. En dansk eller norsk Tjener er for Sprogets Skyld uundværlig. Da der næsten ikke gives Gjestgiverier, tager man gjerne ind hos Presterne, der ere meget gjestfrie. Reisevognen maa kjøbes i Kjøbenhavn. Bedst reiser man i en saakaldet Karriol med én Hest. The, Kjedel og Kopper maa medbringes. Egentligt Brød finder man ei hos Bønderne, kun „Fladbrød".

Den 2den Juli droge vi afsted fra Kjøbenhavn i tre Vogne. Den første indeholdt vor Bagage, i den anden reiste Pater Hell og Astronomen Horrebow, i den tredie jeg med Horrebows Frue og tolvaarige Søn. — — Vi besøgte Slottet Kronborg og den kongelige Have, fra hvis „Villa" der er en af de herligste Udsigter, man kan finde her paa Jorden. Vi spiste til Middag hos Kancelliraad Hansen, der modtog os med stor Gjestfrihed. Spisesalen var bestrøet med Roser, og begge Spiseborde vare af Rosentræ. Den 4de Juli om Morgenen droge vi over til Helsingborg, den første svenske Stad. Hr. Wilde, den danske Konsul, lod vore Kister forsyne med det kongelige Segl, for at vi ikke skulde plages af det svenske Toldvæsen. — — — I Varberg traf vi den anatomiske Professor Martin[1] fra Kjøbenhavn. — — Vi besøgte Fredrikshald, en liden slet bebygget By paa Grændsen mellem Sverige og Norge, med en god Havn, besøgt af mange engelske Skibe. — — —

Den 13de naaede vi om Aftenen til Christiania, hvor vi toge ind hos Hr. Munke[2], der allerede havde Værelser for os i Beredskab. Her kjøbte vi en saakaldet Karriol og en Pakvogn, da den, vi havde, allerede var temmelig udslidt. Den lige overfor os boende General

[1] Rimeligvis en af de flere dengang levende danske Læger af Navnet Martini, af hvilke dog ingen synes at have været Professor.

[2] Vistnok Munch, cfr. L. Daae: Det gamle Christiania. 2 Udg. S. 183.

Vester[1] overlod os paa vor Bøn et Værelse i sit Hus med en tilstødende Balkon[2] til vore Observationer, men den skyede Himmel umuliggjorde alle Iagttagelser. Den 15de spiste vi hos Grev Storm[3]. Desserten bestod af de skjønneste Frugter, Kirsebær, Jordbær, Meloner o. s. v. Storm er en videnskabelig dannet Mand, interesserede sig meget for vor Reise og gav os en Elektriseremaskine med til Vardøhus.

Den 18de Juli forlode vi Christiania. Vor Bagage var fordelt paa fem Kjærrer, af hvilke hver kostede 10 Gylden og let kunde trækkes af to Heste. Pater Hell reiste i en hængende Vogn, der kostede 60 Dukater, jeg i en lignende til 50 Dukater, hver med 1 Hest. En Tolk ledsagede Toget til Hest, og Byens halve Befolkning løb efter os en halv Mils Vei. — — —

— — — — Den 29de Juli om Aftenen naaede vi Melhus[4], et yndigt Sted i en skjøn Dal. Kornet stod her saa yppigt paa Markerne, som man nogetsteds ser det i Ungarn. Vi toge ind hos Sognepresten[5], der modtog os vel. Aftensmaaltidet bestod, som næsten overalt paa vor Reise, af Melk, Fisk, Melspiser og Træfrugter.

Middag den 30te kom vi til Throndhjem, en smuk, om just ikke stor Stad lige ved Søen; fra Landsiden omgivet af skjønne Bjerge. Vi besøgte strax Hr. Hagerup, Amtmand over Finmarken. Han lovede at reise med os og førte os til Etatsraad Hornemann, der indbød os til

[1] Wilster.

[2] Den gamle Kathedralskole (nu Hotel Britannia).

[3] Den bekjendte Stiftamtmand, Geheimeraad C. H. v. Storm, der dog ikke var Greve. Han boede i den af ham opførte Gaard, som nu tilhører Krigsskolen.

[4] Beskrivelsen af Reisen gjennem Oplandene og over Dovre frembyder ingen Interesse og forbigaaes derfor.

[5] Den lærde og fortjente Mag. Hans Steenbuch, se nedenfor S. 141.

næste Dags Middag. Derfra gik vi til Biskoppens Stedfortræder[1], der havde at sørge for vor Reise, og endelig til „Præsidenten“[2], der overlod os „Stadstaarnet“ til vore Observationer. Den 31te om Morgenen fik vi Besøg af en Soldat, der bad os om at læse den hellige Messe for ham og hans katholske Kammerater, omtrent 100 i Tallet, og at communicere dem. Vi opfyldte strax hans Bøn i vort Sideværelse, hvilket vi saameget hellere indrettede til Gudstjeneste, som det idag just var vor hellige Stifter Ignatius's Navnedag. Ved Middagen hos Etatsraad Hornemann[3] lærte vi at kjende næsten hele den fornemme Verden i Throndhjem. Den 1ste August blev vor Qvadrant ført op paa „Taarn-Terrassen“ af Frue Kirke til Observationer. Vi saa for første Gang Rensdyrene, de nordiske Egnes Kameler. Den 4de besaa vi Domkirken og læste Messe i samme. Den er en Levning af et tidligere meget stort Tempel, der havde Formen af et Kors; man ser endnu Ruinerne af det tilstødende Kloster (!). Den 7de spiste vi hos Etatsraad Melmann[4]; Kirsebærtræerne i hans Have vare bedækkede med Frugt. Efter Bordet blev drukket paa Gjesternes Sundhed efter Landets Skik. Først udbringer nemlig Verten alle Tilstede-

---

[1] Herved maa vel forstaaes Stiftsprovst og Sogneprest til Domkirken, Mag. Jacob Thode.

[2] Den for sine Kundskaber i Literaturhistorien bekjendte Justitsraad Nordahl.

[3] Gert Hornemann († 1788), der 1770 blev Kammerherre, hvilken Ære han skal have betalt med 10,000 Rdl. for at faa Rang over den nedenfor nævnte Lagmand, Etatsraad, siden Konferentsraad H. U. Møllmann. Hornemann var en rig Mand, der havde samlet Formue ved Handel og som Medeier af Røros Verk. Han maa ogsaa have havt literære Interesser, da han var Medlem af „Danske Selskab“; se Werlauffs Skrift om dette Selskab i dets første Aarhundrede. Kbh. 1847. S. 143.

[4] ɔ: Møllmann, se foranstaaende Note 3.

værendes Sundhed, og efter ham, efter Rangen, enhver Gjest alle de øvriges Sundhed. Derpaa viser sig paany Husherren og drikker den fornemste Gjests Sundhed, og de øvrige følge ham. Derpaa bliver den anden (næst fornemste) Gjests Sundhed drukken af alle de øvrige o. s. v., indtil ogsaa den sidste er bleven betænkt. At paa den Maade ikke let nogen staar ædru op, lader sig begribe. Man fortalte os, at Nordmændene i gamle Dage vare meget kamplystne, især ved Drikkelag. Naar de gik tilbords, stødte enhver sin lange Kniv i Gulvet for i Tilfælde at have den ved Haanden, og Kvinderne medbragte Mændenes Ligklæder (o. s. v.). Den 8de spiste vi hos en Kjøbmand, hvor vi efter Bordet næsten bleve kvalte af Gjesternes tætte Tobaksskyer. Her lærte jeg ogsaa at kjende det „Löffelkraut", der smager næsten som „Kresse" og, som bekjendt, bruges paa Skibene mod Skjørbug. Vi leiede et Skib, som igaar var kommet fra Vardøhus og 14 Gange havde været i Lapland. Om Eftermiddagen besøgte vi Tøihuset, en stor Bygning, tidligere de norske Kongers Residents [1]. Samme Dag lærte vi at kjende Student Borgrewing, Amanuensis hos den throndhjemske Biskop. Han havde fra Regjeringen i Kjøbenhavn faaet Befaling til at følge os til Vardø. Han havde et helt Aar studeret Botanik under Linnée i Sverige, skulde nu samle Planter og tillige benytte Leiligheden til at erhverve astronomiske Kundskaber. Hans Fader er en Embedsmand ved Røros Kobberverk [2], der har bestemt

[1] „Artillerigaarden" ved Domkirken, den fordum erkebiskoppelige Residents.

[2] Leonhard Christian Borchgrevink, se Hiorts og Kragș Efterr. om Røros, S. 171 og fl. St. En Søn af ham, Jens Finne B., Student fra Throndhjem 1756, blev 1770 Sogneprest til Omø (i Sjelland) og døde 1819 som Sognepr. til Norderhov, en anden, Henr. Christian B., blev 1770 Sognepr. til Roholt i

sin Søn til den geistlige Stand. Til Middag spiste vi hos Kjøbmand Friedlieb [1], hvor vi efter Bordet drak Biskop, en Drik tilberedet af Pommerantser og Rødvin. Der blev drukket de sædvanlige Sundheder, denne Gang af store Sølvbægere, hvilken ædle Beskjæftigelse varede lige til Midnat. Vi havde Møie med at holde os fri for disse ødelæggende Skikke, da man stedse indtrængende forlangte af os, at vi skulde følge dem. Den i tre Dage vedvarende Regn frembragte en saadan Kulde, at man begyndte at længes efter en varm Ovn.

Den 13de kom Biskoppen [2] tilbage fra sin Visitatsreise. Vi besøgte ham den følgende Dag, og den 16de spiste vi hos ham og saa hos Kjøbmand Friedlieb de Telte, der vare bestemte for vor Reise, hvilke vi dog fandt for trange. Om Aftenen underholdtes vi af en Savoyard, som var vandret hid med et lidet Orgel, om hvilket nogle Abekatte dandsede. Den 17de viste Biskoppen os sin Samling af Fiske, Fugle, Conchylier og Havplanter samt sit i Sandhed udmærkede Bibliothek. I disse Dage lod Pater Hell flere Staalstave forfærdige af den herværende Mekanikus Berlin [3], hvilke han bestrøg med en Magnet for dermed at gjøre Forsøg paa Syge, saaledes som han oftere havde gjort i Wien. Berlin lod sig undervise af ham i disse saa saare nyttige Manipulationer. Da vi næsten daglig havde været budne i Sel-

---

Danmark og 1782 til Thoten, hvor han døde 1807. Om den her omtalte B. er en af disse, eller maaske en tredie Broder, ved jeg ikke.

[1] Se om ham „Af J. v. Bülows Papirer" udg. af L. Daae, S. 209. Blev Justitsraad.

[2] J. E. Gunnerus.

[3] Willes Samling af Mindetaler, S. 284, samt Suhms Saml. Skr. X. S. 38.

skab, bleve vi endelig den 19de saa syge, at vi maatte udsætte vor til den følgende Dag bestemte Reise.

Efterat have taget Afsked med vore nye Bekjendte bestege vi den 22de August ved Middagstid vort Skib, en Jagt paa 25 Læster. Den havde kun et Sejl og var forsynet med Provision for et helt Aar. Kahytten var rummelig og forsynet med et Bord og tre Senge. Vi vare 12 ombord, nemlig Pater Hell og jeg, Amtmand Hagerup, hans Tjener „Ripps", der tillige forestillede en Chirurg, Student Borgrewing, vor egen Tjener Sebastian Kohl, Kokken Caspar Müller og fem Søfolk.

Den 12te Sept. besøgte vi Overdommeren Hr. Rist[1]. — — Den 25de kom vi til Lenvig. Paa Farten hid saa vi paa begge Sider Bredderne bedækkede med skjønne Birkeskove og af og til Landsbyer og enkelte Huse, hvis Beboere leve af Fiskeri og Fædrift og ikke synes at være fattige, da de bøde vor Chirurg 50, ja 100 Daler for Helbredelse fra sine Sygdomme. Da vi kom nærmere hen til en af disse Landsbyer, kom Folk roende ud til os enten for at tilbyde os Dyr eller Fisk tilsalgs eller for at kjøbe noget af os. To vakre Gutter, der fulgte med sin Fader, forærede vi hver sin Pibe og et Pund Tobak, hvorved de bleve meget lykkelige. Den gamle fortalte, at paa en lige ved os liggende Ø vare nylig to Jægere blevne dræbte af en Bjørn. — — — Den 26de om Aftenen landede vi i den elendige Havn Maursund. Da vi den følgende Dag holdtes fast af Modvind, gik vi atter i Land. Presten[2] bød os til sig, og her spiste vi for første Gang Rensdyrkjød. Hele Øen er beboet af Fiskere. De fleste Indbyggere ere Finner, smaa af Væxt,

---

[1] Lagmand i Nordland.

[2] Cornelius Duns († 1770), se Erlandsen, Geistl. i Tromsø Stift S. 179.

med livlige Ansigter, nedhængende Haar og en Beklædning ikke ulig de ungarske Bønders. De smaa Børn indsvøbes i Peltsverk og Træbark, og disse synes at befinde sig vel i denne underlige Beklædning. De mere velhavende bære Læderbelter, i hvilke der hænger Knive, Ringe o. s. v. Den 30te kom vi til Havnen Hammerfest, hvor man hilsede os med tre Kanonskud. Vi traf her som paa andre Steder et russisk Skib. Den 3die Oktober om Aftenen landede vi i Havnen Kjelvig, hvor man atter saluterede os med Kanonskud, hvilke vi besvarede. Den følgende Middag spiste vi hos Presten Grøn, der før havde været Prest i 6 Aar i Vardø og nu boede her paa syvende Aar med sin Kone og fem Døtre[1]. Ogsaa en Finne-Missionær Haade[2] saa vi her. Vi besøgte flere Finners Boliger, hvilke alle forekom os ynkelige. Kjelvig er beboet af et Snes Familier. Finnerne bo her om Vinteren, om Sommeren paa Bjergene. Paa sine Reiser rette de sig efter Stjernerne, ligesom Sømænd. De fattigere have 50, de rigeste 400—500 Dyr. De ere alle omvendte til den kristelige Religion. — — Den 10de, den hellige Jesuit Frants Borgias Dag, naaede vi den stille Havn Makkur. Den 11te saa vi Øen Vardø, vor Reises Maal, ligge for os. Da vi havde kastet Anker ved Strandbredden, sendte vi strax vor Student op paa Øen for at melde Kommandanten[3] vor Ankomst. Denne kom strax til os, besteg vort Skib og hilste os hjertelig velkomne. Vi spiste endnu Middag ombord og droge derpaa ind i „Huset Fogly“ (sic?).

[1] Jens Grøn, siden Sogneprest til Rudkjøbing paa Langeland († 1796).

[2] Rimeligvis Feilskrift for Baade, om hvem se Erlandsen, Tromsø Stifts Geistlighed, S. 19, (cfr. her nedenfor S. 137).

[3] Major Conrad Henrik Eckleff.

Efter at vi den 12te Oktbr. først havde læst Messen i et Sideværelse, modtog vi om Morgenen Besøg af Kommandanten, Lieutenanten [1] og Chirurgen [2] paa Stedet, hvilken sidste dog ikke engang forstod at barbere. Under disse Herrers Ledsagelse valgte vi en Plads til et Observatorium. Den 13de antoges fem Arbeidere for at tilberede Bjelkerne til Bygningen. En Opsynsmand og en Bygmester var Kommandanten saa venlig at overlade os. Enhver Arbeider fik daglig sex Styver (omtrent 12 østerrigske Kreuzer), Opsynsmanden det dobbelte. Til Middag spiste vi hos Sognepresten [3], hos hvem ogsaa Kommandanten indfandt sig. Vi fik et stegt Lam, Snebolde (en Art Melspise) og Rødvin. Kommandanten klagede over, at Fiskerierne paa Kysten aftoge formedelst Mangel paa Folk, idet saamange døde af Skjørbug. Det foregaaende Aar havde der ogsaa været en slem Syge blandt Rensdyrene. Prestens Bolig er ynkelig og bestaar kun af to Værelser. Dertil bragte nu vi ham Ordre fra Biskoppen til at optage os under sit Tag. Folk bleve sendte ud paa Øen for at opsøge Stene og Mose til det nye Observatorium.

Den 14de Oktbr., da Vinden endelig stilnede af, bleve vore Sager bragte iland og den Niebuhrske Qvadrant opstillet. Til Middag spiste vi hos Kommandanten paa den lille Fæstning, hvor det blev besluttet at sende vort Skib med en Del af Mandskabet til det nærliggende Fastland for at faa bedre Byggematerialier. Den følgende Nat tillode ikke Musene os at sove, men løb overalt omkring i Værelset. Disse Dyr, som tilforn vare ganske ukjendte her, ere komne hid med et russisk Melskib og have siden formeret sig voldsomt. Indbyggerne af Vardø

[1] Premierlieutenant Peter Fischer.

[2] Garnisonsfeldtskjær Michael Woger.

[3] Henning Junghans Kaurin, siden Sogneprest til Sparbo.

fik derfor Befaling til at anskaffe sig Katte fra Varanger. Vi besøgte idag Kaptein Sihol (ↄ: Israel Olaus Sigholt), der bor ligesaa elendigt som Presten og Lieutenanten. Den sidste er gift med en Hamburgerinde og taler Tydsk. Ogsaa en herboende Handelsmand besøgte vi. Om Aftenen anbragte vi et Barometer ved Vandspeilet. Den 18de opstillede vi vort kjøbenhavnske Pendeluhr. Den 19de toge vi korresponderende Solhøider og gik om Aftenen paa Jagt og skjød to snehvide Ryper.

Den 20de besaa vi med Kommandanten det saakaldte Tøihus, hvor der opbevaredes 400 gamle Geværer. Krudt har man i Overflod. Over Døren er en horizontal Bjelke, paa hvilken der er indskaaret, at Christian IV. var her den 29de Mai 1599. Han skal selv have skrevet dette med Kridt, og en anden Haand siden have indskaaret Ordene. Den 22de trak vi vor Meridianlinie, den 24de gik vort bedste Thermometer itu. Da Vinden trænger ind gjennem Vinduer, Døre og Sprækker i vort Hus, lide vi meget af Kulden. I vor saakaldte Kjelder frøs Rosenvandet, og vi maatte sørge for en bedre Kjelder til vore Vine. Vi gjorde den Erfaring, at Capitainen paa Øen lever i heftigt Uvenskab saavel med Kommandanten, som med Presten, hvilket gjorde os meget ondt, da dette ogsaa kunde være os ubekvemt. Den 28de indgav Pater Hell en formelig skriftlig Anmodning til Kommandanten om Bistand ved vor Bygning. Vi sendte ham, Capitainen og Presten hver en stor Flaske Rosoglio, og vor Anmodning blev meget venlig opfyldt. Den 31te kjøbte vi tre gode Peltse, af hvilke vi forærede Kommandanten den ene.

Den 1ste November syntes det at blive klarere Veir. Paa vor Spadseretur efter Bordet mødte vi Kommandanten og Presten, der indbøde os til Aften, det vil sige til Kaffe og The. Vi aftalte at sælge vort Skib og at lade

komme et andet fra Throndhjem til vor Tilbagereise. Idag kom Landposten, det vil sige en Brevdrager, der vandrer paa sin Fod hertil fra Talvig eller Alten. Hans hele Beskyttelse er et Jagtgevær. Undertiden reiser han dog med en Slæde, trukken af Rensdyr. Han bragte Kommandanten Breve fra Kjøbenhavn, der dog vare skrevne i Slutningen af Juni. Disse Breve indeholdt Befaling til ham om at bistaa os i alt, hvad vi ønskede, ja endog til at afstaa os sin Bolig, om vi ikke vare tilfredse med den, vi havde. Den 2den November begyndte vi daglig at lade Kokken forelægge os Spiseseddelen, da vi i Længden ei holdt ud med hans tørre og usmagelige norske Retter. Den 4de kom tre levende Rensdyr til os, af hvilke vi skjænkede Kommandanten og Presten hver et. Vi skreve Breve, som Landposten skulde tage med sig. Den 10de trak Skipperen sine Fartøier paa Land. Kommandanten synes at være bleven fortrydelig over Brevene fra Kjøbenhavn, og Virkningen af hans forandrede Sindelag synes vi ogsaa at bemærke hos de øvrige Embedsmænd. Den 16de maatte Pater Hell klage til Kommandanten over Arbeidernes Forsømmelighed. Han fastsatte nu deres Arbeidstid, og Sagen kom i Orden. Den 22de var Observatoriets Tag færdigt. 25de. Raskonitz, en herværende Exileret, der spiste med os, fortalte, at Finnerne i det Indre af Landet vare mere velhavende og gjestfrie end dem, der bo ved Kysten, at de have ret bekvemme og smukke Huse, Tallerkener af Porcellæn og Sølvskeer. Denne Raskonitz skal have været i Grev Moltkes Tjeneste i Handelsanliggender, men være bleven forvist hid formedelst en Ske, han havde stjaalet af det kongelige Sølvtøi [1]. Om Aftenen var der Bal hos Presten, og Øens

---

[1] Rescr. 31te Marts 1766 bestemte, at to Delinkventer, som for begangne Tyverier paa Christiansborg Slot vare dømte til

proceres fornøiede sig til Kl. 2 om Natten. 29de. En Soldat af Garnisonen maatte idag løbe Spidsrod, til hvilken Operation man havde maattet hente Stokkene to Mile borte. Den 1ste Decbr. gik vi paa Rypejagt. Presten blev hjemme for at studere sin Prædiken, da det Bifald, som vor Student havde høstet som Prædikant, havde gjort ham jaloux. Hos Kommandanten blev det bestemt, at Øens fornemme Folk i Vintertiden skulde holde ugentlige Baller, der skulde finde Sted i Kommandantens Bolig, og hvortil hver Deltager skulde yde en ugentlig Kontingent af 12 Styver. Sneen er i denne Tid saa høi, at Soldaterne maa arbeide stærkt for at bane Udgang fra Husene. 10de Decbr. bleve Arbeidernes Antal formindsket, da Observatoriet nu er næsten færdigt. Den 13de forærede Kommandanten os en Kalvefjerding, og vi sendte ham til Gjengjæld nogle Pund Chokolade. Den 14de var Observatoriet færdigt. Den 17de bleve Pendeluhrene der anbragte. Idag kom ogsaa en Estafette fra Amtmanden i Talvig, der tilkjendegav os, at vi naarsomhelst kunde sende ham Bud paa offentlig Bekostning. Den 19de anbragte man en Ovn i Observatoriet for at opvarme den Del deraf, i hvilken Studenten vilde tage Bolig. 22de. Presten forærede os et friskt slagtet Rensdyr og nogle Ryper. En Bonde solgte os 12 Ryper for 14 Styver. Vi forberedte os til at observere den forestaaende Maaneformørkelse. Den 23de kom en Hoben Folk for at se denne Formørkelse, som skulde vise sig total, men Himmelen var saa skyet, at intet Spor af Maanen var synligt. Presten tillod sig i den Anledning nogle dumme Stiklerier, der kun beviste hans Uvidenhed,

Galgen, men af Kongens Fader paa Livet vare benaadede, skulde forsendes til Finmarken der at forblive. Wessel-Berg II. S. 407.

og som vi betalte med samme Mynt. 24de (Juleaften) stort Selskab hos Kommandanten. 25de, Juledag, modtog vi efter Gudstjenesten Besøg af alle fornemme paa Øen, hvilke vi beværtede med Chokolade. 26de stort Selskab hos os [1].

7de Januar 1769 kom den sædvanlige Post, der bragte os Breve samt Hamburger Zeitung. Hr. Schöller[2] i Throndhjem sendte os med Postføreren fem smaa, men meget smukke Hermelinskind. 21de saa vi atter Solen ganske over Horizonten, endskjønt den egentlig stod under samme. 24de maatte vi staa Fadder hos Kjøbmanden. Vi gave hans Kone og Presten hver en Dukat, og de vare ikke utilfredse. Den 26de kjøbte vi 200 Stykker Ryper fra Vadsø samt nogle røgede Rensdyrtunger. 20de Februar observerede vi den hele Nat.

Søndag 26de blev i Stedet for den sædvanlige Prædiken nogle Blade af en Postille forelæste af Klokkeren. 27de skulde Fiskeriet begynde. Fiskerne droge festlig smykkede ud med sine Baade, men nødtes snart ved Modvind til at vende om. 1ste Marts spiste vi hos Kommandanten, der fortalte os meget om den i Holland sædvanlige Reisemaade. Den 2den opstod der megen Larm i Anledning af Fiskegarn, der vare stjaalne fra vor Kjøbmand. Man fandt omsider en Del deraf hos Prestens Tjener og Resten dybt nedgravet i Sneen. 5te gjorde vi en Udflugt i en laplandsk Slæde, der blev trukken af et Rensdyr. 10de kom det længe forventede Skib med Brændeved. 11te fik vi Besøg af reisende Kjøbmænd, af

[1] Den tydske Udgiver Littrow bemærker, at fra nu af indtil 7de Januar indeholder Dagbogen kun Beretning om de Gjestebud, som daglig fandt Sted hos de fornemmere Folk paa Øen, hvilke han udelader i sin Gjengivelse.

[2] Formodentlig Kammerherre Stig Tonsberg Schøller († 1769).

hvilke den ene havde været i Grønland. De havde stor Fornøielse af de astronomiske Redskabér og Elektrisermaskinen. 1ste April skjød vi to store Sælhunde. 15de fik vi Bud fra Alten, at Amtmanden vilde komme hid i Mai. Han sendte os Hermelinskind og nogle Flasker Vin. 21de var en Sørgefest i Anledning af Kjøbenhavns Beleiring af de svenske [1]. Før og efter Middag blev holdt Prædiken i Kirken. 28de, Aarsdagen efter vor Udreise fra Wien, var nær bleven Pater Hells Dødsdag. En af de unge Kjøbmænd skjød lige ved vort Hus, og flere Korn af hans Hagl gik gjennem Vinduet, hvor Pateren sad, og ødelagde hans Skiver. 29de kom en Stafet fra Throndhjem, der var afgaaet fra Kjøbenhavn den 4de Marts. Ellers kommer Posten kun en Gang aarlig, og et saadant Bud bruger 3½ Maaned fra Throndhjem. Vi fik Breve fra Horrebow i Kjøbenhavn, Pilgram i Wien og Stiftamtmanden i Throndhjem.

1ste Mai. Vi gjorde en Akkord om at lade vort Skib udbedre til Begyndelsen af Juni for 25 Daler. 5te fik vi atter Breve fra Biskoppen og Stiftamtmanden i Throndhjem og fra Hagerup. Den sidste berettede, at det kgl. Videnskabsselskab i Kjøbenhavn enstemmig havde valgt Pater Hell til Medlem. Den 12te kom en norsk Jagt, der bragte os den Efterretning, at engelske Observatorer den 23de April vare komne til Nordkap, og at en af disse Astronomer var gaaet i Land i Hammerfest. Den 14de hørte vi, at en anden fra Rusland udsendt Observator for nogle Uger siden var død i Kildin. Den 15de begyndte Vinkelmaalingerne af Øen Vardøs terrestriske Objekter. 18de opsloge vi et stærkt Telt og droge en Middagslinie derunder for at iagttage Magnetnaalen-Afvigelser og Inklinationer. 1ste Juni blev Udbedringens

[1] Dette maa være en Misforstaaelse. Det var Bededag.

af vort Skib tilendebragt. 2den beredte vi alt til den store Observation, der skulde gjøres imorgen, om det var Himlens Vilje.

Lørdag 3die Juni 1769 oprandt den Dag, for hvis Skyld vi havde gjort hele vor lange Reise. Omendskjønt igaar Aftes den hele Himmel var overtrukken, delte dog Skyerne sig saaledes henad Morgenstunden, at man Kl. 3 tydelig kunde se Solen. Da blev det atter overskyet. Kl. 4, efterat vi havde læst den hellige Messe, blev Himmelen atter ren og klar. Vi toge strax Solhøider. Derpaa viste sig hvidlige Skyer, ikke ulige et Nordlys. Vinden var i Begyndelsen nordlig, derpaa vestlig. Vi fik Solens Culmination paa vor Middagslinie (Gnomon). Om Eftermiddagen fik vi ogsaa den anden Halvdel af de korresponderende Solhøider. Fra SV. hævede sig en liden Vind, og kort derpaa kom ogsaa fra SV. saa hyppige Skyer, at vor Student Borgrewing ikke mere kunde øve sig i sine Solobservationer. Kl. 6 tittede Solen undertiden frem gjennem Skyerne, og Studenten fik Anvisning til at observere. Skyerne holdt ved til Kl. 9. Derpaa rettede vi tre Kikkerter mod Solen, der oftere tittede frem mellem Skyerne. Endelig blev, netop som Solen var i en saadan Stilling, Venus's indre og ydre Berøring med Solen iagttagen ved Guds synderlige Naade. Vor Skipper lod strax sine 9 Feltkanoner løse og Flaget heise som Glædestegn. Hans Exempel fulgte Kommandanten, der ogsaa lod sin Fane vaie over Fæstningen. Gjesterne, der bleve indladte i Observatoriet, for at man kunde vise dem Venus i Solen, saa den neppe i fem Minuter, da Solen strax blev bedækket med sorte Skyer. Heller ikke kunde i hele sex Timer en eneste Position blive tagen — utroligt, men dog sandt! Med spændt Forventning imødesaa vi Udgangen, men ingen havde

Haab formedelst de sorte Skyer, der syntes ligesom befæstede til det Sted, hvor Solen skulde træde ud. Henimod Kl. 3 om Morgenen hævede sig en stærk Sydostvind og fordrev Skyerne, og nu blev Venus's indre og ydre Berøring godt iagttagen. Ogsaa nu lod Kjøbmanden tre af sine smaa Kanoner affyre sex Gange. Alle Vardøs Beboere vare henrykte. Vi bad med inderlig Begeistring vort *Te Deum laudamus* og undte os derpaa en Smule Hvile. Til at tænke paa Barometer og Magnetnaal havde vi hverken Tid eller Lyst. 4de Juni. Henimod Kl. 10 (efter Kjøbenhavner-Tid) skulde Dagens Solformørkelse begynde. Pater Hell iagttog dens Begyndelse, og Slutningen iagttog jeg med ham. Medens jeg optegnede den fulgte Middagshøide, kom der pludselig en stærk Taage. Det havde været slemt, om den var kommen igaar. 5te Juni skreve vi Breve til Kjøbenhavn og Wien, og den 6te afgik Budet med dem Om Middagen gav vi Taffel. Mange Sundheder bleve drukne, Monarkernes, Ministrenes, de herværende Befalingsmænds o. s. v. under Kanoners Løsning. Om Aftenen kom den saalænge ventede Amtmand fra Throndhjem. Han gav os Haab om, at de engelske Astronomer i Nabolaget havde seet Venus's Gjennemgang. 14de kom nogle Russere med Skibe fra Kola (omtr. 25 tydske Mile SO. for Vardø). De fortalte os, at i Kola havde Himmelen været overskyet, og at Astronomen allerede var reist med et Skib, som ogsaa skulde optage de øvrige Observatorer paa Kysten.

23de bragte et overordentligt Bud os Breve fra Wien, af hvilke jeg til min store Glæde erfarede, at Keiser Joseph var reist til Rom. *Vivat!*

Den 27de gjorde vor Skipper os opmærksom paa, at Vinden var gunstig til Afreisen. Efter at have læst den hellige Messe lode vi altsaa vor Bagage bringe om-

bord paa Skibet, som laa i Bugten. Kommandanten sendte os en Inskription (paa Tydsk og Norsk) til Gjennemsyn, hvilken han vilde anbringe paa en Pyramide til evig Erindring om Pater Hell. Han fik imidlertid Anmodning om at stille den Sag i Bero, indtil han fik nærmere Besked fra Kjøbenhavn. Alle Øens Beboere sørgede ved vor Afreise og ønskede at kunne følge os. De fattige gave vi rigelige Almisser. Det sidste Levvel modtog vi i Kommandantens Hus. Han hilste os, da vi forlode dette, saavelsom da vi bestege Baaden, og endelig da vi satte Seil til, med tre Kanonskud hver Gang. Vi svarede med fire Skud, og saaledes forlode vi Vardø.

— — 29de Juni om Morgenen kom vi til den elendige Havn Havningsberg, hvor vi lode os sætte iland. Pater Hell havde her villet maale Havets Aftagelse, hvis ei Vinden havde forhindret det; den er her paatageligere end nogetsteds. Bøndernes Stuehuse ere tækkede med Grønsvær. Her bo tre Familier. Den 30te talte vi med de Søfolk, som havde ført Biskoppens Skib. De vare komne med Horrebow og hans Ledsager fra Throndhjem. De havde den 26de Mai landet i Durven (sic), slaaet Telt der og havt, som Søfolkene fortalte, godt Veir. 5te naaedes Kjelvig (efter alvorlig Fare for at forlise). Studenten fik at vide, at Englænderne ingen Observation havde kunnet gjøre. 7de kom Amtmanden hid. Ogsaa han havde havt at kjæmpe med Vanskeligheder paa Reisen. Vi sloge Telt mellem Finnernes og anbragte Magnetnaalen foran det, men den 11te afbrød vi Teltet, da der intet Haab var om at kunne observere. 12te klarnede Veiret. Amtmandens Søfolk trængte paa Afreisen. Da nemlig ikke Skibet fra Kjøbenhavn var kommet, led man Mangel paa alt, og dette var føleligst for Søfolkene. Kl. 11 gik de ogsaa virkelig afsted, men, som vi siden erfa-

rede, maatte de snart igjen gaa i Land. 13de fik vi Besøg af Sognepresten og Missionær Bode.[1] De fortalte om det engelske Observatorium. Det havde været en rund Bygning med et bevægeligt Tag, der stod paa Toppen af et Bjerg ligeved en uhyre Afgrund. Ved Støtter havde man beskyttet det mod Vinden. De engelske Observatorer havde, fortalte de, ikke været synderlig bedrøvede over, at deres Forehavende mislykkedes, men meget forbitrede paa Kjøbmand Bredal, der ligeledes paastaar ikke at have kunnet se noget, skjønt man forsikrede, at Iagttagelsen der havde kunnet lykkes. Missionæren fortalte om Finnerne, at deres Familier bestaar af 4, 6 til 8 Personer, de havde i Almindelighed 4—6 Børn, kjendte ikke til Skjørbug og pleiede at naa en høi Alder. 14de. Da Vinden og det slette Veir nu varede paa 12te Dag, troede Pater Hell, at det var en Guds paatagelige Straf for Søfolkenes Ugudelighed. Han havde nemlig erfaret, at de havde en Ladning Fisk og Tran ombord for egen Regning. Disse Varer maa imidlertid efter gjældende Bestemmelser kun opkjøbes af Kjøbmænd. Søfolkene paastode, at de havde kjøbt dem af Russerne, og dette er tilladt. Men nu var det saaledes, at de idetmindste for den største Del vare kjøbte af norske Bønder. For at nu den kjære Gud skulde skjænke os en god Reise og give enhver sit, besluttede Pater Hell at rense Skibet for den uretfærdige Ladning. Man kaldte Søfolkene sammen, forestillede dem Sagens Vigtighed og den Straf, som i Throndhjem skulde ramme dem, naar Forbrydelsen blev opdaget, og formanede dem til at lade Varerne blive tilbage hos den herværende Kjøbmand. For desto lettere at bevæge dem hertil lovede Hell i sit ædle Høisind *(honestissima liberalitate)* ikke alene at

[1] Se ovenfor S. 127.

lade dem ustraffede, men endog i Throndhjem at godtgjøre dem den Fordel, de kunde have ventet ved denne Handel. Men de raa Sømænd *(educatione sua et professione homines crassissimi)* forlangte, at hele Pengesummen skulde betales dem strax paa Stedet, og da dette for visse Aarsagers Skyld *(ex certis rationibus)* blev afslaaet, erklærede de ikke alene ikke at ville aflevere Varerne, men endog at ville forlade Skibet. Men da de hørte, at Pater Hell ikke mere vilde komme ombord, og at han vilde flytte sin Bagage over til Biskoppens Skib, forlangte de Betænkningstid. De raadførte sig med Studenten. Tilsidst besluttede de at blive ved sin tidligere Erklæring. Strax flyttede Hell Bagagen over paa Bispeskibet. Under alt dette opklaredes Himmelen, og Vinden lagde sig. Gud syntes altsaa selv at tilkjendegive sit Bifald med vor Handlemaade.

18de seilede altsaa vort forladte Skib bort, og vi reiste efter en smuk Nat bort i en deilig Morgenstund. Desværre havde vor Kok været saa forsømmelig at lade en Del af Kjøkkentøiet blive tilbage paa Jægten, hvilket voldte os nogen Ubehagelighed. I Hammerfest traf vi sammen med den berømte Puch[1]. Den 23de kom vi til

[1] Omtrent samtidig med Hells Reise udkom i Christiania 1768 et Skrift af Presten H. Hammond (Forf. af „Den nordiske Missions-Historie" og ellers ogsaa bekjendt som Ven af P. F. Suhm). I dette Skrift, hvis Titel er: „Forsøg til en Afhandling om christelig Goddædighed mod de Fattige som Indledning til Historien af Strømsø Byes Fattig-Skole" m. m. findes (Side 110) følgende Notits: „Hvad Finmarken angaar, da veed Enhver, hvad Mangel der er paa Folk, særdeles henved Grændserne af Vardøhus. Jeg vil ei tale om, at stundom Embedsmænd i Finmarken forskriver Koner, som andre et Stykke Klæde fra Bergen eller andensteds. Jeg har selv seet et saadant forskrevet Kvinde-Billede. Medens jeg var Præst for

Talvig, hvor der var herlig grønt. 24de besøgte vi Landsbyen Alten, som har en endnu skjønnere Beliggenhed end Talvig. De store Træer, fortrinlige Enge og talrige Agre vidne høit om Beboernes Flid. I Elven er der mange og store Lax. 25de besøgte vi i Talvig en Tremaster, som i 16 Dage havde tilbagelagt Veien fra Kjøbenhavn. Ombord paa denne befandt sig flere Deporterede, der sendtes hid for forskjellige Forbrydelser. Man anviser her saadanne Mennesker et Stykke Land og lader dem leve i Fribed. Vi forfærdigede her et Barometer for Sorenskriveren, en sextiaarig, endnu kraftig Mand[1]; han havde allerede Thermometer. Amtmanden gav en Attest om den grove Opførsel *(impertinentia)*, hvori Mandskabet paa vort forrige større Skib havde gjort sig skyldigt. Den 27de gik vi atter ombord paa Bispeskibet og lode os bugsere af to Baade, paa hvilke vare 8 Lapper som Rorskarle, da der ikke var Haab om gunstig Vind. Saaledes naaede vi til Stjernsund. De dels grønne, dels snebedækkede Bjerge ved Stranden gjorde et selsomt Indtryk. Vi kastede Anker i en liden Bugt. Fem af Lapperne fra Talvig vendte om, da der blev god Vind, og snart sendte vi ogsaa de øvrige tilbage. Man betaler i Almindelighed disse Folk for hver Mil 2 Styver til Mands, desuden 4 Styver for Baaden. I Loppen er ingen Havn. Handelsskibet fra Kjøbenhavn ligger i næsten aaben Sø langt fra Strandbredden; andre Skibe maa trækkes paa Land

Hospitalet og Tugthuset i Throndhjem [1760—1764] bleve efter et allern. kgl. Reskript nogle Kvindemennesker, der kunde væve, sendte til Finmarken i Stedet for at være i Tugthuset sin Livstid. Af Nysgjerrighed bad jeg dem lade mig vide deres Tilstand der, og næste Aar indløb Underretning fra dem, at de knap havde sat Foden paa Land, førend de fik Friere, bleve gifte til Fornøielse og levede vel."

[1] Den bekjendte Lovhistoriker Hans Paus († 1770).

for at være sikre. Natten tilbragte vi i Kjøbmandens Hus, hvor der stinkede afskyelig af Tobak.

29de var der atter godt Veir, og vi lode os paany tage paa Slæbetoug af Baade. 30te kom vi til den fortrinlige Havn i Skjervø. Stadig kjæmpende med Vinden og Bølgerne naaede vi den 3die August til Tromsø. Vi besøgte der de gamle Kongers Borg (!). Den var omgiven med en Vold af 60 Skridt i Diameter og stod paa et Forbjerg paa Øen[1]. Kilden i Midten af Bygningen var opfyldt med Sten. „Disse Konger kaldte sig Næssekonger af Nes (*nasus*, Næse), der paa Norsk betyder et Forbjerg.“ Befolkningen her har hver Maaned Skriftemaal paa en Lørdag. 6te August om Aftenen kom vi til den for sine Hvirvler berygtede Egn, Strømmen[2], som dog nu formedelst den høie Vandstand var meget mindre farlig end ifjor Høst ved vor første Reise. Ved Kjærringø, hvorhen vi kom den 11te, er en Mængde Øer, som de Norske kalde Kvittingerne, der ikke ere anførte paa Karterne. — — Den 18de naaede vi Dønnø, hvor Horrebow havde gjort sin Iagttagelse af Venus's Gjennemgang. I Kaptein Coldevins[3] Hus, hvor Horrebow og hans Ledsagere havde levet henimod en Maaned, fandt vi udmærket Modtagelse. Vi besøgte den Høi, paa hvilken Horrebows Qvadrant og Uhr havde staaet, og det gjorde os meget ondt, at han ikke havde kunnet observere hverken Gjennemgangens Indtræden eller Udgang. Tonning[4], der som Botaniker var sendt med paa Reisen, vilde have reist videre, men Horrebow holdt ham tilbage. Den 30te salu-

---

[1] Her maa vel menes de i Krafts Beskr. over Norge VI S. 451 omtalte Forskandsninger.

[2] Hermed menes uden Tvivl Rystømmen søndenfor Tromsø.

[3] Isak Jørgen Coldevin † som Oberstlieutn. 1783.

[4] Henrik Tonning († 1796), se Nyerups Litteraturlex. S. 620.

terede vi med vore smaa Kanoner Munkholmen 9 Gange, og Fæstningen svarede med tre Skud. Fæstnings-Kommandanten [1] kom os imøde paa en Baad for at hilse paa os, og idet vi passerede Fæstningen under klingende Musik, naaede vi endelig til Throndhjem, hvorfor vi af Hjertet takke Gud. Den 31te besøgte vi forskjellige Honoratiores. Konsul Bredal [2] gav Pater Hell latinske Vers:

„*Vult mundus decipi.* Heisst: Grosse Herren wollen bedient sein."
„*Nulla dies sine linea.* Heisst: Kein Tag ohne Streich!"
„Herr von Westen, kommt von Norden, geht nach Süden, wird recommandirt von Osten."

Pater Hell fik Diplom som Medlem af det herværende Videnskabsakademi og overvar kort efter et Møde af dette i Biskoppens Hus. Den 10de fortalte Hr. Berlin os, at allerede for 2 Dage siden bemærkede man Kl. 3 om Morgenen en Komet i Nærheden af Venus, hvis Hale var vendt mod Vest.

Efterat vi havde hævet 600 Rigsdaler, toge vi Afsked med alle og bestege vor Vogn den 12te September. Fire Kjærrer gik foran os med Bagagen; paa en af dem befandt sig Student Borgrewings Tøi. Ved Melhus maatte vi overnatte hos Gjestgiveren, thi skjønt Sognepresten [3] var os beskreven som en gjestfri Mand og Aaret iforveien

---

[1] Major Einer Einersen († 1788).

[2] „Konsul" Bredal ɔ: den i Literaturen noksom bekjendte Borgermester Nils Krog Bredal (*consul* er den latinske Oversættelse af hans Embedstitel.) De af Sainovics anførte Prøver paa hans Vittighedsforsøg ligne ham fuldstændig.

[3] Den ovenfor (S. 122) omtalte Mag. Hans Steenbuch.

havde indbudt os paa det indstændigste, reiste han dog, da han havde hørt, at vi skulde komme, samme Dag til Throndhjem med sin Kone. *Metuebat aut expensis aut uxori suae!* Fogden[1] opgjorde os her en Reiserute, men forsinkede os derved i høi Grad, da han kun regnede 3 Mile for hver Dag. 13de kom vi til Leer, her forlod os Friedlieb, hans Søn og Konsulen, der havde fulgt os saa langt. Ved Soknes spurgte Bønderne os i fuldt Alvor, om vi havde fundet den tabte Stjerne, som vi ifjor vare reiste ud for at søge. Da vi havde svaret Ja, ønskede de os til Lykke og fortalte, at de andre Professorer (Horrebow og Kratzenstein) ikke havde kunnet finde den. Dette Snak havde sin Grund i en lystig Bondes Indfald, der havde fortalt, at vi reiste for at finde en tabt Stjerne og nok vilde finde den, om vi kom til det Sted, hvor den laa skjult.

I Opdal har Presten den Forpligtelse at modtage Reisende og modtager derfor Kongetienden og har andre Fordele[2]. Vi naaede Christiania 27de Sept. og forlode Byen den 2den Octbr. Den 17de naaede vi Kjøbenhavn.

Horrebow, hvem vi besøgte, talte meget med os om astronomiske Gjenstande, blandt andet lægger han stor Vegt paa Iagttagelsen af Solpletterne, som han vil gjøre til Bjerge paa Solen. Af Hells Iagttagelser vilde han gjøre et Kart over Finmarken, men hermed behøver han ikke at bemøie sig. Vi erfarede, at hverken Russerne eller Svenskerne have fuldstændig iagttaget Venus-

[1] Jørgen Hiort Fesser, † p. Øien i Melhus 1779.

[2] Presten her havde siden 1597 og lige til vore Dage den gamle St. Antonii Præbende i Throndhjems Domkirke af denne Grund. Dette bortfaldt først 1854 ved Sogneprest Hagerups Død. Da Hell reiste her, var Jens Lemvig († 1792) Sogneprest.

Passagen. En Bolig, som Horrebow tilbød os, afsloge vi og toge derimod ind i den keiserlige Gesandts forrige Hotel.

Den 25de saa vi fra et Tagvindue Kometen, hvis Bane Horrebow allerede havde beskrevet. Den 3die Novbr. fik Hell gjennem Ministeren Grev Thott Diplom som Medlem af det Kjøbenhavnske Videnskabsselskab.

15de Novbr. besøgte vi Digteren Klopstock, der Aaret i Forveien havde faaet en Gave af Keiseren for en ham tilegnet Bog. Ved et senere Besøg hos ham, den 12te Decbr. meddelte Hell ham Manuskriptet om Venus-Passagen. Han udtalte Ønsket om at komme til Wien.

29de Novbr. havde vi Audients hos Kongen. Han modtog os meget venlig, talte meget om Reisens Farer, om Omstændighederne ved Iagttagelsen, Nordlyset o. s. v. Paa Pater Hells Bøn om at turde dedicere ham sit Verk over Venus's Gjennemgang svarede han „*Wird mir lieb sein.*"

8de Dec. sendte Pater Hell et Foredrag, som han havde holdt i flere af Videnskabsselskabets Møder om Gjennemgangen m. m.

13de Januar 1770 hørte vi for første Gang om Lissabons Ulykke.

Trykningen af Hells Manuskript var begyndt 13de Dec. 1769 paa Vaisenhusets Bekostning og udgaves i 125 Expl. paa Skrivpapir. Pater Hell fik 20 Exemplarer. *O pudor!*

29de Januar, Kongens Fødselsdag, holdt Horrebow paa Universitetet en skjøn Tale, i hvilken han omtalte alt godt, som var skeet i det forløbne Aar. Pater Hell overøstes med fortjent Ros.

8de Febr. havde vi atter Audients hos Kongen. Hell overgav ham et Exemplar af sin Observation. Han

modtog den naadig og bladede en Smule deri. Derpaa talte han endnu en god Stund om Nordlyset, Havets Aftagelser, det ungarske og lappiske Sprog o. s. v., ja endog om Cirkelens Qvadratur. Han viste overalt, at han var vel underrettet om Hells Arbeider, og sagde, at hans Forventninger vare opfyldte.

9de Febr. overleverede Grev Thott mig Diplom som Medlem af Videnskabsselskabet. Hell var den første Udlænding, der var optaget i dette [1]. Snart efter fik jeg ogsaa Diplom som Medlem af det Throndhjemske Akademi. Vi foreslog Grev Thott at lade trykke et stort Lexikon over det lappiske Sprog med ungarske Bogstaver. Han lovede herom at raadføre sig med Porsanger [2] i Throndhjem.

Idag fik vi i et Hamburger-Blad læse, „at Pater Sainovics har talt ungarsk med nogle Finner og af dem blev ret godt forstaaet, hvilket har bestyrket den Mening, at Finnerne og Hunnerne vare af fælles Udspring.“ Denne falske Efterretning var, som vi siden erfarede, indrykket af en Officer.

23de Marts fortsatte Pater Hell i Videnskabsselskabet sin Forelæsning om Nordlyset og endte den 30te. Et Brev fra Wargentin [3] om Venus-Passagen, hvori Hell overøses med Ros, forelæstes.

26de besøgte vi det Kollegium, hvor ved 12 Borde disputeres over philosophiske og theologiske Gjenstande m. v. [4] Derpaa besaa vi i Frue Kirke Longomontanus's, Rømers og andre store Mænds Gravmæler.

---

[1] Dette er dog neppe ganske correct, idet C. Bonnet i Genf synes optagen tidligere om end ikke længe før, jfr. forøvrigt C. Molbech, D. kgl. Dan. Vidensk. Selsk.s Hist.

[2] Andreas Porsanger, f. 1735 † 1780, se Erlandsen, Geistl. i Tromsø Stift S. 34 f.

[3] Den svenske Astronom Peter Wilhelm W., f. 1717 † 1783.

[4] D. e. Communitetet, se Hofmans Fundatser I S. 25.

3die April fik vi et Brev fra Lalande[1], hvori han helt uforskammet klager over Langsomheden af Meddelelsen til Paris om Observationen og tilføier haanlige Trudsler.

19de førte Admiral Kaas[2] os paa en skjøn og paa det prægtigste udstaferet Baad til Admiralskibet. Grev Reventlow viste os dets Indretning. — — Under den glimrende Diner, ved hvilken 18 Personer eller flere spiste paa Sølv, fortalte Admiralen om de Lidelser, som han havde udstaaet i Marokkansk Fangenskab, om den nuværende Keiser af Marokkos Grusomheder, hvilke Undersaatterne kun taalte af den Grund, at de ei vidste, om ikke Eftermanden kunde blive endnu værre. Kl. 6 vendte vi tilbage med Admiralen. De Fartøier, som mødte os, standsede sin Roning af Respekt for Admiralen. Det hedte, at Krigsskibene vare bestemte til Algier, men dette var kun et Paaskud.

26de besøgte vi med Horrebow „den gamle Havn". 4de Mai besøgte vi Øen Hveen, hvor vi endnu saa nogle Spor af Tychos Bygninger.[3] Øen tilhører Sverige og beboes af 21 Bønder.

Den 5te besaa vi det af Christian IV. midt i Vandet opførte Slot Frederiksborg. Af den rigt smykkede Kirke havde de Svenske bortført 12 Apostle af Sølv, men Skibet var sunket.[4]

10de havde vi endnu en Audients hos Kongen; han talte længe og naadig med os og overrakte Hell et Etui

---

[1] Den bekjendte franske Astronom.

[2] Vistnok Frederik Christian Kaas, f. 1726 † 1803, se Garde, Efterretn. om d. danske og norske Sømagt IV S. 658 f., Pers. Tidsskr. 1 R. V S. 282.

[3] Uranienborg, jfr. J. L. Heibergs Saml. Skr. (i Prosa) IX. S. 147—274 (med Tegninger).

[4] Jfr. Danske Atlas II S. 304.

med de Ord: „Jeg vil give Dem noget for Deres Møie, tag her mit Portræt.“ Ogsaa mig gav han et lignende Etui.

17de toge vi Afsked med Ministeren Bernstorff, der havde vist os Godhed den hele Tid. Vi anbefalede ham vore Troesfæller.

19de spiste vi hos Grev Thott. Henimod Enden af Maaltidet bleve to Triumfbuer forestillede; under enhver af dem stod en mod Solen rettet Kikkert og et Hus til Tegn paa, at Astronomien vendte triumferende tilbage.

Den 22de reiste vi, ledsaget af adskillige Venner et langt Stykke, fra Kjøbenhavn. Dagen efter saa vi den kongelige Begravelse i Roskilde. 23de kom vi til Lethraborg, Grev Holsteins Slot, hvor vi saa et skjønt Bibliothek og en endnu ikke fuldendt Have, i hvilken skal anbringes Statuer af dansk-norske Konger. — — — — I Göttingen fandt vi en ikke stor, rolig By med ret gode Huse. Her skulle omtrent 500 unge Mennesker studere. — — 12te August 1770 kom vi til Wien. *Te Deum laudamus.*

HANS HAUGES FÆNGSLING.

AF

D. THRAP.

Det har længe været antaget, at det var de forfærdelige Misgjerninger i Holtaalen og Lexvigen, der var den egentlige Foranledning til Hans Hauges Fængsling. Det er fra Stenersen [1], dette nærmest maa være kommet, og efter hans Fremstilling er det klart nok hos ham blot en Formodning. Sikkert er det, at Beretningerne om disse Misgjerninger, der fandt Sted i Holtaalen 1801 og i Lexvigen 5te Januar 1802 [2], og i Septbr. 1803 blev forelagte den danske Almenhed af Presten E. Hagerup, gjorde Hauges Navn og Virken bekjendt i Danmark. Hagerup er ingen paalidelig Forfatter, men da han meddeler Dommen in extenso over Deltagerne og Medviderne i Barnemordet i Lexvigen, maatte man fæste Lid dertil. Den sidste Forbrydelse var foregaaet i en Kreds af Hauges Venner, og det kunde synes rimeligt nok, om man — efter den Opfatning, man i vore Dage let kan have af hine Tiders Retstilstande, — gjorde Ophavsmanden til den hele Bevægelse ansvarlig eller sikrede sig ham ved at holde ham i Forvaring.

Denne Antagelse blev kuldkastet ved A. Chr. Bangs Fremstilling af Hauges Liv og Virksomhed 1874. Bang

---

[1] S. J. Stenersen: H. N. Hauges Liv og Virksomhed. Kbh. 1827 37 ff.

[2] Bang: H. N. Hauge. 297 ff.

mente — som det efter Tidsfølgen synes med fuld Ret —, at det var Biskop Peder Hansens Indberetning af 24de April 1804 om den Forvirring m. m., som ved Hauge var bevirket i Menighederne, og de Hindringer, han og hans Folk lagde iveien for Oprettelsen af Læseselskaber o. s. v., der havde foranlediget Hauges Fængsling. Dr. Bangs Opdagelse af Biskop Hansens Indberetning og de heraf dragne Slutninger maatte forekomme os slaaende, og der tør for Tiden neppe være nogen med Kyndighed i disse Sager, der drager dem i Tvivl. Man kunde ellers have god Grund til at blive mistænksom, naar man kjender til, at Hans Hauge, der ansaa sig forfulgt ene og alene paa Grund af Overtrædelse af Forordningen af 1741, fortæller[1], at der i Kristiansands Stift „aldeles ingen Forfølgelse var". Det synes efter Bangs Fremstilling klart nok, at det er Kirken, der gjennem en af sine Biskoper i rationalistisk Aand har foranlediget Statsmagten til paa sin Maade at hæmme en aandelig Bevægelse i Menigheden, hvis Formaal ene var Vækkelsen af kristeligt Liv.

Man kan ikke undgaa Indtrykket af, at det er et sørgeligt Mindesmærke, der her er reist over den norske Kirke i vore Bedstefædres Dage, og vi, som sidder inde med Vidnesbyrd om Kristenlivets Magt i de høiere Samfundsklasser netop fra denne Tid, har havt vanskeligt ved at tilegne os en saadan Tanke. Vi tør ikke her optage den gamle Strid om Rationalismens Magt inden det norske Presteskab 1796—1804 og skal heller ikke anstille nogen fornyet Undersøgelse om, hvorvidt det er denne, der er det overvældende Element i Modstanden mod Hauge og den ved ham vakte Bevægelse, men det tør vel sættes som en Kjendsgjerning, at Rationalisterne ikke var i Pluralitet i den norske Geistlighed paa denne Tid.

---

[1] H. Hauge: Udtog af Kirkehistorien. Chr.a 1822. S. 248.

Man skulde kunne slutte, at Rationalismen maa have havt en meget stor Magt, naar det virkelig forholdt sig saa, at en Indberetning fra en af Norges rationalistiske Biskoper var nok til at bringe Regjeringen i Vaaben mod Hauge, — uden at den ikke rationalistiske Biskop J. N. Brun havde sagt et Ord eller faaet Anledning til at erklære sig. Akershus Bispestol var vakant. Saavidt man kjender til Kancelliets Forhold i den Tid, har det ikke manglet paa Nøiagtighed i Forretningsførelsen og heller ikke paa Forsigtighed overfor den enkelte Person. Der er vel sagtens Eksempler paa Nepotisme, maaske ogsaa paa uretfærdige Embedsbesættelser, men neppe paa voldsom og overilet Fremgangsmaade. Især var man forsigtig overfor norske Bønder, og denne Forsigtighed tiltog, alt som det nærmede sig til Tiden, da det gamle Baand mellem Rigerne maatte løses.

Det vilde da ogsaa være paafaldende, om man — trods alt, hvad der blev skrevet i Fallesens Maanedskrift og paa Biskop Hansens Kontor — i Kancelliet skulde skride voldelig ind overfor Bønder i Norge, naar de overtraadte Forordningen af 13de Januar 1741 i den Hensigt at vække Syndere og fremme kristeligt Liv i Menighederne[1], medens man lod de stærke Jyder, der gjorde akkurat det samme, gaa i Fred. Naar Regjeringen satte Hans Hauge i Fængsel, medens den lod Peder Larsen gaa fri, kunde dette ikke være andet end den mest skrigende Uretfærdighed, hvis der handledes om at skride kuende eller knusende ind mod det nyvakte Kristenliv i Menighederne under Navn af Mystikisme, Forvirring, Forledelse til Grublen og Fortvivlelse og hvad andet man kaldte det. Det er neppe for meget at sige, at en saadan Uretfærdighed vilde være meningsløs, om

[1] H. Hauge: Udtog af Kirkehistorien. Chr.a 1822. S. 243.

den ikke havde været en Umulighed hos de hæderlige Mænd, der sad i Kancelliet.

Hans Hauge var et Skud af Pietismen, og hans Standpunkt var det pietistiske. Det ligger derfor i Sagens Natur, at han maatte optræde mod Presterne. Pietismen er en Reaktion mod det stillestaaende i Kirken. Den vil have Liv og Bevægelighed, kommer derfor ofte nok til at optræde mod Stilheden, hvor den vil ramme det stillestaaende. Det er et Fænomen, som gjentager sig bestandig i dens Høvdinger. Det var saa med Thomas v. Westen og Eiler Hagerup i det 18de Aarhundredes 1ste Halvdel, saa med Hans Hauge i dets Slutning, saa med Lammers i vor Tid, og her kunde nævnes flere. Det er i alle Fald menneskeligt, naar Presterne optræder igjen mod pietistiske Angribere. Ingen har Lyst til at lade sig slaa. Det vilde være det urimeligste af alt herfra at slutte til et Fiendskab mod den i Pietisten fremtrædende kristelige Sands og Iver. Er man bleven vant til Stilheden — eller maaske til det stillestaaende —, vil man let faa Mistanke til Bevægelsen, frygte Forvirring i Menigheden, og herfra kommer man da let til at gaa paa Jagt efter Bevægelsens svage Sider og kaste sig over disse. Det er ikke Vidnesbyrd om rationalistisk Kristendomsfiendskab, naar Prester ikke anerkjender — eller endog ikke forstaar — en pietistisk Bevægelse. Lammers havde mange Modstandere, men der fandtes blandt dem ikke en eneste Rationalist. Derimod har vi paa vor Vei truffet en gammel, hjertelig troende Prest, der var aldeles udenfor Forstaaelsen af den ved ham vakte Bevægelse. Det er klart nok, at denne Strid mellem Prester og Lægprædikanter maatte være vel kjendt i Kancelliet, men det tør ansees for sikkert, at dette har ladet Striden gaa sin Gang uden at tænke paa nogen

Kuelse af det religiøse Liv i den Form, hvori det ytrede sig hos den ene af Parterne. Der findes i alle Fald i Kancelliets Protokoller, der er gjennemsøgte[1] fra 1802 til 1804, ikke Antydning til noget saadant. Presterne var jo Part i Sagen og Gjenstand for haard Kritik, og det ligger da nær at tænke sig, at det var dem om at gjøre at kue det ny vaagnede Liv i Menighederne, saaledes som det stillede sig for deres Betragtning. Vi nærer dog ogsaa her en Smule Tvivl. Det faar staa hen med Rationalisterne, men ved Siden af den staar en Skare af gamle fromme Mænd, der var Fædre for sine Menigheder. Der maa søges efter andre Grunde end Modstand mod den kristelige Livs-Rørelse, naar man vil komme til Klarhed over deres Forhold til Hauge og se Tingene, som de virkelig har været.

Det var et skjæbnesvangert Skridt, Hans Hauge tog, da han Sommeren 1801 blev Kjøbmand i Bergen. Det være langt fra os at dadle ham for det. Tvertimod: hans Motiver synes at have været rene og hans Formaal Guds Riges Fremme efter det Syn, han havde paa Tingen. Han kom lige fra Forvirringen blandt Vennerne paa Hedemarken, hvor man var begyndt med at forlade sit jordiske Arbeide for at gaa ud og forkynde Omvendelse. Han gik fra Hedemarken til Hallingdal, hvor man havde faaet det med apokalyptiske Drømmerier. Han maa have havt et levende Indtryk af de Farer, der truede hans Venner, og naar han tænkte sig, at den udelukkende Beskjæftigelse med det aandelige hos ham selv, det store Eksempel, kunde lede andre paa lignende Veie, der ikke var banede for dem, var det rimeligt nok, at han forsøgte at slaa ind paa en Vei, hvor han kunde lede dem baade som en god kristen og en nyttig Borger. Der

---

[1] Hr. Arkivar G. Kringelbach har vist mig denne Godhed.

er sikre Vidnesbyrd om, at noget som en Samfunds-Dannelse ved denne Tid har foresvævet ham. Det skulde visselig ikke være nogen Sekt, men en Sammenslutning af hans Venner til Guds Riges Fremme. I Erhvervelsen af Penge fandt han her et Middel til at gjøre dem uafhængige af Verden og knytte dem mere og mere til hverandre indbyrdes. At Tanken fra Hauges Side ikke indeholdt noget urigtigt, maa vist erkjendes, men han har neppe overskuet de mulige Farer ved Realisationen: at den timelige Vinding let kunde blive en Snare for mange, naar den strænge Tugt ikke længer lod sig holde, og at Samfundsdannelsen let kunde føre videre til Sektvæsen. Han tør have havt Øie for disse Ting, men neppe overskuet dem i deres Konsekvenser. Han var en kraftig Mand, der fattede raske Beslutninger og uden Betænkning satte dem iverk.

Der var imidlertid andre Ting, han sikkerlig har glemt. Det maatte for Verden se ud, som han vilde tjene Penge. Anderledes kunde Handelsvirksomhed i Bergen paa den Tid ikke opfattes. Men det var ikke nok hermed. Ogsaa hos Kirkens Mænd maatte han vække Mistanke om egennyttige Hensigter. De, som tidligere saa paa ham og hans Gjerning med Mistænksomhed, maatte faa denne forøget, og de, som hidtil havde været velvillig stemte imod ham, maatte nu faa sine Betænkeligheder ved hans Færd. Saaledes gik det — som bekjendt — med Biskop J. N. Brun. Fremfor alt maatte Auktoriteterne begynde at betragte den religiøse Bevægelse med andre Øine, da den nu for dem maatte staa som kombineret med Handelsforetagender. Hvorvidt Regjeringen har bemærket den — formentlig — store Forskjel, som nu var indtraadt mellem den norske og den jydske Bevægelse, tør vi ikke sige noget om. Kancelliets Proto-

koller meddeler intet herom i den første Tid af Hauges Handelsvirksomhed.

Vi faar huske paa, at man i hine Dage levede under et Formynder-Regimente, der er næsten uforstaaeligt for den nu levende Slægt. For os maa det se skrækkeligt ud med alle disse Privilegier og dette Laugsvæsen, der skarpt afgrændsede Næringsvirksomheden. Vi skal ikke indlade os paa nærmere Betragtninger af den ulykkelige Tilstand, hvorunder Folket levede, i Sammenligning med vor Tids hartad ubegrændsede Frihed, hvorunder Lykken møder op i Skikkelse af Socialisme og en almindelig Ængstelse for kommende Omvæltninger. Auktoriteterne passede nøie paa, at ingen overskred Grændserne for det Omraade, der var ham afstukket. Den Omhu, hvormed man vaagede over, at de enfoldige ikke blev bedragne, tager sig underlig ud i vor Tid, da enhver ved, at de enfoldige faar passe sig selv og vælge sine Formyndere, om de finder dem fornødne. Det var visselig en Brydningstid af overordentlig Rækkevidde, men man stod jo endnu midt i den. Revolutionens Ideer var ikke naaede op til vort Folk. Det levede ganske under det gamle Regimente — trods en og anden Skaaltale i Kristiania og Bergen —, og ethvert Brud paa den tilvante Orden stod for Landets tænkende Mænd som noget, der grændsede til Forbrydelse. Under disse Forhold laa det nær at tænke sig, at den religiøse Bevægelse maatte blive benyttet i egennyttige Formaals Tjeneste, naar dens Mænd, ja selve Hovedmanden, begyndte at drive Handel. Der er ikke Tvivl om, at man nu begyndte med skjærpet Aarvaagenhed at give Agt paa Hauges og hans Venners Færd. Naar Biskop Brun med sin anerkjendende Udtalelse om Haugianernes Forkyndelse og kristelige Forhold peger paa den formentlig eksisterende Samfundskasse

og de mange Penge, der gik gjennem Haugianernes Hænder, kan man være sikker paa, at han, der havde 4 Svigersønner blandt Bergens fremragende Handelsmænd, har søgt at skaffe sig Besked om det virkelige Forhold. Det lykkedes ham ikke, og han maatte holde sig til Formodninger, da Hauge og hans Venner med Frimureres Taushed har sørget for at holde Verden udenfor sine Pengeanliggender. Vi dadler dem ikke for det. Handelsmænd holder ikke af at indvie andre i sine Affærer, — allermindst naar de —' som Hauge og hans Venner — kjender til, at man betragter dem med Mistænksomhed og passer nøie paa dem. Her kunde den mindste Feil blive farlig. Hauge har sikkerlig været sig dette bevidst og med sine visselig rene Hensigter vogtet nøie paa sig og sine Folk, at kun det gode maatte ske i hans Kredse. Hauge var en Mand af praktisk Dygtighed og med et skarpt Blik, men han har neppe været fri for en vis Naivetet, der paa dette for ham fremmede Gebet — Handelen — lod ham blive mindre forsigtig overfor Tidens strænge Næringslovgivning. At Auktoriteterne under sin Vaagen over denne var i høj Grad nøieseende, tør vi heller ikke dadle. De var jo satte til at passe paa, at de enfoldige ikke blev bedragne, og Midlerne, de havde at bruge, var ligesom Straffebestemmelserne strænge. Men her spurgtes naturligvis kun om Kjendsgjerninger, og naar en Embedsmand istedenfor saadanne kom frem med individuelle Betragtninger og almindelige Beskyldninger, blev der intet Hensyn taget dertil.

Det kan derfor ikke forundre, naar vi ved Undersøgelse i Kancelliets Arkiv[1] finder, at Biskop Hansens Indberetning af 24de April 1804 med alle dens stærke Udtryk er lagt tilside, uden at noget i Anledning af den

[1] Anstillet af Hr. Arkivar Kringelbach.

er foretaget. Heller ikke kan man undres over, at Kancelliet, naar et Faktum blev indmeldt, der var en Krænkelse af Handelslovgivningen, og dette sattes i Forbindelse med den religiøse Virksomhed, — fandt Anledning til at tage alvorlig fat paa Ophavsmanden og gribe til Forholdsregler, der vistnok fik langt mere vidt rækkende Følger, end man fra Begyndelsen havde tænkt. Hans Hauge havde Sommeren 1803 udstrakt sin Reise nordover lige til Senjen og Tromsø, og navnlig i Malangen og Bardodalen havde han vundet adskillige Tilhængere. Disse — det maa vel antages at have været alle, skjønt kun 5 af dem optraadte som Vidner for Retten, da mange var bortreiste — havde med Hauge indgaaet en mundtlig Forening om, at de skulde sende ham alt, hvad de kunde skaffe sig af Fisk, Tran o. m., mod at han sendte dem, hvad de behøvede „til Livets nødtørftige Ophold“. En af dem havde dog forbeholdt sig ikke at sende alt, hvad han maatte have af Varer. Noget Regnskab blev der ikke holdt, da Hauge, om han blev noget skyldig, skulde „anvende det til Guds Ære, hans Navns Ophøielse og Menneskers Omvendelse“. Det første af de her omtalte Vidner, Ole Lassesen, udtalte videre, at „han ingen Penge havde leveret til en hellig Kasse, men bliver noget tilovers, skal det nedlægges i Samfundets Kasse“. Han udtalte videre, at en Bonde, Even Larsen, havde solgt sin Gaard i Rennebu for 700 Rdlr., „og disse Penge er leveret til Hauge for at nedlægges i Samfundskassen, som ogsaa kaldes „de Troendes Samfundskasse“. „Samme Even Larsen havde faaet nogle Kreaturer og Fødevarer, som Hauge havde skaffet ham dels selv, dels ved herværende „Samfundsbrødre“. Et andet Vidne, Ingebrigt Israelsen, stadfæstede dette om Even Larsens Gaardhandel og Salgssummens Anvendelse, hvorhos han

for sit eget Vedkommende tilføiede, at „skulde han lide Mangel i nogen Henseende, da har han Ret til at fordre af Selskabets Medlemmer al mulig Hjælp og Understøttelse fremfor nogen anden, der ikke hører til deres Selskab, og han maa modtage det som noget, der hører til Guds Ord og hans Befalinger“. Endnu 2 andre Vidner stadfæstede hvad der var sagt om Even Larsens Gaardhandel, og den ene, Peder Amundsen Sollien, havde gjort den samme Bestemmelse med sit mulige Tilgodehavende, som de andre.

Det var først ved Juletid 1803, at noget herhen hørende kom til Auktoriteternes Kundskab. Ved denne Tid havde Skipper Knut Hellestvet med Hauges Jagt „Anne Helene“ seilet nordefter med en Ladning, der bestod af Salt og Kornvarer, 6 Voger Hamp, 2 Voger Bladtobak og 2 Tønder Brændevin — alt for Hauges Regning. Underveis havde han afsat noget af Ladningen paa Gjeslingerne og der indtaget 18 Tdr. Byg. Nu havde han lagt sig ind i Dybvaagen i Senjen og handlet med forskjellige Mænd, hvorfor han 16de Decbr. 1803 blev anklaget af den throndhjemske Kjøbmand Wraamanns Faktor Carl Møller paa Kløven for ulovlig Handel. Der var udgaaet en skarp Skrivelse fra Rentekammeret 4de Febr. 1797 om, at ingen for Eftertiden var berettiget til at drive nogen Slags Handel med Almuen deroppe uden de, som dertil efter Ansøgning var forsynede med kongeligt Privilegium gjennem Kammeret, og at de, som handlede derimod, skulde tiltales af Fogden og straffes efter Anordningen. Dette synes jo overmaade strængt, men for det første maa vi huske paa, at saadanne Privilegier hørte Tiden til, dernæst at deres Indehavere ingenlunde blot havde Rettigheder, men var forpligtede — under Strafansvar — til altid at være forsynede med de Varer,

Almuen tiltrængte. De maatte være forberedte paa store Tab under misligt Fiske og havde Krav paa Beskyttelse, som ogsaa var dem tilstaaet, da det var paalagt Fogden uden videre at aktionere enhver, der gjorde Indgreb i deres Ret. Fogden, Jacob Thulin Thams, skred straks ind og skrev til Lensmanden, at det var ham skriftlig og mundtlig meldt, at Skipper Knut Hellestvet „ikke alene driver ulovlig Handel, men endog ved samme udøver et Bedragerie, da han forleder Folk af dette Fogderi at være sig følgagtig for sin egen Fordels Skyld, alt under en paatagen hellig Maske“. Lensmanden havde at paalægge Skipperen straks at forlade Fogderiet, og dersom han viste sig opsætsig, belægge hans Fartøi med Arrest. 5te Januar 1804 indfandt Lensmanden sig hos Knut Hellestvet og oplæste Fogdens Skrivelse. Han forlangte 24 Timers Betænkningstid. Da Lensmanden Dagen efter kom igjen, og Vinden var føielig, erklærede han, at han vilde reise om 8 Dage, da han maatte have Tid til at udruste sig og skaffe Mandskab til Lofotfisket. Han reserverede sig mod de fremsatte Beskyldninger, der i sin sidste Grund rammede hans Rheder, og skulde selv holde Vagt over sit Fartøj. Dette blev nu belagt med Arrest, og Skipperen stævnet til Gjæsteret 23de Januar 1804. Han erkjendte her, at han havde drevet Handel med Korn og Mel, men ikke med Tobak og Brændevin. Blandt Vidnerne fremstod nu en Mand, Reinhart Tollefsen Baardsfjorden, der oplyste, at han med Skipperen var saaledes forenet, at Hauge herefter skulde have alt, hvad han maatte fortjene, mod at han stedse skulde faa tilbage, hvad han behøver til Livets Ophold, hvilken Forening ogsaa var indgaaet med andre. Hvad Vidnet maatte faa tilgode hos Hauge, skulde denne anvende til Guds Ære,

hans Navns Ophøielse og Menneskers Omvendelse, hvilken Forening Vidnet havde indgaaet med Hauge selv Sommeren 1803. Sorenskriveren, Johannes Henrik Aas, spurgte nu Fogden, om han ansaa sig berettiget til at forlige Sagen, og da denne troede, at han saa kunde gjøre, indgik Knut Hellestvet paa Forlig, saaledes at han erlagde 200 Rdlr. til Kongens Kasse, 20 Rdlr. til Tromsø Fattigkasse og Sagens Omkostninger, mod at Fartøiet og den tiloversblevne Ladning stilledes til hans Disposition. Han maatte i alt erlægge 313 Rdlr. 10 Skill.

Sagen blev af Fogden sendt Finmarkens Amtmand, Martin Andreas Unmach, der tidligere — Vaaren 1800 — som Foged paa Vos havde optaget Forhør over de derværende Haugianere paa Grund af deres Forhold til Konventikelplakaten. Amtmanden sendte 14de Marts 1804 det hele til Rentekammeret med Bemærkning, at Hauge „under Hellligheds Maske fravender endel af Almuen deres Fortjeneste og betjener sig af deres Enfoldighed til at berige sig“. Rentekammeret fandt, at Fogdens Forhold ikke var rigtigt, da han havde ladet Skipperen slippe med Mulkt, uagtet hans Fartøj og Ladning var forbrudt, men da Værdien deraf nu ikke kunde bestemmes, fandtes det ikke fornødent at gjøre videre ved Sagen i dette Stykke. Da imidlertid Indberetningen lød paa, at Hauge under Hellligheds Maske fravendte Almuen dens Fortjeneste o. s. v., blev den under 23de Juni 1804 sendt Kancelliet, der betragtede Sagen som meget alvorlig. Allerede 5 Dage efter blev den tagen under Behandling, og 30te Juni udgik Ordre til Amtmanden om at lade optage nyt Forhør for at skaffe nøiere Oplysning om „Hauges hele Forhold i den omhandlede Sag, især med Hensyn til, at han skulde have forledet en Del af Almuen til at arbeide for ham og til-

sende ham den halve Fortjeneste[1] for at nedlægges i en af ham oprettet saakaldet hellig Kasse, for siden af bemeldte Hauge at anvendes til Menneskenes Omvendelse m. v." Da det ved Gjæsteretssagen var kommet frem, at der var flere Bønder, der havde stillet sig i samme Forhold til Hauge som Reinhart Tollefsen, paalagdes Amtmanden, naar flere Vidnesbyrd — idetmindste et — var tilkomne, at sende Udskrift af Forhøret til Bergens Stiftamtmand, der samme Dag — 30te Juni 1804 — fik Paalæg om „uopholdelig at lade Hans Hauge arrestere og tiltale paa Justitiens Vegne, saasnart han modtog Amtmandens Indberetning og fandt Factum tilstrækkelig oplyst". Samme Dag udgik — som bekjendt[2] — Kancelliets Skrivelse til samtlige Bisper og Amtmænd i Norge om at skaffe nærmere Oplysninger om Hauge og hans Forhold, — en Skrivelse, hvori Biskop Hansens Ytringer om, at H. „sætter sine Tilhængere i Kontribution" og „søger at vække Mistillid mod Statens første Auktoriteter og Lærerstanden", er medoptagne. I Skrivelsen paalægges det Vedkommende at „gjøre Forslag til den hensigtsmæssigste Maade, hvorpaa det onde kan hemmes".

Hauge forlod Bergen for sidste Gang i Begyndelsen af Juli 1804. Stiftamtmanden kan da neppe have havt Kancelliets Ordre, da han vel sagtens ellers maatte have forlangt Hauges Tilstedeblivelse, indtil det befalede Forhør var optaget og indsendt. At Hauge har kjendt til Knut Hellestvets lovstridige Forhold med dets Følger, da der var hengaaet et halvt Aar, siden Sagen blev forhandlet, er vel ligesaa sikkert, som at

---

[1] Kancelliets Udtryk er mindre nøiagtigt. Det var det mulige Overskud til den sælgende Bondes Fordel, der skulde anvendes paa denne Maade.

[2] A. C. Bang: H. N. Hauge. 1. Udg. S. 424.

han herved er bragt til alvorlige Tanker om de ulovlige Handelsforbindelser, han selv for et Aar siden havde sluttet deroppe, men han nævner intet herom i sin Levnetsbeskrivelse, hvor han ellers har meget at fortælle om sit Ophold i Senjen. Vi skal ikke opholde os videre ved det mindre heldige i denne Fortielse.

Han seilede til Kristiansand, hvor Kancelliets almindelige Ordre af 30te Juni 1804 blev ham bekjendt. I August seilede han over til Jylland og blev nu et Par Maaneder i Danmark. I Kjøbenhavn søgte han ikke Kancelliet for at afgive Forklaring om sin Færd, hvilket havde været hans Tanke. At han anede Fare for sin personlige Frihed fremgaar af en liden Avisartikel fra hans Haand, skreven i Jylland 23de August og indført i Kristiansands Adresseavis No. 39 for 1804. Han drog hjem til Norge for her bedre at kunne sørge for sit Forsvar i Tilfælde af Sagsanlæg. Over Fredrikshald og Tune drog han op til Eker, hvor han 24de Oktbr. 1804 blev arresteret af Lensmanden efter Foged Johan Colletts Ordre. Fogden hørte ikke til dem, som var stemte for strænge Forholdsregler, men mente i sin Erklæring af 7de August 1804, at „Følgerne af Religionssværmeriet langt fra var saa farlige, som ved første Øiekast antages“. Det var kun en af de almindelige Anholdelser, foranlediget ved, at en Bonde havde udtalt Frygt for, at hans Datter skulde forlade ham for at følge med Hauge. Der var imidlertid kommet en ny Anmeldelse til Kancelliet, der ved den foranledigedes til at handle hurtig. Byfoged Lahn i Kristiansand havde fundet sig beføiet til at gjøre Forbud i Henhold til Forordningen af 27de Septbr. 1799 mod Hauges Bog „De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke“ paa Grund af de heri indeholdte fornærmelige Udtalelser mod den geistlige Stand. Præsident Hammer

indsendte Sagen til Kancelliet, der behandlede den d. 25de Oktbr. 1804 og allerede 2 Dage efter udstedte et Cirkulære til de norske Overøvrigheder om at eftersøge og arrestere Hauge, hvor han fandtes. Amtmanden i Buskerud kjendte til, at han allerede var anholdt af andre Grunde, og beordrede straks — 6te Marts — Lensmanden til at bevogte ham. Det Forhør, som imidlertid var holdt over Hauge 1ste Novbr., er udenfor al Forbindelse med, hvad der var foregaaet i Kancelliet. Naar Sorenskriver Stockfleth her spurgte, om han vilde forbinde sig til at ophøre med sine Opbyggelsestaler, er dette noget, der staar for hans egen Regning, og naar Hauge ikke vilde gaa ind derpaa, skede det i Henhold til hans Betragtning af Forordningen af 13de Jan. 1841 som en sovende Lov, — en Betragtning, hvori han 1800 havde faaet Medhold af Biskop Brun. Med hans Anholdelse efter Regjeringens Ordre har dette Spørgsmaal intet at bestille. Assessor Hielm er her ikke rigtig underrettet, naar han[1] sætter denne Negtelse som Grund til, at man var nødt til at fængsle ham.

Det fremgaar af de Dokumenter, der her foreligger, at Regjeringen skred ind mod Hauge 1) paa Grund af ulovlig Handel, han dels selv, dels ved en af sine Folk havde drevet, — 2) paa Grund af en ved retslig afhørte Vidners Prov fremkaldt Mistanke om, at enfoldige Mennesker fralokkedes Penge til virkelige eller foregivne religiøse Øiemed og det paa en Maade, der kunde gjøre en Undersøgelse nødvendig, — 3) paa Grund af Overtrædelse af Trykkefrihedsforordningen af 27de Septbr. 1799. — Det er en klar Sag, at Hauges Forhold siden Juni 1804

[1] P. A. Munchs Maanedsskrift. IV. S. 372.

har været Gjenstand for Kancelliets alvorlige Overveielse, og at de mangfoldige indkomne Erklæringer har givet det meget at tænke paa. Da der saa i Oktober kom en Anmeldelse om en ny Overtrædelse, har det grebet Leiligheden til at faa en Ende paa Tingen ved øieblikkelig at sætte Hauge fast. Det var vægtige Stemmer, Regjeringen her havde at lytte til. Biskop Bugge erklærede Hauge for „en Skjelm, der burde behandles som en Skjelm“, Amtmand Vibe tilraadede i forsigtige Udtryk at bringe ham i Forvaring i al Stilhed. Han var en gammel Militær og har vel tænkt paa Lofthus og Fremgangsmaaden med ham. Selv Biskop Brun fandt, at hans og hans Venners „merkantilske Entrepriser“ nok kunde give Anledning til en Undersøgelse. Erklæringerne er behandlede af A. C. Bang, efter hvis Fremstilling det ikke ser godt ud — navnlig for Presterne. Vi har af den store Mangfoldighed læst Erklæringer fra 29 Prester i Kristiansands Stift, 16 i Bergens Stift og 8 i Kristiania Stift, derhos fra 7 Amtmænd og 14 Fogder. Af disse havde 14 Prester ikke havt Besøg af Hauge eller hans Venner i sine Menigheder. Af de borgerlige Auktoriteter er der flere, som roser Haugianerne meget, flere, som raader til at fare lempelig med dem — deriblandt daværende Foged, senere Statsraad Jonas Collett —, men de fleste ansaa strænge Forholdsregler paakrævede, og enkelte bruger haarde Udtryk. Af Presterne har de, der ikke kjendte til Bevægelsen i sine Menigheder, gjerne slaaet sig fra Forslaget til Forholdsregler imod den. Enkelte gaar dog ogsaa her den almindelige Vei og foreslaar paa Grund af hvad de har hørt om Hauge og hans Venner strænge Forholdsregler. Det maa i det hele siges at være gjennemgaaende hos Presterne, at de foreslog strænge Midler, naar de overhovedet gjorde Forslag. Dette er Tilfældet

ikke blot med dem, der kjendes som Rationalister, men ogsaa med rettroende Mænd og endog en af de faa endnu levende gamle Pontoppidanere, Sogneprest Wilhelm Falck paa Nøtterø. Naar man har tænkt sig, at disse Mænd var drevne af en jødisk farisæisk Nidkjærhed — eller for Rationalisternes Vedkommende af en hedensk —, har man visselig taget feil og dømt hin Tids Mænd ud fra vor Tids Standpunkt. Man har ikke taget i Betragtning, at den Tids Prester havde en meget stærk Følelse af sin Stilling som Kongens Embedsmænd. Traditionen er stærkt imod den Opfatning, at denne Stilling skulde have forledet dem til Hovmod og Herskesyge, om der end ogsaa findes Eksempler herpaa, — men de følte sig alle som en drevne til at holde Auktoriteten oppe og til at være paa sin Post, hvor denne blev angreben. Der har sikkerlig været dem, der nedsunkne i død Orthodoksi var Modstandere af Livsbevægelsen, og dem, der — selv levende — stred mod det pietistiske Element deri, men naar de her paa Regjeringens Opfordring gav sine Raad i den Retning, at den verdslige Arm skulde paakaldes, har det vel neppe været for at kue det aandelige Liv i sine Menigheder, men fordi de havde en Fornemmelse af noget, der lignede Opsætsighed, og Revolutionen, de havde gjennemlevet, havde vel yderligere staalsat dem mod alt saadant. Den mægtige hernhuttiske Bevægelse paa Listerlandet i 1790-Aarene vakte intet Had eller Fiendskab hos Presterne deromkring, hvor dog visselig adskillige har mærket dens Virkninger i sine Menigheder. Den blev ledet af Menighedens Prest, og intet kunde her lede Tankerne hen paa nogen Opsætsighed. Det kan være trist at tænke paa, at Kirkens Mænd paa saa mange Steder ikke kunde hæve sig til Biskop Bruns Standpunkt, men at de gjentagende greb til det Middel at lade Hauge arrestere som Løs-

gjænger, — trist ogsaa at læse deres haarde Domme om Hauge og hans Venner, men vi bæver tilbage for Tanken om, at Kristendoms- eller endog Kristus-Fiendskab har været det ledende Motiv for deres Handlemaade.

Ved denne Fremstilling af den virkelige Foranledning til Hans Hauges Arrest kunde det ligge nær at drage ufordelagtige Slutninger til hans Karakter. Den staar for vor Tids Menighed i det klareste Lys, og man faar ved den Afstand, hvori han staar, den haarde Behandling, han kom til at lide under Sagens langsomme Gang, og maaske fremfor alt ved den Fremgang, hans Aandsbeslægtede i Menigheden har vundet i senere Tider, let Øje paa Martyriet og Forfølgelsen. Det har vel ogsaa havt sin Sammenhæng med senere Tiders kirkelige og politiske Syn, naar man ved Hauges Fængsling blot har set den for sin levende Kristendom og nidkjære Virken forfulgte Uskyldighed, hvis Mishandling kastede mørke Skygger over Regjering og Embedsmænd. I Historien spørges imidlertid efter Sandhed og Retfærdighed, ikke efter Sympathier eller Antipathier. Maa man efter hvad der foreligger blive klar over den Ting, at Hauge ikke var uden Skyld i, at man greb til haarde Forholdsregler imod ham, saa bliver Mandens Gjerning og dens Betydning ikke mindre af den Grund. Vi tør dog raade til nogen Forsigtighed under Betragtningen af hvad her synes at ligge klart for Dagen. Ved Vidner for Retten er det oplyst, at der var en „Samfundskasse“, hvori Finmarkens Bønder havde givet Hauge Fuldmagt til at nedlægge hvad de fik tilovers af sin Handelsforretning med ham. Vi har selv hørt af Amund Helland [1], at der vir-

[1] Bang: H. N. Hauge. S. 345. D. Thrap: Bidrag til d. norske Kirkes Hist. i 19de Aarh. II. S. 11. 21. 24. 76. Samme: Knud Spødervold og de stærktroende. S. 32.

kelig var en saadan Kasse, hvortil han havde bidraget 5 Rdlr. Det er bekjendt, at Hauge under Forhøret benegtede dens Tilværelse. Ved Forhøret røbede Hauge en ganske paafaldende geografisk Uvidenhed, naar han skulde gjøre Rede for, hvilke Prestegjæld han havde besøgt, men det vilde stride mod alt, hvad vi kjender til ham, om vi skulde tro, at han har fornegtet Sandheden for Retten. Bønderne i Malangen og Bardodalen havde Hauge aabenbart givet den Formel, at Overskuddet ved Handelen skulde anvendes „til Guds Ære, hans Navns Ophøielse og Menneskers Omvendelse“. Saa svarede den ene i Forhøret i Januar 1804, og saa svarede de øvrige i December samme Aar. At en Samfundskasse kan have været nævnt i Hauges Forhandlinger med dem er ligesaa rimeligt, som at de selv har tænkt sig noget saadant. Den har sikkert været paatænkt uden at komme istand. Paa Hellands Meddelelse kan vi heller ikke lægge nogen synderlig Vegt. Han kan som 17-aarig Gut af sin Hyre have givet sine 5 Rdlr. til Hauge og faaet Valuta tilbage paa en Maade, han i sin høie Alderdom ikke kunde gjøre sig Rede for. Underligt er det ellers, at hans Ord faldt: „der var noget ved det Fællesskab, som jeg ikke likte.“ Nærmere vilde han ikke udtale sig herom.

Paafaldende er det, at Hauge i sin Levnetsbeskrivelse ikke omtaler de Begivenheder fra hans eneste Ophold i Finmarkens Amt, der blev saa skjæbnesvangre for ham. At netop disse gav Anledning til hans Fængsling, har han vel neppe vidst. Han forlod Bergen ved den Tid, Stiftamtmanden havde modtaget Arrest-Ordre over ham, og Reisen er rimeligvis tiltraadt, før den danske Post ankom. Det fortælles, at han ved denne Tid

var i en trykket Stemning bl. a. for sine Handelsforhold [1]. Bekjendt er det, at han havde indladt sig paa Kjøbet af Briggen „Christiane Margrethe", som tænktes solgt i Drammen, men Salget gik ikke, og Tollef Bache maatte lægge over 4000 Rdlr. ud. Det ligner ikke Hauge med hans unegtelige Freidighed at tage sig nær af en saadan Pengeaffære, som han trygt kunde lægge i Herrens Haand, naar den var ærlig. Derimod kan vi nok tænke os, at en saadan Begivenhed som denne, at en af hans Skippere maa erlægge 313 Rdlr. i Mulkt for vitterlig ulovlig Handel paa Hauges Vegne, kunde fylde hans Sjæl med Bekymring og minde ham om, at han ogsaa selv paa denne Vei var kommen i Strid med Loven. At Hauge skulde have indladt sig i Handel, som han vidste var ulovlig, vil vi nødig antage, men efter Forhøret ser det underligt ud. Et Vidne svarer, at han har kjøbt Varer paa Hauges Handelssted Løvøen hos hans Faktor, og efter dette skulde man jo tro, at Hauge maatte kjende de privilegerede Handelsmænds Rettigheder, der krænkedes af ham selv og hans Skipper. Med Løvøen har det sig imidlertid saaledes, at Hauge under sit Ophold her 1803 havde set Stedet, fundet det bekvemt og skrevet til Kristiania derom, hvorpaa en af hans Venner, som han kalder C. B., reiste op og kjøbte Stedet [2]. At det ikke hørte til Sjeldenhederne, at Handelsmændenes Privilegier krænkedes af tilreisende Skippere i Fjordene heroppe, er af Forhøret sikkert nok. Der tør have hersket en mindre stræng Opfatning af disse Forhold, der atter fremkaldte Rentekamrets skarpe Advarsler. Naar Hauge blev delagtig i denne ulovlige Handel, tør det have sin Grund i, at han var naiv i disse Forhold, — maaske ogsaa i, at hans

[1] Bang: H. N. Hauge. S. 349.
[2] Hauges Levnet og Reiser. S. 45.

Handelsvirksomhed næsten den hele Tid, han var Kjøbmand, blev dreven af andre. Selv var han jo næsten bestandig paa Reiser. Imidlertid optræder han jo selv i Sommeren 1803 indledende Handelsforbindelser med Bønderne i Bardo og Malangen, hvor han maatte vide, at han ikke stod paa lovlig Grund. Maaske har han havt den samme Betragtning af Handelsmændenes Privilegium i Finmarken som af Forordningen af 13de Januar 1741.

Naar Hauge taler om sin Fængsling[1], staar det for ham som en given Sag, at den var grundet i hans Overtrædelse af Forordningen af 13de Januar 1741. Han kan ikke have kjendt til, hvad der gik forud for hans Anholdelse, og da han blev dømt for Overtrædelse af denne Forordning, har han vel sluttet, at han ogsaa derfor blev fængslet. Der er for ham her ikke Spørgsmaal om Auktoriteternes Forhold, men kun om hans egen Gjerning og dens Betydning, og at han da kun har set sig som den, der forfulgtes for sin kristelige Gjerning, kan være rimeligt nok. At hans Beundrere i en senere Tid har havt det samme Syn er ikke mindre rimeligt, og — Manden er bleven staaende for den almindelige Betragtning som den uskyldig forfulgte, levende, ivrige Kristendomsforkynder, der af sin Regjering lønnedes med Fængsel og Dom for sine Velgjerninger. Det har længe været klart for mange, at han ikke kunde blive staaende i dette Lys, naar en nøiere Undersøgelse af hans Livsgjerning og de Tidsforhold, hvori han levede, kunde anstilles.

[1] Hauge: Udtog af Kirkehistorien. Chr.a 1822. S. 248—49.

NORSKE OLDKVAD OG SAGNKONGER,

Foredrag i „Filologisk Forening“ i Kristiania December 1892 [1],

AF

AXEL OLRIK.

Naar jeg først nu efterkommer den venlige Opfordring, der fra den filologiske Forenings Side rettedes til mig om at komme og holde et Foredrag under mit Studieophold her, — saa maa jeg nævne Grunden. Jeg havde Lyst at tale til dem om noget Norsk. Men det var mig ikke let at blive saadan hjemme i Landets særegne Kultur, dets Folketro, de enkelte Bygdeeiendommeligheder, at jeg kunde tale om det med Nordmænd som Tilhørere. Hvad jeg har at sige, maa de da betragte ikke som et modnet og sikkert Arbeide, men som en Slettebos første Forsøg paa Fjeldvandring.

Det Materiale, jeg vil arbeide med iaften, er tildels det samme, hvorpaa Keyser og Munch i sin Tid byggede deres Theori om Norges Befolkning. Deres Theori er svunden; og den Tid kommer ikke igjen, at man læser

[1] Efter Opfordring af en Mand, hvis Dom jeg sætter særdeles høit, har jeg nedskrevet mit Foredrag, hvis Indhold jeg ellers havde tænkt først senere at lade komme frem sammen med den fyldigere Begrundelse af mine Opfattelser. — For Afsnit II støtter Foredraget sig paa min Afhandling om Kilderne til Sakses Oldhistorie (Aarbøger f. n. Oldk. 1892 og særskilt) og paa min endnu uudgivne specielle Behandling af samme Emne; en kritisk Tekst af Braavallakvadets Navnerækker vil jeg give i Arkiv f. n. fil. X.

sig Norges Forhistorie til paa et islandsk Pergament: man maa paa Norges egen Jordbund tyde de mange Runer, hvormed fjerne Forfædre har sat sig Spor. Men ud fra andre Synspunkter — som tidlige Udslag af Folkets Digtning — kunde disse Skrifter vel vise sig at være værdifulde Kilder, om vi kan naa at klare os baade deres folkelige Udspring og deres literære Vækst.

I.

Den af de kjendte Kilder, her først skal omtales, er Kvadet Hyndluljóð. Vi skal betragte den Mængde Helteætter, som Frøja faar Jættekvinden Hyndla til at opregne for sin Yndling, den unge Ottar. Vi deler dem til kort Overblik i tre Grupper: 1) de hvis Slægtskabsforhold til Ottar udtrykkelig nævnes, 2) Halvdan den gamle og hans Sønneæt, og 3) de fra Oldkvad kjendte Helteætter (Volsunger, Skjoldunger osv.).

Ottars nære Slægtninge opregnes udførlig: „Du Ottar er Søn af Innstein; men Innstein af Alv den gamle, Alv af Ulv, Ulv af Sæfare, Sæfare af Svan den røde. Moder havde din Fader, smykkeprydet, hun hed Hledis gydje (Præstinde), Frode hed hendes Fader men Friund hendes Moder; den Æt regnedes blandt de ypperste Mænd.“ „Ketil hed en Ven af dem, Klyps Arving, var Morfader til din Moder; der var Frode før end Kaare, men af Hild var Halv Sønnen.“ „Nanna var nærmest der, Nokkves Datter; hendes Søn var Maag til din Fader; gammelt er det Frændskab; videre skal jeg opregne.“ „Isulv og Aasulv var Sønner af Olmod og af Skurhild, Skekkils Datter.“ — Ottar er altsaa Søn af Innstein, en af Heltene hos Sagnkongen Halv paa Hordeland; blandt hans Mødrenefrænder nævnes, foruden selve Kong Halv, en Helteæt med Navne som Kaare, Klyp og Olmod, der tilhører den berømte Hordekaareæt i 9de og 10de Aarh.

(Bugge i Arkiv f. nord. filol. I 306). Heraf maa sluttes, for de første at Kvadets Forfatter har tænkt sig Ottar levende paa Hordeland, og for det andet at Forfatteren baade har havt Kundskab til hordelandske Ætter og havt Interesse af at meddele den. Kvadets Hjemsted ligger det da afgjort nærmest at henlægge til selve Hordeland; men inden jeg behandler dette Spørgsmaal, vil jeg se at faa Klarhed over Kvadets øvrige Sagnstof.

Vanskeligheden er egentlig at vide, hvorledes vi skal opfatte Kong Halvdan den gamles Stilling som Helteætternes Stamfader. Vi har tre Kilder der nævner hans Ætmænd: 1) Hyndluljóð, 2) Slutningen af Hauksbóks Fortælling om Ragnarssønnerne, 3) Historien om Norges Bebyggelse (Hversu Noregr bygðisk). Inden jeg gaar ind paa Kritik af disse Kilder, skal jeg blot meddele Hyndluljóðs Efterretninger. „Aale var før, den stærkeste af Mænd; Halvdan end før, den høieste af Skjoldunger (Konger), navnkundige er de Folkekampe som den kjække holdt, hans Storværker naaede til Himlens Rande. Han sluttede sig til Eymund, den Ædling, og han vog Sigtryg med kolde Ægge, han ægted Almveig, den ædelige Kvinde; de fik sammen atten Sønner.“

„Derfra kommer Skjoldunger,
derfra Skilvinger,
derfra Odlinger,
derfra Ynglinger (læs: Ylvinger),
derfra holdbaaret,
derfra hersebaaret,
største Mandvalg
under Midgaard.“

„Hildegunn var hendes Moder, Datter af Svaava og af Søkonge; alt det er din Æt, Ottar heimske; det gjælder at vide dette; vil du høre end mer? Dag ægted Tora Drengemoder, i den Æt fødtes de ypperste Kjæm-

per. Fradmar og Gyrd og begge Freker, Aam og Josurmar, og Alv den gamle.“

Vi vil nu fremdrage den anden Kilde, Fortællingen *Hversu Noregr bygðisk*. Her hedder det (Flateyjarbók I 24): „Kong Hring Raumesøn havde Hringarike og Valders; han ægtede en Datter af Vifil Sækonge, deres Søn var Halvdan den gamle“; han bloter ved Midtvintersblotet for at blive 300 Aar gammel, ligesom Kong Sne var bleven, men fik til Svar: at han skulde kun leve én Mandsalder; men i 300 Aar skulde der ikke være uden Konger og Jarler i hans Æt, og saalænge skulde der heller ingen Kvinde være i Ætten. Halvdan hærjer i Østerleding og fælder Kong Sigtryg i Tvekamp,. saa ægter han Alveig, Kong Eymunds Datter af Holmgaard, og faar med hende 18 Sønner: først ni, der ikke efterlader sig Afkom, nemlig Tengil, Gram, Gylve og andre Søkonger, saa andre ni der bliver Stamfædre for Helteætterne: Hildir, Nævil, Aude, Skelvir, Dag, osv. fra hvem der stammer Hildinger, Nivlunger, Odlinger, Skilvinger, Doglinger osv. Af disse kan særlig interessere os den Slægtrække der nedstammer fra Dag og Tora Drengemoder: Ole, Dag, Oleiv, Hring, Olav, Helge (den hvasse), Sigurd Hjort og endelig i niende Led hans Datter Ragnhild, der blev Moder til Harald Haarfager. Hele Halvdansstamtavlen slutter endelig med Ordene: „Nu er opregnet de Kvinder, der først kom i Halvdan den gamles Æt; men da den første Kvinde kom i Ætten, var der ledet 300 Vintre fra det Blot, som Halvdan blotede for Tid og Herredømme.“ — Skriftet om Norges Bebyggelse har øiensynlig lagt Hyndluljóð til Grund og stræbt at udfylde dens Rammer med Navne paa Halvdans atten Sønner og deres Ætlinger. Men ved Siden af Hyndluljóð og ved Siden af al den sammenstykkede Viden møder

vi i vort Skrift ogsaa en egen sammenhængende Kundskab til Kong Halvdan den gamle: det kjender ham som Sagnkonge paa Hringerike og kjender en hringeriksk Kongeæt, der gjennem Dag og Tora Drengemoder føres ned til Ragnhild, Harald Haarfagers Moder; og desuden faar vi et Ættesagn, Spaadommen om de tre Aarhundreder hvor der kun skal være mandlige Ætlinger af Halvdan. Dette er det eneste poetiske Træk i Halvdanoverleveringen, det eneste Baand der samler Stamtavlens Enkeltheder til en Helhed. Men — det os foreliggende Skrifts Stamtavler kan umulig holdes sammen af det; Sagnets trehundrede Aar lader sig ikke forene med Kvindeætlingernes Optræden i Heltesagnene: Signy og Alrun møder jo i fjerde Slægtled fra Halvdan, Gudrun i femte, Hjørdis og Brynhild i sjette. Men til 300 Aar skal vi have 8—9 Slægtled, og det findes kun hos en eneste: Sigurd Hjorts Datter Ragnhild paa Hringerike, der i niende Mandsled nedstammer fra Halvdan den gamle, i ottende fra Dag og Tora Drengemoder. Den eneste Kvinde foruden Ragnhild, paa hvem Aaremaalet passer, er Gyda paa Hordeland, Harald Haarfagers Dronning; hun stammer fra Halvdan i 10de Led; men Sagnet maa efter sit Indhold særlig gjælde den første Kvinde i Ætten efter de 300 Aars Udløb, altsaa Ragnhild.

Nu vender vi os til den anden Kilde, Hauksbóks Fortælling om Ragnarssønnerne. Dennes sidste Kapitel handler om Helge den hvasse, der reddede Sigurd Orm-i-øjes Mærke ud af Nederlaget, om hans Søn Sigurd Hjorts Bedrifter (med Henvisning til en egen Saga om ham) og om Sigurds Datter Ragnhild, hvorledes hun reddedes af og siden ægtede Halvdan Svarte, saa hun blev Moder til Harald Haarfager. Her opregnes Helge den hvasses Forfædre tilbage til Kong Hring „efter hvem

Hringerike har Navn", og Hrings Forældre Dag og Tora Drengemoder, fra hvis ni Sønner „Doglinge-Ætten" nedstammer. Alle de ældre Led i denne Stamtavle viser stærk Afvigelse fra vor forrige Kilde; men ét er fælles: fra Stamfaderen Dag og ned til Ragnhild er 8 Led. Navnerækken kan altsaa ændres, fordi der ikke knyttede sig udprægede Forestillinger til de enkelte Forfædre; men de tre Aarhundreder med Mandsætlinger indtil Ragnhilds Fødsel staar som Sagnets faste Træk. Og nu viser det sig ud af Hauksbók, at Mands-ætte-sagnet ikke er af vagt genealogisk Indhold, men spænder over et langt bestemtere Stof. Først og fremmest er det bundet i Sted: det tilhører den hringerikske Kongeæt. Dernæst har det et mere poetisk Indhold; det indrammer Fortællingen om Helge den hvasses og Sigurd Hjorts Bedrifter, og samtidig peger det dog hen paa, at disse Helte ikke er de ypperste Skud af Hringeriks-Ætten, men at en Kvinde er det som Moder til den Drot, der underlægger sig hele Norge. Halvdan-Ragnhild-Sagnet og de enkelte Smaafortællinger, det indrammer, udgjør da en Indledning til Harald Haarfagers Saga, saaledes som denne blev formet paa Hringerike eller i alt Fald med hringerikske Sagnforudsætninger.

Men hvad er Halvdan den gamle i Hyndluljóð? blot Sagnkonge paa Hringerike eller Stamfader til Alverdens Helteætter? Ja, her møder vi Verset: „Derfra kommer Skjoldunger, derfra Skilvinger osv."; det vidner aabent nok om de mange Helteætters Afstamning, men — det kan umulig tilhøre Kvadets oprindelige Tekst, saadan som det staar der: adskillende en Strofe om Halvdans Hustru og en om hendes Moder; med Rette har Udgiverne (S. Grundtvig o. fl.) dømt Verset som uægte; en senere Overlevering af Kvadet er det, der ved Omtalen

af Halvdans atten Sønner har indføiet en saadan Strofe som Svar paa det Spørgsmaal, der forekommer lidt tidligere i Kvadet: „Hvad er Skjoldunger, hvad er Skilvinger osv.“ — Hvad vi da beholder tilbage i Hyndluljóð, er en ret berømt Sagnkonge Halvdan, Fader til atten Sønner, hvoriblandt Dag, Stamfader til en vidt forgrenet Æt af Kjæmper, blandt hvilke der nævnes os en Del, som vi ikke kjende andenstedsfra, og bl. a. ogsaa til Hordelændingen Alv den gamle, Bedstefaderen til Ottar.

Efter Pladsen i Kvadet, nær sammen med Ottars hordelandske Frænder, maa Ætten have levet i Norge; der er da ingen Tvivl om, at Kvadet ligesom Prosaoverleveringerne mener den hringerikske Kongeæt, hvis Sidegrene da er spredte over det sydlige Norge.

Nu ser vi paa Hyndluljóðs Ættetal som en literær Helhed. Vi ser da den forskjellige Karakter i Ættetallets tre Grupper. 1) De berømte Helteætter udenfor Norge, som det uden nærmere Paavisning siges at Ottar er i Æt med; saa godt som alle Helte, der nævnes, er de fra episk Digtning velkjendte Skikkelser. 2) Halvdan-Dag-Ætten paa Hringerike; det nævnes, ved hvilken af sine Forfædre Ottar hører til denne Æt. Slægten kan ikke have været saa velkjendt i Forfatterens Kreds som de udenlandske (fra Poesien kjendte) eller som de hjemlige hordske Helte; thi rent imod sin Sædvane giver Forfatteren ikke Antydninger, men udvikler Grundtrækkene af Ættens Stamtræ, ja skildrer endogsaa Halvdans Levnetsløb. Ogsaa for os er dette Æmne lidet kjendt; hverken om Halvdans Livsløb eller om de her nævnte Ætmænd ved vi andet end hvad selve Kvadet indeholder. 3) Hordelændingerne, Ottars nærmeste Landsmænd, forudsætter han derimod som velkjendte; at minde om deres Bedrifter er overflødigt, at udvikle Ættens hele Sammen-

hæng ligesaa; det er kun Slægtskabsforholdet til Ottar, der maa gjøres Rede for, især de kvindelige Mellemled, som det jo altid er vanskeligt for Ættetællerne at holde Rede paa. Alt dette kan kortere udtrykkes saaledes: Forfatteren og hans Tilhørere er fortrolige med Hordelands Ætter, har mindre Kjendskab til de andre norske Kjæmper og kjender af fremmede de gjængse Sagnhelte; Forfatterens Kilder er 1) for udenlandske Helte den episke Digtning, 2) for norske Helte udenfor Hordeland en genealogisk Overlevering, der vel allerede har begyndt at omsætte sig i friere Sagnform: Halvdan den gamles Mandsætlinger, 3) hordelandske Ættetal, der for Kaareættens Vedkommende er helt uafhængig af poetisk Bearbeidelse, for Alv den gamles Æt har en større genealogisk Viden end Digtningen om Halvskjæmperne — det være sig Kvad eller Saga — har kunnet optage; — kort og godt: kun for Hordeætternes Vedkommende er Forfatterens Viden rent genealogisk, og alt dette passer kun paa, at Kvadet er digtet paa Hordeland.

Et andet Hjemsted for Hyndluljóð laa det ellers nær at søge paa Island. Kvadet foreligger jo i islandsk Opskrift; og i dets Stamtavler har man villet se en sen genealogiserende og katalogiserende Interesse udtrykt. Men det, man støtter denne Antagelse paa, modbeviser den netop. Vi finder mange Tilknytninger til historiske Personer fra Hordeland; men for de hordske Sagnhelte, der blev Stamfædre for Landnamsmænd, mangler Kvadet Interesse; og vi møder i Navnene ingen Gjenspeiling af deres islandske Ætlinger, saaledes som af de paa Hordeland boende. Som der ingen Interesse er for Islændingene, er der heller ingen Berøringspunkter med deres Tradition. De Forfattere, der i 12te Aarh. samlede alle islandske Slægters Ættetal og Frasagn til den store

Landnamsbog, er fremmede for alt hvad der interesserer Hyndluljóð. Men et endnu grellere Billed af Islændingenes Uforstaaelse gav den ikke meget yngre Forfatter, der indordnede Hyndluljóðs Heltenavne i sit Skrift om Norges Bebyggelse; han henlægger de hordelandske Herser, nogle til Østerdalen og andre — til det sydlige Frankrig!

Hvor nær det end ligger at tænke sig et Kvad som Hyndluljóð hjemmehørende paa en bestemt Egn af Norge, saa er denne Forestilling dog saa ny, saa uvant, den at Oldtidens Digtninger tager bestemt Plads paa den virkelige Jordbund. Vi maa dog gjøre os fortrolige med at have Fornkvadenes Optrin saa nær paa Livet, og vænne Øjet til fra det ny Stade at klare sig de nye Synslinjer. En saadan Synslinje aabner os gjennem Ottars Ætterækker et Indblik i hvorledes der om Halvskjæmperne gror en Kreds af Epigoner op, fordi Hordelands Storætter skal have Digtning om deres Forfædre; men den Side skal jeg ikke dvæle ved for denne Gang. En anden Synslinje viser os Hordelands Fjelde og de Vætter, der har til Huse der, som Baggrunden for vor Digters Værk. Kvadet maler os Frøja ridende sit natlige Ridt, sin *valsinni* — „Dødsfærden" — hen over Jorden og til Valhal, underveis kaldende Gygen ud af Stenen til at sadle sin Ulveganger og ride med i hendes Færd. Vi ser herigjennem det natlige Ridt, hvormed Overtroen befolker Dal og Haug. Jeg tænker hermed ikke saa meget paa den mest kjendte Form af Ridtet „Oskorei." Dette Navn tilhører den lidt sydligere rygske Folkestamme — lige fra Stavangerfjord indtil Telemarkens lavere Dalfører —; og den har sin særegne Skik: her rider Gudrun med Hestehalen — med Sigurd eller Sigmund ved sin Side — i Spidsen for Draugernes Tog, naar de kommer for ved

Slagsmaal og Ufred at hente nye Deltagere til det store Dødningetog. Men jeg tænker paa den Grundform, der er fælles for alle som hører til den hordske Folkegren: Jólareið, som den nævnes paa Hordeland, Hardanger, Voss og Hallingdal, Jólaskreið hos Sygninger og Valdreser. Det er Egnens Vætter, fra Fjeld og Haug, der farer Dalen igjennem; underveis tager de Deltagerne med fra deres Hjemsteder. Ridtet gaar værst i Julen, men ogsaa om Torsdagskvældene, især om Høsten; de henter ogsaa Mennesker, som de sætter op med at ride: de maa stjæle til dem af Gildekosten paa Gaardene; Ridehestene er de selsomste Dyr, snart Svin, snart Bukke. Føreren er oftest et gammelt Trold, Traand, med Næsen hængende ned til Sadelknappen; men i Hardanger — fra selve Hordeland kjender jeg ingen Optegnelser — er Reiens Fører en Kvinde, bærende Navnet Fruen, sjeldnere Fru Rei. Denne Betegnelse „Fruen“ er, naar den føres tilbage til den ældre Middelalders Sprogform, ligefrem „Frøja.“ Dette Folketroens natlige Ridt — Frøja ridende i Spidsen for et Tog af Tusser, Egnens Vætter, og hentende Mennesker med i Toget — er det da, Digteren har benyttet i sit Kvad. Men Hyndluljóð er ikke noget umiddelbart Udslag af denne Tro; Troldefølget har han tænkt sig mere i Baggrunden eller snarere ladet udenfor Betragtning; det er Frøja med en enkelt Jættekvinde og et enkelt Menneske, der føres frem. Hele Samtalen, hvor Asynjen faar Troldkvinden til at give Oplysning om den skjulte Fortidsviden, udspringer ikke af den folkelige Jólareið, men har mere literære Forbilleder; den hænger sammen med Digtninger, som Vǫluspá en skamma, Vǫluspá og Vegtamskviða.

II.

Vort Kjendskab til det mærkelige Braavallaslag skyldes først og fremmest et Kvad, digtet i Starkad den gamles Navn og os bevaret i tvende Udtog, hos Saxo Grammaticus og i det islandske Sǫgubrot. Om dette „olddanske“ Kvad er der skrevet adskilligt af lærde Folk; men det afgjørende Ord er talt af Gustav Storm (Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie 200—10): Kvadet er en meget udpræget norsk-patriotisk Omdigtning af et ældre Sagn; i dets Navne og dets Handling gjenkjendes Personer og Begivenheder fra Norges Historie i 9de, 10de og 11te Aarhundrede.

Jeg tror, at man fra Storms Udgangspunkt kan bestemme, med endnu større Nøiagtighed end han gjør det, Kvadets Tilblivelsestid, dets Kilder og dets Hjemsted. Det er kun dette sidste Punkt, Hjemstedet, jeg skal komme kort ind paa ved denne Leilighed.

Gangen i Kvadet er væsentlig følgende. Først opregner Starkad de bedste Kjæmper i Harald Hildetands Hær: han begynder med Østdanerne, saa Haralds Skjalde og Leirekjæmperne, saa Kjæmperne fra Hedeby med Jyder, Angler og Friser; dertil slutter sig de store Venderflokke under Skjoldmøerne Visnas og Heids Ledelse; endelig sluttes Haraldshæren med Krigere fra det sydlige Norge nærmest omkring Viken: fra Grenland og Hadeland og Gandalvssønnerne fra Raumelven. Hrings Hær aabnes med et Par Rækker Vestgøter; saa kommer en udvalgt Krigerskare, der ikke gaar i Folkehæren, men udgjør en „Sveit“ for sig selv, af Navnene ser vi at de er Nordmænd; saa gaar Optællingen hele Norge igjennem Bygd for Bygd: fra Toten og Viken til Telemarken, dette Landskab faar en hel Strofe; derfra springer Kvadet til „Nordmændene“, dette Ord taget i søndenfjeldsk

Betydning, nemlig en Trønder og tre Møringer; og saa regelmæssig, Landskab for Landskåb, ned langs Kysten: Fjordene, Sogn, Jæderen og Agde. Islændinge danner Afslutningen paa den norske Afdeling; saa følger Upsvearnes store Flok, og Søkonger fra Østersøegnene. — I det paafølgende Slag dvæler Digteren særlig ved tre Optrin: 1) Starkad fælder en Række af Haralds Hirdmænd og andre Daner, samt hugger Haanden af Mærkesmanden Visna; 2) Skjoldmøen Vebjorg fælder Sóknarsóti, en af de norske Kjæmper, men Teleboen Torkel Traae fælder hende med en Pil; 3) Ubbe Friser, Haralds ypperste Kjæmpe, fælder den ene efter den anden af Østersøkongerne og af Ynglingeætten, nedlægger ialt 25 Modstandere og saarer 11 „alle Svier eller Gøter", — indtil de trende Teleboere, Haddr den haarde, Hroald Taa og Gretter den vrange, gjennemborer ham med en Mængde af Pile; „da først fik Trønder og Døler Magt med Danerne". Dette drager efter sig Stridens Afgjørelse: Harald styrer sin Vogn ind i den vildeste Kamptummel og falder for Brunes (Odins) Køllehug.

Hvor denne Skildring af Slaget er bleven til, giver Kjæmpeopregningen klare Vink om. Ligesom Kvadet har en saa ulige større Interesse for de norske Deltagere end for Daner eller Svenske, har det ogsaa Forkjærlighed for nogle norske Egne og tilsidesætter andre. Saaledes savner vi helt Kjæmper fra Haalogaland; og det folkerige Trøndelag er repræsenteret af en eneste Mand, der bærer det lidetsigende Navn Trond den trøndske. Hele det østlige Norge (Raumarike, Raanrike osv.) repræsenteres alene af Gandalvssønnerne, Konger i „Alfheimar", Hrings Svogre og dog Hirdmænd i Haralds Hær; vi hører senere i Kvadet, at „Dale"-boerne (Gudbrandsdølerne) er paa Hrings Side, men i Optællingen forekommer ikke nogen

Kjæmpe fra dem. Først vest for Mjøsen begynder den Del af Norge, som Forfatteren interesserer sig for og repræsenterer fyldigt. Og midt i disse Bygder ligger Telemarken med sin Kjæmpeflok saa uforholdsmæssig stor i Sammenligning med den beskedne Rolle, Telemarken ellers spiller i Norges Historie. Men endnu langt større er Telernes Betydning i selve Slaget; de nedlægger begge de to Modstandere, der er ved at oprive Fylkingen, Vebjorg og Ubbe. Personlig optræder i Slaget alt i alt fem Nordmænd (foruden Starkad), nemlig de fire seirende Teler og en Kjæmpe fra Mjøsegnen (der falder for Vebjorg og hævnes af en af Telerne); de andre Nordmænd forekommer kun som Masser: „Trønder og Døler“ — Ordene skal stavrime med Daner — forfølger den af Telerne vundne Seir. Vi kan derfor ikke sige, at Kvadet er en almindelig norsk-patriotisk Digtning; nei det er en telemarkisk-patriotisk Digtning. Men hvem i Norge digtede et Kvad til Telernes Pris, naar de ikke selv gjorde det? Lad os da fra Telemarken se lidt ud til de omliggende Bygder og deres Kjæmper. Bygderne i Øst — Grenland og Hadeland — staar paa Haralds Side, det Parti som Digteren afgjort er mindst venlig; ja det passer godt nok til det Forhold, Nabobygder ofte stod i til hinanden. Og Telernes vestre Granner, Hardinger og Ryger, som de endnu gjerne kives med oppe paa Fjeldet, har Digteren heller ikke venligt Øje til; han lader dem slet ikke have Lov at deltage i Braavallaslaget, men gaar i sin Optælling af Vestkystens Kjæmper fra Fjordene og Sogn straks til Jæderen og Agde. Men Teleboerne har hans Kjærlighed. Alle faar de Tilnavne, saa hver enkeltes Eiendommelighed skal staa klart: Torkel den trætsomme (þrái) og Torleiv gote (ganger), Gretter den vrange og kivsomme, Hadd den haarde og Hroald Taa. I disse

Telekjæmper har Skjalden samlet paa et Sted hele det voldsomme og med Forsæt ufagre Krigsmandsvæsen, hvoraf der er en hel Del hos alle hans Nordmænd; de ligner stærkt en langt nyere Tids omvandrende Slagskjæmper blandt den norske Bondealmue. Og det er det, han vil udtrykke, det er Typerne midt ud af Bondeflokken, han vil fremstille, ikke den sjeldne Helt. Der er ingen af hans Kjæmper der vokser de andre over Hovedet; de er alle lige gode Teleboer.

Der er et andet Kvad, som det ligger nær at tænke paa i denne Sammenhæng. Det er Starkads Dødskvad, saaledes som vi kjender det af Sakses latinske Oversættelse. Her optæller den graanede Kjæmpe sit lange Livs Bedrifter; i alle Sammenstød er han bleven Seirherre; kun „da han kom til Telemarkerne, bar han blodig Pande derfra, slagen med deres Smedehamre.“ Ligesom i Braavallakvadet ingen kunde overvinde Ubbe uden de telemarkske Bueskytter, er Starkad ikke i hele sit Kjæmpeliv bleven overvunden af andre end Teleboerne. Ved disse to Optrin er Forholdene ganske ens: Fantasien har ikke skabt nogen enkelt Helt hvori Folket ser sig selv udtrykt; men det er den telemarkske Kjæmpeflok i Almindelighed som Fortidens berømteste Helte ligger under for. Skulde Digtere fra andre Egne gjøre sig til Udtryk for denne telemarkske Stolthed, maatte den vage Kjæmpeflok ombyttes med en enkelt Kjæmpe, der havde mere poetisk Interesse. Men naar dette ikke er skeet, er kun én Forklaring naturlig: selve disse Kvad er digtede i Telemarken.

Fra de enkelte Kvad, der bærer Mærke af norsk Oprindelse, gaar Tanken til selve Sagnstoffets mulige Norskhed. Og da viser det sig, at i den norsk-islandske Skjoldungdigtning spiller Nordmænd saa mærkelig stor en

Rolle. Først er der Starkad, om hvem den danske Digtning intet ved uden at han er gammel Kjæmpe, knyttet til Leirekongerne, men sædvanlig dog at finde i Upsal. Hans manglende Ungdomshistorie har den norsk-islandske Overlevering udfyldt: Nordens berømteste Kjæmpe er Nordmand og tjente først hos Kong Vikar paa Agde, der er han ogsaa født: paa Øen Truma, men han er opfostret paa Ask paa Hordeland. Saaledes fortælles der i Vikarsbalken (i Gautreks Saga) og tildels ogsaa i det norrøne Kvad, hvorefter Sakse meddeler Starkads Ungdomshistorie. Vi maa heri se en lignende Nationalisering af Skjoldungdigtningen, som de enkelte Starkadskvad frembød; og dens Hjemsted er sikkert der, hvor Sagnene om Kong Vikar blev behandlede i poetisk Form. Naar senere Starkad fostres paa Hordeland, ligger det nær heri at se en anden norsk Folkestammes Krav paa at have den store Helt til Landsmand. — Der er en anden, ædel Helteskikkelse, med en lignende Opgave som Starkad, at opmande den svage Skjoldungedrot til at afryste sine Omgivelsers Aag og at vise sig Fædrene værdig; det er Erik den maalspage. Den lange Saga (hele Sakses femte Bog.) der gjør ham til den virkelige Hovedperson i Frode den fredgodes Historie, viser sig ved sin Kjendskab til det sydvestligste Norges Stedsforhold at være dannet nærved Eriks Hjemstavn, Rennesø i Stavangerfjordens Munding. — Det er endnu en tredie Helt, der fra Biperson i de gamle Heltekvad hæver sig til at være Midtpunkt for en Digtning. Det er Orvarodd eller, som han tidligere hedder, Odd fra Jæderen. Under dette Navn optræder han i Braavallakvadet saavelsom i Orvaroddssagas Vers og i Sakses Saga om Kong Ømund, idet Hjalmars Fostbroder fra Samsøkampen gjøres til Nordmand, og der udvikler sig en Prosadigtning om

ham med hans Fødested og Dødssted Berurjóðr som Tilknytningspunkt. En ung Omdigtning, der ikke kan følges længer tilbage end til paa Island i 13de Aarh., har derimod indlemmet ham i den berømte nordlandske Hravnista-Æt. — Endelig er det ogsaa ved Norges Sydspids, paa Spangareið, at den sidste Skjoldunghelt, Ragnar, finder Kraaka og ægter hende; om denne fundne Kongedatter kommer Ragnarsagaen efterhaanden til mere og mere at dreie sig.

Vi ser da en Række af Digtninger, som hører hjemme i Danmark, men omdannes og udvikles saa at en Nordmand bliver Hovedperson. Alle disse Helte knyttes til en enkelt Del af Norge, Jæderen og Agde; det yderste, denne stedfæstende Digtning kan strække sig til, er til den Ø ved Hordeland, hvorhen Hrosshaarsgrane bringer den treaarige Starkad til Opfostring. Udenfor denne Egn forekommer kun en enkelt Skjoldungkjæmpe gjort til Nordmand, Bodvar Bjarke: han er fra „Opdalene nord i Norge“; denne Sagndannelse, der forresten strider mod det gamle Bjarkemaal, har altsaa ikke engang naaet til at give ham et bestemt Hjemsted. Derimod hører Aan Bueskytte, der i Fridlevs Sagn optræder som Ole den frøknes Fosterfader, snarere hjemme paa de samme Egne som Sakses andre norske Sagnhelte. I alle disse Helteskikkelser og disse Kvad ser vi da et Forsøg paa at omplante Skjoldungsagnene og anden dansk Digtning til Norges sydligste Kyststrækning, til Jæderen og Agde; og vi ser ogsaa hvorledes det danske Sagnstof behandles i poetisk Form i en af de nærliggende indre Fjeldbygder, Telemarken. Her har Kvad og Sagnformer hjemme, som senere er blevne optegnede af Islændinge saavel som af andre.

III.

Vi vender os nu til en anden Sagnkreds. — Enhver der har gaaet gjennem Norges historiske Musæum i Kristiania, maa have lagt Mærke til en Række af Fortidsminder, der ligesom giver hele Samlingen sit Præg. Det er de prægtige Arkitekturstykker fra romanske Stavkirker. Og blandt disse har man gjerne dvælet længst ved Portstøtter med billedlige Fremstillinger af Volsungdigtningen. Mellem de udskaarne Slyngninger ser vi snart en Sigurd kjæmpende med Faavne, snart en Gunnar i Ormegaarden; eller en hel Kjæde af Optrin fra Volsunghistorien, fyldende begge Portens Sidefjæle, saaledes som paa den ypperste af dem, Portalen fra Hyllestad i Sætersdalen. I saadanne Kirker har hele Sognefolket havt disse Billeder for Øie hver Søndag, og hvert Barn har været fortroligt med Heltesagnets store Optrin. Der haves i alt fem Volsungportaler; dette ret anselige Tal blandt de til vor Tid bevarede Stavkirker giver en Forestilling om, hvor gjerne en Menighed har fulgt det af en anden givne Eksempel i Valget af Billeder. Det er et bestemt Landomraade, Volsungbillederne tilhører, Sætersdalen, Telemarken og et Stykke østover mod Kristiania. Og fra disse Egne har vi ogsaa andre Vidnesbyrd om, hvor dybt Olddigtningen er trængt ind i Folkets Bevidsthed. Det ene er Folkevisen om Sigurd Sveins Ungdom samt de enkelte løsdrivende „Stev“ om hans Bedrifter, der sammen med saa stor anden Rigdom af Middelaldersdigtning har levet ned til vor Tid hos Telemarkens Almue. Det andet Vidnesbyrd er fra en Forestillingskreds, der griber endnu stærkere ind i Folkets dagligste og dybeste Sjæleliv. Folketroens „vilde Jagt“ eller „Rei'“ findes hos Nordmændene ligesom hos mange beslægtede Folk; men i det sydligste Norge — klarest fremtrædende i Telemarken — optræder

den i en meget eiendommelig Skikkelse, „Oskorei'en“: Forrest i Dødningeridtet rider en Kvinde, Guro Rysserova, „Gudrun med Hestehalen“, paa en Gang et sært huldreagtigt Væsen i hvem Rei'ens Rædsel og Magt er samlet, og samtidig et menneskeligt Væsen i Guro Gunnarsdotter (rettere: Gjukadotter) med sin Husbond Sigurd eller Sigmund ved Siden, klart udpegede som Personerne i Sigurdsvisen, og selve denne Vise lader ogsaa sin Helt vælge at ride i „Oskorei“ med Gudrun. Om Grunden til Ridtet véd Visen ikke andet, end at de som Hedninger ikke havde hjemme i Himmerig; et Folkesagn, som Professor Bugge har hørt af en gammel Kone i Telemarken, fortæller derimod, at Gudrun „voldte ni Barnekvinder Graad“ og blev tagen med af Oskoreien, og da kvad hun:

„Sutinne aa sorgjinne
dreg eg unde min skó;
daa æ eg allegla-aste,
naar de gjeng meg mest imot.“

Der rider hun i Følge med Ebbe Skammelsøn. — Hvor ungt dette Sagn end er, synes dog dets Opfattelse rigtig: de Mennesker, som har brudt alt hvad der bandt dem til andre, de træder — som Ebbe Skammelsøn — „saa mangen Sti vild“, de eier, selv som døde, ikke Fred og Hjemsted paa Jord. — Men hvad der maa undre os, er, at det er Digtningens Helte der gjæster Telebonden med natligt Ridt, og at det ikke er Egnens for længst afdøde virkelige Beboere. Det viser et Bondefolk, over hvis Fantasi Sang og Digt har større Magt end den ydre Virkelighed.

Hvor langt tilbage i Tiden gaar Telebondens fortrolige Samliv med Digtningen? At baade Sigurdsvisen og Oskoreitroen er bevaret gjennem Aarhundreder, er der ikke Tvivl om. Visen maa være bleven til mellem 1200

og 1500, snarest nær ved den første Tid, da Eddakvadenes Indhold, navnlig Gripisspá, saa kjendelig findes igjen i den. At den er digtet i Telemarken, lader sig dog ikke udtrykkelig bevise; men er den ikke opstaaet der, maa den være omdigtet efter Egnens Folketro. Endelig er der Stavkirkerne, fra Tiden 1200—1250, altsaa de ældste og de mest stedlige Vidnesbyrd om Sagnet. Bygmestrenes og Sognefolkenes Kjendskab til Volsungsagnene maa enten hvile paa Oldkvad eller paa middelalderlige Folkeviser. Denne sidste Mulighed er ikke meget rimelig; vi kan ikke bevise, at alle de fremstillede Optrin har været besungne i Folkeviseform, og de enkelte Stavkirkers Bygning ved Aar 1200—1250 forudsætter, at Volsungsagnene senest ved Aar 1200 er kjendte og yndede; men paa den Tid kan Folkeviser endnu ikke have været almindelige blandt norske Bønder. Men da maa de sydnorske Sigurdsfremstillinger hvile enten paa selve Oldkvadene eller paa prosaisk Gjenfortælling af deres Indhold. Og Almuens store Forkjærlighed for Volsungdigtningen føres derved tilbage til gamle Kvad i Oldtidsform. Oldkvad, udskaarne Billeder og Visesang er da forskjellige Tiders Udtryk for Vedhæng ved samme Sagnemne gjennem mer end syv Aarhundreder. Den folkelige Oskorei-Tro vil vel ogsaa, naar den bliver ret gransket, afgive sit Vidnesbyrd herfor, vistnok stærkere og mere indgribende end noget af de andre.

Naar en enkelt af Telemarkens Viser, Sigurd Sveins Vise, staar paa saa gammel og saa bred en Bund, ligger det nær at spørge: hvorledes forholder det sig med disse Egnes andre Viser. Telemarken er jo Norges rigeste Egn paa gamle Folkeviser. Og Forholdet er det, at medens mange af Norges Egne gjemmer paa Sagn og Eventyr, medens Hardanger og Valders spiller sine gamle

Slaatter, er det kun de to sydlige Fjeldbygder, Telemarken og Sætersdalen, hvor den gamle norske Sang — som Vise og som „Stev“ — er forplantet rigelig ned i Tiden. Disse Egnes Rigdom er saa stor, at om vi lægger alle andre Egnes Viser sammen, bliver det kun Smaating mod Telemarkingers og Sætersdølers Skatte. Denne Rigdom hos de sydlige Fjeldbygder kan have to Grunde: enten har Sangen oprindelig været mere ligelig fordelt, og kun et Par Bygder har bevaret den, eller ogsaa har, lige fra Middelalderen af, Teleboer og Sætersdøler været deres Naboer langt overlegne i Sangbegavelse.

Jeg har talt med Professor Bugge og Professor Moltke Moe om Spørgsmaalet. Begge er de tilbøielige til at mene — ud fra deres Kjendskab til de enkelte Viser — at Telemarken og nærliggende Egne lige fra Middelalderen har været den store Beholder for Folkesangen, og at Digtningen kun langt sparsommere har søgt til nordligere Egne. Denne Opfattelse forekommer mig meget rimelig. Alt som man nærmere har lært den norske Bondealmue at kjende, har det vist sig, hvor rodfaste Bygdeeiendommelighederne er; og de sydlige Fjeldbygders Forkjærlighed for Sang og Poesi, selv i alle Dagliglivets Optrin, er et væsentligt Træk i Folkets Karakter, som vi neppe tør tænke borte eller tildelt andre. Den simple naturlige Tankegang er, at det inderlige poetiske Samliv med Viserne naar tilbage til deres Tilblivelsestid.

Men Telebondens Visesang kan heller ikke være groet paa bar Bund. Vi maa forudsætte, at under andre, ældre Former har den rørt sig, før den brød frem i Kjæmpevise og i Stev. Dog, denne taagede Mulighed kan vi ombytte med mere bestemte Træk. Vi har seet, hvorledes Sigurd og Gunnar Gjukesøn endnu paa Old-

kvadenes Tid var blevne Telebøndernes bedste Venner, og vi har seet Starkadsbedrifterne besungne i egne telemarkske Kvad.

Telemarkens ældste poetiske Behandling af de sydfra indvandrede Sagnstoffer var dog selv kun et Led i disse Emners Tilegnelse. En anden og endnu større Produktion er Kystegnenes Forsøg paa ud af dansk Digtning at skabe større Sagnkredse med nationale norske Helte. Midtpunktet herfor er Jæderen, den gamle (forhistoriske) Kulturbygd. Ydergrænsen mod nord er Hordeland, ikke blot som Starkads nordligste Bosted; men her opstod ogsaa Halvsdigtningen, der ved sin stærke Paavirkning fra Skjoldungkvadene røber sig som Sideskud af den jæder-telemarkske Digtretning.

Med Hordeland har vi naaet Nordgrænsen ikke blot for Skjoldung-Omdigtningen, men ogsaa for Besyngelsen af norske Helte. Om Hladejarler, om Hravnistamænd, om Hringerikinger, om Raumarikinger har vi ingen Oldkvad. Heller ikke for fremmede Sagnstoffer kan nogen Egn opvise en lignende Alvor i Tilegnelsen, som den Maade hvorpaa Sigurd, Gudrun og Gunnar føres ind i Billeder, Folkesang og Overtro[1]. For de andre Egne synes Fortidsminderne langt mere overleverede i Prosadigtning, Sagaer. Ogsaa disse Sagn og Sagaer staar sikkert i Forhold til de enkelte Egnes stedfaste Folkedigtning og Folketro, paa lignende Maade som vi saa det

[1] Overhovedet er det mærkeligt at se Sydegnens mange Tilknytninger for Heltedigtningen, da det øvrige Norge er saa fattigt derpaa. Det eneste Heltekvad der er paavist som hjemmehørende paa en anden Egn, er Völundarkviða, (dette maa vi med Bugge opfatte som nordenfjeldsk); men det afviger i Stil meget fra andre Heltekvad. Gudekvadene falder maaske mere spredt (Grimnismál paa Haalogaland); men det er endnu ikke oplyst.

ved Oldkvadene. Men jeg skal ikke prøve at føre Dem ind herpaa; det er Studier der endnu er saare langt fra deres Fuldendelse.

Naar jeg i Telemarkens Kjæmpeviser, Jæderens Heltesagaer og Hordelands Frøjakvad har seet Udslag af en sydnorsk Besyngelse af Heltelivet, dybt sammenvokset med hver Bygds hjemlige Forestillinger, har min ledende Tanke været at opsøge et af de hidtil skjulte Midtpunkter i norsk Aandsliv. Hidtil har det jo været saa, at kun Islands Literatur stod klart for os, og nyere Forskninger har dernæst henvendt Blikket paa de vestlige Øers Betydning; selve det gamle Norge laa i Taage.

Nu har norske Videnskabsmænd gjennemgransket Landet for at finde Eiendommelighederne i Jordsmon og Menneskerace; jeg tænker paa Arbos Maalinger og Hansens geologiske Undersøgelser, paa Arkæologernes Gravninger i de gamle Tomter. I Folketroen har Moltke Moe peget paa ældgamle Stammegrænser. Det er af disse Videnskabsmænd, jeg har lært at se Bygdeeiendommeligheden som dybt rodfæstet, grundet i mange Aarhundreders Overlevering og stemplet af selve Landets Bebyggelse. Ud herfra har jeg vovet at se de enkelte Bygdefolk og Stammer som Baggrund for Literaturværkerne og som den Undergrund, hvori de er groet; hver Stamme har ydet sit Bidrag til Kultur og Literatur. Det Hjemstedspræg, som allerede Sophus Bugge paa sit dristige Vestervikingstog leilighedsvis har øinet hos enkelte af Oldkvadene, har jeg søgt at følge og at uddybe; til at gjennemtrænge det islandske Taageslør over Norge har jeg havt Hjælp i Sakses mere ægte norske Overleveringer. Et Midtpunkt for poetisk Liv, først og fremmest for Heltedigtningen, har jeg fundet i det sydlige Norge, hos den rygske Folkestamme. Dens naturlige Anlæg og den nære Ind-

flydelse fra Danmark var aandelige Værdier, der har baaret Rente gjennem senere Tiders rige Visesang og i den største Digterbegavelse, den norske Folkemaalsliteratur har frembragt.

Men denne sydligste norske Folkestamme er kun en enkelt blandt de mange, der har bidraget til Udviklingen. Og efterhaanden som vi lærer deres Eiendommeligheder at kjende, vil ogsaa deres Betydning i Literaturen blive klar. Ja det vil vel vise sig, at Sammenspillet mellem de forskjellige Bygdeeiendommeligheder har været en skabende Kraft for Digtningen. Der er meget af dette, vi engang skal spørge Dovregubben og Ekebergkongen om, naar vi først har lært at forstaa deres Maal. Men endnu falder det lidt gammelagtigt

---

TYSKE OG ENGELSKE MISSIONÆRER I NORGE.

En kort replik til professor Konrad Maurer.

AF

ABSALON TARANGER.

At mit skrift om „Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske“ har bevæget prof. Maurer til at skrive sine „Nogle bemærkninger til Norges kirkehistorie“, anser jeg for den største hæder, der kunde blive mit mangelfulde arbeide tildel. Og selv om dets betydning af fremtidens historikere skulde reduceres til dette éne, at det har givet anledning til hin afhandling fra den gamle mesters haand, saa har det dog ikke været skrevet forgjæves, og dermed kan jeg være tilfreds.

Imidlertid vil vel hverken prof. Maurer eller andre finde det helt upaakrævet. at jeg endnu engang søger at hævde rigtigheden af de synsmaader, jeg i min bog har taget ordet for. At give mig ikast med alle de detailler, som min recensent har underkastet kritik, dertil har jeg dog for øieblikket ikke tid, og uvist er det, naar jeg atter kan faa optage disse studier i deres hele omfang. Og uden dybere forskning, uden at kunne bringe nyt materiale ind i diskussionen har jeg ingen lyst til at gribe pennen. — Paa et enkelt punkt tror jeg dog med forholdsvis ringe besvær at kunne indlade mig, og da dette punkt danner

basis og forudsætning for alt mit raisonnement og hele min bevisførelse, synes en fornyet drøftelse af denne detail at være ønskelig. Jeg sigter hermed til spørgsmaalet, om tyske og engelske missionærer har lige andel i Norges kristianisering.

Jeg kan nemlig ikke faa andet ud af prof. Maurers polemik end, at han gaar ud fra, at saa har været tilfælde. Thi ikke blot forudsætter han, at ethvert kirkeligt laaneord og enhver kirkelig institution, hvortil paralleler kan paavises baade i England og paa fastlandet, ligegodt kan være indført fra den ene som fra den anden kant; men han siger udtrykkelig (s. 110), at „de tydske forkynderes arbeide“ ikke har været „mindre virksomt“ end de engelske missionærers. Denne bemærkning slaar fuldstændig overende den forudsætning, hvorunder min bog er skreven; og, hvis den er rigtig, da er min forskningsmethode ikke blot mangelfuld og ensidig, men den hviler paa en illusion og er et videnskabeligt blændværk. At jeg ikke *mala fide* har udført dette taskenspiller-kunststykke, behøver jeg vel neppe at forsikre. Men *bona fides* synes her at være hartad lige saa graverende. Thi man maatte jo billigen kunne forlange, at jeg ikke i den grad byggede mit hus paa sand.

Hvorpaa grunder nu prof. Maurer denne sin vidtrækkende paastand? Jo, paa magister Adam af Bremen. Lad mig gjengive prof. Maurer i sammenhæng: „De engelske missionærers virksomhed i Norge har forf. skildret med levende farver. Derimod har han i modsætning hertil altfor meget ladet træde i baggrunden de tyske forkynderes ikke mindre virksomme arbeide, der rigtignok for det meste kun kjendes af Adam af Bremens sparsomme og nøgterne angivelser, medens de langt sjeldnere omtales i de livligere berettende islandsk-norske historiske kilder.

I særdeleshed har han lagt altfor ringe vægt paa Olaf den helliges meget bestemte tilslutning til erkebispestolen i Hamburg, betinget som den var dels af kongens fiendtlige stilling ligeoverfor det dansk-engelske monarki dels af den nordiske missions, af kurien iværksatte indordning under det nævnte erkebispedømme. Og dog give saavel magister Adams meddelelser som de ældre islandske biskoppers levnetsbeskrivelse i denne retning særdeles oplysende veiledning.“

Vi maa se lidt nærmere paa denne udtalelse, og vi skal begynde med Olaf den helliges tilslutning til Bremen. Denne tilslutning har da heller ikke jeg forbigaaet i taushed[1]. Den omtales af Adam (II, 55) i følgende ord: „Han (ɔ: Olaf den hellige) sendte ogsaa gesandter til vor erkebiskop (ɔ: Unwan 1013—29), hvilke medbragte skjænk og begjærede, at han vilde venligen modtage disse biskoper samt sende ham andre af sine egne, der kunde befæste det raa norske folk i kristendommen“. Af Adam IV, 33 fremgaar det, at gesandten var Olafs bekjendte hirdbiskop, englænderen Grimkell. Man tillægge nu denne sendelse hvilken betydning man vil; ét maa dog staa fast, og det er, at de angelsaksiske missionærer ikke blev tyskere ved at aflægge et besøg i Bremen eller ved at anerkjende den nordtyske metropolit som sin overordnede. Efter som før dette møde og denne anerkjendelse vedblev de at være engelske geistlige, talte de det samme sprog, og fulgte de de samme kirkeretlige og dogmatiske doktriner som tilforn. Nogen kontrol med deres forkyndelse og deres organisatoriske virksomhed fra den hamburgske metropolits side er der ikke den fjerneste antydning til; og hvor liden dennes magt var i Norge,

[1] Se min bog s. 166.

fremgaar ikke blot af Harald haardraades bekjendte svar til Adalberts udsendinge: „Jeg kjender ingen erkebiskop eller magthaver i Norge uden mig, Harald!“ [1], men og-saa af Adams beretning om den storartede synode, som den samme Adalbert udskrev til Slesvig 1063, og hvor alle nordens biskoper var tilsagte at møde. Men „hinsides havet“ — i Norge og Sverige — havde Adalberts bud ingen effekt: „Soli diucius expectabantur transmarini. Ea res hactenus (ɔ: 1075) synodum remorata est“. [2] Det er Adams tørre, men meget sigende bemærkning. Thi, naar metropoliten i Bremen ikke havde autoritet nok til at fremtvinge møde af sine oversøiske suffraganer, saa har der vel heller ikke i andre retninger staaet synderlig respekt af hans bud.

Jeg tør derfor gjøre regning paa bifald fra alle sider — ogsaa fra min hæderkronede recensents — naar jeg hævder, at gjennem den angelsaksiske geistlighed kunde ingen tysk indflydelse bane sig vei til den norske kirke, ligesaa lidt efter som før anerkjendelsen af Bremens metropolitanhøihed. Har en saadan indflydelse gjort sig gjældende, da kan den alene være formidlet gjennem tyske missionærer. Prof. Maurer synes, som sagt, at gaa ud fra, at saadanne i betydeligt antal har gjæstet Norges dale i missionstiden, og han støtter sig til Adam. Vi faar da undersøge med hvor megen ret.

Ifølge de nordiske kilder skal Haakon jarl, da han var bleven Harald blaatands vasal, baade selv have ladet sig døbe og maattet tage prester med til Norge; men da han var kommen sin lensherre af syne, landsatte han presterne og gav danekongens overhøihed en god dag. Haakon jarls overgang til kristendommen er ogsaa Adam

---

[1] Ad. III, 16.

[2] Ad. III, 20.

bekjendt. Han meddeler (II, 22), at Harald blaatand forhjalp ham til magten i Norge „og stemte ham gunstig mod Christi tjenere". Af Adam II, 23 fremgaar det ligeledes, at den tyske biskop Liafdag af Ribe, en mand „berømt ved sine undergjerninger, skal have prædiket hinsides havet"; „hoc est in Sueonia vel Norvegia", tilføier et yngre haandskrift, saa man heraf ikke skal blive synderlig klog. Ganske vist har der i Bremen paa Adams tid været en tradition om, at biskoper „fra Adaldags tid" (937—988) — blandt hvilke Liafdag var en af de mest fremragende — skal have „draget til Norge og Sverige og samlet meget folk til Christus". Men, hvor uren denne overlevering var, fremgaar af fortsættelsen: „Af dem skal Olaf Truccos søn (ɔ: Olaf Trygvessøn), der herskede over nordmændene, være bleven døbt og den første kristen af hint folk. [Olaf Truccos søn kom, fordreven fra Norge, til England og antog der kristendommen, som han selv først bragte med til sit fædreland, og tog sig en hustru fra Danmark, den stormodige Thore, efter hvis tilskyndelse han paaførte danerne krig]. 35. Andre siger, at engang og det netop ved dette tidspunkt (olim et tunc) udgik fra England nogle biskoper eller prester for at forkynde evangeliet, og af dem skal Olaf og de øvrige være døbte. Af disse skal en vis Johannes have været den mest fremragende foruden andre, som senere (IV, 33) skal omtales. Hvis dette er sandt, saa er — det tør jeg forsikre — vor moder, den hamburgske kirke, ikke misundelig, om ogsaa fremmede gjør sig fortjent af hendes børn, idet hun siger med apostelen: „Nogle prædike vel ogsaa Christus for avinds og kivs skyld, men nogle dog ogsaa af velvilje. Hvad da? Christus forkyndes dog paa enhver maade, det være nu paa skrømt eller

i sandhed, og derover glæder jeg mig, ja vil og glæde mig" [1] (Phillip. 1. 15, 18).

Det i [ ] satte afsnit staar i en saa skarp modsigelse med sine omgivelser, at det ikke kan hidrøre fra Adam, ihvorvel det indeholder en rigtig overlevering; men forøvrigt er det citerede utvivlsomt vor magisters egne ord. Som vi ser, har han med ægte historisk sans gjengivet to hinanden modsigende beretninger: den ene gjør Olaf Trygvessøns daab til tyske missionærers verk, den anden — samt det indskudte stykke — vil vide, at engelsk forkyndelse nu for første gang har lydt i vore dale. Saavel Adams fromme forsikring om hans moderkirkes forsonlige sindelag ligeoverfor disse „extranei" som især hans senere meddelelse i IV, 33 viser, hvilken vegt han har tillagt denne sidste tradition, og den er den eneste, som kan bringes i samklang med den fyldige nordiske overlevering. Den er derfor ogsaa den eneste, som nutidens forskere tager notits af. I Nidaros vidste man i det 12te aarhundrede, at Olaf havde med sig fra England biskop Sigvard, der ifølge Odds Olafssaga hed Jon „med et andet navn" (Adams Johannes), en „flandersk" prest Theobrand og en anden prest Thermo, der i sagaerne kaldes Thormod, samt nogle diakoner [2]. Theobrand kalder islænderne Thangbrand, og jeg medgiver, at der ligesaalidt er grund til at betvivle dette navns rigtighed som mandens tyske nationalitet; og heller ikke er det berettiget at forudsætte, at Olaf har fundet ham i geistlig virksomhed i England. Thormods nationalitet omtales ikke; men da Tjodrek siger, at han kom med Olaf fra England, synes jeg, prof. Maurer er for streng, naar han (s. 6) betegner det som „et rent fantasistykke", at

[1] Ad. II, 34, 35.

[2] Tjodrek munk, kap. 8.

jeg har gjort ham til en engelsk prest. Hele den historiske situation, ja selv Adam af Bremen maa siges at gjøre denne min forudsætning til den mest nærliggende.

Norges missionshistorie før Olaf den hellige har for Adam staaet fuldstændig uklar, og om Olaf Trygvessøn har han hørt de mest modsigende beretninger: „Mange fortæller, at har var kristen, mange, at han atter forkastede kristendommen; men alle forsikrer“, at han var en stor troldmand og desaarsag fik øgenavnet „kraakabein“ (II, 38). Man havde ved det nordtyske metropolitansæde ingen interesse af Olafs gjennemgribende omvendelsesverk, udført, som det var, ved angelsaksisk hjælp. Bremen havde jo monopol paa al kristendomsforkyndelse i norden, og det gjaldt at hævde, at man havde vist sig privilegiet verdig. Og saa forfalskede man historien: man lod Olaf døbes af tyske geistlige og man udvidede Adams forsigtige meddelelser om Liafdags og den danske biskop Odinkars [1] prædiken „hinsides havet“ til den falske paastand, at baade Liafdag, Odinkar og Poppo havde virket i Norge før Englænderen Sigurd-Johannes. [2] Og stemningen faar sit karakteristiske udtryk i scholiastens ord: „Det kan vi hævde, at vore har arbeidet, og at englænderne har trængt sig ind i deres arbeide“. Ligger der noget faktisk til grund for disse sagn, saa maa det vistnok reduceres til en dansk-tysk missionsvirksomhed i Viken i Harald blaatands og Haakon jarls dage. En saadan vil jeg ikke benægte, om jeg end synes, at man har skruet dens betydning utilbørligt op. [3]

---

[1] Ad. II, 47.

[2] Schol. 142.

[3] A. D. Jørgensen: Den nord. kirkes grundlæggelse, s. 252 ff. P. A. Munch, i Langes tidsskrift V, 1—45. Samlede afhandl. II, 559 ff. En overdrivelse forekommer

Det kristendomspaabud, der ifølge de nordiske kilder udgik fra Olaf Trygvessøn, tillægger Adam Svein tveskjæg: Da denne efter Olafs fald ogsaa var bleven konge i Norge, omstyrtede han strax afgudsdyrkelsen og paabød *per edictum* kristendommen i sit nye rige; han gjorde englænderen[1] Gotebald til biskop i Skaane, og denne skal „hyppig" have forkyndt evangeliet i Norge (Ad. II, 39). Sveins „edict" er mig noget apokryft; men hans biskop maa vel i hvert fald indrangeres under de engelske missionærer i Norge.

Saa kommer vi da til Olaf den helliges tid, der omtrent falder sammen med den kraftige erkebiskop Unwans (1013—29), og vi har allerede gjort rede for

der mig ogsaa at ligge i følg. beretning i „þaattr Eyuindar urarhorns", Flatøbogen II, 45: „Olafr konungr (den hellige) let boda um Uikina kristin lòg med sama hætti som nordr j lande. ok gek þat uel fram þuiat Uikuerium uoru kristnilaug myklu kunnare en nordr j lande. *þuiat þar uar będe uetr oc sumar fiolmennt af kaupmonnum bæde Dònum ok Sòxum.* Uikuerir hofduzst miog j kaupferdum til Æinglandz ok Flæmingialandz ok Danmerkr en sumir j uikingu ok. hofdu uetrsetu a kristnum londum". Denne beretning, der i alfald i enkelte træk er korrekt, taler dog heller ikke noget om tysk missionsvirksomhed. Jfr. ogsaa Adam II. 47: „I Danmark var endnu (ɔ.: under Unwan) i live Poppo „theologus" og hin høiættede biskop Odinkar, hvem erkebispen pro fide oc sanctitate vitae eius gjorde til sin fortroligste ven. Kun disse to biskoper var, saavidt vi har kunnet erfare, i Jylland, før Knut tiltraadte regjeringen. Odinkar var den eneste af vore, som nu og da (quando) besøgte de oversøiske kirker, Esico sad hjemme, de øvrige hindrede forfølgningen.

[1] Jfr. Hans Olrik, Konge og prestestand s. 108 f. Olrik siger, at hans hovedsæde var Roskilde samt at navnet tyder paa tysk nationalitet; se hans henvisninger.

den forbindelse, som fandt sted mellem dem. Om missionen under denne konge har Adam temmelig fyldige meddelelser; men om hans geistlige medhjælpere har han (II, 55) følgende beretning, som jeg har gjort til min bogs motto: „Han havde hos sig mange biskoper og prester fra England, efter hvis anvisning og lære han beredte sit hjerte for Gud, og til hvis ledelse han anbetroede det ham undergivne folk. Blandt disse var der mænd, berømte for sin lærdom og sine dyder, nemlig Sigfred, Grimkell, Rudolf og Bernhard. Disse drog efter kongens befaling (nb. ikke efter erkebiskopens) ogsaa til Svealand og Gøtaland og til alle øerne, som ligger udenfor Norge, forkyndende barbarerne Guds ord og Jesu Christi rige. Han sendte ogsaa gesandter til vor erkebiskop, hvilke medbragte skjænk og begjærede, at han venligen vilde modtage disse biskoper samt sende ham andre af sine egne, der kunde befæste det raa norske folk i kristendommen.“ — Skulde vi nu ikke ventet, at Adam her havde meddelt, at Unwan virkelig sendte Olaf tyske geistlige? Men det meddeler han ikke. Derimod har han nogle kapitler foran (II, 47) sagt, at Unwan ordinerede „andre høilærde mænd for Norge eller Sverige“ (Norvegiam vel Suediam). Udtrykket er — som vi ser — ubestemt, og det lader sig ikke ubetinget bestride, at Adam, trods det brugte pluralis, kun har tænkt paa Thurgot, som han beretter, at Unwan ordinerede for Skara. I ethvert fald har Adam ikke nævnt ved navn en eneste tysk missionær under Olaf den hellige. Han, der opregner hele 4 angelsaksiske biskoper, han, der blir ligefrem veltalende, naar han dvæler ved disse fremmede, han ofrer ikke et ord paa sine landsmænds virksomhed i Norge. Og dog maatte han kunnet erholde

langt bedre oplysninger om disse end om englænderne, og han maatte jo have langt større opfordring til at fremhæve disses gjerning end hines. Trods alt dette er han — taus! Har jeg da ikke lov til at ræsonnere som jeg i min bog har ræsonneret: „Det fremgaar dog ikke af Adams beretning, at nordtyske missionærer i Olafs tid har virket i Norge, og i alfald har de ikke spillet nogen fremtrædende rolle". „Dette er dog vel formeget sagt", mener prof. Maurer (s. 7) og henviser til det ovenciterede Adam II, 47. Jeg maa dog fremdeles fastholde rigtigheden af den udhævede sats. Jeg tror, den staar i fuldkommen samklang med magister Adam. Ja, jeg vil endog hævde, at netop Adam II, 47 afgjort taler for min opfatning. Thi i samme aandedræt som vor magister meddeler, at Unwan har viet „høilærde mænd" for „Norge eller Sverige", fortsætter han: „men andre, som var viede i England, udsendte han, da de havde gjort ham fyldest, af venskab for kongerne for at opbygge kirken. Og idet han holdt mange af dem tilbage, men overøste alle, da de drog bort, med gaver, gjorde han dem villige til at underkaste sig den hamburgske kirke". Det forekommer ialfald mig, at denne udtalelse saa godt som nogen anden viser os, at missionærernes hovedstyrke i Norge og Sverige ved denne tid var englændere, og det baade hvad antal og hvad betydning angaar. Det ligger jo i dagen, at Unwan har havt den opfatning, at veien til hans rettigheders anerkjendelse i disse lande saa at sige gaar gjennem de fremmede missionærer. Det er ham øiensynlig meget om at gjøre at vinde dem for sig, og han sparer ikke sit skatkammer: han kjøber sig de angelsaksiske missionærers og dermed den norske geistligheds underka-

stelse med rige gaver. — Det er situationen under Olaf den hellige!

„Under kong Magnus den gode lader endelig også Taranger tyske missionærer blive sysselsatte i Norge". Denne bemærkning kan man læse hos prof. Maurer (s. 9). Den synes at ville fremhæve, at Taranger paa dette punkt staar temmelig ensom. Jeg kan dog ikke medgive, at saa er tilfælde, og jeg maa faa lov til at paapege, at jeg er i ganske godt selskab. Jeg har nemlig gaaet ud fra, at i en bog om „Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske" fortjente de angivelige tysk-danske missionsforsøg i det 10de aarhundrede blot at nævnes, men heller ikke mer[1]. At de skulde havt en betydning og efterladt spor, som ikke druknede i den engelske missions overvældende strøm i det 11te aarhundrede, formaar jeg ikke at indse. Og med denne opfatning staar jeg ikke alene. Rudolf Keyser udtaler sig herom saaledes: „Det sande forhold i denne sag kan maaske med faa ord angives som følgende: den tysk-bremiske kirkes umiddelbare og middelbare virksomhed i Norge strakte sig kun til enkelte spredte omvendelser eller snarere omvendelsesforsøg i Viken, men det lykkedes den ikke der at danne noget egentligt kirkeligt samfund; hvorimod christendommen i hele Norge, baade hvad folkets stadige omvendelse og hvad det kirkelige samfunds stiftelse angaar, udelukkende udgik fra England; med andre ord: den norske kirke var heel og

[1] Jeg burde dog, i alfald i en note, dvælet noget nærmere ved Liafdags mission, da P. A. Munch har taget den til indtægt for sin — af alle nu forladte — theori om, at den vikske kirke, som en tysk plantning, skulde staa i modsætningsforhold til den øvrige norske kirke.

holden en datter af den engelske."[1] Udhævelsen skyldes Keyser selv. Men han var en nordmand, og de har nu altid havt et vist sværmeri for det engelske væsen. Dertil kommer, at han ikke godt kan frikjendes for at have stillet sagen paa spidsen. Jeg giver derfor ordet til en tysk historiker, der til og med har gjort den hamburg-bremiske kirkes missionsvirksomhed til gjenstand for speciel undersøgelse. I sin „Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen bis zum Ausgang der Mission" omtaler Georg Dehio den tyske mission i det 10de aarh. paa følgende vis: „Zuvörderst in der Landschaft Wiken, der Jütland zunächst benachbarten, hatten die Bekehrer, an ihrer Spitze Liafdag von Ripen, rasches Glück; freilich auch nur kurzes, denn Hakon Jarl warf sehr bald das Bündniss mit dem Dänenkönig und damit Taufe und Christenfreundschaft hinter sich und trieb das Volk wieder an die heidnischen Opfersteine. Norwegen wurde hierdurch auf längere Zeit dem Bereiche Hamburgs entzogen und fiel, wie wir später sehen werden, der englischen Kirche zu".[2] (I, 130). I kapitlet om „Die Bekehrung des norwegischen Stammes" (I, 145 f.) heder det:

„Der oceanische und der baltische Teil der Nordlande hatten sich bis dahin (ca. aar 1000) von einander völlig isolirt gehalten. Was das erstgenannte Gebiet (altsaa Norge) anlangt, so hat die angelsächsische Kirche, obgleich äusserlich bedrängt und innerlich verkommen und zu agressiver Mission ganz unkräftig, zweifellos doch das Meiste zu seiner allmäligen Verchristlichung beigetragen, vermöge der einer höheren Cultur immer einwohnenden

---

[1] Kirkehistorie I, 32 f.

[2] Udævet her.

Fähigkeit, die niedere sich zu assimiliren; nächst ihr die irisch-scottische Kirche; was sich von deutschen Einflüssen nachweissen lässt, haben wir alles registrirt, es ist sehr wenig. Dies ist das Anteilsverhältniss, wie es sich aus der nordischen Ueberlieferung ergiebt, deren reichen farbenprächtigen Strom wir im vorigen Abschnitt kurz zusammengedrängt haben. Ganz anders die in Hamburg zur Herrschaft gelangte geschichtliche Ansicht; obschon falsch, ist sie doch sehr lehrreich. Hatte man hier schon von vornherein Olaf's (ↄ: Olaf Trygvessøns) Bekehrungswerk nur unvollkommen beobachtet und darum sclecht gewürdigt, so trübte später die Eifersucht gegen die englische Kirche vollends den Blick. Meister Adam zwar, dessen Wahrheitsliebe und echt historischer Sinn sich nie verleugnet, ist vorsichtig genug, die verschiedenen Berichte nebeneinander zu setzen, so wie er sie empfing; aber ein Teil derselben ist eben schon durch jene Tendenz entstellt. An zwei Stellen meldet er [1], noch der unverfalschten Ueberlieferung folgend, die ersten Missionäre, die nach Norwegen kamen, seien Engländer gewesen und fügt hinzu: wenn das wahr ist, so sieht es die Mutterkirche von Hamburg, das versichere ich, ohne Neid, dass auch Ausländer ihren Kindern wolgethan haben. Dann aber drängten sich schon Meinungen ein, wie diese: Poppo und Odinkar seien bis nach Norwegen gekommen, und sie seien es, die den König Olaf (Trygvessøn) getauft [2]. Und nun gar: „manche erzählen, er, nähmlich Olaf, sei Christ gewesen; manche, er habe das Christenthum wieder verlassen, alle aber versichern, er habe sich auf Zeichendeutungen verstanden, dass Loss geworfen, auf Vogelzeichen seine ganze Hoffnung gesetst, also dass man ihn Olaf

[1] Ad. II, 35. IV, 33.
[2] Ad. II, 34.

Krähenbein (kråkabein) nannte; am Ende aber ist er, berückt durch die Irrlehren der Zauberer, die er zu seinen Vertrauten machte, zu Grunde gegangen.“ Es ist ja richtig, die sächsische Kirche war nicht ganz ohne Verdienst an der Bekehrung Norwegens; von ihr war die erste Predigt im Lande Wiken ausgegangen und später können Fridrich und Dankbrand in gewissem Sinne als ihre Vertreter gelten; und weiter richtig, dass König Olaf wie allüberall die Neubekehrten, noch tief in allerlei heidnischen Vorstellungen und Sitten befangen war, natürlich dessen unbewusst. Indem man aber in Hamburg diese Dinge einseitig hervorhob und übertrieb, dagegen von den Verdiensten Olaf's und der englischen Prediger schelsüchtig schwieg, [1] kam man allmälich zu jenem verzerrten Bilde; ja man steigerte sich schliesslich, wie seiner Zeit zu erörtern sein wird, zu directen Fälschung der älteren Urkunden und Geschichtsbücher.“ — Og efter at have omtalt Olaf den helliges sendelse til Unwan fortsætter han (I, 153): „Allerdings war der reale Wert dieser Unterwerfung zuvörderst kein gar erheblicher. Trotz seiner weltgewandten Klugheit und der sehr in's Gewicht fallenden Ueberredungskraft seiner mit groszartiger Freigebigkeit gespendeten Geschenke [2] wird Unwan es zu einem unmittelbaren Eingriffen in das norwegische Kirchenregiment doch kaum gebracht haben: dazu war Olaf zu eigenwillig und herrisch und gefiel sich zu sehr in seiner Rolle als Bekehrer. Es mag wol sein [3], dasz einige deutsche Geistliche hinübergegangen sind, [4] wozu

[1] Vgl. namentlich das jüngere Schol. 142.

[2] Ad. II, 48 (Dehios note).

[3] Udhævet her.

[4] Ad. II, 47: etiam alios viros doctissimos ordinavit in Norwegiam. (Dehios note). Han burde tilføiet: „vel Suediam.“

ja der König selbst aufgefordert hatte; den ersten Platz aber behaupteten in Wirklichkeit doch nach wie vor die Angelsachsen[1], und man kann unseren Erzbischöfen nicht vorwerfen, dass sie dieselben eiferzüchtig zu verdrängen gesucht hätten". [2]

Jeg har citeret saa udførlig, fordi jeg maa gaa ud fra, at de færreste af Hist. tidsskrifts læsere har Dehios bog ved haanden, og det var mig om at gjøre, at denne dygtige forskers ræsonnement blev dem alle bekjendt. Jeg maa derhos tilstaa, at det har været mig en tilfredsstillelse at kunne lægge mit forsvar mod prof. Maurers polemik i denne hans landsmands haand. Hans ord og standpunkt faar jo, som sagt, en særegen vegt derved, at han forfølger det specielle formaal at paavise den tyske missions indflydelse ogsaa i Norge. Som vi ser, kan ikke den bebreidelse rettes mod ham, som prof. Maurer gjentagende retter mod mig, at opgaven har tilsløret hans

[1] Keyser: Den norske Kirkes Hist. I, 102 geht jedoch in der anderen Richtung wieder zu weit mit der Behauptung: die Metropolitanhoheit sei damals von norwegischer Seite überhaupt noch nicht ausdrücklich anerkannt worden. (Dehios note.)

[2] Einen eigentlichen Kampf des deutschen mit dem englischen Klerus, wie ihn Maurer II, 272 N. 34 nach dem Vorgange Munchs annimmt, kann ich nicht erkennen. (Dehios note). Denne sidste bemærkning maa jeg give min fulde tilslutning. Prof. Maurer anker (s. 7) over, at jeg ikke har givet et „levende billede af den tyske og den engelske kirkes samtidige virksomhed og antagonisme i den nordiske mission." Denne „antagonisme" har jeg for Norges vedkommende ikke kunnet opdage den fjerneste antydning til. Adam siger jo, at alle missionærer i den skjønneste samdrægtighed opbygger kirken i fællesskab (IV. 33), og det siger han lige efter, at han har omtalt, at Adalbert har vi viet biskoper for Norge (Tholf og Sigvard). Mit indtryk af Adam er, at antagonismen kun har hørt hjemme i Bremen.

blik, saa de i missionen virkende kræfter ikke er bleven tillagt den betydning, som de i virkeligheden har havt. Men, naar dog hans dom om den tyske mission i Norge falder sammen med min, saa har maaske heller ikke jeg seet saa rent forkjært paa tingene eller „taget det let“ med magister Adams angivelser (cfr. Maurer s. 7).

Men tilbage til de tyske missionærer under Magnus den gode. „Kongens sammenkomst med erkebiskop Bezelin, hvorom Adam beretter, saavelsom den virksomhed, der udfoldedes af den i islandske sagaer og norske biskops fortegnelser omtalte sakser Bernhard, vidne altfor tydelig om deres arbeide,“ siger prof. Maurer (s. 9.) Men „deres“ faar staa for prof. Maurers egen regning. Kilderne — Adam iberegnet — kjender kun én tysk missionær under Magnus, nemlig den nævnte Bernhard den sakslændske. Han var viet af paven, men erkebiskop Adalbert (1043 [1] —72) tvang ham, da han vendte tilbage til norden, til at aflægge lydighedsløftet i hans haand. Han kom dog vistnok først i Magnus' sidste aar (ifølge Jørgensen 1047) til Norge, forlod det efter hans død og drog til Island, hvorfra han først i 1067 vendte tilbage og blev biskop i Selje, senere i Bergen, og levede endnu, da Adam skrev (1075.) Han var ifølge Hungrvaka „en saare fremragende mand“; men han var kun én, og hans virksomhed i Norge tilhører egentlig tiden efter 1067. — Og hvad dernæst virkningen af kong Magnus' sammenkomst med erkebiskop Bezelin-Alebrand angaar, saa skal man ikke af Adams beretning faa overdrevne forestil-

[1] Wattenbach har i sin udgave af den tyske oversættelse af Adam hævdet, at naar vi sammenholder Ad. II, 79 med II, 67, saa kan Adalbert først i 1045 være bleven erkebiskop. Dehio forsvarer dog II, 79 og anser 1043 for det rette. I, Kritische Ausführungen s. 119, note 6.

linger om dens kirkelige betydning. Thi ikke længe efter mødet udførte Magnus den baade ukristelige og ukirkelige handling at overtale sin nye svoger Ordulf[1] til at snigmyrde en fra Rom hjemvendende pilegrim, nemlig den danske jarl Harald Thorkildssøn, i hvem han saa en medbeiler til den danske trone. Nu, dette var politik, kan man indvende, og taler hverken for eller imod Magnus' „kirkelige“ sindelag; hvorimod det berømmelige eftermæle, han fik i Bremen — juvenis sanctus et vitae innocentis — vidner stærkt om de varme følelser, hvormed man dér omsluttede erindringen om hans regjering som en for kirken særlig gunstig tid. Det er ogsaa antaget, at Bremerstolen i hans tid betydelig befæstede sit hegemoni i Danmark. Men for Norges vedkommende er ialfald Adam med hensyn til dette punkt fuldkommen taus. Efter at have gjort rede for alt, hvad Adam meddeler om tyske missionærer i norden fra Unwan til Adalbert (1029—43), bemærker Dehio (I, 169 f.): „Man bemerkt, dass die Ernennungen alle nur das schwedische und dänische Reich betreffen; von Norwegen wird uns nichts dergleichen gemeldet. Diese Lücke in der Ueberlieferung ist keine zufällige; die Folgen des Umstandes, dass hier das Christentum nicht durch das Erzbistum, sondern durch das Königtum gepflanzt war, haben sich eben nicht mehr überwinden lassen.“[2]

Om tyske missionærer under Harald haardraade synes der ikke vel at kunne være tale. Dertil taler Adam for tydelig. Erkebiskop Adalbert blev da ogsaa „optændt af guddommelig nidkjærhed“ over, at Harald lod

[1] En søn af den saksiske hertug Bernhard, der formælede ham med Magnus' søster Ulfhild.

[2] Udhævet her.

sine bisper vie i Gallien og England[1] og forbød det. Men Harald modtog forbudet med haan. „Han modtog mange (biskoper), der kom fra England,“ siger Adams scholiast (schol. 69). En af dem, Asgoth, fakkede erkebispen og tvang ham til at aflægge lydighedsed. Det samme var tilfælde med Osmund, Bernhard den sakser, Meinhard og Albert[2]. Osmund var en englænder, der var oplært i Bremen, men overmaade lidet tysksindet. Albert opføres i bispelisterne som den første biskop i Nidaros; om Meinhard ved vi intet. Adalbert selv viede kun 2 bisper for Norge: Sigvard og Tholf[3]. Men Jørgensen har visselig ret, naar han forlægger disse tyske forkynderes virksomhed til tiden efter Haralds død (1066). Adam kjender kun én tysk missionær, der leilighedsvis besøgte Norge under denne konge, nemlig Goternes biskop, Adalvard[4], der løste en for 70 aar siden afdød viking af det ban, hvori erkebiskop Libentius havde sat ham, hvoraf følgen var, at hans uforraadnede kadaver faldt sammen til støv[5].

Hvad er saa resultatet af Adams meddelelser? Jo, at tyske missionsbiskoper først efter 1066 begynder stadig virksomhed i Norge! Da kommer Bernhard den sakser tilbage fra Island, da indvies Tholf og Sigvard — hvis de var tyskere — for Trondhjem, da blir Albert biskop i Nidaros, og da optræder Meinhard. Men da var ogsaa den norske kirkes umyndig-

[1] Ad. III, 16.
[2] Ad. III, 70. Schol. 142.
[3] Ad. III, 70; IV. 33.
[4] Lad mig dog nævne, at Svein Estridsøn skal have sendt missionærer til Norge. Ad. III, 53.
[5] Ad. II, 31; schol. 68 og 131.

hedsaar snart tilende, og bispelisterne har ikke blot fremmede, men ogsaa norske mænds navne at opregne. Det ydre omvendelsesverk og kristenrettens emanation laa 40 aar tilbage i tiden, og i disse 40 aar havde angelsaksiske missionærer været saa godt som ene — Adam tilsteder ikke nogen anden udtryksmaade — om det unge kirkesamfunds geistlige pleie. Og der var blandt disse missionærer mænd „*clari doctrina et virtutibus*“, fremragende mænd, ledende mænd. Ligger det da ikke i forholdets natur, at disse mænds virken, netop fordi den var en nydannende, en skabende virken, maatte blive bestemmende for den norske kirkes fysiognomi? Og maatte den ikke fremfor alt — hvad jeg i min bog særlig har betonet — efterlade sig uudslettelige mærker i det norske kirkesprog? Det er et fænomen, som paa saa mange af livets omraader gjør sig gjældende, at naar et folk modtager fra et andet en ny idekreds, en ny kunst eller en ny virksomhed, saa modtager det samtidig et komplex af nye ord, navnlig tekniske termini. Tænk blot paa vort sjømandssprogs forhold til hollandsk, vort haandverkssprogs forhold til tysk og vort sportssprogs forhold til engelsk! Med en naturlovs regelmæssighed ser vi tillige den foreteelse gjentage sig, at naar et folk eller et enkelt menneske i en eller anden retning øver aandeligt hegemoni over et andet folk eller andre individer, saa afspeiler det sig først i den modtagendes, den underlegnes sprog. Lad os kun tænke paa de literære strømninger, som har beskyllet vore strande: hvor meget tysk fulgte ikke med den tyske, hvor meget fransk med den franske retning i vor fællesliteratur! Det er denne naturlov, som jeg tror har virket og det med hele sin intense styrke paa vort folk, da det i det 11te aarhundrede stod ansigt til

ansigt med den angelsaksiske mission. For første gang, siden historiens morgenrøde oprandt over vort afsides liggende land, stod hele folket ligeoverfor den aandsmagt, vi kalder kristendommen, og dens talsmænd var de engelske missionærer. Og de kom i stigende antal, generation efter generation; de indtog de første pladse blandt kongernes raadgivere; de hædredes som ingen anden, og deres indflydelse sporedes overalt. Det var umuligt andet, end at deres virksomhed maattè give den ældste norske kirke dens præg og stempel!

Under dette synspunkt er min bog om „Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske“ bleven til. Og jo mere jeg syslede med opgaven, desto fastere blev min overbevisning om, at det var det rette. Thi jeg observerede, at vort ældste kirkesprog eiede et betydeligt forraad af laaneord, som ene og alene maatte være komne fra angelsaksisk. Men, naar først dette var blevet mig klart, saa kunde jeg ikke, og kan jeg fremdeles ikke blive staaende ved, at kun disse sikre engelske ord er indførte af angelsaksiske missionærer. Jeg maatte og maa fremdeles gaa ud fra, at ethvert ord, som baade kan være tysk og engelsk, i virkeligheden er engelsk. Men her er jeg ved den store differents, som skiller mellem prof. Maurer og mig, og jeg har kun at tilføie: fremtidens forskning faar dømme mellem os!

Jeg har hermed naaet dette tilsvars grænse. Der er mange detailler, som jeg allerede nu kunde føle mig stærk nok til at svare paa; men det er bedre at gjøre det samlet, naar jeg har høstet mere kundskab og rigere erfaring i forskningens skole. At jeg for mange punkters vedkommende altid vil blive prof. Maurer svaret skyldig, det er en sandhed, som jeg hverken skjuler for mig selv eller skal lægge dølgsmaal paa lige overfor andre. Og

dertil kommer, at den norske kirkes historie først da vil fremtræde i sit rette og fulde lys, naar dens forbindelse med og paavirkning af saavel den engelske som den tyske og den altomfattende romerkirke er lagt aaben for beskuerens øie. Og dette maals opnaaelse er ved prof. Maurers „Bemærkninger“ rykket os nærmere end nogensinde tilforn!

SMAASTYKKER.

1.
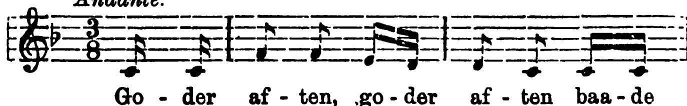
Den norske bukkevise.

I sin Danmarks og Norges Hist. i det 16de Aarhundrede siger Troels Lund (I, Indre Historie 7de bog s. 88), at den gamle julebukkevise er gaaet tabt baade i Danmark og Norge, hvorimod den indtil for kort tid siden endnu var kjendt paa Øland og senere gjengivet af Arwidsson i hans „Fornsånger“ (III, 525). Herved kan dog mærkes, at det kun var ordene, som kjendtes paa Øland, ikke melodien, medens baade denne og ordene for Norges vedkommende endnu vil være i manges erindring, da det hele julebukkevæsen gik for sig i Bergen, ligetil det mellem 1843 og 1849 blev forbudt af byens daværende politimester.
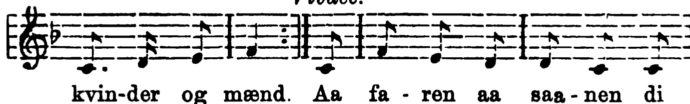
Ogsaa den norske vise fortjener at bevares. Jeg gjengiver den her ortofonisk i den bergenske dialekt saaledes, som den blev foredraget, og til sammenligning vedføies den svenske vise efter Arwidsson.
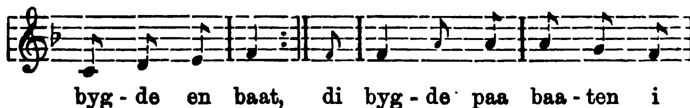
Bukkevise.

Introduction.
Andante.

Vivace.

Scenen udførtes af 3 almuesgutter, hvoraf den ene gav bukkens rolle og de to andre faderens og sønnens. De begyndte med at give sig tilkjende ved banken paa døren til gangen og spørgsmaalet: „Ska I ha bokken ind?“ Naar dette var bejaet, blev gutterne for det meste indførte i „ammestuen“, hvor der da opstod en ængstelig spænding hos smaafolket, saa flere af disse for en sikkerheds skyld trak sig tilbage til den fjerneste krog af værelset. Optrinnet aabnedes med en hilsen i høitideligt tempo til de forsamlede, som oftest hele husets folk, og efter samme melodi som de to første vers i hver strofe af visen. Under introduktionen iførte den gut, som spillede bukken, sig sine attributer: en stok med to bukkehorn paa toppen og dertil fæstet et strygeklæde. hvormed han bedækkede sig, idet han krummede ryggen og holdt fast i stokken, som han under sine vilde spring ofte stødte i gulvet, med ledsagelse af et bæ! Naar den hele forestilling var endt og gutten dernæst reiste sig op og strakte stokken med klædet i veiret, var det ofte løierligt at se, hvorledes børnene og gutten byttede roller. Han, før den kaade og frygtelige buk, blev nu, da han stod ansigt til ansigt ligeoverfor forsamlingen, med engang spagfærdig og undselig, medens børnene viste sin kjækhed, da bukken var forsvunden.

1.	1.
Aa faren aa saanen di bygde en en baat, — — — — — — — — Di bygde paa baaten i femten aar, i femten aar.	Och fadren och sonen de bygde en båt, De bygde derpå i femton år, Så lade de bocken i båten.
2.	2.
Aa faren han ladde aa saanen han skaut — — — — — — — — Han skaut saa længe te bokken laag dau, kjillebukken min.	Och fadren och sonen de skulle gå vall, Så hitte de en boch i den långa tall, Så lade de bocken i båten.
3.	3.
Aa ka ve du gje meg for bokken sit skinn — — — — — — — — Aa eg ska gje deg en tynne vinn, en tynne vinn.	Och fadren han ladda och sonen han sköt [1] Så hastigt den bocken åt jorden stöp.

[1] Her blev afskudt en pistol eller udraabt „paff,“ da bukken faldt ned og blev liggende indtil sidste strofe.

4.

Aa ka ve du gje meg for bokken
sin ull
— — — — — — — —
Aa eg ska gje deg en tynne gull,
en tynne gull.

5.

Aa ka ve du gje meg for bokken
sit haann
— — — — — — — —
Aa eg ska gje deg en tynne kaann,
en tynne kaann.

6.

Aa ka ve du gje meg for bokken
sit skjægg,
— — — — — — — —
Aa eg ska gje deg en tynne ægg,
en tynne ægg.

7.

Aa ka ve du gje meg for bokken
sin fot,
— — — — — — — —
Aa eg ska gje deg en gullerot,
en gullerot.

8.

Op stander den bokken aa rister
sit skjæg
— — — — — — — —
Han haapte og sprang paa femte
vægg,
paa femte vægg.

9.

Aa bokken sprang opp paa Elias
taapp,
— — — — — — — —
Der stal han seg en smalekraapp
en smalekraapp.

10.

Aa bokken sprang op paa Elias
fjell,
— — — — — — — —
Der fallt han ner aa slo seg ihel,
ihel, ihel.

4.

De höljde på bocken en kappa
blå;
Det gjorde de, för den bocken
var grå.

5.

De höljde på bocken en kappa
röd,
Det gjorde de, för den bocken
var död.

6.

De höljde på bocken en kappa
hvit,
Det gjorde de, för den bocken var
lik.

7.

Och innan den bocken han blifver
hemkørd,
Så koster det bonden femhun-
drade ök.

8.

Och innan den bocken han kom-
mer i salt,
Så koster det bonden femhun-
drade mark.

9.

Och bocken han up och raska sit
skägg,
Han slog sitt hufvud mot hvar
femte vägg,
Så lade de bocken i båten.

Som det vil sees, er der temmelig stor forskjel mellem begge viser, idet nogen lighed kun delvis spores mellem 1ste, 3die og 9de strofe i den svenske vise og 1ste, 2den og 8de strofe i den norske. I begge maa der være bortfaldt noget. Saaledes synes den svenske at mangle en slutning, og dens 2den strofe hænger ikke sammen med den 1ste, hvori bukken allerede er tilstede. Ligeledes maa den norske vise have havt noget, der svarede til 2den strofe i den svenske, da man ellers ikke kan forstaa, hvad den i 1ste strofe omtalte baad skal bruges til. Hvad der i den norske vises 10de og 11te strofe sigtes til med Eliastop og Eliasfjeld, synes uforklarligt. Forøvrigt kræver baade versemaalet og den bergenske dialekt, at det anførte navn faar tryk paa første stavelse, saaledes at det maa lyde Ē lĭ ăs, ikke Ĕ lī ăs.

Af begge viser faar man et gammeldags indtryk, dog kan de vel ikke, selv om vi sætte ildvaabnene i 2den strofe ud af betragtning, hidrøre fra en meget fjern tid. Under alle omstændigheder kan det neppe med Troels Lund antages, at der i den svenske vise lever en tradition fra Thors dyrkelsen, idet han henviser til dr Henr. Petersen om nordboernes gudedyrk. o. gudetro s. 65.

N. Nicolaysen.

2.

Om Greverne af Namur og deres Forhold til Norden.

Johan af Dampierre, herre til Sluys (l'Ecluse) fulgte som greve af Namur efter sin moder, Isabella af Luxemburg, grev Guido af Flanderns anden hustru.

Johan døde 1330 og eftrfulgtes efterhvert af sine fire sønner Johan, Guido, Philip og Wilhelm; med sin første hustru Margaretha af Bourbon havde han ingen børn faaet, men med sin anden hustru, Maria af Artois, gift 1313 og tilhørende en sidegren af det franske kongehus, samt søster til den berygtede Robert III af Artois, ophavsmanden til hundredeaarskrigen mellem Frankrig og England, havde han desuden fem sønner, Henrik, Robert, Ludvig, Johan og Didrich,

samt døtrene Maria og Blanca. Denne sidste blev som bekjendt i 1335 Kong Magnus Eriksens dronning.

Erindrer man at Robert af Artois var disse børns morbroder, at fættrene, greverne af Flandern (ogsaa af huset Dampierre) ligeledes var Frankrigs svorne fiender, og at greverne af Namur bevislig ogsaa stod i høi gunst hos kong Edvard III, kunne man undres over, at Magnus, der jo i egen person havde begivet sig til den franske konge (Philip VI),[1] hvis venskab synes at have været ham magtpaaliggende, paa sin vei til eller fra Frankrig skulde have valgt sig en brud i en franskfiendtlig familie; men historien vidner om, at der var stof nok til uenighed mellem de to grevefamilier, der nedstammede fra to halvbrødre, og at det følgelig kan antages, at de Namurske grever har indtagt en stilling, der kunde kaldes neutral.

Johan I's ældste søn, Johan II, besteg altsaa grevesædet før den 4de februar 1330 (faderens begravelsesdag.)

Det var en urolig, pragtelskende herre, der skal have begivet sig paa korstog til Preussen og der skal være død 2den April 1335 (Pertz V, 165; P. A. Munch, Unionsp. I, 186). Han efterfulgtes af broderen Guido, som øiensynlig ikke har været med i Preussen og som allerede 11te mai næstefter tiltraadte regjeringen, som han formenes tidligere paa broderens vegne at have ført.

Guido døde allerede 12te marts 1336 ved en turnering (Munch anf. sted); iallefald er hans testamente, dat. Seeverghem, af nævnte dato (J. Borgnet, mémoires de l'académie royale de Belgique, première série, T. X).

Saa kom Philip. Om ham er der nogen uenighed. Efter Miræus, Opera, I, 323 (cit. af P. A. Munch) skal denne under 23de juni 1336 have udstedt et diplom angaaende et af hans afdøde broder stiftet alter. Senere anføres han under 8de nov. s. a. (Gramaye, S. 46, Dies solennes Namurci) som *redux ex Norvegia.*

Da Blanca efter 24de august 1335 paa sin reise til Norge forlod Sluys, maa Philip antagelig have været med i hendes følge og senere efter Guidos død være bleven hjem-

---

[1] [Rydberg, Sveriges traktater I].

kaldt og allerede have befundet sig hjemme inden den 23de juni [1].

Opgaven hos Miræus om at Philip kaldtes tilbage fra Preussen „hvor han var paa krigstog med Magnus, Norges konge, der havde ægtet hans søster“ beror maaske paa en feiltagelse eller en blanding af forskjellig fakta vedrørende dels den ældre broder Johan, dels Philips eget ophold hos Magnus — i Norge og Sverige, men vel fornemmelig de to herefter omtalte yngre brødre.[2]

Allerede næste aar (1337) døde Philip, og den fjerde broder Vilhelm arvede grevskabet, som han besad lige til 1396. I kong Magnus Eriksens diplom, dat. Helsingborg 19de juni 1345, aftrykt i D. N. Vte samling nr. 181, S. 139, tilstaar kongen herrerne Ludolph og Robert af Amen 200 mark rent sølv aarlig for tjenester, de for fremtiden skulde yde ham. Som af Munch (S. 187) meget rigtig bemærket, maa herved utvivlsomt menes herrer af Namur, ikke som af Munch forudsat, dronningens brødre eller frænder men umuligt andet end hendes kjødelige brødre, som Magnus jo kalder „fratres nostri karissimi“ hvilket jo neppe kan misforstaaes, saa meget mindre da der staar tilføiet: domicelli de Amen. Guillaume de Masnuy, som har optaget samme diplom i en ældre fortegnelse, læser: Rudolphes (?) et Robertus de Amen. Det fremgaar heraf at Ludolphus ialfald er lidt tvivlsom og udelukker ikke den eneste rigtige

---

[1] Munch (Unionsp. I, 320) har allerede antydet, at Blancas reise gjaldt enten Tønsberg eller Konghelle; men paa samme sted nævner han at Magnus den 25de sept. vitterlig befandt sig i Tønsberg. Det synes mig indlysende, at han der allerede har opholdt sig for at tage imod sin brud. Tønsberg var jo ogsaa den beleiligste havn for en flaade fra udlandet. Alt taler saaledes for at Tønsberg har været stedet. Dertil kommer at Blanca jo fik Tønsberglen i livgeding og at hun saaledes ved sin ankomst til Norge paa en maade har befundet sig paa egen grund, hvorfra hun mest passende kunde blive bortgiftet.

[2] Man kan jo tænke sig muligheden af, at Philip havde været med i Preussen helt fra broderen, Johan II's dage og ved Blancas giftermaal kunde være bleven beordret til Norge, som jo efter den tids begreber ikke maatte ligge saa langt fra Preussen. Det bemærkes dog, at Dlugoss (I, 1038) efter Munchs beretning kun omtaler grevesønnen fra Namur uden at opgive hans navn, hvorfor Johan II ligesaagodt kan være ment.

læsning: Ludovicus.[1] Ludvig og Robert var nr. 6 og 7 blandt Blancas brødre og maaske de yngste af hele kuldet, ialfald maa de i 1345 knapt have naaet den vaabendygtige alder.

Ved de tjenester, de skulde yde Magnus, menes rimeligvis krigstjeneste og allernærmest Magnus' korstog mod Russerne, der fandt sted 1348 og 1350—51, og som 1345 vel allerede var planlagt. Man ved jo at greverne i Namur sværmede for korstog. — Disse to yngre brødre af dronning Blanca opnaaede ogsaa en høi alder. Robert, herre til Beaumont-sur-Meuse, døde barnløs 139½ efter at have været gift to gange; Ludvig, herre til Petinghen og Bailleul, døde 1386 ligeledes barnløs. Han benævnes af og til greve til Roucy, idet han var bleven gift med Isabella, eneste datter af grev Robert II af Roucy. Hans hustru solgte imidlertid i 1379 sin ret til grevskabet til hertug Ludvig I af Anjou.

Hvorlænge disse Magnus' svogre forblev i norden ser vi os ikke istand til at bestemme, nok er det, at de i lighed med sine ældre brødre har kjæmpet nordpaa, men senere vendte tilbage til fædrelandet.

Som et curiosum vil jeg her efter en meddelelse fra Hr. E. Niffle-Anciaux (se forøvrigt Annales de la St. arch. de Namur, B. XIX) anføre et dokument hvoraf fremgaar at Blanca hentede sit udstyr fra Paris.

Philippe de Melun, biskop af Chalons, erkjender nemlig ved Blancas moster Catharina af Aumale (g. m. Johann af Castilien, greve af Ponthieu) at have faaet tilbagebetalt sit udlæg til Blancas udstyr i Paris, da grevinden af Namurs datter skulde reise til Norge. Beløbet er 268 livres parisis, svarende til 355 livres tournois.

[1] [Rydberg (II 124) læser dog i Aftryk efter Originalen i Brussel ligeledes Ludolpho uden nogen Bemærkning.]

Ch. Delgobe.

OM FRU GØRVEL FADERSDATTER OG HENDES NORSKE JORDEGODS.

AF

DR. LUDVIG DAAE.

Hvem vare — bortseet naturligvis fra Kronen og Kirken — Norges største Jordegodseiere i det sextende Aarhundrede? Svaret paa dette ikke uvigtige Spørgsmaal lyder: To Personer, der vel tildels vare af norsk Herkomst, men ikke vare fødte eller hørte hjemme i Norge, ja betragtede det som et halvt eller snarere helt fremmed Land. De to vare en dansk Mand og en i Sverige født, til Danmark overflyttet Kvinde. Den første af dem, Erik Ottessøn Rosenkrands, besad norske Eiendomme, der af hans Beundrer, Absalon Pederssøn, kaldes et „stateligt Fyrstegods", men den Stilling, som Høvedsmand i Bergen, i hvilken han gjorde sig fordelagtig bekjendt under Syvaarskrigen, havde han mod sin Vilje maattet overtage, og han skyndte sig, saa snart han kunde, med at komme bort igjen. Han „kunde ikke fordrage Landet" (det er: taale Klimatet).[1] Den anden af de to er den, hvorom den følgende Fremstilling skal handle, Fru Gørvel Fadersdatter. Hendes som Erik Rosenkrands's Jordegodsrigdom stammede for en væsentlig Del fra samme Kilde, idet begges Forfædre havde arvet en Trediepart af de uhyre

[1] Norske Magasin I. S. 480 f. En interessant Skildring af Erik Rosenkrands's Liv af Rektor A. Heise vil findes i Dansk hist. Tidsskrift 5. R. VI.

Besiddelser, som efter Junker Hans Sigurdssøns Død bleve udskiftede 1490. Hermed forbandt Erik Rosenkrands Losneættens Eiendomme paa Vestlandet, hvis Udstrækning ikke kjendes, og Bo Flemmings Gods paa Østlandet, hvis Hovedgaard var Næsøen i Asker. Fru Gørvels Eiendomme skulle vi senere gjøre Rede for. Hvo af disse to har eiet mest, kan jeg ikke afgjøre, rimeligvis har det dog været Fru Gørvel, men i ethvert Tilfælde holdt disse to alle andre samtidige Rigmænd i Landet i lang Afstand. Af saadanne Godseiere af anden Klasse maa især nævnes de danske Familier, der ved Giftermaal vare komne i Besiddelse af Hr. Nils Henrikssøns og Fru Inger Ottesdatters[1] Gods, Ætter som Bjelke, Litle, Bildt, Huitfeldt, Lange samt et Par andre ligeledes fra Danmark komne og her indgiftede Slegter, Brokkenhus og Jernskjæg. Men disse Familier bleve boende i Norge og fæstede Rod der, og i det følgende Aarhundrede samlede en af disse Fru Ingers Efterkommere, Jens Bjelke, atter et meget betydeligt og vidstrakt Gods.

I.

Fru Gørvel var, som vi allerede have bemærket, svensk af Fødsel, men da det er gjennem sin norske Mødreneæt, at hun har faaet Betydning for vort Land, maa jeg først forklare hendes Herkomst paa Spindesiden. En Gang for alle gjøres opmerksom paa, at det Jordegods, som her omtales, altsammen tilsidst forenedes i hendes Besiddelse.

Mellem de ikke faa svenske Familier, som i det fjortende og femtende Aarhundrede bleve indgiftede i det

[1] Hun besad efter sin Fader ligeledes en Trediepart af Hans Sigurdssøns Godser.

norske Aristokrati, var den en af de mærkeligste, der efter sit Vaaben siden kaldtes „Tre Roser“.[1] En svensk Lagmand Knut Jønssøn i Vestergøtland havde i Erik af Pommerns Dage ægtet Agnes, Datter og eneste Barn af en norsk, ikke meget bekjendt Rigsraad Hr. Alf Haraldssøn (Bolt, † 1412). Af dette Ægtepars to Sønner blev den ene, Jøns Knutssøn, i Sverige og forplantede der sin Slægt, der navnlig i hans Søn Thure fik en bekjendt, men ikke meget hæderlig Repræsentant. Den anden Søn Alf drog derimod til Norge, var i Christiern I's tidligste Regjeringsaar dennes Hofsinde, fik derpaa norske Len og blev snart Ridder og Rigsraad. Hans Gods i Norge beroede væsentlig paa Arv efter den rige Mormoder Fru Katarina Jonsdatter, af hvis tre Døtre hans Moder havde været den ene. Efter hende kom paa hans Part den store Gaard Manvik paa Brunlanæs med tilhørende Gods.[2] Derhos gjorde han et fordelagtigt Giftermaal med en vestlandsk Kvinde, Fru Magnhild Oddsdatter fra Voss i Bergens Stift. Hun havde været gift to Gange tilforn med formuende Mænd, men Skjæbnen vilde, at en ikke liden Del af den første Mands og hele den andens Jordegods kom til at tilfalde hendes Efterkommere i det tredie Ægteskab med Hr. Alf. Den første Mand havde været Rigsraaden og Ridderen Hr. Beinkt Harniktssøn (Gyldenløve), der blev slaaet ihjel i Gudbrandsdalen 1446. Med ham havde hun ikke havt Børn, men han havde foruden Morgengaven skjænket hende fjerde og tiende Gave af sit Gods, der laa paa Oplandene. Derpaa havde hun ægtet en Væbner paa Hedemarken, Sigurd (Skaktavl)[3] til Grefsheim. Med

[1] En Slægt med et lignende Vaaben boede i det 14de Aarhundrede paa Lautin i Ullensaker, men staar neppe i nogen Forbindelse med den her omtalte.

[2] Dipl. Norv. I. No. 392.

[3] Norsk hist. Tidsskrift, 3. R. I. S. 321.

ham havde hun en Søn Karl, men da han blev Biskop paa Hamar og altsaa ugift, blev Moderen ved hans tidlige Død hans Arving. Fru Magnhild havde derhos faaet adskillig Arv paa Vestlandet, hvor det Gods, som forskjellige Ætter paa Voss i Tidens Løb havde samlet, tilflød hende. Hertil kom, at Hr. Alf og hun ingen Leilighed forsømte til at kjøbe og erhverve Jordegods, Noget, hvorom deres talrige bevarede Kjøbebreve endnu ere Vidnesbyrd. Og endelig, hvad der var mest værd af det Hele, kom en Andel i den ovenfor omtalte Hans Sigurdssøns Arv, der omsider blev udskiftet 1490. Paa Hr. Alfs Trediepart faldt Sudreim (Sørum) paa nedre Romerike, der havde været Hovedgaard for Hafthor Jonssøn og Kongedatteren Agnes Haakonsdatter, og under hvilken laa store Masser af Gaarde navnlig paa Romerike og i Hallingdal, dernæst Giske, Norges engang berømteste Herresæde, med overmaade stort Strøgods i Romsdal og Søndmøre, o. s. v., endvidere en Mængde Gods i Senjen med tilliggende „Landvord“ (Afgift af Fiskere), en Bygaard i Oslo, Andel i Gaarde i Bergen samt endelig en stor Del Gods paa de fjerne og fra Norge allerede i politisk Henseende adskilte Hjaltlands-Øer, hvor Hovedgaarden var Valey (nu Vaila), en liden Ø paa Vestsiden af den store Hovedø (nu Mainland). Broderen i Sverige, Jøns, var jo ligeberettiget til Arven, og Hr. Alf maa have affundet sig med ham, men i det følgende Aarhundrede reistes rigtignok herom en Trætte, der senere skal omtales.

Hr. Alf og Fru Magnhild, der begge døde i Slutningen af Aarhundredet, havde tre Børn, Sønnerne Odd og Knut[1] samt Datteren Karine. Hr. Odd døde ung og

[1] Almindeligvis antages Knut, som opkaldt efter Farfaderen, for at have været den ældste, men dette er neppe rigtigt, thi først sees Odd tidligere end Knut at have opnaaet Forleninger, der-

ugift, og Jomfru Karine indtraadte, skjønt hun levede temmelig længe, heller ikke i Ægteskab. Den allerstørste Del af det ad saa forskjellige Veie erhvervede Gods maatte derfor forudsees tilsidst at skulle tilfalde den gjenlevende Søn Knut eller hans Arvinger.

Hr. Knut Alfssøn, der stedse var at regne som en halvt svensk Mand, havde (omtrent 1490) ægtet en svensk Kvinde, Gørvel Eriksdatter (Gyldenstjerne), Datter af en til Sverige indvandret dansk Adelsmand, der havde ægtet en Datter af Kong Karl Knutssøn. Med Gørvel, der maa have bragt Knud adskilligt Jordegods i Sverige, men som døde tidlig og allerede en god Stund før 1500, havde han Børnene Karl, Erik og Bodil. Anden Gang ægtede han en danskfødt Enke, Mette eller Merete Ivarsdatter af den Familie Dyre, der siden optog Navnet Lunge (hun var Hr. Vincents Lunges Faster). Med hende, der havde Børn af første Ægteskab med den norske Rigsraad Anders von Bergen, men derimod ikke med Hr. Knut selv, fik han neppe Jordegods. Hun levede med sine Stifbørn, som bekjendt, ved og efter Mandens Fald, i Sverige, hvor hun indgik sit tredie Giftermaal med Rigsforstanderen Hr. Svante Nilssøn, men hendes Historie forøvrigt vedkommer ikke denne Fremstilling.

Hr. Knut Alfssøn var efter sin Død (1502) bleven dømt at være falden som Landsforræder, og som Følge heraf vare alle hans Eiendomme i Norge inddragne under

---

næst nævnes han udtrykkelig som den ældste i Anna Fikkesdatter Bylous Chronicon Geneal. p. 27. Om Odd Alfssøn kan foruden til Diplomatariet henvises til Danske Magazin 4. R. I. S. 78, hvoraf man ser, at han ligesom Faderen har været af de faa Nordmænd i hin Tid, der tjente Kongen som Hofsinde, samt til samme Magazin 3. R. II. S. 21, hvor hans dødelige Sygdom omtales.

Kronen. Hans Søn Karl forlod imidlertid, da han var bleven sin Stifbroder den unge Hr. Sten Stures Uven, Sverige, søgte og erholdt Forsoning med Christiern II og indtraadte i hans Tjeneste. Han forekommer som en af hans mest betroede Krigsmænd og en af Hovedanførerne i Felttoget 1520.[1] Han fik saaledes sin Faders Eiendomme igjen uden, som det synes, at dele dem med sine Søskende, der jo under disse Omstændigheder neppe heller kunde gjøre Krav paa nogen Andel deraf, da Tilbagegivelsen var en personlig Naade mod Karl, men han kom ikke til længe at nyde godt heraf, thi han faldt 1520 under Beleiringen af Stockholm. Han havde ikke været gift. Broderen Erik, der var forbleven i Sverige og ganske betragtedes som svensk Mand, blev nogle Maaneder senere henrettet i det Stockholmske Blodbad. Han havde været gift med Margrete Vasa, et Næstsøskendebarn af den senere Konge Gustav Erikssøn, men Ægteskabet var barnløst.[2]

Saaledes var af den norske Gren af Rose-Ætten nu kun Kvinder tilbage. Først var der Knut Alfssøns ugifte Søster, Karine. Saa kom Knuts egen Datter Bodil. Denne var dog vist i 1520 allerede død eller levede ialfald ikke længe derefter, men hun havde en Datter af sit Ægteskab med en forøvrigt temmelig ubekjendt svensk Adelsmand Fader Nilssøn (Sparre) til Hjulstad ved Enkøping,

---

[1] Allerede før Slaget ved Brännkyrka (1518) har han, hvad Allen ikke har været opmerksom paa, havt en Commando i Krigen, se Scr. Rer. Svec. I, 2, p. 205.

[2] Fru Margrete (en Søster af Fru Ebba, gift med Erik Abrahamssøn Leionhufvud og senere Kong Gustavs Svigermoder) ægtede siden den tydske Eventyrer Bernhard v. Melen, der en Tid opholdt sig i Sverige, men siden forlod det, og voldte Kong Gustav store Ærgrelser.

der omtales som levende 1520, men neppe senere. Disse Ægtefolks eneste Barn var igjen Datteren Gørvel,[1] denne Afhandlings Hovedperson. Hendes Fødested var Hjulstad, men Fødselsaaret er tvivlsomt. Det angives[2] til 1517, men en meget paalidelig Mand, der i hendes sidste Dage stod hende nær, siger at hun ved sin Død i April 1605 var 96 Aar, hvorefter hun skulde være født 1509 eller 1508.[3]

II.

Det var urolige Tider, der paafulgte, Styrelsen og Retshaandhævelsen i Norge vare en Stund ikke meget sikre, og Rose-Ættens store Besiddelser her i Landet bleve Gjenstand for fleres Efterstræbelser. Der kjendes intet Skiftebrev mellem Knut Alfssøn og Søsteren Karine, heller ikke vides Grunden til, at den sidste ikke blev gift, hvad der var et Særsyn i hine Dage, naar en Pige var saa rig som hun. Maaske har hun været sygelig eller noget lignende. Moderen Fru Magnhild havde tilbragt sine sidste Aar i sin vestlandske Hjemstavn. Datteren, der vel var hos hende, saalænge hun levede, opholdt sig senere i Bergen, hvor man finder hende i Aarene 1516—1517.[4] Senere flyttede hun til Hedemarken, tog Bolig paa Grefsheim og ansaa sig selv, som det synes, for Arving til det hele Gods i Norge. Den svenske Mandslinje af Rose-Ætten reiste ogsaa Krav paa dette. Den berygtede Thure Jøns-

[1] Samtiden skrev Gørvel eller Gørrild. Norske Historikere have, hvad der forekommer mig at være affecteret og uhistorisk, i den senere Tid skrevet Navnet Gyrvhild.

[2] F. Ex. i Danmarks Adels Aarbog 1888, S. 102.

[3] Danske Magazin 4. R. IV. S. 19.

[4] Norske Regnskaber og Jordebøger, udg. af H. J. Huitfeldt-Kaas, I. Chra. 1887, S. 35, 64.

søn kom med den Paastand, at hans Fader ikke havde faaet Del i den norske Arv, det vil altsaa sige ikke var bleven udløst af Hr. Alf, hvilket lyder meget mistænkeligt, da det først nu gjordes gjældende, erhvervede sig et Brev i sin Interesse fra Kong Frederik I, sendte Bud til Norge og oppebar virkelig til sine Tider noget af Renten, saaledes bl. A. af Godset paa Hjaltland.[1] Som hans Agent i Norge nævnes en dansk Adelsmand, der var traadt i hans Tjeneste, Jakob Brokkenhus, senere Landsdommer i Fyn. Hertil kom ogsaa, at Fru Inger Ottesdatter paa Østraat, en fjern Slægtning af Rose-Ætten, med sin Svigersøn Hr. Vincents Lunge vovede en, som det maa synes, særdeles dristig Streg. Hun satte sig nemlig uden videre i Besiddelse af Godset i Nordlandene og af Giske Hovedgaard med Tilliggende, hvortil hun aabenbart ingen Ret havde, og sandsynligvis af endnu flere Eiendomme. Den rette Arving, Jomfru Gørvel, var der en Tid ikke megen Tale om, og senere forsøgte Thure Jønssøn at paastaa Ret til at være hendes Værge, neppe i ganske uegennyttig Hensigt. I Marts 1531 kom disse Spørgsmaal frem ved et Raadsmøde i Oslo. Her mødte en Peder Svenske paa Jomfru Gørvels Vegne, og Jakob Brokkenhus for Hr. Thure. Jomfru Karine lod paa sin Side paastaa, at Gørvel ikke havde noget at fordre i Norge, da denne havde oppebaaret sin fulde Del af Arven i Gods i Sverige, og desuden var hun, Karine, „Fadersøster til samme Arv, Jfr. Gørvel Søsterdatter". Raadet heldede til Karines Side og afviste baade Hr. Thure og Jfr. Gørvel, indtil Parterne fremkom med Skiftebreve og andre Bevisligheder.[2]

Saa kom Christiern II's Optræden i Norge og de

[1] Dipl. Norv. XII. No. 596.
[2] Dipl. Norv. I. S. 787.

dermed forbundne Uroligheder, under hvilke Thure Jønssøn, som bekjendt, fik en brat Død i Konghelle 1532. Samme Aar, men uvist i hvilken Maaned, indtraadte Jfr. Gørvel i sit første Ægteskab, nemlig med den svenske Adelsmand Peder Nilssøn Grip til Folnes, der skal være født 1507,[1] og havde altsaa fundet en Talsmand for sine Rettigheder. Denne Mand blev i det nævnte Aar 1532 af Kong Gustav udsendt mod det nordenfjeldske Norge som Anfører for en Styrke, hvorved denne Konge skulde bistaa de Danske imod Erkebiskop Olaf, der havde grebet Christiern II's Parti, men er neppe kommen længere end til Jemteland.[2] Det er ikke usandsynligt, at han selv har ønsket en saadan Anledning til at komme til det Land, hvor Gørvel havde saa store Arveprætensioner. Længere ud paa Aaret (16de Juli 1532) lod Kong Gustav rette en Henvendelse til det norske Rigsraad, hvori han anmoder om dets Bistand saavel for Thure Jønssøns Sønner som for Peder Grip, at de kunne komme i Besiddelse af „sine“ norske Eiendomme.[3] Aabenbart maa altsaa Ægteskabet mellem Peder og Jomfru Gørvel da have været fuldbyrdet, da han og ikke hun nævnes som Prætendent til Arven. Ved denne Leilighed kaldes Peder Nilssøn „vor Raad“ og er altsaa svensk Rigsraad. Men dette Gørvels første Ægteskab blev kun af kort Varighed, thi Peder

---

[1] Stiernman, Svea och Götha Höfdinga-Minne II. S. 78.

[2] Tegel, Gustaf I's Historia, I. S. 306. Samll. til d. N. F. Hist. I. S. 343.

[3] Samll. I. 349. Mellem de Sager, som det i det mindste paatænktes at behandle ved det norske Rigsraadsmøde i Bud i Romsdalen i Efteraaret 1533, var ogsaa Fru Gørvels Arv; paa en Memorial, Mødet vedkommende (Dipl. Norv. X. S. 729), nævnes „Karl Knutssøns Søsterdatter.“

druknede i Mälaren den 26de Sept. 1533.[1] Fru Gørvel og han havde ikke Børn, og hun stod der nu som en enlig Enke, og det, hvis hun virkelig skulde være født 1517, i en Alder af kun 16 Aar.

Det blev dog just ikke nogen lang Enkestand. Under det ved Frederik I's Død opstaaede Interregnum sendte det danske Rigsraad i Begyndelsen af 1534 et Gesandtskab til Sverige, i hvis Spidse stod Rigsraaden Hr. Truid Gregerssøn Ulfstand, en stor Jordegodseier navnlig i Skaane, for at afslutte et Forbund mellem de nordiske Riger, som ogsaa vedtoges, men uden dennegang, formedelst mellemkommende Begivenheder, at komme til at træde i Kraft. Ved denne Leilighed blev Hr. Truid, som før neppe kan antages at have kjendt Fru Gørvel,[2] i en Fart gift med hende. Har noget Ægteskab været et Fornuftparti, da sikkert dette, thi Truid Ulfstand, der skal være født 1487, var jo for det første betydeligt (30 eller dog mindst 23 Aar) ældre end sin Brud, og dertil var han Enkemand med 4 Sønner og 3 Døtre. Naturligvis har paa den ene Side Hr. Truid været begjærlig efter det Gods, som Gørvel besad i Sverige og var berettiget til i Norge, og paa den anden Side har vel hun ment, at intet Middel kunde være kraftigere til at komme til sin Ret i Norge end et Ægteskab med en formaaende dansk Rigsraad. Hr. Truid var desuden allerede godt

[1] Stiernman, *l. c.* Naar det her heder, at Ægteskabet havde fundet Sted i August 1532, kan dette efter det ovenanførte neppe være ganske nøiagtigt.

[2] Han angives i nyere Skrifter at være slagen til Ridder i Stockholm efter Blodbadet 1520, men uden at herfor haves nogen Hjemmel. I 1523 (Dipl. Norv. II. S. 791) nævnes Hr. Truid ikke som Ridder, og han er vistnok først blevet det ved Frederik I's Kroning.

kjendt i Norge, hvor han i 1532 i Forening med Claus Bilde havde havt at ordne de forvirrede Forhold, som vare opstaaede efter Christiern II's Feide og Erkebiskop Olafs Frafald. Det heder i en samtidig svensk Adelsmands Optegnelser, at Hr. Truid „fæstede“ Fru Gørvel „paa samme Tid“, som han kom til Sverige som det danske Rigsraads Gesandt,[1] og Ægteskabet maa være blevet fuldbyrdet strax og Truid have ført sin unge Hustru med sig til Varberg Slot, hvor han som Befalingsmand havde sit stadige Opholdssted. Hun fik som Morgengave Gods i Halland og 1000 ungerske Gylden. Kong Gustav saa i Almindelighed saare nødigt, at den svenske Adel indgik Ægteskabsforbindelser med den danske. Rimeligvis har dog Hr. Truid forstaaet at vinde ham, eller ogsaa har han ment at kunne opnaa noget gjennem den danske Magnat og derfor ikke lagt Hindringer i Veien for Partiet.

Fru Gørvels Ægteskab med Hr. Truid, der var stiftet saa ganske faa Maaneder efter hendes første Mands Død, blev neppe lykkeligt. Strax efter Brylluppet fulgte en lang Række af stormfulde, for de Nygifte lidet lystelige Begivenheder. I Slutningen af Mai 1534 var Hr. Truid tilstede i Malmø, just som denne By, hvor Akershus's gamle Lensherre, Hr. Magnus Gyldenstjerne, nu var Befalingsmand, overrumpledes af Lybekkernes og den med dem forbundne Grev Christopher af Oldenborgs Tropper, med hvem Byens bekjendte Borgemester, Jørgen Kok, stod i Ledtog. Alle tilstedeværende Adelsmænd arresteredes, og Hr. Truid var nu Fange i 9 Uger. Vel slap han i Begyndelsen af August løs af dette Fangenskab, men kun paa den Betingelse, at han maatte sværge Greven, efter hvem den

---

[1] Lars Siggessøns Antegnelser, udgivne sammen med Anne Fikkesdatter Bylous Chron. geneal. S. 34.

paafølgende „Feide“ benævnes, Huldskab og Troskab. Da Greven var Sveriges Fiende, blev Følgen den, at Kong Gustav øieblikkelig lagde Beslag paa alle Fru Gørvels svenske Eiendomme. Foreløbig havde altsaa denne havt liden Fordel af den nye Forbindelse: hendes Eiendomme i hendes Fødeland, med Hensyn til hvilke hun hidtil havde kunnet være tryg, havde hun mistet, og Udsigten til at komme i Besiddelse af de norske var, foreløbig lige fjern!

Snart blev det endnu værre. I November Maaned 1534 kom en svensk Hær og begyndte at beleire Varberg Slot. Hr. Truid, der vel har troet paa Grev Christophers Lykkestjerne og anseet ham for den mægtigste, forsvarede sig mod Kong Gustavs Folk og „holdt Varberg til Grevens Haand“.[1] Vistnok kunde Hr. Truid den 11te Jan. 1535 skrive til Erkebiskop Olaf i Trondhjem, at Svensken nu efter 9 Ugers Beleiring igjen var borte, — paa hvilke Betingelser de hævede Beleiringen, siges ikke — men han tilføier, at han har lidt ubodelig Skade og mindst tabt 20,000 Mark ved denne Affære.[2]

Men Ulykken skulde snart antage endnu større Omfang. Eventyreren Hr.[3] Marcus Meyer, en Hamburger, der paa den Tid var en af Grev Christophers og Lübecks Hovedanførere, blev i Januar 1535 fangen ved Helsingborg, hvor de Svenske (vel tildels de samme, der havde beleiret Varberg) i Forening med den danske Rigsmarsk, Hr. Tyge Krabbe, der i sidste Øieblik svigtede de Grevelige, tilføiede disse et stort Nederlag. Efter nogen Strid om,

[1] Dipl. Norv. VIII. S. 768.

[2] Sammesteds XI. S. 689, cfr. VII. S. 762. *Denne* Beleiring har hidtil ikke været kjendt eller omtalt af Grevefeidens Historikere.

[3] Slagen til Ridder af Henrik VIII af England.

hvor den vigtige Fange skulde anbringes — Kong Gustav søgte forgjæves at faa hans Person i sine Hænder — bestemtes, at han skulde overgives til Truid Ulfstand, der altsaa nu indtog en vis Neutralitet mellem Partierne. Han kom da til Varberg. Efter Arild Huitfeldts Beretning, der har al Sandsynlighed for sig, skal Hr. Truid snart have fundet Behag i denne sin nye Fange, der ogsaa var en ualmindelig beleven, omgjængelig og underholdende Mand, og som Følge heraf fik Marcus megen Frihed, idet han skal have givet sit Æresord paa ikke at misbruge den. Men dette kom Slotsherren dyrt at staa. Efter Slaget ved Helsingborg eller vel egentlig allerede efter den svenske Beleiring, der vel er endt efter en Capitulation, havde Hr. Truid ganske skilt sig fra Greven, og herved havde han opnaaet den Fordel, at den skaanske Adel kunde gaa i Forbøn for ham hos Kong Gustav, at han kunde faa sin Frues beslaglagte svenske Eiendomme tilbage. Men de grevelige Tropper, hvem Slaget ved Helsingborg vel havde svækket, men ingenlunde tilintetgjort, og som endnu havde baade Malmø og Landskrone i sin Magt, kom snart for Varberg og truede Slottet. Nu vidste Marcus meget vel, at Borgerne i den lille By, som i de fleste af Danmarks Stæder, vare Greven hengivne, da han jo gav sig Mine af at ville gjenindsætte Christiern II. Øieblikkelig lagde saa Marcus sin Plan. Han fik en Stilstand afsluttet og satte sig i Forbindelse med en Capellan paa Slottet, hvem han drog over paa sin Side. Gjennem ham fik han aabnet en hemmelig Brevvexling med Hovedmændene for det grevelige Parti i Varberg By. Ogsaa andre af Slottets Personale inddroges i Complottet, og en Nat praktiseredes 21 Landsknegte og 10 Borgere op paa Slottet ad en ligesaa modbydelig som eiendommelig Vei, nemlig gjennem det, man

i de Dage kaldte „Hemmeligheden".[1] Disse Mennesker holdtes skjulte paa Marcus's Rum, indtil Hr. Truid, der stolede trygt paa Stilstanden, den følgende Morgen havde taget sig en Tour ud fra Slottet til sin Staldgaard. Nu styrtede de Sammensvorne frem fra sit Skjul og gjorde sig til Herrer paa Slottet. Hr. Truid maatte finde sig i sin Skjebne og skyndsomt ile bort for at redde sig selv og søge Bistand andensteds. Denne dristige Streg foregik den 11te eller 12te Marts 1535.

Marcus fik et stort Bytte, thi den rige Truid havde alle sine Penge og Kostbarheder paa Slottet, men hvad værre var, baade hans unge Hustru og hans Børn af første Ægteskab vare nu i Marcus's Vold. Dette vedbleve de at være i mere end 14 Maaneder.

Selvfølgelig var Hr. Truid rasende over, hvad der var hændt, og særlig forbitret ved at vide sin Hustru i Fiendens Magt. Og da Marcus Meyer var særlig bekjendt for sin Uimodstaaelighed hos det smukke Kjøn, kunde det neppe undgaaes, at der opkom Rygter om ham og den unge Slotsfrue. Disse bleve uden Tvivl især nærgaaende, da Fru Gørvel ud paa Høsten fik en Søn. Den 15de Novbr. 1535 skriver en Kannik i Oslo til Erkebiskop Olaf i Trondhjem saaledes: „Hr. Truid ligger for (ɔ: beleirer) Varberg Slot, hans Frue ligger i Barselseng paa Slottet",[2] og man synes at kunne iagttage Brevskriverens ondskabs-

---

[1] *Marcus funem per cloacæ foramen demisit.* (Seditionum Dan. liber, Scr. R. D. VIII. p. 523).

[2] Dipl. Norv. XII. S. 686. Brasch (Vemmetofte I. S. 62) forvansker dette derhen, at Fru Gørvel „nedkom med en Søn den 15de Novbr." O. Vaupell fortæller (Museum 1890, S. 197) om den »*syttenaarige fortryllende*« Fru Gørvel. *Hvorfra har han det?*

fulde Smil mellem Linierne. Men al Rimelighed taler for, at Sønnen, der blev kaldt Nils, har været ægte, thi det var jo først henimod Midten af Marts, at Truid mistede Slottet. Heller ikke blev der nogensinde Tale om andet, end at Sønnen var legitim. Men Marcus vedblev rigtignok som Herre paa Varberg at være sammen med Fruen endnu et halvt Aar efter Barnets Fødsel. En mistænkelig Læser kunde falde paa at hefte sig ved den Hilsen, som nogle af Marcus's engelske Venner, der havde besøgt ham paa Varberg, siden sendte Fru Gørvel, da dette jo kunde tyde paa Venskab mellem hende og Marcus, og der blev siden ved hans pinlige Forhør særlig forlangt Besked af denne, om hvorfor han tilbageholdt hende o. s. v., men alt dette berettiger dog ingenlunde til at kaste Stænk paa hendes gode Navn og Rygte.[1]

Men imidlertid kunde Marcus Meyer dog tilsidst ikke længere staa sig mod sine Fiender. Greven formaaede ikke at hjælpe ham, thi han var nu selv beleiret i Kjøbenhavn, og den 27de Mai 1536 kunde Truid Ulfstand endelig triumphere. Selv skriver han til sin Fætter Esge Bilde i Bergen: „Da hjalp Gud mig, jeg havde for Varberg Slot 8 Kartover; da 4 slog, gik vort Skyts af, da 12 slog, gik Hul paa Muren, før Sol var nede, ledte de Jernkloder i alle Vraaerne efter Marcus, saa han nødtes til at gaa ud i vore Hænder med hvert Barn, som paa Slottet var. Og da undte Gud mig den Lykke, at jeg fik min Hustru og mine smaa Børn der ud karske og uskadte, og fik jeg ikke saa godt af alt det, jeg mistede paa Slottet, som en Hvid uden min Hustrus Gangklæder“.[2]

---

[1] Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid I. S. 527. II. S. 558, 564. Paludan-Müller, Grevens Feide II. S. 331.

[2] Aktst. til Nordens Hist. i Grevefeidens Tid II. S. 285—286.

Marcus Meyers Skjebne er bekjendt. Han blev den 17de Juni 1536 henrettet og parteret ved Helsingør; Presten, som hjalp til ved Forræderiet paa Varberg Slot, blev „levende opskaaren“.[1] Marcus's Broder Gerhard var først bleven frigiven, men da Lybekkerne siden beskyldte ham for Sørøveri, maatte ogsaa han bøde med Livet.[2]

III

Saasnart Grevefeiden var endt, kunde Hr. Truid Ulfstand for Alvor begynde at arbeide paa at hævde sin Hustrus norske Gods. Han havde dog allerede tidligere sat sig i Bevægelse i saadan Hensigt.[3] Klogelig indsaa han, at Jomfru Karines Interesser dog tilsidst faldt sammen med hans egne, thi Gørvel var dog dennes Arving; det var „andet Folk“, som han skriver til Erkebispen, det gjaldt at fortrænge, nemlig Fru Inger og Thure Jønssøns Sønner, Johan og Laurits, der fastholdt sin Faders Paastand. Jomfru Karine, der nu var syg og hjælpeløs paa Grefsheim, havde faaet et Naboskab i den danske Adelsmand Iver Jenssen (Jernskjæg), der ved Giftermaal med Hr. Olaf Galles eneste Barn og Arving, Karine Galle, havde faaet Gods i Norge og synes ved den Tid at have opholdt sig paa Hovin paa Helgeøen (uden dog vel at eie

---

[1] Til de ældre Beretninger er nylig kommet et samtidigt Brev, Dipl. Norv. XIII. S. 702.

[2] Waitz, Lübeck unter Jörgen Wullenweber III. S. 228. En romantisk Fortælling hos den lybekske Chronist Regkmann beretter, at Gerhard var sluppen fri, fordi Tolderens Pige i Helsingør havde tilbudt at ægte ham, men at hans Hoved siden sendtes Pigen, da han var henrettet.

[3] Truids Brev til Erkebispen 11te Jan. 1535 og Biskop Mogens af Hamar til Erkebispen 28de Januar 1535. Dipl. Norv. VII. S. 762.

denne Gaard.[1] Til ham har da Hr. Truid skrevet og paalagt ham at tage Vare paa Jfr. Karines Løsøre og Penge samt — betegnende for den Tid — særlig paa hendes Signet, at det ei skulde blive misbrugt til Udstedelsen af Gavebreve.[2] Juledag 1536 vare en Adelsmand og to Kanniker, en fra Hamar og en fra Oslo, tilstede hos Jomfru Karine tilligemed Iver Jenssen „til Hovin“ og hans Hustru. Ved den Leilighed skjænkede Jomfruen Ivers Hustru Karine Galle en Gaard i Sande paa Vestfold for „god Kjærligheds og Skyldskabs Skyld“ og (som Iver Jenssen lod bevidne af de ovenomtalte Personer) uden Anmodning af ham og hans Hustru.[3] Ikke ret længe efter, i Begyndelsen af 1537, maa Jomfru Karine været død, men forinden havde Biskop Mogens af Hamar været ude. Han havde faaet istand et Gavebrev fra hende til Hamar Bispestol eller Domkirke, hvorved hun skjænkede ham og hans Efterfølgere hele Grefsheim med alt derunder liggende Gods. Da Iver Jenssen kom til paa Hr. Truids Vegne, laa Jomfruen „paa Baaren“, og da han vilde nedpakke hendes Efterladenskab i Kister og Skrin, indfandt Biskoppens Tjenere sig paa Grefsheim og tog med Magt Guld, Sølv, Penge og Breve fra ham. Siden paastodes, at disse Breve, der aldrig mere kom frem, havde været af høieste Vigtighed og navnlig indeholdt det Skifte mellem Alf Knutssøn og hans Broder Jøns, hvorom der var saa megen Strid og Tvivl.[4] Grefsheim og dets Gods var visselig en af de betydeligste

---

[1] Dipl. Norv. I. S. 792.

[2] Dipl. Norv. II. S. 831.

[3] Dipl. Norv. I. S. 792. Først mange Aar efter (1552) blev denne Gave erkjendt af Fru Gørvels tredie Mand Hr. Lage Brahe. Dipl. Norv. IV. S. 831.

[4] Dipl. Norv. II. S. 831.

Gaver, den norske Kirke har faaet af nogen privat Giver, men Bispestolen fik da, som vi skulle se, ikke lang Tid til at glæde sig over Erhvervelsen. Det er ellers ret interessant at se, at Biskop Mogens har kunnet tænke paa noget saadant et halvt Aar efter, at Christian III. havde tilintetgjort Catholicismen og fængslet Bisperne i Danmark, hvorefter det jo maatte synes at være kun et Tidsspørgsmaal, hvormange Maaneder, Uger eller Dage det vilde vare, inden den samme Revolution skulde gjennemføres i Norge.

Hr. Truid maatte naturligvis snarest muligt gjøre en Reise til Norge, og det traf sig saa, at han kom til at forbinde et offentligt Ærinde med sit private, idet han, sikkert ikke uvillig, sattes i Spidsen for den betydelige Styrke, som sendtes til Norge i Foraaret 1537 for at fuldbyrde dets Underkastelse under Christian III. og det danske Rigsraad. Den 1ste Mai var han i Bergen, hvor Fru Inger strax maatte finde sig i at afstaa ham Knut Alfssøns Gods i Nordland.[1] Efter saa at have været i Trondhjem finde vi ham noget over Midten af Juni ved Hamar, hvor Biskoppen en kort Stund gjorde Mine til at ville forsvare sin Borg. Enden blev, som bekjendt, at den gamle Biskop maatte vandre som Fange til Danmark. For Sikkerheds Skyld lod Hr. Truid ham udstede en Renunciation paa Grefsheim[2] (for at det ikke med Bispestolens Gods skulde gaa til Kronen). Derhos lod han en Kannik paa Hamar, hvis Alter (St. Annas) og Præbende var stiftet af Alf Knutssøn, erkjende, at han nu havde dette af Hr. Truids Naade, og at det skulde hjemfalde til ham, om ikke Tjenesten overholdtes.[3] Iver Jenssen

[1] Dipl. Norv. III. S. 830.
[2] Sammesteds I. S. 794.
[3] Sammesteds III. S. 830.

fik saa Tilsynet med Grefsheim og det andet Gods i den Egn, hvorefter Hr. Truid drog hjem.

Meget var allerede opnaaet ved denne Reise, men mere stod igjen, og navnlig var det de svenske Fordringer, det gjaldt at blive kvit. Gustav Vasa understøttede Thuressønnerne, og vistnok efter hans Foranstaltning vare i Slutningen af August 1537 ti danske og svenske Adelsmænd tilstede i Halmstad for at dømme i Sagen.[1] De svenske Prætendenter havde paastaaet, at deres Fader og Bedstefader i 60 Aar havde maattet undvære sin norske Arv, hvortil Hr. Truid svarede, at Alf Knutssøn og Broderen Jøns havde delt sin Arv saaledes, at den første havde faaet det norske, den anden det svenske Gods, og at hans Hustru var rette Arving til alt Godset i Norge. Johan Thuressøn paastod igjen, at der intet Skifte havde fundet Sted. Kjendelsen gik saa ud paa, at da ingen Breve kunde fremlægges, skulde begge Parter møde den 25de Januar næste Aar i Oslo for otte Samfrænder, af hvilke hver skulde vælge de fire, hvilke da tilligemed de norske Lagmænd, som kunde erholdes, skulde dømme Parterne imellem.

Efterat saa Truid Ulfstand i Mellemtiden havde været virksom og bl. A. tilveiebragt et Vidnesbyrd fra Almuen ved „Haugane Stevnestue“[2] (20de Dec. 1537) om, at Hr. Alf i sin Tid aldrig havde drevet sin Broder

[1] Dipl. Norv. XII. S. 722. Betegnende for den solidariske Samfølelse, der dog endnu forbandt de nordiske Rigers Adel, er det, at disse i sin Erklæring ikke sondres efter sin Nationalitet, men at de syv af dem, der vare Riddere, nævne sig først, Danske og Svenske om hinanden, uden Tvivl efter Anciennetet som Riddere, hvorpaa komme de tre øvrige, der kun vare Væbnere, og som alle vare danske.

[2] I Tanum Sogn paa Brunlanes (Dipl. Norv. X. S. 91).

bort fra Norge, men at han og Jøns altid havde forliget sig godt som kjødelige Brødre, samt at der aldrig før havde været skeet Paatale med Hensyn til Manvik Gods, [1] mødte Parterne til bestemt Tid i Oslo. Retten udgjordes af Kantsleren i Norge, tre Væbnere, fem Lagmænd og ti Borgemestre og Raadmænd fra Oslo og Tønsberg, derhos havde ogsaa „de ærlige og velb. strenge Herrer og gode Mænd, som paa begge Sider i Halmstad vare tagne“, indfundet sig, af dem nævnes dog kun tre Svensker. Laurents Thuressøn gjentog de gamle Paastande, Hr. Truid henholdt sig til, at hans Hustrus Gods havde i „tre Langfeders Tid“ fulgt Hr. Alf og hans Arvinger og nu var kommen under den fjerde, hans Hustru. Han paastod endvidere, at et Skifte for 50 Aar siden var skeet i Bergen mellem Alf og Jøns, hvad han beviste med Vidnesbyrd af flere, der skulde have seet det. Nu fremdroge de Svenske Skiftebrevet efter Hans Sigurdssøn, hvori Alf og „hans Søskende“ havde faaet en Trediedel af dennes Efterladenskaber, idet de undlode at svare paa Hr. Truids Anførte om Skiftet mellem Brødrene; af det sidstnævnte Brev, som dog ei her kunde være afgjørende, fremlagdes flere Copier. Under de fortsatte Repliker anførtes det fra de Svenskes Side, at Hr. Truid i Halmstad havde sagt, at han ikke vilde paastaa Hævd, men forsvare sin Hustrus Arv ved Breve og Bevisligheder, hvilket Hr. Truid bestemt benegtede at have sagt. Der fremkom ogsaa Tale om en Brevkiste i Bergen, som skulde indeholde Documenter af Vigtighed, men Kjendelsen blev, at Truid paa sin Husfrues Vegne skulde beholde Arvegodset ubehindret for hver Mand, „indtil saalænge det bliver ham afvundet med Lov og Dom“.[2] Denne Kjendelse afsagdes

[1] Dipl. Norv. XII. S. 724.
[2] Dipl. Norv. XII. S. 728 flg.

i Oslo 30te Januar 1538. Den følgende Dag — dette er paafaldende nok — lod Hr. Truid fire Mænd, af hvilke de tre havde deltaget i Gaarsdagens Kjendelser, bevidne, at de virkelig havde seet Skiftebrevet mellem Hr. Alf og Jøns Knutssønner, uden dog at mindes, hvad Gods deri ommeldtes.[1] Inden Hr. Truid forlod Oslo, havde han ogsaa tilhævdet sig nogle Eiendomme i Nedenes, der siden Confiskationen fra Knut Alfssøns Tid fremdeles vare beholdne under Kronen, men hvorpaa Lensherren Peder Hansen Litle nu maatte give slip.[2] Efter denne Tid synes de svenske Fordringer ikke mere at være gjorte gjældende, i det mindste neppe ved Rettergang, skjønt der nok er Spor til, at Hr. Truid ikke følte sig ganske sikker fra den Kant.[3]

I det følgende Aar finde vi atter Truid Ulfstand i Norge og paany i offentligt Ærinde sammen med sin gamle Collega fra 1532 Hr. Claus Bilde for at ordne forskjellige Forhold i Landet, hvor de udgave den bekjendte Reces af 1539. Men Leiligheden benyttedes ogsaa nu til at bringe Jordegodssager i Orden. I Bergen fik han Godset i Ryfylke i Orden, men at faa Rede paa den i Oslo 1538 omtalte Kiste med Documenter lykkedes ikke. Derimod fik han en meget væsentlig Sag bragt til Endskab, nemlig sit Mellemværende med Fru Inger Ottesdatter. Denne, som ikke længer havde nogen Vincents Lunge at støtte sig til, havde jo allerede i 1537 gjort ham Indrømmelser, men nu (22de Sept. 1539) sluttedes i Bergen et afgjørende Forlig med hende. Paa Giske havde hun uden Tvivl allerede givet slip, men nu aftaltes fredeligt Opgjør af

[1] Dipl. Norv. III. S. 833.
[2] Dipl. Norv. XII. S. 732.
[3] Se saaledes f. Ex. et Vidnesbyrd, han lod optage i 1540. Dipl. Norv. XII. S. 741.

alle de andre Tvistemaal. De Indtægter, som Fru Inger havde oppebaaret i den Tid, hun havde siddet inde med Eiendomme af Knut Alfssøns Gods, slap hun dog at betale tilbage. Alt dette skulde være en død og aftalt Sag.[1] Men Hr. Truid lod sig, som overhoved den Tids Godseiere, ikke nøie med at vindicere sin Hustrus Arvegods. Han begyndte strax at indkjøbe endnu flere Gaarde, naar Leilighed tilbød sig, og hans Fogder havde aabenbart Ordre til ikke at forsømme gunstige Anledninger til fordelagtige Erhvervelser.[2] Hvad der kunde faaes tilbage af Forfædres Gaver til Kirken, forsømte Hr. Truid ikke, som vi allerede have havt Exempel paa, at indkræve. Allerede 1537 tog han Forbehold med Hensyn til en Præbende i Hamar, som siden ogsaa virkelig blev inddragen. I 1548 ser man, at han ogsaa havde taget til sig Hellig-Løsens Alterpræbende i Mariakirken i Oslo og det til samme Kirkes Capitels Commune henlagte Gods i Hallingdal, hvilket Knut Alfssøn[3] i sin Tid havde givet.[4] Høist charakteristisk er det, at han i 1539 endog havde udstrakt sine Hænder efter Hellig-Haagens Præbende i Mariakirken. Dette var stiftet af Henrik Krummedike „for Hr. Knut Alfssøns Sjæl", og Hr. Truid har saa villet have det til sin Frue, Hr. Knut Alfssøns Datterdatter.[5] Men Eske Bille, Henrik Krummedikes Svigersøn (og tillige Truid Ulfstands Fætter), paastod, og det naturligvis

[1] Dipl. Norv. II. S. 838 flg., hvoraf sees, at Ingers Occupationer og Paastande i sin Tid havde gaaet meget vidt.

[2] Saaledes f. Ex. i 1539 kjøbte Truid Gods i Borgesyssel og paa Vestfold. Dipl. Norv. II. S. 837. I D. N. XII. vil findes en Række Kjøbebreve fra 1544 o. s. v.

[3] Aar 1500, Dipl. Norv. II. S. 746.

[4] Dipl. Norv. VI. S. 804.

[5] Dipl. Norv. X. S. 767.

med fuld Grund, at han og hans Børn her vare de berettigede, og han sees ogsaa at have faaet Medhold.[1]

Fru Gørvel var altsaa ikke bleven skuffet, naar hun havde haabet i sin Mand at finde en driftig og energisk Jorddrot. Ogsaa paa de svenske Godser fik han Ret. Kong Gustav havde allerede 1535 hævet Beslaget paa disse, skjønt han, som rimeligt kunde være, ikke var Hr. Truid god, da han havde taget Grevens og Lybeks Parti og ladet sig beleire af de Svenske. Benaadningen skede, som det heder i Kongens Brev til ham, „af Hensyn til den store Skade, der var overgaaet ham, og for vor kjære Svoger (Christian III's) Skyld".[2] Senere var der dog ikke Mangel paa Rivninger mellem Truid og svenske Adelsmænd, tildels ogsaa med Kongen selv.[3]

Forøvrigt vides ikke meget om Hr. Truids og Fru Gørvels Samliv. Sagnet fortæller, som vi senere skulle høre, at det var helt ulykkeligt.[4] Det blev ogsaa efter den Søns Fødsel, der fødtes under Varbergs Beleiring, barnløst.

IV.

Hr. Truid Ulfstand var, saalænge han levede, Befalingsmand paa Varberg.[5] I 1545 afgik han ved Døden

[1] Dipl. Norv. VI. S. 804.

[2] Gustav den I's Registranter 1535. S. 154.

[3] Fru Ebba, Kong Gustavs Svigermoder, klagede over, at Hr. Truid vilde bemægtige sig den Morgengave, hendes Søster i sin Tid havde faaet af Gørvels Morbroder, Erik Knutssøn. Adskillige „gode Mænd" klage ligeledes over ham. Sammesteds 1541, S. 19, 275.

[4] Findes i „Skånska Herregårdar" og derefter hos P. v. Möller.

[5] I flere Skrifter, saasom i Brasch om Vemmetofte og i P. v. Möllers Bidrag till Hallands Historia, findes fortalt, at Truid Ulfstand førte Befalingen over den store danske Flaade, der udsendtes mod Nederlandene (1543). Dette er ganske urigtigt og beror paa en Forvexling med Hr. Magnus Gyldenstjerne.

i November Maaned paa Hekkeberg, altsaa vel under et Familiebesøg. En samtidig Krønike omtaler i noget dunkle Udtryk, at den grundrige Mand fik en ulykkelig Død.[1] Omstændighederne hermed ere neppe kjendte. Fru Gørvel var altsaa for anden Gang Enke, dennegang med en Søn og desuden med syv Stifbørn, af hvilke vel de fleste, maaske alle, vare voxne. Hun var endnu en ret ung Kone, høist 36, maaske kun 27—28 Aar gammel, og saa rig, at Beilere ikke vilde udeblive. Efter ikke lang Tids Forløb, i ethvert Fald en Stund før Juli Maaned 1547 var hun ogsaa for tredie Gang gift.[2] Hendes nye Husbonde blev en Modersøstersøn af hendes Stifbørn, Hr. Lage Brahe til Krogholm og Vidskjøl i Skaane, dansk Rigsraad og bekjendt allerede for sin Deltagelse i Grevefeiden. Med ham skal hun have været meget lykkelig, hvilket i Sagnet har faaet det Udtryk, at hun pleiede at sige, „at hun hellere vilde være i Helvede med Hr. Lage end i Himlen med Hr. Truid.“[3] Om Hr. Lage, der ligesom Hr. Truid deltog i adskillige offentlige Gjøremaal og bl. A. en Tid havde adskilligt med Syvaarskrigens Ledelse at gjøre, er bevaret en mærkelig Ytring af Cantsleren Johan Friis, der siger: „Der er ingen af de Danske, som Kongen (Gustav) af Sverige kan saa vel lide som hannem“.[4] Han

---

[1] Monumenta Hist. Dan. udg. af H. F. Rørdam I. S. 433: (1545) *Ante Martini obiit nobilis vir ac strenuus miles, dominus Trudo Gregorii in Heckeberg valde misere, quantumvis ditissimus auro fuit.*

[2] Endnu 22de Oct. 1546 var hun Enke, se Danske Cancelli-Registranter 1535—1550, S. 471.

[3] Skånska Herregårdar under Torup.

[4] Johan Friis til K. Frederik II. den 8de April 1559, trykt i Uddrag i min Afhandling om F. II's paatænkte Giftermaal, Norsk hist. Tidsskr. II. S. 97.

har vel oftere besøgt Sverige i Anledning af sin Frues Godser der og da truffet sammen med Kongen. Maaske har Fru Gørvel fulgt ham en og anden Gang til sit Fødeland. Hermed være det nu, som det vil, men sikkert er det, at det nye Ægteskab forvoldte heftigt Fiendskab mellem Hr. Lage Brahe og i det mindste nogle af hans Fættere, Fru Gørvels Stifbørn; om hende selv hører man i disse Forhold Intet. Den Ting, at Fru Gørvel havde giftet sig paany, kan neppe alene have været Grunden, om end naturligvis Ulfstanderne helst vilde have seet, at hun var bleven ugift. Der maa have været Omstændigheder, vi ikke kjende. Strax opstod der Vanskeligheder med Skiftet efter Hr. Truid, derimellem ogsaa om det norske Gods, thi dels havde Hr. Truids Bo Del i den før og nærmest efter hans Død faldne Landskyld, dels havde Ægtefolkene i Forening kjøbt nyt Gods i Norge, dels var der ogsaa, hvilket her forbigaaes, Tvist om Morgengave og deslige. Allerede snart — Tiden kan ikke nøiagtig angives, men det har været senest i Sommeren 1548 — var det kommet saavidt i Fiendskabet mellem Hr. Lage Brahe og hans Navnefætter Lage Ulfstand, Faderens Efterfølger paa Varberg Slot, at Rigsmarsken Erik Banner i Kongens Navn havde maattet tage en Haandfæstning af dem begge for at forebygge ligefrem Feide.

I Sommeren 1547 gjorde Hr. Lage sin første Norgesreise og var tilstede baade i Oslo og Bergen, og forlangte paa begge Steder Rettens Erklæring om Landskylden for Hr. Truids Dødsaar. Det klareste Svar fik han i Bergen, hvor nogle Adelsmænd, Lagmænd, Borgemestre o. s. v. forklarede, at da Hr. Truid var død mellem Mikkelsdag og Paaske, skulde Landskylden efter Kong Haakons Retterbod deles mellem Fru Fru Gørvel og Hr. Truids

Børn.[1] Forøvrigt paatalte han Jordegods, som var frakommet Fru Gørvel, og som altsaa har undgaaet Hr. Truids skarpe Øine. Man faar det Indtryk, at Hr. Lage ikke har været mindre om sig end Hr. Truid, men ligesom denne og Datidens Adel i Almindelighed varetaget sine timelige Interesser med stor Energi og Iver.

I 1548 kom Hr. Lage atter til Norge. Det ser ud, som om han selv har været tilstede paa Giske den 27de Mai,[2] og i ethvert Fald var han den 3die Juli i Oslo, hvor han skulde have afgjort et nyt Stridspunct med sin Hustrus Stifbørn, nemlig om det Gods i Norge, som var tilkjøbt af Hr. Truid og Fru Gørvel i Forening under deres Ægteskab; Lage Ulfstand havde ladet ham stevne til Oslo,[3] men udeblev selv. Hr. Lage Brahe godtgjorde da, at han havde kongelig Befaling til at følge Dronning Dorothea paa hendes Reise til Sachsen, hvorhen hun ledsagede sin Datter Anna, der skulde ægte Hertug (siden Churfyrst) August. Han havde nu biet efter Lage Ulfstand i otte Dage og havde ikke længere Tid til at vente paa hans Komme.[4] Hr. Lage Brahe havde selv stevnet den gamle Fru Inger Ottesdatter til at godtgjøre, hvad hun i sin Tid havde oppebaaret af Giske og Giske Gods,[5] hvilket synes underligt, da jo denne Sag forlængst

---

[1] Dipl. Norv. XII. S. 755. 757.

[2] Dipl. Norv. XII. S. 764, cfr. Norsk Tidsskrift udg. af Chr. Lange IV. (1850) S. 94. Der solgtes ham og hans Frue paa den Dag nogle Gaarde i Egnen, men Handelen kan jo være besørget af en Foged. Sagen har en liden Smule Interesse derved, at det gamle Høvdingesæde, der forlængst var nedsunket til en Ladegaard, i Regelen aldrig fik sine Besiddere at se.

[3] Norske Rigs-Registranter I. S. 105.

[4] Dipl. Norv. III. S. 844.

[5] Norske Rigs-Registr. I. S. 105.

var opgjort i Truids Tid. Man ved heller ikke mere om denne Sag.

Hr. Lage drog altsaa bort fra Oslo og kom saaledes ei til at overvære Prinds Frederiks nogle Uger efter der stedfundne norske Hylding. Derimod drog han, som det var befalet ham, til Sachsen med Dronningen. Efter Fru Gørvels Ønske medtog han hendes eneste Barn, den paa Varberg under Beleiringen fødte Nils Ulfstand, for at skaffe Drengen, der nu gik i det trettende Aar, en Fornøielse. Men det blev en sørgelig Reise. Paa Tilbageveien blev nemlig den unge Nils Ulfstand syg og døde i Landskrone. Han skulde saa begraves ved sin Faders Side i Lunds Domkirke, men Familie-Uvenskabet var saa bittert, at ingen af Ulfstanderne, den Afdødes Halvsøskende, bleve indbudne til Begravelsen. Lage Ulfstand, der maa have været en lidet tiltalende Personlighed, undsaa sig ikke for at udsprede det Rygte, at Hr. Lage Brahe havde voldt sin Stifsøns Død, og da Begravelsesdagen kom, indfandt han sig i Domkirken med en af sine Brødre og fire andre Adelsmænd og lod spørge ham ad ved disse, „om det var hans Broder, der laa i Kisten", samt forlangte at faa Liget at se. Lage Brahe forklarede Sammenhængen ved Nils's Død under „sin Helgens Ed" og tilbød ligesaa Vidner, der under „Helgens Ed"[1] skulde forklare det samme. Lage Ulfstand nøiede sig ikke hermed, tog sin Hat og slog den imod Baaren og forlangte gjentagende

[1] Man ser, at endnu saalænge efter Reformationen er der Tale om „Helgens Ed". Catholicismen hang fast endnu hos Mange. (Jfr. forøvrigt Kalkars Ordbog II. S. 205). Et ret mærkeligt Sted i denne Retning findes i Chroniken der Deutschen Städte XV. S. 175, hvor det om Christian III's Gesandter i Regensburg 1541 heder, at de vare „trefflich und erlich, der alten Religion", hvilket i det mindste for Nogles Vedkommende dog ei kan være rigtigt.

at se Liget. Da Hr. Lage Brahe ikke vilde opfylde Forlangendet, bad Ulfstand sine Ledsagere om at opsige Brahe Haandfæstningen. Dette vilde ikke disse, hvorpaa Presten besteg Prædikestolen. Da efter endt Prædiken Liget skulde bæres til Graven, toge Ulfstanderne og deres Svende fat paa Baaren og holdt Kisten tilbage med Magt. Nu blev Ordvexelen mellem de to Fiender heftigere og heftigere, og Lage Brahe lod sin Uven høre, at „om ikke Haandfæstningen var, skulde han komme til at angre sine Ord“. Da saa den anden vedblev med sine ærerørige Beskyldninger, blev Enden paa det, at Laaget toges af Kisten og Klæderne „opsprættedes“ paa Liget. Det kom da aabenbart for Dagen, at Drengen var død af „Pestilentses Befængelse“. Denne Scene fremkaldte en Retssag, thi Hr. Lage Brahe vilde have Opreisning for den ham tilføiede Fornærmelse. Dom faldt omsider ved Kongens Retterthing i November 1551. Lage Brahe kjendtes vistnok uskyldig i sin Stifsøns Død, men Lage Ulfstand frifandtes forøvrigt for Tiltale, fordi han dog ikke havde draget Sværd eller Kniv, og fordi de Stridende gjensidig havde givet hinanden „onde Ord“. Om Vanhelligelsen af Kirken var der ei Tale.[1]

Nils Ulfstands Død havde fremkaldt nye Vanskeligheder, da der nu skulde skiftes ogsaa efter ham imellem hans Moder og hans Halvsøskende. Hun fik efter sin Søn Fordringer paa dem, de igjen efter sin Halvbroder Fordringer paa hende. Under Processen efter den skandaløse Begravelse gik Forhandlingerne om Arven kun sent fra Haanden, men omsider bleve de omtrent samtidig med Processen afsluttede ved en Kjendelse af Kongen og

---

[1] Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Domme 1. Saml. No. 79. Norske Rigs-Registranter I. S. 139—140.

Raadet. Fru Gørvel beholdt ifølge denne ikke mere af Hr. Truids Gods end sin Morgengave. Men ikke destomindre har hun adskillige Aar efter været i Besiddelse af Truids Gaard Torup, som hun skal have bebygget og en Tid beboet, men som hun tilsidst overlod Ulfstanderne.[1]

I 1552 drog Lage Brahe atter og maaske nu for sidste Gang til Norge. Paa denne Reise ledsagedes han ogsaa af Fru Gørvel, der maaske nu for første og sidste Gang saa det Land, hvor hun eiede saa umaadelig store Besiddelser; i ethvert Tilfælde kan det ikke paavises, at hun før eller siden har været her. Nu blev Arvespørgsmaalet bragt til endelig Afgjørelse i Oslo den 27de Juni, idet Ulfstandernes Interesser nu varetoges af den bekjendte Christen Munk, da Høvedsmand paa Hamar (siden som bekjendt paa Akershus), der havde ægtet en af Truid Ulfstands Døtre og altsaa selv var interesseret i Sagen. Alt sit norske Odelsgods beholdt Fru Gørvel, men Ulfstanderne opnaaede ved Dommen at faa sig tilkjendt Halvparten af Indløsningssummerne for det Gods, som Hr. Truid og Fru Gørvel i Fællesskab havde indløst, samt at Kjøbe- og Pantegods, som ikke var Fru Gørvels Odel, skulde deles mellem hende og Stifbørnene. To Præbender (Vicariegods), der vare stiftede af Fru Gørvels Forfædre i Oslo

---

[1] P. v. Möller, Halland, S. 202, hvor det siges, at hun allerede før 1560 opgav Torup, hvilket maa være rigtigt, se samme Skrift S. 208. Nogle Sagn om hendes Ophold paa Torup og Bygninger der skulle senere anføres. I Skånska Herregårdar, hvor Sagnene forekomme, berettes tillige, at der endnu 1729 fandtes en Tavle indmuret paa Torup med en Indskrift, der fortalte, at Fru Gørvel med egen Haand havde lagt den første Sten til Gaardens Grundvold. I 1581 omtales „Fru Gørvels Arvinger paa Torup“ (det vil da, saasom hun selv endnu levede, sige: de daværende Eiere). Kbhvn.s Diplomatarium IV. S. 654.

og Hamar, beholdt hun udelte.[1] Nogle Dage senere deltes da det omtalte Kjøbegods mellem Lage Brahe paa hans Hustrus og Christen Munk paa dennes Hustrus og Medarvingers Vegne ved sex Adelsmænd og en Raadmand.[2]

Fru Gørvels Ægteskab med Lage Brahe var blevet barnløst. Af den Grund var det vistnok, at hun ved dette sit Ophold i Oslo skjænkede sin Mand „tiende Gave og Fjerdings Gave efter Norges Lov af alt hendes Arvegods, her udi Norge beliggendes.“[3]

I adskillige Aar høre vi ikke stort om Fru Gørvel. Naturligvis har hun som Rigsraadsfrue levet sammen med det høieste danske Aristokrati, og vi se saaledes, at hun var blandt de Fruer, der fik Anmodning om i Anledning af forventede Fyrstebesøg at sørge for at „drage“ den store og lille Sal paa Kjøbenhavns Slot.[4]

I 1567 rammedes hun af et haardt Slag, idet Hr. Lage Brahe døde den 5te Marts paa Krogholm, der maa antages at have været hans og hendes sædvanlige Opholdssted. Hun havde nu mistet tre Mænd og sit eneste Barn. Søskende havde hun aldrig havt eller kjendt, og overhovedet stod hun nu ganske ene i Verden med alle sine Gaarde og al sin Rigdom, der vel yderligere var blevet forøget ved Morgengave o. s. v. fra Lage Brahe. Hun var nu bleven 50 eller, som jeg finder rimeligere, 58 Aar gammel.[5]

---

[1] Dipl. Norv. XII. No. 639.

[2] Sammest. No. 640, hvor Godset opregnes.

[3] Mandag efter St. Hans Dag (ɔ: 27de Juni), Afskrift i Klevenfelds Samlinger i det danske Rigsarchiv.

[4] Cancelliets Brevbøger 1556—1560, S. 265.

[5] Selv efter Lage Brahes Død undgik hun ikke alle Retstrætter. 1578 sees saaledes Jens Brahes Arvinger (Brodersønner af

V.

Allerede kort efter Syvaarskrigen mærkes tydelig, at Kronen begynder at trække Vexler paa den barnløse og rige Enkes Formue, og at hun viser sig offervillig i denne Henseende. I 1574 ser man, at hun eftergiver Kronen betydelige Gjeldsfordringer. Den 12te Juli i det nævnte Aar skjænkede hun Kongen 6000 Daler, som denne var hende skyldig for Pantegods, og desforuden 2000 Daler, som Hr. Lage Brahe paa Kongens Vegne havde sagt god for til Daniel Rantzau, dog saa, at hun for Livstid skulde beholde Verpinge Hofgaard og Mølle.[1] Og eftersom Fru Gørvel begyndte at blive gammel, maatte naturligvis Opmærksomheden mere og mere henvendes paa den rige Arv, der i sin Tid skulde falde efter hende. Da nu hertil kom, at hun ikke havde Udarvinger hverken i Danmark eller Norge, men derimod havde sine eneste, meget fjerne Paarørende i Sverige, har det sandsynligvis været Kong Frederik II. høist ukjært at tænke sig, at hendes store Godser, der især laa i Norge, skulde komme i svenske Adelsmænds Besiddelse. Hvad Fru Gørvel angaar, havde hun, hvad tilsidst hendes Testamente udtaler, selv ikke stort tilovers for sin Familie i Sverige, og derhos er det tænkeligt, at det har faldet hende temmelig besværligt aarlig at skulle lade indkræve sine Rettigheder og derhos jevnlig paany lade bortfæste sine Gaarde i saa fjerne Egne som Nordland, Romsdal, Søndmøre, ja endog Hjaltland. Forhandlinger mellem Kongen og hende kom derfor i Stand om en Afstaaelse af det norske Gods, foreløbigt det vestlandske („nordenfjeldske") til Kronen

---

Hr. Lage) at have en Proces med hende i Oslo, hvor de imidlertid udebleve ved Herredagen. Norske Herredags-Dombøger, I. (1578) S. 54.

[1] Det danske Rigsarchiv, Domme og Thingsvidner 112.

imod Vederlag i Skaane, og en saadan fandt Sted ved et Skjøde, udstedt af hende i Kjøbenhavn 1ste Marts 1582.[1]

Det var ikke smaa Jordegodsmasser, det her gjaldt. Vi skulle her give en kortfattet Udsigt over dets Udstrækning. I Romsdalen afstodes 56 Gaarde tilsammen af Skyld 137 Voger 1/2 Pd. Fisk, 9 Pund Smør, 1/2 Tønde Lax og 5 Spek. Af disse Gaarde var Sandø i Sognet af samme Navn (Annex til Akerø), hvilken store Gaard alene skyldte 10 Voger Fisk, afgiftsfri tillagt hendes Foged her „Jens Skriver". I Søndmøre: 124 Gaarde (af hvilke kun nogle faa Ødegaarde) til samlet Skyld ca. 290 Voger Fisk, 112 Mæler Korn, c. 12 Pund Smør, 9 Vætter Næver, 1/2 Td. Tjære, dertil Homnens Fiskevær „med sin Rente", et Laxefiskeri m. M. Paa Voss afstodes 32 Gaarde og nogle Fiskerier, (Fru Magnhilds fordums Arv), i Hardanger 4 og i Ryfylke 7 Gaarde, (sandsynligvis ligeledes hidrørende fra Fru Magnhild), endelig 13 Gaarde i Senjen (Levninger af Bjarkø-Godset) til en Skyld af 35 Voger Fisk. Af Gaarde omfattede Afstaaelsen saaledes, foruden særskilt opførte Fiskerier, Kvernbrug m. M., et Antal af 236, derimellem mange meget store og fordetmeste alle hele Gaarde, ikke Parceller. Dertil kom Godset paa Hjaltland, som nedenfor opregnes. Dette sidste Gods, der udgjorde den paa Alf Knutssøn faldne Trediepart af Hans Sigurdssøns Gods paa Øerne, var oprindelig samlet i det trettende Aarhundredes Slutning af Hr. Thorvald Thoressøn og fra hans Familie gaaet over til Hafthorssønnerne.[2]

---

[1] Norske Rigs-Registranter II. S. 452—457.

[2] Det hjaltlandske Gods laa siden under Giske. I 1661 heder det (Medd. fra d. n. Rigsarchiv I. Chra. 1870 S. 177), at man sjelden fik noget deraf, og siden høres Intet derom.

Som Vederlag for alt dette tilskjødede Kongen samtidig igjen Fru Gørvel som Eiendom den hende allerede før paa Livstid overdragne Verpinge Hofgaard og Verpinge Mølle i Skaane med alle Tilliggelser samt forlenede hende med Børringe Kloster og Klostergods sammesteds, ligeledes med Frosteherred og tre af Lunds Kapitels Gaarde, Alt kvit og frit for hendes Levetid. Uden at ville afgjøre, hvo der var den vindende Part ved denne store Transaction, skal jeg kun gjøre opmærksom paa, at i 1602 svaredes af „det Gods nordenfjelds, kaldes Fru Gørrilds Gods“, hvilket da var forlenet til Sivert Beck, kun 748 Daler om Aaret,[1] medens Indtægterne af Fru Gørvels Len Børringe og Frosteherred ansloges til henholdsvis 815 og 704 Rdl. om Aaret;[2] om det hende som Eiendom overdragne Verpinges Værd har jeg ingen Oplysning. I ethvert Fald er hendes aarlige Indtægter blevne betydelig forøgede.

Men Hovedsagen var, at ei alene hendes Gods nordenfjelds nu var blevet Krongods, men at Kongen allerede strax var bestemt paa ogsaa at erhverve hendes øvrige, endnu beholdne norske Eiendomme, og at det vistnok allerede dengang var Tanken, at Kronen omsider skulde blive hendes Universalarving. I denne Henseende er et Kongebrev til hende, udstedt 1584, af stor Interesse. Det heder her: „Vider, at som vi naadigst til Sinde føre den underdanigste Benegenhed, som I saavelsom Eders afgangne Husbonde baade i vor Ungdoms Aar og derefter haver os altid bevist, synderlig idet at I saa godvillige os haver givet og foræret en anselig Gods udi vort Rige Norge, da kunne vi ikke andet end derom Eder

[1] Schlegels Sammlungen zur Dänischen Gesch. X. I, 1, S. 91.
[2] Gesch. Christians IV. von N. Slange, mit Anmerkungen v. Schlegel, Zweites Buch, Kopenh. 1759, S. 296—297.

med naadigst Taknemmelighed og Hukommelse betænke, og dersom vi for saadan Eders underdanigst bevist Godvillighed mod os i nogen Maade kan gjøre det, Eder til Vilje og Gode kan være, da er og ville vi findes dertil naadigst villige ,bevaagne og benegne, og efterdi paa denne Tid hertil ingen Leilighed hos os søges eller foregives, da tilsende Vi Eder ligevel til samme vor naadigst Viljes Tegn og Amindelse vor og høibaarne Fyrstindes, vor kjære Hustrus Contrafei. — — — Som vi og nogen Tid siden forleden Eder naadigst haver tilskrevet og foreslaget, om nogen Handling kunde være med Eder at beramme om, hvis Gods I endnu øvrige haver udi vort Rige Norge og I paa den Tid saavelsom altid Eder ikke aldeles derudinden os ubeneiet haver erklæret", o. s. v.[1]

Denne Anmodning har da vistnok været Foranledningen til Fru Gørvels næste Afstaaelse til Kronen. Den fandt Sted under 14de April 1586 (dateret Børringe Kloster) og omfattede Tholftestad Gaard i Vaage i Gudbrandsdalen med 45 andre Gaarde. Tholftestad, der er en meget betydelig Gaard, dengang skyldsat til 7 Huder, og hvis Historie kan forfølges temmelig langt tilbage, var i 1463 bleven erhvervet af Fru Gørvels Oldefader Hr. Alf Knutssøn[2] og var Hovedgaard for det øvrige Gods, der for det meste ogsaa er erhvervet af Hr. Alf og Fru Magnhild. Tilsammen var det Hele ansat til 73 Huder, men hertil kom syv Gaarde paa Skoven mellem Lesje og Romsdalen, hvis Skyld ikke anføres, og tillige flere Kvernebrug. I Afstaaelsesbrevet forsikrer Fru Gørvel, at hun skjænker Kronen Godset af Taknemlighed mod Kongen og af egen Vilje, utvungen og unød.

---

[1] P. Friis Edvardsen, Underretning om Kjøbstaden Skjelskjør S. 603—604.

[2] Dipl. Norv. I. S. 630.

For denne Afstaaelse fik hun intet directe Vederlag.[1] Derimod opnaaede hun vistnok flere særlige Begunstigelser. Et Exempel i denne Retning er det, at hun i 1590 tilligemed Peder Brahe til Krogholm, hendes sidste Mands Brodersøn,[2] „paa egne og Medarvingers Vegne maa for denne ene Gang her i Riget eller andetsteds lade slaa og mynte et Antal Dalere af godt fint Sølv og under vort Navn, Kontrafei og Danmarks Vaaben o. s. v., hvilket Antal Dalere de maa og skulle til deres Behov have, nyde og bruge.“[3]

Efter de to store Afstaaelser i 1582 og 1586 sad imidlertid Fru Gørvel fremdeles inde med et meget stort Jordegods søndenfjelds, hvilket endog ubetinget har havt langt større Værdi, end det væsentlig vestlandske, som hun havde givet Slip paa. Ogsaa dette overdrog hun i levende Live til Kronen ved Skjøde, dat. Børringe den 19de Juli 1599, medundertegnet af Adelsmanden Hans Spiegel til Hjulskov, „hendes tilforordnede Værge“. Dette Skjøde[4] udviser følgende Gods:

1. I Brynla Len. 25 Gaarde paa Næsset (Brunlanes), 1 i Hedrum, 1 i Kvelde Sogn, 17 i Sandeherred, 8 i Thjølling, tilsammen altsaa 52 Gaarde med samlet Skyld 135 Huder, 1 Tønde Lax, 1 Tylvt Bord o. s. v. Dette Gods, hvis Hovedgaard var Manvik, hidrørte vistnok væsentlig fra Fru Katharina Jonsdatter, Sigurd Jonssøns

---

[1] Norske Rigsregistranter II. S. 662—663.

[2] Danmarks Adels Aarbog 1888, S. 113. Med ham har hun altsaa trods den ovenfor omtalte Retstvist af 1578 staaet paa en god Fod.

[3] Danske Rigsarchiv, Skaanske Reg. II. fol. 41. Trykt, men uden Datum, i P. Friis Edvardsens Underretning om Kjøbstaden Skjelskjør, S. 434.

[4] Norske Rigsregistranter III. S. 573—578.

Søster og Fru Gørvels Oldefader Hr. Alf Knutssøns Bedstemoder.

2. Paa Agdesiden 2 Gaarde tilsammen paa 9 Huder.

3. I Hallingdal 6 Gaarde, tilsammen 10 Huder, 4 Skind.

4. Paa Ringerike 2 Gaarde skyldende 22 Lispund Malt, 2 Pund Rugmel.

5. Paa Toten: 27 Gaarde.

6. Paa Hedemarken 27 Gaarde, i Østerdalen 16 og i Gudbrandsdalen 32 Gaarde, tilsammen 75. Hovedgaarden for alt dette synes at have været Grefsheim, der havde tilhørt Sigurd (Skaktavl), Fru Magnhilds anden Mand, og derefter gjennem hendes Søn med denne, Biskop Karl I af Hamar, var kommet til Rose-Ætten.

7. Sørum (Sudreim), Hafthor Jonssøns og hans Ætlingers Herresæde og fra 1490 Alf Knutssøns Arv. Dette Gods omfattede 13 Gaarde i Sørum Sogn, 3 i Blaker, 7 i Fet, 1 i Urskog, 3 i Skedsmo, 2 i Nannestad, 4 i Eidsvold, 13 i Ullensaker, 15 i Nes, 1 i Høland, 2 i Enebak, 4 i Odalen, 4 i Solør, 7 i Borgesyssel, 2 paa Hvaler, 1 i Skjeberg, 4 i Tune, 8 i Onsø, 1 i Rygge, 4 i Vestby, 1 i Aas, 3 i Nordby, tilsammen 102, foruden adskillige Afgifter for Fossefald m. M.[1]

Alt i Alt udgjør altsaa den tredie og sidste Afstaaelse ca. 248 Gaarde, og Summen af alle tre Afstaaelser beløber sig til ca. 610 navngivne, tildels meget

[1] Fru Gørvels Foged over dette romerikske Gods, Morten Hansen, fik paa hendes Forbøn beholde Børgen Gaard i Fet med nogle Øer paa sin og Kones Levetid, hvorhos Kongen ligeledes paa hendes Forbøn gjorde samme Morten til kgl. Foged over Romerike. Norske Rigsregistranter III. S. 578, 626.

store og for det meste middelsstore Gaarde foruden adskillige unavngivne Eiendomme, forskjellige Herligheder og dertil Jordegodset paa Hjaltland. At undersøge dette Jordegods's Værdi, at sammenligne den daværende Skyld med senere Skyldsætninger har jeg ikke villet indlade mig paa. Det vilde være en meget interessant Opgave for en Statistiker af Fag. For en Historiker paatrænger der sig tillige en anden Betragtning. For ham tager denne Jordegodsmasse sig ud som en Elv, der under et langt Løb har voxet sig stor ved at optage den ene Sideelv og Tværelv efter den anden, for saa omsider at udmunde i Havet. Resultaterne af mangfoldige norske Stormænds og Stormandsætters Arbeide og Stræv gjennem Aarhundreder var det, som efterhaanden var samlet i Rose-Ættens Besiddelse for saa gjennem dens sidste Ætling, en svenskfødt til Danmark overflyttet Kvinde, at gaa ind i Krongodsets Masse og derefter i det følgende Aarhundrede at sælges til Speculanter og af dem igjen tilsidst at udhøkres Gaard for Gaard og efter Aarhundreders Forløb omsider atter at blive Bondegods og som saadant jevnt at udparcelleres i utallige Smaabrug.

VI.

Saaledes havde Fru Gørvel Intet mere tilbage i sin Moders Fødeland Norge, men fremdeles besad hun stort Jordegods i sit eget Fødeland Sverige og i Danmark. I 1601 afstodes ogsaa disse svenske og danske Godser, og den gamle Kvinde overdrog ved en Række af Documenter alt sit jordiske Gods til Kongen, dels strax, dels som Arv, naar hun var død. Godset i Halland, som hun havde faaet i Morgengave af Truid Ulfstand, dertil 6 Gaarde i Malmøhus Len, Saxtrup Mølle under Landskrone og „en Gaard paa Grændsen“ afstodes til Kronen

23de Marts 1601. Derpaa overdrog hun til Kongen alt sit Arvegods i Sverige den 6. Juli s. A. Og endelig den derpaa følgende Dag 7de Juli udstedte hun sine tre sidste Afstaaelsesbreve. Det første af disse angik Verpinge Gods. Ved det andet overdrog hun til Kongen sin Part af en Fordring paa Staden Danzig, der hidrørte fra Fru Gørvels Mormoders Morfader den svenske Konge Karl Knutssøn. Denne havde nemlig under sit Exil (omtrent 1458) laant Danzigerne, til hvis By han havde taget sin Tilflugt, en Sum Penge. Paa Fru Gørvels Vegne havde Frederik II nogle Gange forgjeves søgt at bevæge Danzigerne til at betale.[1] Nu skjænkedes Fordringen altsaa til Kongen. Det var en sælsom Tingenes Vending, at Christierns I's Sønnesøns Sønnesøn saaledes blev Kong Karl Knutssøns Arving, men formodentlig har Christian IV neppe været heldigere end han og andre af vore Konger i deres Bestræbelser for at indløse Orknøerne og Hjaltland. Det tredie Document af 7de Juli var endelig Fru Gørvels Testament, hvorved Kongen indsattes til hendes Universalarving.[2]

I mange Aar havde Børringe været Fru Gørvels Hjem.[3] Om hendes Levemaade her er intet nærmere bekjendt, uden dette, at hun, som i Testamentet udtrykkelig udtaltes, ikke sjelden modtog Besøg af Kongen personlig, en Opmærksomhed, som var ret naturlig lige overfor en saa fornem Undersaat, der i den Grad havde lagt Kjærlighed til Kongehuset for Dagen. Sandsynligvis har hun vel til sit daglige Selskab omgivet sig med nogle Adelsjomfruer. En af disse kjende vi tilfældigvis, det

[1] Se om denne Sag L. Daae, Kong Christiern I's norske Historie, Chra. 1879, S. 138.

[2] Disse to sidste Documenter ere aftrykte som Bilag.

[3] Hun har eiet en Gaard i Kjøbenhavn, se Kbhvns. Diplomatarium I. S. 355, men sandsynligvis ikke hyppig opholdt sig der.

var Jomfru Dorothea Huitfeldt fra Trondstad i Norge, en fjern Slægtning af Fru Gørvel. Hun var hos denne fra 1598—1601, da hun forlod hende for at optages mellem Dronningens Hofjomfruer.[1] En af dem, der synes at have staaet Fru Gørvel meget nær, var Sigvard Grubbe til Hofdal i Skaane, nu nærmest bekjendt af sin Dagbog og den deri forekommende Skildring af Christian IV's Reise til Nordcap. Hans Kone Hilleborg (ligeledes en Grubbe) var Datterdatter af Gregers Ulfstand, Fru Gørvels Stifsøn. Det er derfor sandsynligt, at den gamle Kone nu har været forsonet med sine Stifbørn eller deres Familie, til hvem hun saa godvillig havde afstaaet Torup. Sigvard Grubbe omtaler hende i sin Dagbog[2] som „en udmærket Kvinde“ og tilføier: „Jeg skylder hende meget, og hun har været for mig som en Moder.“ Som hendes Værge omtales flere Gange en Adelsmand Hans Spiegel, der havde nogle smaa Len i Skaane og døde 1600. Den samme Dagbog skylde vi ogsaa vor Kundskab om hendes Dødsdag. Hun døde paa Børringe den 20de April 1605. Hendes Valgsprog havde været: „Hielp gudt aldtidt“.[3] Sigvard Grubbe angiver hendes Alder til 96 Aar, men andre gjøre hende, som vi have seet, nogle Aar yngre. Om Begravelsen heder det i Dagbogen, at hun stedtes til Jorde i Lunds Domkirke den 5te Mai paa Kongens Bekostning, og at Ligtalen holdtes af Biskoppen over Syrach 16. Man kan med Føie undre sig over, at Kongen,

---

[1] Personalhistorisk Tidsskrift IV. S. 95.

[2] Danske Magazin 4. R. IV. S. 18—19. Dagbogen er meddelt i D. Mag. (4. R. II og IV) af H. F. Rørdam i Oversættelse. I Originalen heder det: Matrona lectissima Gørilda Fadderi filia, annorum 96, de me quam optime merita et quam loco matris habui et colui.

[3] Et gammelt i det danske Rigsarchiv bevaret Stambogsblad med en Del Adelspersoners Valgsprog fra ca. 1590.

der blev hendes Universalarving, ikke viste hendes Minde den Ære og Opmærksomhed at lade denne Tale trykke. Derved er en vigtig Kilde til hendes Liv forsvunden, hvilket vistnok saa meget mere maa beklages, som Taleren, Mag. Mogens Madsen, af hvem forøvrigt flere Ligtaler haves, var en af Tidens bedste Kjendere og Venner af Nordens Historie.

Den store Arv, som tilfaldt Kongen, vakte naturligvis Opmærksomhed. Et Vidnesbyrd herom er en aabenbart samtidig Antegnelse, som jeg i 1879 fandt i et Haandskrift paa Biblioteket ved Johanneum i Hamburg. Her anslaaes Arven til over to Tønder Guld, en stor Formue i de Dage, aabenbart foruden hvad Kronen havde erhvervet i hendes levende Live. Dog tilføier Antegneren, at Kongen ikke fik hendes svenske Gods.[1] Denne sidste Del af hendes Jordegods havde i Aarenes Løb fristet mange vexlende Skjebner, og hendes Indtægter fra Fødelandet havde været meget usikre og stundom i Aarevis været hende ganske unddragne. Gustav Vasa havde henimod Slutningen af sin Regjeringstid ført en Krig mod Rusland og i den Anledning stærkt beskattet de danske Godseiere i Sverige.[2] I 1562 angives Fru Gørvels svenske Gods til 72 „landbohemman" beliggende især i Smaaland og Vestergøtland, men tillige i Upland.[3] Men Aaret efter

[1] Det heder i det Hamburgske Haandskrift: "Frau Giurle, auss Schweden burtich, hat 3 menner gehabt. — — Diese Frau ist sher reich gewesen und hatt den Kon. von Dennemarck zum erbe gemachet auch der guter, die sie in Schweden gehabt. Hat also der Kon. über die 2 tonnen goltes von ihr bekommen, auss Sweden aber nichts."

[2] (Jo. Svaningii) Refutatio calumniarum Joannis Magni, Hafn. 1560. 4. K.

[3] H. Forssell, Sveriges inra Historia, I. S. 107. Man ser samme Sted, at Fru Gørvels ovenfor omtalte Stifsøn Lage Gregerssøn

kom Syvaarskrigen, og alle danske Godser i Sverige bleve nu beslaglagte. Grev Pehr Brahe kom i Besiddelse af Fru Gørvels Eiendomme. Vistnok fastsatte Freden i Stettin (1570), at danske og norske Adelsmænds Eiendomme i Sverige og svenske Adelsmænds i Danmark og Norge, der i Krigen maatte være Eierne frakomne, skulde gives disse tilbage, men det gik ikke saa let. Grev Pehr forholdt fremdeles Fru Gørvel hendes Godser, og denne henvendte sig derfor til sin Konge med Bøn om Bistand til at faa sin Ret. Men uagtet hun „bekom Kongens Forskrivelse til Kong Johan af Sverige, blev dog en ringe Ting derudi efterkommet, saa det havde nær blevet en Aarsage til ydermere Uleilighed.“[1] Senere synes Sagen at være bragt i Orden, men endnu paa sin høie Alderdom maatte Fruen opleve nye Vanskeligheder. Mellem de danske Klagemaal mod Sverige i Aaret 1601 forekommer nemlig ogsaa, at „Fru Gørvel Fadersdatters Arvegods i Sverige, som hende udi tre Kongers Tid ubehindret (!) fulgt haver, nu af Hertugen (Carl IX) hende bliver forholdt“, hvorfor forlanges, „at den Skade, hende ved dette Forhold er tilføiet, maa vorde igjen skadesløs erstattet“[2]

Dette Forlangende er altsaa ikke blevet opfyldt, uden at vi kjende, hvilke Hindringer der er lagte i Veien for Kong Christian som hendes testamentariske Arving. Det eneste om hendes svenske Gods, jeg kjender, er, at

---

Ulfstand besad ikke mindre end 90 „hemman“ i Smaaland. Maaske har han faaet dem med sin Hustru Gørvel Gyldenstjerne, der ogsaa stammede fra svensk Adel og var en fjernere Slægtning af Fru Gørvel Fadersdatter. Muligens er han endog gjennem sin Stifmoder kommen i Berøring med hende. Hans Ægteskab var barnløst. (Jfr. Anrep, Svenska Adelns Ättartaflor II. S. 137).

[1] Resen, Frederik II's Krønike S. 269.

[2] Slange, Christian IV's Historie II. S. 165.

der om hendes Føde- og Hovedgaard der, Hjulstad, reiste sig en meget langvarig Proces „mellem hendes Fadersøsters Barnebarnsbørn og hendes Mormoders Barnebarn, begge i sjette Led beslægtede“.[1] Svea Hofret tildømte begge Parter lige Andel i Arven ved Dom af 12te Juli 1615, hvorefter Cantsleren Axel Oxenstjerna, der var en af Arvingerne, udløste de øvrige. I hans Familie vedblev Hjulstad at være til Nutiden.[2]

Fru Gørvel er bleven en Sagnfigur i Skaane, men de fleste af disse Traditioner, man har bevaret om hende paa et Par Herregaarde, bære rigtignok et temmelig tydeligt Præg af at være opdigtede. Paa Torup skal hun i en af Kjælderne have nedgravet store Skatte, men da hun forsømte før sin Død at aabenbare dette, gaar hun naturligviis igjen og spøger. Videre fortælles sammesteds, at hun ofte forstyrredes i sin Morgensøvn af Hyby Bønder, der dreve sine Creaturer gjennem en Dal i Nærheden af den daværende Hovedbygning. For nu at gjøre en Ende paa dette, lod hun den nye Bygning opføre just i denne Dal o. s. v. Paa Børringe heder det, at hun fik det Indfald at ville udtappe Lyngsøen, der ansaaes for at være bundløs, men alt Arbeide viste sig at være forgjeves. Den gamle Frue vilde imidlertid ikke give tabt, men lod Arbeidet fortsætte, og for at paaskynde sine

---

[1] Hendes Mormoder havde været Knut Alfssøns første Frue Gørvel Gyldenstjerne. Ifald Efterkommere af denne have kunnet melde sig, maa denne Fru Gørvel have været Enke og havt Børn af et tidligere Ægteskab, da hun blev gift med Knut Alfssøn, hvilket neppe ellers vides at have været Tilfældet, thi af hendes og Hr. Knuts Efterkommere var Fru Gørvel Fadersdatter selv den sidste Spire.

[2] Skånska Herregårdar, Torup (Tillæg) og Anrep, Svenska Adelns Ättartaflor IV. S. 59.

Folk tog hun selv Plads ved Søen. Men da faldt hun selv ned i denne og mistede paa den Maade Livet.[1]

Ogsaa i Norge er hun blevet erindret i det mindste en rum Tid efter sin Død. Saaledes hørte man nordenfjelds (1661) det Sagn berette, at hun „skulde have forhøiet Landskyld og Leding for sine Gaarde, førend hun bortskiftede sit Gods til Kronen“,[2] altsaa for at Godsets Værd skulde synes saa meget større og derved bedre Betingelser skulde blive at opnaa hos Kongen. Dette er imidlertid lidet sandsynligt, thi det heder, at disse Forhøielser særlig skulde have fundet Sted for Indherreds Vedkommende, „hvor Fru Gørvel fordum eiede et stort Gods“, men — der havde hun netop intet! Imidlertid rettes en aldeles lignende Beskyldning mod Casper Christophersen Schøller,[3] og det er vistnok ikke urimeligt, at saadanne Forhøielser af og til forekom under deslige Tilfælde, uden at just Fru Gørvel har befattet sig dermed.[4]

---

[1] G. Ljunggren i Skånska Herregårdar, Lund 1852—54, Fol. obl. passim.

[2] Saml. t. d. N. F. Sp. o. Hist. IV. S. 31.

[3] Sammesteds S. 40.

[4] En ret mærkelig Fortælling om Ytterøen af lignende Indhold findes i en haandskreven Beskrivelse af Inderøens Fogderi fra anden Halvdel af forrige Aarhundrede, hvor det heder: De „gamle“ fortalte, „at denne Ø med de derpaa værende Gaarde, der for nærværende Tid udgjør 60, foruden nye Oprydninger og Husmands-Pladser, har i de gamle Tider været et forenet Gods og tilhørt en Eiere, som har været forundt alle Jura Majestatis og i Følge af den Frihed taxeret enhver Gaard paa det høieste.“ (Chra. Univ. Bibl. Msc. 468. 4to). Det er bekjendt, at Ytterøen i sin Tid har været helt overdragen af Kongedømmet til Nidaros Erkebispestol, ikke som personlig Forlening til enkelt Erkebisp, men for bestandig. Hermed maa Sagnet staa i Forbindelse.

I den skaanske Tradition roses Fru Gørvel ikke alene for sin Driftighed og Husholderiskhed, men tillige for sin Godgjørenhed, og Sigvard Grubbes smukke Mindeord om hende synes at bekræfte dette hendes Eftermæle i Sagnet. Der kjendes imidlertid intet Vidnesbyrd om Gaver fra hende til milde Stiftelser eller lignende Institutioner. Heri er dog ikke noget forunderligt. Hendes Ungdom og bedste Aar indfaldt jo i en Tid, da Adelen i Almindelighed ikke tænkte paa at bortgive noget i den Retning, men kun paa at tage tilbage, hvad Forfædre havde skjænket til Kirken, og som denne ganske vist altfor hyppig ikke havde gjort nogen meget værdig Brug af. Det var kun saare faa i hine Dage, der lignede en Herluf Trolle og en Birgitte Gjøe. Kun en eneste liden Gave af Fru Gørvel er kommen til vor Kundskab. Af den nyder en norsk Sogneprest den Dag idag godt, maaske uden selv at kjende dens Oprindelse. Sammenhængen hermed er følgende. Til Frons (nu Søndre Frons) Prestegaard i Gudbrandsdalen hører et Jordstykke, „Skjærpeløkken“ (Skarpeløkken) kaldet, 15 Maal stor og af en Huds gammel Skyld, hvilket enhver ny Prest kjøber af sin Formand eller dennes Bo for 60 Rdl. (nu 192 Kroner).[1] Herom findes i en Jordebog for 1589—1590 noteret: „1 Hud udi Skjerpelykke, som Fru Gierwell haver givet Frons Prestebol, for hendes Folk skulde have fri Natteleie, naar de drage nord og sønder i hendes Hverv og Bestillinger.“[2]

Fru Gørvel maa ansees som den sidste Repræsentant for Nordens Adel, saadan, som man kjender den fra

---

[1] H. F. Hiorthøi, Beskrivelse over Gulbrandsdalens Provsti II, Kbhvn. 1786, S. 99. Th. Boeck, Efterretninger om geistlige Embeder i Norge. S. 181.

[2] Agershus Lens Jordebog 1589—1590 (Lens-Regnsk. Pakke 9) fol. 118. (Denne Notits skylder jeg en venskabelig Meddelelse af Rigsarchivar M. Birkeland).

den gamle Unionstid, i hvilken Rigerne og deres Aristokrati selv midt under Strid og Kampe stod i saa mangfoldige indbyrdes Berøringer gjennem Slægtskab, Eiendomsforhold og politiske Sympathier og Antipathier. I hendes Aarer flød de gamle norske Kongers og de ypperste af de gamle norske Høvdingeætters Blod og, som vi have seet, ogsaa en svensk Konges og fornemme svenske Ætters. Gjennem sin Mormoder stammede hun ogsaa fra dansk Adel. Født i Sverige og første Gang gift med en svensk Rigsraad, overflyttedes hun til Danmark og var der to Rigsraaders Frue og Godsbesidderinde i stor Stil i alle tre Riger. Hendes tidlige Barndom faldt ind i de blodige Tider, der kostede begge hendes Morbrødre, der stode fiendtlig imod hinanden i Christiern II's Krige, Livet. Hendes Ungdom fik Grevefeidens Storme at føle, og under Syvaarskrigen, der jo egentlig er at anse som den sidste Unionskrig, saa hun sit Fødeland og sit nye Fædreland paany i blodig Feide, og derefter oplevede hun at se, hvorledes Danmark-Norges og Sveriges Konger, Adel og Folk vænnede sig til at betragte hverandre som fuldstændig fremmede. I sin høie Alderdom sad hun med alle disse Minder om en Tid, der for de fleste andre maatte synes at ligge helt fjernt tilbage. Da hun døde, var f. Ex. mere end et Aarhundrede forløbet siden Knut Alfssøns Drab, men hun var dog denne Mands Datterdatter. Men disse Ting tage sig vistnok helt anderledes ud for Nutidens Historikere, end de gjorde det for Fru Gørvels Samtid, ja maaske endog for hende selv. Tidens historiske Sands var ringe, og dens historiske Bevidsthed dunkel og taaget, og den gamle enlige Dames jordiske Rigdom var sikkert saagodtsom det eneste, der gav hende nogen Interesse i Datiden.

Aktstykker.

I.

JORDEBOG OVER FRU GØRVELS GODS PAA HJALTLAND,

der afstodes til Kongen 1582.

(Afskreven efter Originalen i det danske Rigsarchiv. Nærmere Oplysninger om dette og andet den norske Adel tilhørende Gods paa Hjaltland forbeholder Forf sig at meddele paa et andet Sted. Her skal kun henvises til Norske Rigsregistranter II. S. 456, 572, 581, og til Meddelelser fra det norske Rigsarchiv I. S. 177.

Jordebogen er bogstavret aftrykt, men for at undgaa idelige Gjentagelser af samme Ord bragt i Rubrik-Form. Forkortelserne ere: *m. l.* = Mark Land; ø = Øre; *p. m.* = Penning Mark; *p. s.* = Pund Smør; *m. s.* = Mark Smør; *a. v.* = Alne Wattmel.

Denne Jordebog vil, som Enhver ser, være af megen Interesse ogsaa paa Grund af de meddelte Steds- og endmere Person-Navne).

Hiettlannd.

Wouge soginn.

(Gaards og Opsidders Navn).	m. l. ø.	p. m.	p. m. s.	a. v.
Mester Rubbert paa Walø	24	8	8	72
Nicolaus Thommisenn paa Brocke	$4^1/_2$	8	$1^1/_2$	$13^1/_2$
Skarffuesettir	3	8	1—8	8
Svinslannd	3	8	1—8	8
Nils Olluffsenn paa Fotteborge	36	8	12	72
Gardtt	3	8	1—8	9
Niels Torbranndsenn paa Garsettir	8	8	$2^1/_2$—4	24
Willum Davittsenn paa West Quj	$1^1/_2$	8	$^1/_2$—4	4
Eluestir	$2^1/_2$	8	1—4	$10^1/_2$
Dynes Saattir	2	8	0—16	6
Fogelø	27	8	7	81
Grese gaard wdj Fogelø	$1^1/_2$	8	0—12	$4^1/_2$

Sandtzting soginn.

Kirstenn Jonnsdaattir paa Rødewick	6 –2	8	2	18
Ostreskiold	4	8	1—8	12
Rasmus Westreskiold	$4^1/_2$	8	$1^1/_2$	$13^1/_2$
Kolswick	$1^1/_2$	8	0—12	$4^1/_2$
Lauritz oc Errick Sellewog	$4^1/_2$	8	$1^1/_2$	$13^1/_2$
Grytting	9	6	3	18

Sandnes Soginn.

(Gaards og Opsidders Navn).	m. l. ø.	p. m.	p. m. s.	a. v.
Mestir Rubbertt paa Norbyegaard	48—6	8	16—6	144
Ettuort Sinckler paa Mielby	18	8	6	54
Thommis paa Hiøgsaattir	1½	8	0—12	4½
Pedir Mogensen paa Siøquj	1	9	½	3
Jens Andirssenn paa Bustaid	9	8	3	27

Edsting Soginn.

Jonn Wisker paa Borrefiord	10	8	3—8	30
Haffrø	3	8	1	9
Lillehoff	0—6		0—6	1½
Gillebertt paa Throistad	14½	8	4½—8	43½
Bastiann paa Nusborge	1½	8	0—12	4½
Cloistadtt	0—6	8	0—6	10
Wemenderø	4			12
Grønnø mett Houg	1½	8	0—12	4½
Languaskaaill	2	8	0—16	6
Hougland	24	8	8	72
Semennesaatter	1½	1	0—18	6

Fornorddennmaffuid Soginn.

Rasmus paa Presthougland	8	8	2—8	21
Fremgaard	10	6	2½—8	20
Auffgierde	1	9	½	3
Andirs smid paa Nuttesettir	6	9	3	18
Jonn paa Borrick	9	8	3	27

Laxe Kirke Soginn.

Laxeuog	10	9	5	30

Thette efftirschreffne gotz findis nordist paa Landid wdj beggj sogner:

(Gaards og Opsidders Navn).	m. l. ø.	p. m.	p. m. s.	a. v.
Oluff paa Skaggj . . .	2	6	0—15 1/2	4
Thommis paa Wele . . .	2 1/2	6	20	5
Thommis paa Dale . . .	1	6	8	2
Hendrick paa Papell i Ørrelannd			0—2	1/2
Andfind paa Klefferwick .	8	6	2 1/2—4	16
Hendrick ij Stue	16	6	5—8	32
Niels paa Krogdall . . .	5—2	6	1 1/2—4	10
Bener paa Kleffuerbo . .	8	6	2 1/2—4	16
Halldoenn paa Mius . .	1/2	6	4	1
Tommis paa Badenn . .	2	6	16	4
Mogenns paa Langhuus .	2 1/2	6	20	5
Gregorrius paa Grydgierde	4	6	1—8	8
Rasmus paa Hiøgsteenn .	2—2	6	18 m.	4
Mogenns paa Saidlanndt .	3	6	1 pd.	6

Hammir for Nordenn.

Rubbert paa Wouge . .	1/2	3	4 m.	1

Søndenn wdj Jønstt.

Simenn paa Koilback . .	2	6	16 m.	4
Gursaattir	10	6	3 p. 8 m.	20
Thommis ij Holmen . . .	2	6	16 „	4
Walter smid paa Waled .	3	6	1 p.	6
Jonn paa Suarrewog . .	1	6	8 „	2
Benedictz paa Klepsgierde	1	6	8 „	2
Benedigttz paa Brewick .	1/2	6	4 „	1

Disse efftirschreffne Gaarder findis paa Feteller wdj Hiettlannd:

(Gaards og Opsidders Navn).	m. l. ø.	p. m.	p. m. s.	a. v.
Staffenn paa Ørre . . .	4—2	6	1—8	8
Rubbirtt paa Sneborge .	2—2	6	16	4
Rasmus paa Øidsettir . .	1	6	8	2
Rasmus paa Kolbennstofftt	6	6	6	$1^1/_2$
Oluff Sødirlannd paa Sottir	1	6	8	2
Erich paa Eide	6—2	6	2—6	12
Mogenns paa Funne . .	2		2	
Willum paa Strand . . .	1	6	8	2
Helgier ij Strandt	$1^1/_2$	6	$^1/_2$	3

Summarum paa ald forschreffne Landskyld aff Hiettlannd er:

Smør 136 Lispund $12^1/_2$ Mark Smør Wattmell $1121^1/_2$ Alne.

II.[1]

Summarum over forskrevne Jordebog og Rentervisse Indkomst med Bøgsellen og al anden Rente beløber sig i Penninge som Fru Giørel kan have hvert Aar af det Gods søndenfields i Norge.

Penninge: 1 m. Daler og mere og ikke mindre.

Af Jordebogen over det 1599 afstaaede Gods.

---

[1] Denne vigtige Notits, der kan gjøres til Grundlag for interessante Betragtninger over Adelens materielle Vilkaar ved den Tid, kom mig desværre først i Hænde, efter at foregaaende Ark var trykt.

III.

Fru Giørills Faarsdatters breff anlangendis then summa pendinge thil Dantzig, som hun haffuer giffuit Kong. maytt.

Jeg fru Giørill Faarsdatter thill Børinge, s. her Lauge Brahis effterleffuerske, kiendis och giør witterligt for alle med dette mitt obne breff, ad efftersom mig thillstaar min anpartt vdi en summa pendinge hoesz then stadt Dantzig, huorom jeg nogle gange haffuer giortt anfordrung, och giellen er wedkiendt, och thett will falle mig fast besuerligt same gieldt nu vdi thenne min allerdombs thiidt ad vdfordre, da haffuer jeg nu med friwillig och welberaad huff vnderdanigst oplatt och giffuit och nu med thette mit obne breff oplader och giffuer then stormech. høigb. første och herre, Konning Christian then fierde, Danmarckis, Norgis etc. Konning min allernaadigste herre och Konning, all min anpart vdi same summa pendinge, som mig med rette thillstaar hoesz then forne statt Dantzig, och kiendis mig och mine arffuinge ingen ydermere rett eller rettighedt ad haffue vdi same summa pendinge effter thenne dag vdi nogen maade, och bepligther mig vdi thette mit obne breff for mig och mine arffuinger, att huisz breffue, som vdi min werge kunde findis, same gieldt anrørendis, skulle hans maytt. thill troer hender med thett første bliffue vnderdanigst thill stillett eller och hans maytt. thennom thill sig ad annamme nocksom at were meckthig. Actum Børringe thenn 7. dag iulij anno 1601.

IV.

Fru Giørill Faarsdatters breff, som hun haffuer giffuit kong. maiest. att hans mayt. skall were hendis rette arffuing baade vdi arffueguods, løeszøre och allt anditt, som findis effther hendis dødt.

Jeg fru Giørill Fadersdatter thil Børinge, s. her Lauge Brahis efftherske (sic), kiendis och giøre witterligt for alle med dette mit obne breff, att efftthersom then stormegthigste och høigborne første och herre konning Christian then fierde, Danmarckis, Norgis, Wendis och Gotters &c. Konning, min allernaadigste herre och konning, allthiidt haffuer waaritt mig med synderlig gunst och naade bewogen, saa jeg icke nocksom kandt vnderdanigst hans maytt. bethacke, andet end will bede gudt allsommegthigste wille hans maytt. naadigst beløne for alle konglige welgierninger, som hans mayt. mig naadigst haffuer bewijst, saawel som och weritt mig naadigst thil wilge effther min ringe vnderdanige och ydmygeste anfordrung, huisz jeg aff hans maytt. vnderdanigst haffuer werrit foraarsagit saa wel paa min egen wegne som mine thieneres wegne adt begiere, och hans maytt. sielff vdi egen person haffuer mig naadigst besøgtt nu vdi denne min allerdombsthiidt saa wel som thiitt och offthe thillforn, och eftherdi ad hans kongl. maytt. haffuer bewiist mig naadigst slig kongelig gunst och naade, derforvden sig naadigst thilbødet ad wille haffue med min begraffuelse naadigst indsehende, ad inden min død och affgang hederligen maatte haffue och bekomme mig och mine rette arffuinger, hvem the er eller skulle were, en ringe thing er beviist, icke heller aff thennom haffuer fornommit, dett jeg aff thennom well skulle haffue mig ad formode:[1] da haffuer jeg nu med min fri wille och well-

[1] Her maa være en Feilskrift eller Lignende i Registranten.

beraad huff vdi den hellige threfolldigheds naffn och nu vdi thenne min welmacktt fulldkommeligen giør hans kong. maytt. thill min rette arffuing ad were, och ingen anden, och hans kong. maytt. och hans mayts. efftherkommere, konninger vdi Danmarck och cronen, effther min død och affgang ad were meckthig vdi allt mitt arffueguods, løeszør, boskaff, breffüe och allt andett, thett jeg effther mig ladendis worder, ehuor thett er eller findis kandt, thett were sig, huad thett were kand, alldelis inthett vnderthagit baade inden och vden rigitt, som hans kong. maytt. och hans maytt.s arffuinger vdi Danmarck och cronen thermed naadigst wille haffue forhollett, och kiendis mig vdi dette mit breffs krafft jngen effther denne dag ad wille kiende for min arffuing vden hans kong. maytt. allene. Des thil ydermere windespyrdt saa och thryggere och bedre forwaring thrycker jeg mit signett her neden vnder och med egen haand vnderskreffuit. Actum Børinge then 7. dag iulij anno 1601.

(Skaanske Registre i det danske Rigsarchiv.)

V.

Fru Gørvels Gravskrift.

In tabula columnae australis ordinis septimae affixa sequentia leguntur:

Venite ad me omnes, qui laborate et onerati estis, Ego reficiam vos. Matth. XI.

Gud af sin gudomelig krafft
I Moders liff hafver han mig skafft.
Øpperlig er jeg af adels blod,
Ret af Forelldre from och god,
Uppaa Hjulstadt i Sverriges Rige,
Er jeg fød med ære oc lige;

Loff ske GUDS Søn udi det høije,
For alt gott Hand mone mig tillføije,
Adelsmænd gaff GUD mig tree
De to sofve hen som i kunde see
Er først PEDER GRIF velbyrdig,
Rett arfving till Foldnes i Sverig.
Saa gaf GUD mig her THRVID ULSTAND,
Den eyede Torup i Skaane land.
Af ham aflet jeg en Juncker skøn.
Thens nampn var NIELS TRUIDSØN.
The baade hensofvit i Herrens fred,
Ere lagt under disse to stene ned;
Rett offven paa deris naffn mon staa,
Naar i giffver acht deris vaaben oc saa,
Jeg fick och daa mitt tredie gift
Efter vor Herre hade med mig skifft.
LAUFFUE BRADE som var en Ridder geff,
Skicket mig GUD min hielp han bleff,
Therføre ske GUD evindelig ære
Hand vill Enckers Forsvar være.
Ridder LAFFUE BRADE till Krogeholm
Vor Herre ham kallit i en Dolm,
I Himmelen ær Sielen hos Jesum Christ,
Der haabis jeg vi findis vist.
Saa hviler hans lig i dett Capel,
Ønsker jeg aff GUD at komme der sel.
Niels Ulstand døde i sit trettende aar.
MD otte oc firetiffue det waar.

Lapis albus.

Under denne Sten begrafve loed
Frue Giørvel Fadders Daatter goed
Sin kere Søn Nils Ulstand vaar,
Som døde udi sitt trettende aar.
Och med sin Fader han huiler sig,
GUD gifve dennem baade Himmerig.

In Sacello B. Virginis S. Georgii. Lapis albus eminens.

Her ligger begraffuen Erligh Velbirdig Mand och Strenge Ridder Her LAVVE BRADE til Krogholm, som hensoffuede i Herren paa forne sin Gaar Krogholm Anno 1567 den 5 dagh Marti Manedt och hans kiere Hustrue, Erlig oc Velbirdig Fru GIØREL FADERS dotter fød i Sverrighe som Christeligen i Herren hendøde Anno 15 . . den . . . dagh i . . . GUD undhe dennem baade en saligh upstandelse. Amen.[1]

Tabula parieti supra hoc marmor affixa sequentia exhibet:

Beati mortui qui in Domino moriuntur a modo etjam dicit Spiritus ut requiescant a laboribus suis sed opera illorum sequuntur.

Hoc pia clauduntur LAGONIS membra sepulchro
BRAHÆ qui gentis gloria magna fuit
Ille peragratis vastæ Germanidos oris
Fervida dum viguit flore juventa novo
Aetatem Regi reliquam Regnoque sacravit
Auxilio patriam consilioque juvans.
Laudatus Proceres inter Regnique Senator
Auratique Equitis nomina promeritus.
Pone cubans GEROALDIS avis longo ordine ductis
Percelebris conjunx Inclyte Lago tua.
Nec virtute minor nec Stemmate Sveica dulcis
Cui patria & cui tu Clare Fadere Pater
Nupta PETRO primum GRIBIO mox Danica Conjunx.
ULSTANDI & BRAHI conditur hoc tumulo.
Omnia sic versat sors Gloria transit opesque
Depereunt virtus vivida sola manet.

[1] Som man ser, havde Fru Gørvel ikke tænkt sig at skulle leve ind i det 17de Aarhundrede.

Anno a nato Salvatore 1567 Mensis Martii d. 4 ætatis suæ anno . . . pie et placide in domino obdormivit D. LAGO BRAHE de Krogholm, quem subsequuta uxor carissima Dn. GEROALDIS FADERI F. de Gieske in invocatione & fide Filii DEI obiit anno Nati Servatoris 1605. 20 April.

G. Sommelii Disputatio de templo Cath. Lundensi. Lond. Goth. 1755. 4. p. 112—114, 143—144.[1]

---

[1] I det her citerede Skrift S. 78 anføres ogsaa, at St. Jørgens Capel i Lunde Domkirke senere almindelig pleiede at kaldes Fru Gørvels Capel.

ISLÆNDINGEN MAGNUS STEPHENSENS OPHOLD I NORGE 1783—1784.

VED

DR. LUDVIG DAAE.

En meget fremtrædende Islænding var i Begyndelsen af vort Aarhundrede Magnus Stephensen, Justitiarius i Landets Overret. Han var bekjendt baade for sin Embedsvirksomhed og sine literære Fortjenester; han var saaledes bl. A. Forfatter af det indholdsrige Verk: „Island i det attende Aarhundrede", Kbhvn. 1808. Derimod nød hans Charakter ikke ubetinget Tillid og Agtelse. Han gjaldt for en meget rænkefuld Mand med stor Evne til at gaa Regjeringen under Øinene, og han var endog mistænkt for at have spillet under Dække med den berygtede Eventyrer Jørgen Jørgensen under dennes Usurpation i Island 1809.[1] Magnus Stephensen tilhørte hvad man kunde kalde det islandske Aristokrati, idet hans Fader var en af de meget faa Islændinger, der have drevet det til at blive Stiftamtmænd paa sin Fødeø. Moderen var en Amtmandsdatter, en af hans Brødre blev Amtmand i Island, hans Søster var gift med en Biskop o. s. v. Han var født 1762, blev 1781 Student og døde som Dr. juris 1833. Egent-

---

[1] Se bl. a. J. Chr. Berg i Samll. til D. N. F. Spr. og Hist. VI, S. 149.

lig havde hans Lyst staaet til at blive Embedsmand i Danmark, hvor han befandt sig særdeles vel, men Faderen havde, allerede før han drog til Universitetet, overtalt ham til at forlove sig med et Søskendebarn, og dette i Forbindelse med andre Omstændigheder bevirkede, at han kom til at tilbringe den største Del af sit Liv i Island.

Han har efterladt en paa Islandsk forfattet Selvbiographi, der dog ikke er fuldstændig og kun omfatter hans Ungdomsaar. Dette Skrift, der for nogle Aar siden er blevet trykt i et hos os saa godt som ubekjendt og lidet tilgjængeligt islandsk Tidsskrift,[1] er ret interessant, om end vistnok ikke ganske frit for en Smule Selvtilfredshed. Jeg har troet at skaffe norske Læsere en liden Fornøielse ved at meddele i Sammendrag eller fri Oversættelse fra Originalen nogle Blade deraf, der angaa Norge og norske Forhold. De faa Anmærkninger o. s. v. hidrøre, som let vil sees, fra mig selv.

I 1783 foretog Magnus Stephensen, dengang Student og Volontair i Rentekammeret, hvor hans berømte og indflydelsesrige Landsmand, den lærde Conferentsraad og Overbibliothekar Jon Erichsen havde faaet ham anbragt, en Reise paa offentlig Bekostning til Island, for som Kammerherre (siden Øens Stiftamtmand) Levetzows Ledsager at udføre et offentligt Hverv. Selv havde han liden Lyst til paa denne Maade at afbryde sit Examensstudium, men fandt sig dog i at reise, da det forlangtes af hans Velyndere. Mellem de Landsmænd, med hvem han havde at

[1] *Tímarit hins íslenzka bokmentafélags. Níundi árgangur.* Reykjavik 1888. S. 177—268.

tage Afsked før Afreisen, var ogsaa den daværende Medhjælper ved Geheimearchivet (siden selv Geheimearchivar) Grim Jonsen Thorkelin, om hvem man faar den besynderlige Oplysning, at han ved Siden af sin Archivpost drev et Ølbryggeri og derfor kunde forære Magnus 24 Flasker Dobbeltøl til at tage med paa Skibet. Den 11te Oktober 1783 droge Kammerherren og Magnus fra Kjøbenhavn, men Reisen var uheldig. Gjentagne Gange havde de Island i Sigte, men bleve idelig ved Storm fordrevne derfra.

Omsider naaede de sidst i November til „Reykjarfjord"[1] i det vestlige Norge. Der boede kun faa og dertil fattige Folk, mest Lodser og Fiskere, og der var heller ikke megen Fisk at faa. De to Reisende droge saa Landveien østerover, men i Mandal skiltes de ad. Levetzow drog tilbage til Kjøbenhavn, men Magnus Stephensen havde en Landsmand i Nærheden, der tillige var en gammel Ven af hans Fader, nemlig Lagmanden paa Agdesiden, Etatsraad Thorkel Fjeldsted,[2] der boede paa Holmegaard[3] et Par Mile længere oppe ved Mandalselven. Her blev han modtagen paa den hjerteligste Maade og strax indbuden til at tilbringe Vinteren der som Gjest. Han kom her til at leve i en næsten uafbrudt Selskabelighed, dels paa Holmegaard, dels i Mandal og Christi-

[1] Vistnok Rægefjord lige ved Ladestedet Soggendal i en yderst gold og uskjøn Egn.

[2] Født 1740, 1767 Advokat, 1769 Lagmand paa Færøerne, 1772 Amtmand i Finmarken, 1778 ligesaa paa Bornholm, 1784 Lagmand paa Agdesiden, 1786 Stiftamtmand i Throndhjem, 1796 Meddirecteur ved Generalpostamtet i Kjøbenhavn, hvor han samme Aar døde. Uvillige Bemærkninger om ham i „Af Johan v. Bülows Papirer", udg. af L. Daae, S. 178 (cfr. S. 16).

[3] Om denne Lagmandsresidents se Topogr. Journal for Norge, H. XI, S. 63 flg.

ansand, og, som han selv siger, ret til at prøve den norske Gjestfrihed, „der, havde jeg nær sagt, er overdreven.“

Etatsraadinde Fjeldsted,[1] som stærkt roses for sin Elskværdighed og Dygtighed som Husmoder, havde stor Lyst til Adspredelser og særlig til Dands. Magnus, som var „nys dimitteret“ fra en Dandseskole i Kjøbenhavn, havde medbragt to nydelige Bøger, som hans Dandselærer havde skjænket ham, indbundne i Marmorbind og Guldsnit, af hvilke den ene indeholdt Anvisninger til 60 af de mest moderne Engelskdandse, Contradandse, Menuetter og Valse, og den anden Noder til samme Dandse for Fløite og Violin. Begge Bøger gjorde stor Lykke paa Holmegaard og andensteds, hvor man var meget ivrig for at faa dem tillaans, og Magnus opførte jevnlig de nye Dandse med Etatsraadinden. Etatsraaden og hun havde et eneste Barn, Datteren Johanne, dengang 12 Aar gammel,[2] som nu strax blev Magnus's Elev i Dands. Det blev vedtaget, at man paa Holmegaard hver anden Aften skulde for den lille Frøkens Øvelses Skyld have Dands og hver anden spille Lhombre. Det var imidlertid i Regelen ikke muligt at faa mere end tre Par ved disse Baller, nemlig Etatsraadinden, Frøken Johanne, Capellanens Kone, Magnus, Capellanen og Lagthingsskriveren Therkelsen, der siden blev Generalpostkasserer i Kjøbenhavn og mistede dette Embede formedelst nogle Regn-

---

[1] En Kjøbenhavnerinde, Anne Birgitte f. Wildenrath, født 1751, („en Obersts Datter“, Moderen en født Kaas), se Erslew, Suppl. I. S. 851.

[2] Johanne M. Fjeldsted blev 1793 gift med Contre-Admiral, Kammerherre J. C. von Hoppe, og døde i Kjøbenhavn 1832. Erslew l. c., hvor hun angives at være født 1776, hvilket sidste altsaa ikke er rigtigt.

skabsmangler, men tilsidst dog blev Byfoged i Stavanger. Men tidt var man buden til Baller i Mandal og Christiansand, og i disse var der desto flere Gjester. I Januar Maaned fulgte Magnus med Etatsraaden til Christiansand, hvor Lagthinget pleiede at holdes, og tilbragte her en halv Maaned. Paa Kongens Fødselsdag var han i Selskab hos Stiftamtmanden, Kammerherre Adeler, hvor der var indbuden en Masse Mennesker, og hvor der beværtedes med kostbare Vine og „med omtrent 60 (sexti) Retter Mad, vist fire Gange saa mange som ved Kongens eget Bord“.

Noget senere reiste Kammerherre Adeler til Holmegaard paa udmærket Slædeføre, ledsaget af en Hoben andre Fremmede paa sex og tyve Slæder med klingende Bjelder. I Følget var en hel Del unge Damer fra Mandal, og alle disse Mennesker tilbragte nu tre Nætter og Dage paa Holmegaard paa den prægtigste Maade *(at stórveizlum)*. Alle Nætter dandsedes til den lyse Morgen, man sov, som man bedst kunde, gik saa tilbords og begyndte at dandse paanyt. Magnus var syg en hel Uge ovenpaa disse „Veitsler“ og Dandse. Hvad denne Fornøielse kostede Etatsraadens, kunde han jo ikke vide, men han forstod nok, at det ikke var saa ganske let for dem at faa Indtægt og Udgift til at ballancere. Kortspil havde Magnus ingen Lyst til, men han fandt det ikke passende at unddrage sig derfra i et Hus, hvor han nød saa meget godt, og hvor man uden ham vilde have vanskeligt for at faa et Spilleparti istand. Om Dagen læste han, naar han fandt Stunder dertil, i juridiske Bøger hos Etatsraaden og lærte meget, der var ham til Nytte for hans Studium, gjennem Samtaler med denne, der var en dygtig Jurist. Etatsraaden og Fruen talte ofte Tydsk og Fransk og droge Magnus ind i sine Samtaler i disse Sprog, hvorved

han fik Øvelse i dem. Heller ikke undlod han at gjøre sig bekjendt med Landhusholdningen. Paa Holmegaard havde Etatsraadens 40 Kjør, neppe større end toaarsgamle Kreaturer „her“, og alle i meget slet Huld, da man havde vanskeligt for godt Foder, de melkede heller ikke mere end 10 Middelskjør eller 6 gode Kjør „her“.[1]

Fru Fjeldsted forstod sig paa alt, som hører til i fornemme Huse *(í tignarmannahusum)*, og holdt alt i en ganske fortræffelig Orden, var en Mester i Madlavning, Ølbrygning og den fineste Vask og Søm, som en høi dansk Embedsmandsfamilie har Brug for. Alle holdt af hende og høiagtede hende, hvor hun kom. Hende tilkommer medrette Æren for en Kogebog, der blev trykt paa Islandsk i Aaret 1800 under salig Fru Assessorinde Martha Stephensens Navn. Thi Magnus havde bedet Etatsraadinde Fjeldsted om Oplysning angaaende alt det Madstel, som kunde passe sig baade for „bedre“ *(heldri)* Folk og for Almuesfolk, hvilket han da denne Vinter havde opskrevet paa Dansk, men som han siden oversatte paa Islandsk, idet han fik sin Svigerinde til at lade hendes Navn sætte paa Titelbladet.

Etatsraad Fjeldsted selv var en vakker Mand, høi og velvoxen, vel begavet og af gode Kundskaber, en Mand af megen Øvelse som Embedsmand, idet han to Gange havde været Lagmand og to Gange Amtmand og dertil i sin Ungdom Advokat ved Høiesteret. Han var blid, munter, veltalende, af et godt og jevnt Sind. Ingen havde nogensinde seet ham vred, og han var den taalmodigste Mand under en mangeaarig Sygdom. Han skrev og talte flere Sprog, hans Breve vare velformede og

[1] Her sigtes vistnok til den i Norge brugelige Sultefodring, medens Kjørene paa Island fodres godt.

elegante. Han havde en Personlighed og et Væsen som en Høvding, forstod at indprente, hvad han sagde, i Alles Sjæle.

Denne Vinter var den behageligste i Magnus's Liv. Begge de to fortræffelige Ægtefolk holdt af ham, som om han havde været deres egen Søn, og behandlede ham bedre, end mange Forældre sine Børn. Da nu Magnus drog bort for at komme ombord paa et Skib, der skulde føre ham til Island, den 28de Februar 1784, vare de begge bedrøvede ved at skilles fra ham. Etatsraaden medgav ham et Brev til hans Fader, hvori det hedte: „Deres kjære Søn, som med Guds Ledsagelse overbringer Dem dette, vil selv bedst kunne fortælle, hvorledes vi i Vinter bleve bekjendte, og kan jeg med sand Fornøielse gratulere Dem med en saadan Søn, som er, uden Undtagelse, det ordentligste og mest haabefulde unge Menneske, som jeg har kjendt, og har lært de solide Videnskaber grundigere, end man efter hans Alders Maade kunde vente. Gud give ham nu en lykkelig Overfart og fremdeles Held til den øvrige Reise, som vist er forbunden med endel Besværligheder."

Etatsraadinde Fjeldsted udrustede Magnus med rigelig og god Niste og fire Flasker Biskop, som hun vidste var hans Livdrik. Efter en vemodig Afsked kom han samme Dag til Mandal, hvor han strax blev buden i Aftenselskab til den rige Kjøbmand Knudsen,[1] thi han kjendte jo gjennem Fjeldsteds alle de bedste Folk i Byen. I Mandal fik han en stor Lodsbaad med to Mand for at ro ud til Skibet, der laa 16 norske Mile borte mod Nord,

[1] Familien Knutzen fra Holsten, besvogret med Familien Gjertsen (Nedenes), der i mere end et Aarhundrede var den rigeste i Mandal.

men Vinden blæste lige mod ham, det var koldt, og der blev et stort Snefald. At komme i Land var ikke at tænke paa, og Skibet laa seilfærdigt. Det lykkedes dog den 29de Febr. at komme forbi Lindesnæs, og man naaede i Mørke til Korshavn,[1] hvor der kun var et ynkeligt Herberge og ingen Mad at faa. Magnus havde dog sin fortrinlige Niste fra Holmegaard og sin Biskop, dertil havde Fruen ogsaa medgivet ham Chokolade, saa at han kunde leve godt. Men for Nattelogis og Melk til Chokoladen maatte han ud med 3 Rdlr. Courant. To Dage efter naaede han til Rægefjord og til Skibet, paa hvilket ogsaa Levetzow, der var kommen tilbage fra Danmark, nu var ombord. Ogsaa han havde paa sin Reise maattet overnatte i Korshavn, hvor han med Tjener havde for Nattelogis, to Høns til Aftensmad og 100 Østers maattet betale 10 Rdlr. Courant, hvorover han var temmelig ærgerlig. De havde paa sin Høstreise døiet ondt, fordi Skibet var slet provianteret, og forlangte nu af Skipperen ordentlig Underholdning, og han forsikrede dem ogsaa om, at de skulde faa den, men snart fik de at mærke, at han næsten ingen Mad havde ombord uden Erter, Gryn, saltet Sild, lidt Brød og surt Øl, lidet Smør og slet intet Kjød! Overfarten til Island var skrækkelig, og de led baade af Uveir og Sult. To Flasker havde Magnus endnu tilbage af Grim Thorkelins Dobbeltøl, dem gjemte de som en Trøst i den værste Nød. Omsider naaede de dog til Island.

Da imidlertid Magnus Stephensens Selvbiographi ogsaa udenfor det Afsnit, der helt angaar Norge, indeholder nogle Oplysninger om et Par Islændinger, der se-

[1] I Lyngdals Præstegjeld.

nere bleve Embedsmænd i Norge,[1] benyttes Leiligheden til her ogsaa at meddele disse Træk.

Magnus's første Lærer i de lærde Skolevidenskaber havde været Olav Olavsen, som i 1771 var „udskreven" af Latinskolen i Hole. Han omtaler denne Mand med megen Uvilje og forsikrer, at han er af de meget faa, med hvem han i sit Liv har havt noget udestaaende. Han var Kontorist hos hans Fader (da Lagmand) og skulde tillige undervise Sønnen, men var uduelig og forsømmelig. Siden, da Magnus i 1781 kom til Kjøbenhavn, var denne hans fordums Lærer den første Landsmand, han traf paa, og de mødtes siden oftere hos Jon Erichsen. Olav friede til Erichsens Datter Margrete (siden Admiralinde Jessen), men fik en Kurv, hvorpaa han strax vendte sig til Tjenestepigen i Erichsens Hus, en kjøbenhavnsk Malerdatter, „et for ham fuldkommen passende Menneske, en stor og plump Pige", idet han sagde, at „siden Frøken Margrete ikke forstod sit eget Bedste, skulde hun siden komme til at misunde sin Tjenestepige". Erichsen, som ønskede at blive Personen kvit og faa ham bort fra Kjøbenhavn, anvendte sin Ind-

[1] Kun meget sjelden kom Islændinger efter Reformationstiden, da Islands politiske Forbindelse med Norge, om end ikke just i Formen, saa dog i Virkeligheden ophørte, og den geistlige helt afbrødes, til at færdes eller bosætte sig i det gamle Moderland. Historieskriveren Torfesen (Torfæus) er uden nogen Sammenligning den betydeligste af saadanne. Ved Adskillelsen i 1814 vare neppe flere end tre Islændinger norske Embedsmænd, nemlig Prof. Olavsen og Præsten Dr. Einar Gudmundson, hvilke her omtales, samt en anden Præst, Gisle Johnson, tilsidst Sognepræst til Østre Moland, den nys afdøde Professor Dr. theol. Gisle Christian Johnsons Farfader. Et Par Embedsmænd, der tidligere havde været ansatte paa Island, Grev Trampe og Sorenskriver Koefoed, forbleve i Norge 1814.

flydelse og fik ham ansat 1783 som Tegnemester og Lector i Mathematik ved Bergseminariet paa Kongsberg, hvor han siden tillige blev Lector i Lovkyndighed, titulær Professor og Auktionsforvalter, indtil han omsider tog Afsked og døde i Christiania som Pensionist og Vasaridder 1832. Magnus Stephensen, der i sin Selvbiographi idelig forfølger Olavsen med utrættelig Uvilje, beretter, at man fra Norge „vidste at fortælle, at hans Kone, Erichsens gamle Tjenestepige, ikke var lykkelig i sit Samliv med ham“. Forøvrigt var Olavsen i Norge bekjendt som latinsk Digter og har ladet adskillige af sine Forsøg i den Retning trykke.

En anden af disse islandske Embedsmænd i Norge, hvem Magnus Stephensen nævner, var John Gisleson, fra 1783 til sin Død 1803 praktiserende Læge og siden Landphysicus i Drammen. Heller ikke ham er vor Forfatter god. Magnus's Svoger, den lærde Biskop Hannes Finnsson i Skaalholt, havde advaret ham for Gislesons Bekjendtskab i Kjøbenhavn, og han afslog derfor dennes Tilbud om at være hans Læge; han havde ogsaa i Kjøbenhavn „befordret to Islændinger til det evige Liv“.[1]

En tredie Islænding ,Einar Gudmundson fra Vestmannøerne, siden Dr. phil. og Præst i Norge (tilsidst i Løiten, død 1817), omtales med større Velvilje; han var ved sin Ankomst til Kjøbenhavn yderlig fattig, og Magnus fik overdraget ham den „Klosterdaler“ (1 Daler om Ugen af Communitetet), som han selv havde kunnet hæve, om han havde villet det.

---

[1] Se forresten om ham Kiærs „Norges Læger i det nittende Aarhundrede“ samt Fru Dunkers „Gamle Dage“ paa flere Steder, hvor han ikke er fordelagtig omtalt.

Tilsidst kan det bemærkes, at Magnus Stephensen endnu engang kom til at besøge Norge, og atter ufrivillig, idet han paa en Hjemreise fra Kjøbenhavn 1808 led Skibbrud og (25 Sept.) maatte gaa iland i Egersund, altsaa kun et Par Mile fra Rægefjord, hvor han i 1783 maatte søge Tilflugt. Han tilbragte under dette Ophold nogen Tid i Bergen og har i en bevaret Dagbog givet en interessant Beskrivelse af sine Oplevelser her, men herved skulle vi ikke videre dvæle, da hans Dagbog fra den Reise er Almenheden let tilgjængelig i det danske Tidsskrift „Museum", 1892 I, S. 270—280.

THRONDHJEMSKE ERINDRINGER FRA TREDIVEAARENE.

AF

B. GEELMUYDEN.

(Med to Karter.)

I. Skulegaarden.

Aarsagen til, at denne Opsats er bleven skreven, er, at Nedskriveren heraf er født og har tilbragt sin Ungdom i den Gaard, som i Hr. H. Mathiesens Afhandling „Throndhjems ældre Topografi“ i Historisk Tidsskrifts 3. R. II og flere Steder betegnes som staaende paa den ældste Kongsgaards eller Skulegaardens Tomt. Nedskriveren forlod Throndhjem strax efter den store Ildebrand i 1840, altsaa for 52 Aar siden, og har senere kun været der paa et Par kortere Besøg. Den formodentlig strax efter Branden i 1708 byggede Gaard strøg med i 1840, og det medfølgende Rids er derfor kun optegnet efter Hukommelsen; det kan derfor ikke være nogen nøiagtig Gjengivelse af Gaarden, og der er af den Grund ikke tilføiet nogen Maalestok.

Der stod før 1840 ud mod Strandgaden 2 Gaarde mellem Krambodgaden og Hornemannsveiten, og af disse var den med A betegnede den Gaard, under hvilken den af Hr. Mathiesen omtalte, endnu staaende Kjælder med Midtpille og Krydshvælv fandtes. Den er paa det med-

følgende Rids i Kjælderplanen betegnet med *a* og har ved *b* en Brønd, ligger temmelig dybt og kan, uagtet Terrænet vistnok i Tidens Løb er blevet forhøiet, neppe i sin Helhed have staaet over Jorden eller have været en Hal. Brønden, som i min Tid holdt Vand, men som ikke benyttedes, da der fandtes Vandspring i Gaarden, tyder nærmest hen paa et Kjøkken eller lignende; dog kan jeg ikke erindre noget Tegn til Grue eller Skorsten, og Vinduesgluggerne peger nærmest hen paa, at det kun har været en stor, almindelig Kjælder. Ind til den fører en hvælvet Gang *c*, hvorimod Gangen *d* er uden Hvælv, ligesom Kjælderen *e*, i hvilken den af Mathiesen omtalte korte Vindeltrappe findes.

Den er ikke den eneste hvælvede Kjælder under de to Gaarde. Ved *f* var der en stor Kjælder, saavidt jeg kan erindre længere end *a*, med svært halvcirkelformigt Tøndehvælv. De tre Kjældere *a*, *e* og *f* laa i samme Flugt mod Gaden og har formodentlig været Aarsag til, at denne ved Reguleringen efter Branden i 1681 netop her har faaet en Knæk i Retningen ned mod Elven, da saadanne Kjældere ansaaes for Eiendomme, der var for værdifulde til, at man vilde ødelægge dem. En Del af Kjælderen *f* gik med ved Krambodgadens Udvidelse efter 1840, og om der nu er levnet noget af den, ved jeg ikke.

En tredie Kjælder med Hvælv laa eller ligger ved *g* under Boderne *8*. Der var den Eiendommelighed ved disse, at der var et Hammerslag eller en Smaatte mellem Boderne og Vedskuret *7*, og den over Kjælderen staaende Bygning var saaledes opført uafhængigt af Resten af Gaarden *A*, dog saaledes at Smaatten ikke kunde sees udvendig, da Bordklædningen var i Flugt og løb hen over det hele uden anden Afbrydelse end Lafteindklædningen. Det hele Kjælderkomplex med sine tykke Mure og stærke

Graastenshvælv tyder hen paa stor Ælde. Der fandtes imidlertid, ialfald tidligere, en Mængde saadanne Kjældere i Byen, men *a* og *f* maa regnes blandt de mest anselige.

Paa Ridset er videre efter Hukommelsen angivet Omfanget af Bebyggelsen i Gaarden *B* samt Rummenes Beliggenhed i min Fædrenegaard *A*. Der er ingen udpræget Eiendommelighed ved Anlægget, men som Exempel paa en ældre, større Bygaard kan en saadan Gjengivelse vel have sin Interesse. Der var den Egenhed, at begge Gaarde var røstede under ét Tag, og at man paa Mørkloftet kunde komme fra den ene Gaard til den anden, hvorhos Grændsen mellem Forhusene ikke gik i ret Linie, men havde en Knæk. Derved opstod der et fuldstændig mørkt Rum *4* ved Siden af Kjøkkenet *3*, hvilket vi Børn kaldte Svarthullet og havde en vis Skræk for. Kjøkkenet fik ved denne Knæk en Krog, som fornemmelig optoges af den svære Grue. Forøvrigt var Fordelingen, som følger:

1. Gang, som sædvanlig tværs igjennem hele Bygningen, delende den paa Midten og selv afdelt ved en Midtdør.
2. Beboelsesleiligheder, i Loftetagen Soveværelser.
3. Kjøkken, stort og koldt, indtil man fik Komfur og Stegeovn i Gruen.
4. Svarthullet brugtes som en Mellemting mellem Fadebur og Spisekammer og var fuldt af Skabe og Kister.
5. Størhus eller Bryggerhus.
6. Fjøs og Stald.
7. Vedskur, som gik helt op i Røstet.
8. Boder, fire store Rum i to Etager med Heiseindretning mod Veiten.
9. Bindingsværksbygninger, indeholdende Vognskure og andre fornødne Udhuse, Grisehus o. s. v. Alle de

andre Bygninger var Lafteværk af svært, ikke fladhugget Tømmer.

10. Kjælderskure; det ved Vedskuret havde en Overbygning, som brugtes til Smaadyr og kaldtes Gaasehuset.
11, 12. Loftsgange.
13. Fadebur, Madboder, Pakrum o. s. v.
14. Hølofter.

I Gaarden *B*, hvis Indretning jeg ikke rigtig husker, var *h* gamle Lafteværksbygninger, *k* en Bindingsværksbygning, den yngste i den hele Komplex for begge Gaarde. Den bag denne Gaard liggende Have skal oprindelig have hørt til *A*, men være bleven frasolgt, og kom tilsidst efterat have gaaet gjennem flere Hænder til Eieren af *B*. Der er saaledes enkelte Tegn, som kunde tyde hen paa, at begge Gaarde endnu efter 1708 har været en Eiendom, men dette skal dog ikke have været Tilfældet.

Gaarden *C* kaldtes Hornemannsgaarden. Almindeligst var dog Navnet Krudthullet, som den skal have faaet paa Grund af en i den foregaaet Explosion. *D* tilhørte den Meinckeske Familie, som ogsaa eiede den lige overfor liggende store Gaard *E*, hvor Hilmar Meincke boede; den kaldtes i Modsætning til denne Gammelgaarden og var en gammeldags Bygning med Svalgange. Begge Gaarde eiedes i 1840 af Schreiner & Co., som i Gammelgaarden havde anlagt et Bryggeri.

Ved *F* laa en Gaard med en uhyre Tomt, saa stor, at Gaardsrummet saa ud som en liden Engslette. Det var ogsaa bevoxet med Græs, og midt i det laa der et Stabur. Den tilhørte en i sin Tid bekjendt Mand, Grosserer Mathias Conrad Peterson, og blev efter hans Død udstykket i flere Gaarde, som alle brændte i 1840, ligesom det hele Strøg.

Paa den anden Side af Hornemannsveiten laa en Gaard, som tilhørte Grosserer Roshauw og senere har været eiet af hans for nylig afdøde Svigersøn, Bankdirektør Lundgreen. Den var bygget paa en eiendommelig Maade i tre Afdelinger, den ældste og lavest liggende var en enetages Bygning ud mod Sjøgaden, der væsentlig bestod af en stor Sal med Gobelinstapeter. Søndenfor den laa Grosserer H. P. Jensens Gaard, der saa ud, som havde den tre Etager, idet der istedetfor Tagglugger eller Kobhuse, som de kaldtes, løb en Mesanin langs hele Gadefronten lidt ind paa Taget. Denne Bygningsmaade fandtes kun i en Gaard til, nemlig i den rige Otto Beyers Gaard, den senere Realskole, der ogsaa brændte i 1840. Jensens Gaard kaldtes Børsen, da en Del af den var bortleiet til Børs- og Sparebanklokale.

Hverken *A* eller *B* havde Svalgange, noget som ellers var temmelig almindeligt for Bygningsperioden efter 1708. En Antydning til, at det oprindelig havde været paatænkt, fandtes dog for den førstes Vedkommende deri, at Forhusets Tagskjæg var lavere mod Gaarden end mod Gaden, hvorfor ogsaa de to Rum *13* havde Skraatag og var saa lave mod Ydervæggen, at man ikke kunde staa ret ved den. Gangen *12* kunde ogsaa siges at være en indklædt Svale; den havde to smaa Vinduer med blyindfattede Ruder, de eneste saadanne, som jeg kan huske i alle de nævnte Gaarde. Forresten var Gaarden udstyret som en almindelig større, vel indrettet Bygaard, havde ret høie Værelser i Stueetagen, noget lavere i anden Etage (Loftet).

Til dagligt Brug benyttedes kun Værelserne paa den venstre Side af Gangen. Paa den anden Side var der Butik og Kontor samt indenfor disse paa Hjørnet mod Hornemannsveiten Storstue og Storstuekammer, der efter Skik og Brug kun benyttedes ved festlige Leilighe-

der, og da kunde ogsaa Rummet x afstænges ved Luger eller Lemmer, saa at det dannede en Entré til Storstuen. Disse Lemmer stod stadig i mine Forældres Tid, da Butiken ikke benyttedes; den blev siden omdannet til et stort ydre Kontor. Som Erindring fra Butikdagene var der i Væggen af den ligeoverfor liggende Stue et lidet Vindue, som havde været Speiderglugge, naar der ingen Folk var i Boden. Man var endnu i mine Barndomsdage ikke kommen saavidt, at man holdt Boden oppe den hele Dag, men naar Klokken slog tolv, stængtes den, og Far selv gik med Kjøbsvend og Kramboddreng, som de efter Rangen kaldtes, ind og nød sin Middag i Ro og Mag. Kom der saa en Kunde, keg man ud af Gluggen for at se, om han var værd at betjene, og indrettede sig derefter. Saaledes var Ordenen over den hele By; der fandtes næsten ikke en Butik, i hvilken man gik ind lige fra Gaden. Butikdøren var inde i Gangen, og lige overfor den var Dagligstuedøren med sin Speiderglugge, der oftest var anbragt i Døren selv og forsynet med en liden Luge eller et Gardin. Butikerne var i det hele tarvelige; der var ikke Tale om at gaa i Butiker, og det var næsten ikke anstændigt for Damer at gjøre det. Skulde man have Tøier eller lignende, blev der sendt Bud efter Prøvebøger, og efter disse bestemte man sit Indkjøb.

En anden Eiendommelighed ved Tiden var, at uagtet man havde Værelser nok, brugte man aldrig særskilt Spisestue. Det store Klaffebord blev flyttet frem fra Væggen, opslaaet og dækket for Forældre, Børn og Kontorfolk, i de fleste større Huse omkring et Dusin, medens et halvt Dusin Tjenere spiste i Kjøkkenet. Der var saaledes Folk nok i Huset, og yderst sjeldent boede der mere end en Familie i samme Hus. Soveværelserne laa næsten bestandig i anden Etage (paa Loftet, hvorfor de

ogsaa kaldtes Sovelofter), og Trapperne var i Regelen baade trange og steile. Dette var blandt andet Tilfældet i *A*, hvorimod i *B* Hovedtrappen var usædvanlig bred og magelig. Mørkloftet benyttedes ikke, man havde Boder nok, og i ældre Huse som i *A* var alle Tværvægge laftede helt op til Mønsaasen samt stod kun i Forbindelse med hverandre gjennem Glugger, der var huggede et Stykke op paa Væggen. Der var i mine Forældres Hus ogsaa bælmørkt undtagen i Hjørnet mod Hornemannsveiten, hvor Forhuset endte med en Gavl ud mod Veiten og et Vindue i denne. Ingen havde noget at gjøre paa Loftet, ikke engang Feieren, som gik op gjennem de svære Skorstenspiber, der i Overetagen optog ligesaa megen Plads som et lidet Værelse. Vinduer var man sparsom paa, de var smaa og med smaa Ruder, dog havde hvert større Værelse i Regelen to Vinduer, men hjemme havde selv den store Hjørnestue, Storstuen, ikke mere og det paa Smalsiden, saa at den var temmelig mørk, men saa havde man ogsaa desto mere Væggeplads, hvad der kom vel med, da Møblerne aldrig stod ude paa Gulvet, i det høieste et saa kaldet Divanbord med Klaffer foran Sofaen.

Hvad man altid var vel forsynet med, var Klædekammere, Fadebure, Pulterkammere og Madboder. De sidste var især nødvendige, da man altid maatte være forsynet med Madvarer for længere Tid og næsten proviantere som ombord paa et Skib. Færsk Mad med Undtagelse af Fisk og Vildt var kun leilighedsvis at faa, og man forsynede sig derfor med Bumad og Saltmad i store Mængder. Torvhandel fandtes ikke, og med Undtagelse af Markederne var der ikke Bønder paa Torvet, men desto mere Græs. Bønderne gik fra Hus til Hus og solgte sine Sager; selv Slagterne gik omkring og bort-

tingede Kjødet, førend de slagtede. Hvert større Hus havde forresten sine Forbindelser med Landsfolket, som for den større Del forsynede det med Smør, Ost og lignende Artikler. Hovedforsyningen skede paa Høstmarkedet og i Slagtetiden, da der lavedes uhyre Mængder af Pølser, Skinker og anden Vintermad samt saltedes i store Kar, mod hvilke vor Tids Saltebaljer ser ud som Smaabørn. For disse Sager, den indkjøbte Bumad, de store Fladbrødstabler o. s. v. kunde der nok behøves baade et og to Rum foruden Kjælderne.

Slagtetiden var en ren Festtid, ogsaa for de ældre, især Herrerne, som da efter Omgang gik paa Gjæsteri, medens Husfruerne havde Hænderne fulde med Slagtningen, men især for os Børn. Hjemme toges ved den Leilighed Storstuekammeret i Brug, og her sad Koner og Piger ved et langt Bord, skar op Kjød og stoppede Pølser, lavede „Nagelkjød“ og andre lækre Sager til Julekost, medens Gutterne sad ved Rullebrættet iførte rene Skjorter over sin Dragt, og vi Smaagutter var altid glade, naar vi kunde faa Lov til at være med i Rullingen med Skjortestads paa. Aftensmaden, Smagebiter af de oplavede Sager, smagte os da ogsaa bedre end den sædvanlige, Grød og Melk. Det hørte til vore Rettigheder, ligesom ved Brygning eller Bagning at faa smage paa Vørteren, faa en liden varm Stump eller en Smagelefse. Forøvrigt havde vi i begge Gaardene (der var i de to Familier omtrent halvandet Dusin Børn, større og mindre,) en stor Tumleplads, den vi benyttede i fuldeste Maal. Senere, da Familiernes ældre Børn blev voxne, kom Gjenboernes istedetfor dem, saa at der altid var Liv nok, og hvad der ikke fandtes af saadant i de store Gaardsrum, foregik ude paa de brede, folketomme Gader, hvor Byens Ung-

dom havde uhindret Legeplads, delt i Partier efter Skolerne eller efter som man var Barn af saakaldt bedre eller simplere Mand.[1]

II. Skipakrok.

Efter en Anskuelse, som i den senere Tid har gjort sig gjældende, skal Skipakrok have været en Vik, som fra Elven gik temmelig langt indover forbi Skulegaarden eller den ovenfor beskrevne Gaard. Dette skriver sig oprindelig fra en Misforstaaelse af Prof. P. A. Munch, som efter Bloms Kort fra 1830 antog Mustalmenningen for en Vik af Elven, hvad den ikke var og neppe nogensinde har været. Hans Misforstaaelse blev ogsaa paavist af en Indsender i en Avisopsats, men denne er nu glemt, og efter Munch, som forresten ikke selv hævdede sin Paastand, har man efterhaanden trukket Skipakroken længere og længere ind over Strandgaden.

Der var, dengang Kaptein Blom maalte Byen og udgav sit Kort over den, slet ingen Indbugtning i Mustalmenningen, men Elvens Vand gik ved Flod ind under Sjøboderne eller, som de i Throndhjem kaldes, Bryggerne,

---

[1] Vi „Børn af bedre Folk“ holdt os tildels i Sjøgaden strax ovenfor Mustalmenningen. Færdselen foregik i denne Gade paa en smal Strimmel langs Husrækken. Resten var tildels græsbunden, og efter Midten af Gaden var Plantning af en Række Træer paabegyndt. Paa den øvre Del af Bratøren var der en hel Eng med Berg og Dal, dannet af henlagte Grushauge. Paa disse græsklædte Hauge færdedes flere Flokke af de omkringboendes Gjæs, der ofte saaes sovende omkring Haugen med en paa et Ben staaende Skildtvagt paa Toppen. Et andet græsklædt Sted var Torvets Sydvesthjørne „Fuglesangen“, hvor der ogsaa stod Træer, og hvor Smaafugle holdt til i stor Mængde. Kalkuner og andre smaa Husdyr færdedes i Regelen frit i Bygaderne.

medens Brygger kaldes Fladbrygger; Flodmaalet løb i næsten ret Linie lige fra Bybroen til forbi den ovennævnte Almenning omtrent til Punktet *a* paa den medfølgende Kortskitse.[1] Herfra tog det en noget anden Retning, gik under Toldboden og bøiede med en temmelig skarp Spids, der paa Grund af Strømsætningen med Rette kunde kaldes en Skage, om mod Vest, gik forbi Batteriet i Wensells Have og videre under Bryggerne langs Bakkan eller Fjordgaden. Ved *b* og *c* var der to ubebyggede Bryggetomter, som paa Bloms Kort er angivne som Land, men som i Virkeligheden ligesom Mustalmenningen kun var tørre ved lav Fjære. At Blom angiver dem som Land, kom formodentlig deraf, at Fladbryggerne paa Bryggernes Elveside løb hen over dem; Vandet gik ved Springflod helt op i Gaden. Ogsaa mellem Mustalmenningen og *a* kunde man i de temmelig brede Smaatter mellem Bryggerne ved Flodtid se Vandet gaa helt op til Gaden.

Hermed falder Hypothesen om Mustalmenningen som en Rest af Skipakroken, forsaavidt som denne maatte betragtes som en paa dette Sted indgaaende Vik, stor nok til at optage en Flerhed af Fartøier. De oftere anførte Pælestubber i Strandgaden op for Almenningen omtaltes ogsaa i min Ungdom, især efter Branden i 1840, da man ventede at finde dem, hvilket ikke var Tilfældet. Det var en Tradition fra ældre Tider, og ingen havde seet dem. Forøvrigt antoges de for at have været Støtter under Huse eller Svalgange, ikke under Brygger eller Kaier. Om de senere virkelig er bleven fundne, er mig ube-

---

[1] I Hagerup- og Raadstualmenningen var der udbyggede Kaier; dem kunde Flodvandet naturligvis ikke gaa op over, men man kunde se det mellem dem og Bryggerne.

kjendt. Det er ogsaa næsten mod Naturens Orden, at Elven her skulde have dannet en Vik; den maatte da have været den sidste Rest af et Løb udover mod Fjorden paa dette Sted, og dertil findes, mig bekjendt, ingen Antydninger, hvorhos Øren da vilde have været for liden til at kunne benyttes som Tingsted for flere Fylker. At man har fundet Skjæl paa dette Sted, kan neppe betyde noget, da det hele Strøg udover mod Fjorden dog maa være opskyllet Grund.

Imidlertid er det dog muligt, ja rimeligt, at Skipakroken er at søge paa dette Sted. Den Bøining, Elven gjorde og formodentlig endnu gjør i Flodmaalet ved *a*, kan have strakt sig længere opover, og naar man kom forbi den yderste Pynt af Bratøren, hvor Strømmen, især naar Vandet er begyndt at falde, er temmelig stærk, kom man ind i roligere Vand og kunde fortøie ved Elvebredden, hvor man laa som i en lun Krog, der med fuld Ret kunde kaldes Skipakroken.

Strømmen var udenfor Toldboden og Bratøren endnu saa stærk, at Fartøier ved halvfjæret Vand havde vanskeligt nok for at arbeide sig op mod den, men tidligere har den formodentlig været endnu vanskeligere at kjæmpe imod. Der er nemlig Sandsynlighed for, at der engang i Tiden har været fuldt Seilløb mellem de to paa Kortskitsen trukne stregede Linier. Efter Klüvers „Norske Mindesmærker“ kunde de udenfor Staden liggende Ører i Aarene 1720 til 1730 endnu overseiles af en liden Jægt ved Fjæretid, medens de paa den Tid, hans Værk kom ud (1823), neppe kunde passeres af en liden lastet Baad ved Flod. Dette er forsaavidt rigtigt, som den vestlige Del af Ørerne, den mægtige Bakøre, var aldeles tør ved Fjæretid, men mellem de stregede Linier var der endnu i min Barndom en Rende, som selv ikke ved laveste Fjære

var ganske tør undtagen i Yderenden, og gjennem det saakaldte Færgemandshul kunde ved Flodtid Storbaade og Smaaskuder godt passere ud til Fjorden istedetfor at maatte følge det af Pæleskjærme paa begge Sider regulerede længere Hovedløb. Jeg husker engang at have seet en ballastet hollandsk Kuf blive bugseret ud denne Vei. Vi Børn legede ofte paa Øren, som længere ude ved den vestre Pælerække eller „Pallisatan", som de kaldtes,[1] var saa grund, at enkelt Sted kunde være tørt ved Floden, naar der var Næbtid. Det hændte da ikke saa sjelden, at vi blev „omflydte" og maatte klæde os helt af for at komme over denne Rende, som ogsaa ved Fjæren maatte vades, hvis man ikke vilde omgaa den ved at gaa langt vestover. At denne Rende engang har været saa dyb, at den kunde benyttes som almindeligt Seilløb, er ikke usandsynligt, og det synes at bekræftes af, hvad Sagaerne fortæller om, at Skibe lagde til ude ved Øren, og at der byggedes Skibe der.[2]

Færgemandshullet var ikke stængt ved Forpæling, da man netop ønskede ved den derigjennem løbende Strøm at holde den omtalte Rende nogenlunde aaben for Smaafartøier og især for Føringsprammene til og fra Ilen, hvor større Fartøier maatte losse en Del af Ladningen, inden de kunde komme op i Elvehavnen. Disse Føringspramme var ikke fladbundede, men rundbyggede og for-

---

[1] Mellem de to Pælerækker stod der sammenboltede Forhalingspæle eller duc d'alber. Disse kaldtes „Dikketalan".

[2] I det lille Slæbested paa Bratøren ved *i* laa der endnu i min Tid et Par svære Stokke halvt nede i Sanden. Disse sagdes at være Levninger af et tidligere Skibsværft. Om de end ikke kunde være saa gamle, at de laa der fra Sagatiden. vidnede de dog om tidligere Skibsbygning paa dette Sted.

synede med Kjøl; enkelte af dem kunde laste indtil 100 Tønder Korn og stak da flere Fod i Vandet.

Gik nu Fartøier ind dette Løb, og kom de efter at have passeret den skarpe Bøining og stærke Strøm ved Skagen ind i det roligere Vand ved Bryggerne, havde de naaet en rigtig lun „Skipakrok“.

Denne Rende har dog neppe været Elvens Hovedløb. Det sandsynligste er, at den har havt to Løb, nemlig foruden hint det nuværende Hovedløb, hvilket før skal have gaaet ret ud, men efter det store Jordfald i 1816, hvorved Tiller Kirke og Gaard gik ud, og som næsten stængte Elven, lagde der sig en Banke udenfor Mundingen og fik Elven yderst ude en mod Vest krummet Retning, saaledes som det viser sig paa de nyeste Korter over Byen. Muligens kan Jordfald i forhistorisk Tid have frembragt lignende Banker længere inde og derved givet Anledning til Dannelsen af det her omtalte vestlige Løb.

Disse Forhold er nu aldeles forandrede ved den nyeste Tids Opfyldninger. Hvor der før var overflydte Banker, er der nu Øer. Pallisaderækken paa Vestsiden er forsvunden, og istedenfor den er der nu Kaier eller (Flad-)brygger et godt Stykke længere ud, end hvor den endte.

III. Gadenavne m. m.

Det er ikke Meningen her at omtale det middelalderske Throndhjems Gader eller disses Retning; dette har været godt og indgaaende behandlet i Hr. Mathiesens tidligere nævnte Afhandling. Hensigten er nærmest den at omtale Gadernes Navne i min Ungdomstid og især den Omstændighed, at de fleste af dem, navnlig de større, ligesom i flere af vore Byer, havde et officielt Navn, som aldrig brugtes og neppe nok kjendtes i daglig Tale, og et

andet gjængs Navn. Først har vi de fire, Nordre, Søndre, Vestre og Østre Gade. Disse, høist ubeføiede Navne, som slet ikke svarer til Beliggenheden, hørtes aldrig. De to første blev aldrig nævnte med noget Navn, det skulde da være Nordre Gade, som enkelt Gang kaldtes Fruekirkegaden, ligesom dens mod Fjorden liggende Slæbested kaldtes Fruekirkealmenningen. Dens nordlige Del tilligemed Carl Johans Gade kaldtes stadig „Branden“ efter den Ildebrand, som 1818 hærjede dette Strøg. Vestre og Østre Gade kaldtes derimod stadig Kalvskindet og Øverkalvskindet. De har forresten nu faaet bedre Navne, nemlig Erling Skakkes Gade og Bispegaden, dog neppe saa betegnende som hine tidligere gjængse. Af de andre større Tværgader kaldtes Kjøbmandsgaden aldrig andet end Sjøgaden, og dens nederste Del fra Strandgaden af Bratøren. Den smalere Jomfrugade havde sit Navn, men den store og brede Munkegade kaldtes bestandig Marknadnsgaden, fordi Markedsboderne stod i dens nordre Del fra Torvet af nedover. Prindsens Gade kaldtes „Graven“ helt op til forbi Theatret, eller saa langt som den gik. De udenfor liggende Tværgader er af nyere Oprindelse; før 1842 var der kun korte Veiter, eller de var ubebyggede.

Af Langgaderne kaldtes Fjordgaden aldrig andet end „Bakkan“ eller Bakkerne, formodentlig fordi der var et lidet Bakkeheld ned mod Fjorden eller Ørerne, næsten som en Elvemæle. Gaden endte som nu ved Ravnkloen, men var fra Nordre Gade smal som en Veit, ligesaa i sin Begyndelse ved Bratøren. Strandgadens, Dronningens og Kongens Gades Navne hørte man næsten aldrig, men andre havde de dog ikke, det skulde da være Strandgaden, Byens fornemste Butikstrøg, den kaldtes enkelt

Gang Krambodgaden, hvilket Navn ikke brugtes om den Gade, som egentlig bar det. Derimod talte man altid om „Sanden“, „Løkkan“, „Gjeilan“, der alle regnedes at begynde fra Prindsens Gade eller Graven. Af Sanden kaldtes den yderste vestlige Del Rakkersanden, fordi det sidste Hus i Gaden var Natmandsbolig, og den yderste Del af Løkkerne kaldtes „Spetals-Løkkan“ eller „Tronkløkkan“, det sidste Navn fordi det daværende skrøbeligt indrettede Sindssygeasyl, „Tronka“, laa der. Sammen med Kalvskindet endte de alle fire ved Skandsen med sit Hornværk og Ravelinen, over hvilken Indkjørselen til Byen gik gjennem Skandsporten. Dette er nu tilligemed alle andre Fæstningsværker forsvundet, og paa Skandsens Grund staar den nye Ilens Kirke. Kalvskindsgaderne er omtalte ovenfor.

Af Veiterne havde og har Bratørveiten beholdt sit gamle Navn og sin Beliggenhed, hvorimod Svendstu- eller rettere Svenskstuveiten (efter det ved *g* liggende Bondelogi Svenskstuen) nu er blevet udvidet og kaldes Bratørgaden. Krambodgaden, formodentlig Byens ældste Gade, men hvor der i min Ungdom ikke fandtes en eneste Krambod, hørte man ikke nævnes med dette Navn. Den kaldtes i sin nordlige Del Bratørveiten og sloges sammen med denne Veit. Mellem Strandgaden og Dronningens Gade kaldtes den Meinckeveiten, og for Strækningen søndenfor har jeg ikke hørt noget Navn. Disse Veiter var allesammen tæt bebyggede, hvilket derimod ikke var Tilfældet med Daniel Bagers Veit, hvis sydligste Del, Katveiten, var et smalt Smug, hvortil neppe nok en Bagport vendte ud. Den nordlige Del har jeg enkelt Gang hørt kaldes Langveiten, muligens et Minde fra Byens anden gamle Hovedgade Langstræti.

Skomagerveiten var i sin vestlige Del en anselig, tæt bebygget Veit. Omtrent der, hvor Apothekerveiten mundede ud i den, laa der et lignende, men mindre Komplex af hvælvede Kjældere som under det nuværende No. 3 i Strandgaden (Skulegaarden). De laa høiere over Gaden end disse, men der gik dog en Trappe dybt ned til dem. De var de eneste Beboelseskjældere i Byen, men de forsvandt tilligemed Veiten, som efter Reguleringen i 1840 blev til Thomas Angells Gade. Dens østlige, endnu tilværende Fortsættelse regnedes til Hornemannsveiten. Apothekerveiten er et forholdsvis nyt Navn og kan ikke være ældre end Byens ældste Apothek, Løveapotheket, som ligger paa Hjørnet af den og Kongens Gade.

De andre Veiter havde for en stor Del Navne efter Folk, som boede eller havde boet ved dem (ikke i dem, men paa et Hjørne mod Hovedgaden), og de skiftede oftere Navne. Navnet „Kirkeristen" gjaldt egentlig om alle de Veiter, som omgav Frue Kirkegaard, men en Del af den kaldtes ofte Præsidentveiten, antagelig efter Præsident og Politimester Blom, som boede ved den i B-e gyndelsen af det nittende Aarhundrede. Sommerveitens Navn skriver sig fra Sommergaarden, det nuværende Svaneapothek paa Hjørnet af Kongens Gade og Torvet. Der boede indtil Trediveaarene en Enkefru Sommer, der blev 108 Aar gammel og var den sidste, som blev bisat i Familiebegravelse ved Domkirken. Veiten blev næsten altid kaldt Helvedesveiten efter et berygtet Værtshus, Helvede, som laa paa Hjørnet af den og den alt da forsvundne oprindelige Helvedesveit, der hvor der nu staar et Bedehus.

Dette faar være nok om Gader og Veiter.

Byen havde ingen Hoteller, men der var flere „Madammer“, som tog imod Reisende. Den berømteste af disse var Madam Holmberg, som i sin Tid skal have herberģeret den franske Konge Ludvig Philip og derfor efter mange Aars Forløb fik et Taffelur af ham. Hendes Gaard laa paa Hjørnet af Munkegaden og Strandgaden og staar endnu, da Strøget mellem Munkegaden og Prindsens Gade ikke brændte, hverken i 1840 eller 1841. Æren for at have huset Ludvig Philip gjordes hende forresten stridig af Madam Breckan, som boede i „Blaataarnet“ (ved *d* paa Hjørnet af Fjordgaden og Søndre Gade). Her var senere Skipperhus, der styredes af hendes Datter, Madam Fyhn. I Sanden tog Madam Nilsen mod Reisende, og ved Raadhuset boede Madam Levanger, hos hvem fremmede Skippere logerede (ved *e*).

Af simplere Logishuse, Bondelogementer, var der flere, i Regelen med Husnavne. Af dem kan jeg dog kun erindre Tørkrisgaarden i Tørkrisveiten mellem Løkkerne og Sanden, Stamgaarden *(f)* i Vaterlandsveiten, som var et noget mere anseligt Sted, hvor Proprietærer og andre Folk fra Landet tog ind, samt den før omtalte Svenskstue. Længere nede i Bratørveiten laa „Havna“ (ved *h*), der mest besøgtes af tarveligere Søfolk og var et temmelig ilde anseet Sted. Endnu mindre anseet var Henningstuen (ved *i*); den var ikke Logishus, men et Værtshus, hvorhen Toldbod- og Bryggesjauere samt Bønder fra Bratøralmenningen søgte, vel ogsaa Toldbetjentene, som dengang for en større Del just ikke var Nykterhedsmænd, samt Mandskaber og andre fra den ved Siden af liggende Hovedvagt med Slaveriets Lokaler, saa at det var et godt Næringssted. Der er ogsaa det at mærke, at Stedet er det eneste paa denne Kant af Byen staa-

ende Vaaningshus, som er ældre end Branden i 1840, men Værtshusnæring findes der nu ikke i det.

Ved Siden af Henningstuen boede Færgemanden, dengang en gammel jydsk Skipper eller en „Sildring“[1] ved Navn Cramer. Vaaningshuset var hans private Eiendom, men Bryggen med sine Trapper og tilhørende Bygninger samt „Udbygget“, hvorfra man havde Udsigt vidt omkring ud over Reden og Fjorden, tilhørte Kommunen og havdes af ham i et Slags Forpagtning. Færgemandsbestillingen omfattede ikke blot Oversætningen over Elven, men Færgemanden havde Privilegium paa Føring til og fra Skibe, som ikke laa ved Bryggerne, Bugsering ind og ud Elven, Levering af Ballast o. s. v., hvortil han skulde bekoste de fornødne Baade og Fartøier samt holde dem i ordentlig Stand. Det var en indbringende Bestilling, som gjerne overdroges veltjente Borgere, især gamle Sømænd. Den før nævnte Cramer, som forresten var en af Byens mange Originaler, døde som en velstaaende Mand, men hans Eftermand var ikke saa heldig, og nu er dette Privilegium ophævet.

Bratøren var forresten et af Byens livligste Steder. Der og i Ravnkloen var Byens Fisketorv, og i Laxetiden, eller naar der kom Sild ind til Byen, var der fuldt op af Folk og Baade. Man gik da ud paa Udbygget for at se Baadene komme seilende op over Elven, og i Sildetiden, men især ved de to Markeder, kunde de komme i flokkevis. Den større Del af Bønderne kom Søveien ind til Byen, og derved blev Almenningerne de egentlige

---

[1] Saaledes kaldtes de Frisere, som boede paa Øerne ved Slesvigs Vestkyst. De var meget søgte som dygtige Sømænd og Skibsførere.

Torvepladse, navnlig Raadstu- og Hagerup-Almenningen, hvorhen der især førtes Ved, medens Fiskevarer, Potetes og andre Sager forhandledes fra Bratøren, Ravnkloen og Graven. Mustalmenningen var lidet søgt, de andre Almenninger næsten slet ikke.

Enkelte Gaarde havde Navne. Det mest bekjendte var Altona, hvilken Gaard ligger ret op for Enden af Søndre Gade og endnu bærer sit Navn. Skraasover for den laa Gammel Altona der, hvor nu Sparebanken har sin stadselige Bygning.[1] Ellers kaldtes Gaardene i Regelen efter Eierne, og herved var det ikke sjeldent, at Navnet ikke skrev sig fra den virkelige, men fra den næst foregaaende Eier. Saaledes kaldtes den store Gaard, som ligger paa Nordsiden af Strandgaden mellem Bratøren og Krambodgaden, og som eiedes af Kjøbmand Solem, ikke efter ham, men Mustgaarden efter den tidligere Eier, Cancelliraad Must. Da Solem senere solgte Gaarden til Kjøbmand Moe, fik den Navnet Solemsgaarden, og saaledes var det med flere Gaarde. Nu er dette forbi, da Byen er bleven saa civiliseret, at Husene benævnes efter Gade og Nummer.

Tværs for Kongens Gade, hvor denne brede Gade gik over i de smale Gjeilan, laa en Gaard, som kaldtes Drillen. Her boede Mor Dril, der ansaaes som en Fattigkone, men ved Testament skjænkede Byens Fattige et Par mindre Legater.

De her optegnede Bemærkninger blev egentlig til i Anledning af de fremkomne Oplysninger om Gaarden

[1] Chr. Hansen kalder den i sin „Det gamle Nidaros“ Hultingaarden.

No. 3 i Strandgaden, der vistnok maa ansees for at staa paa den ældste Kongsgaards Grund, men de gav Nedskriveren Lyst til at omtale noget mere fra sin Ungdomstid, der som nævnt ligger et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden, og det optegnede kan derfor maaske være af nogen Interesse. Jeg anser det dog ikke for at have synderlig Betydning og betragter det mest som Notitser, der kan udnyttes, hvis nogen senere vil behandle throndhjemske Emner. Jeg holder ikke stærkt paa de udtalte Anskuelser og skal finde mig deri, om de underkjendes.

August 1892.

BIDRAG TIL DEN KATHOLSKE REAKTIONS HISTORIE I NORGE I CHRISTIAN IV's TID.

AF

DR. LUDVIG DAAE.

Som bekjendt undergik den romerske Kirke i det sextende Aarhundrede en grundig Forandring, man kan sige en Fornyelse. Det var ikke alene en evangelisk Reformation, som fandt Sted i hint Aarhundrede, men ogsaa en katholsk. I Aarhundredets Begyndelse møder man den ryggesløse Pave Alexander VI og en bundfordærvet romersk Curie, derefter har man den af krigerske og verdslige Foretagender helt optagne Julius II, saa den æsthetiske Epicuræer Leo X, og efter ham giver Hadrian VI's korte og tragiske Pontificat det bedste Bevis paa, hvor lidet en from Mand dengang kunde udrette paa Pavestolen. Men noget efter Aarhundredets Midte er Omslaget desto stærkere. Nu faar man Paver som Theatinerordenens Stifter Paul IV og den vældige Sixtus V, Tridentinerconciliet har befæstet Kirkens Magt, og Jesuiterne ere overalt virksomme som Lærere, Missionærer og Skriftefædre. Troeslærdommene fastholdes strengt i den fra Middelalderen overleverede Skikkelse, men Præsteskabet er som omskabt, grundigere Kundskab, nidkjær Virksomhed og strengt Liv have afløst en tidligere Tids Uvidenhed, Ligegyldighed og Usædelighed. De Reform-

bevægelser, der havde havt sit Udspring i Spanien i de „katholske Kongers“ og den vældige Kirkefyrste Ximenes's Dage, have gjennemgaaende seiret, og den romerske Kirke staar rustet til ikke alene at forsvare sig mod Protestantismens videre Fremgang og Indtrængen, men ogsaa til en Kamp for at gjenerobre de helt eller delvis tabte Lande, en Kamp, hvilken den ogsaa paa flere Steder kunde føre med varigt og afgjort Held. Ogsaa de nordiske Lande kom til at berøres af den katholske Contrareformation. Først og farligst optraadte den i Sverige under Johan III og Sigismund, dog kun for tilsidst at ligge ganske under, ja endog at give Stødet til Gustav Adolfs verdenshistoriske Heltebedrifter. I Danmark og Norge stødte derimod Reaktionen fra første Færd af paa den stærkeste Modstand. Kongerne indtog her uden Undtagelse et bestemt luthersk Standpunkt, og den dansk-norske Kirke besad, hvad Sverige længe savnede, et kraftigt Universitet, der var et af de betydeligste i den protestantiske Verden. Ikke destomindre bleve Romerkirkens og navnlig Jesuiternes Bestræbelser ogsaa mærkbare og, om end kun forbigaaende, heller ikke aldeles virkningsløse i de to den Gang forenede Riger.

Studiet af disse Forhold og Phænomener i Danmark og Norge har ikke undgaaet disse Landes Historikeres Opmærksomhed. Frederik Münter har givet en for hans Tid meget fortjenstlig Udsigt over dem.[1] Senere syslede den lærde Provst Dr. P. W. Becker († 1877) i en meget lang Aarrække med dette Emne, hvoraf han dog aldrig oplevede at forelægge Almenheden nogen Fremstilling.[2] Flere og vigtige Punkter deraf, især dog for

[1] F. Münter. Den danske Reformationshistorie B. II. Kbhvn. 1805. S. 627 flg.

[2] Ny kirkehist. Samll. IV. S. 753.

Danmarks Vedkommende, belystes af den Mand, der saa langt overgaar enhver Forgjænger og Samtidig i indtrængende og fortroligt Kjendskab til sit Fædrelands Kirkehistorie i det sextende og syttende Aarhundrede, Dr. Holger Rørdam.[1]

Det samme Emne interesserede mig i yngre Aar meget levende, og det var mig en kjær Tanke engang at skulle bearbeide det, om end kun for Norges særlige Vedkommende. Imidlertid blev dette Forsæt, som adskillige andre lignende, ikke udført, og jeg vilde neppe have gjenoptaget disse Studier, om ikke Forberedelsen til en Udgave af et Kildeskrift fra det syttende Aarhundrede, som jeg havde paataget mig at besørge,[2] havde bragt mig tilbage til dem. Jeg har da nu udarbeidet den følgende Afhandling, der vistnok tør siges at have bragt adskillige nye Oplysninger frem, men dog maaske ingenlunde udtømmer Emnet, hvorfor jeg da heller ikke betegner dem som noget mere end et Bidrag. Af Hensyn til en ung Landsmand, der forbereder en Skildring af Norges mærkeligste Convertit, Jesuiten Laurids Nilsen („Klosterlasse“), har jeg ikke indladt mig paa nogen sammenhængende Fremstilling af denne Mands Liv, hvilket da heller ikke egentlig var nødvendigt, da hans væsentligste Virksomhed falder udenfor Norge, ihvorvel han i Udlandet vistnok øvede megen Indflydelse paa unge Nordmænd i jesuitiske Skoler.

I.

Jesuiterordenen, der vækker saa stor Beundring ved sine Medlemmers overordentlige Energi i Anvendelsen af

[1] Man vil finde Oplysninger i dette Emne i mange af hans Skrifter, fornemmelig dog i hans Kjøbenhavns Universitets Historie III.

[2] Biskop Glostrups Visitatsbog.

ethvert Middel til at befæste Pavemagten og udvide Romerkirkens Grændser, havde som bekjendt i særlig Grad sin Opmærksomhed henvendt paa Skolevæsenet. Ordenens Instituter opnaaede snart et stort Ry ved sine Læreres Kundskaber, Flid og dengang vist, trods al Ensidighed, enestaaende Dygtighed overhovedet. Naturligvis lagdes der særlig an paa at erhverve Disciple fra frafaldne Lande og deriblandt ogsaa fra de nordiske Riger.

For Nordens Vedkommende har intet jesuitisk Lærdomssæde havt den Betydning som det, der bestod i Braunsberg. Denne By ligger i Landskabet Ermeland, der hører til Østpreussen, men som, da den tyske Ridderstat fik sit afgjørende Knæk ved den anden Thornerfred 1466, tilligemed Vestpreussen kom under Polen. Da Reformationen tidlig banede sig Vei til Preussen, og de østpreussiske Bispedømmer Pomesanien (Marienwerder) og Samland (Königsberg) gik tabt for den romerske Kirke, lykkedes det de berømte katholske Biskopper af Ermeland, Cardinal Stanislaus Hosius († 1579) og dennes Eftermand, den ogsaa som Historiker vel kjendte Martin Cromer († 1589), at bevare Ermeland for den gamle Tro, og dette Landskab er stedse vedblevet at danne et ivrig katholsk Enklave i Preussen. Bisperesidentsen var Frauenburg, men Braunsberg, der ligger ganske i Nærheden deraf lidt ovenfor Floden Passarges Udløb i Frisches Haff, var Stiftets vigtigste By, og her var det, at den nysnævnte Hosius i 1565 stiftede et af indkaldte Jesuiter ledet Gymnasium og Seminarium for vordende Præster i Stiftet. Men under den katholske Reaktion i Sverige fik denne Skole en meget større Betydning end den locale, idet den nu bestemtes til ogsaa at optage Ynglinger fra Norden som Disciple. Pave Gregor XIII udstyrede den

i 1578 med Midler af den pavelige Kasse, og Dronning Katharina (Jagellonica) af Sverige († 1583) betænkte den med en anselig Gave i sit Testamente. Det ser ud, som om de nordiske Disciple, der vel forøvrigt deltoge i den almindelige Skoleundervisning, have boet i en særegen Bygning og der havt Kost og Opdragelse for sig selv. Fra 1585 foreligger der en udførlig Fremstilling af den pavelige Stiftelses Forholde, forfattet af den noksom bekjendte Jesuit Antonius Possevinus.[1] Der er vedføiet en Fortegnelse over de Disciple, „som ere komne fra de kjætterske Lande til Braunsberg for der at opdrages i den katholske Tro eller at sendes til andre Seminarier“. Vi møde her 49 Svenske, 3 Finlændere, 2 Polakker, 1 Litthauer, 4 „Tartarer“, 3 Moskoviter, 2 Preussere, 2 Danzigere, 4 Schlesiere, 5 Skotter, 1 Englænder, 1 Irlænder, 2 fra Lifland, 3 fra Siebenbürgen, 2 fra Kärnthen, 2 Pomeranere og 5 fra forskjellige Egne af Tyskland. Fra Danmark opføres endnu ingen, men fra Norge møde vi strax i 1585 to, en Nicolaus og en Sigvardus, om hvem Intet kan siges.

En fremragende dansk Biskop, Mogens Madsen i Lund, har i en Tale (1602) givet en Skildring af denne Skole, saadan som han har hørt den omtale. Man gav det, siger han, Udseende af, at der i denne Skole ikke foredroges Theologi, men kun de frie Kunster og Philosophien. „De frie Kunster er den Honningkage, som de putte Ungdommen i Munden for med det samme at indsmugle den papistiske Lærdoms Gift. Forældrene fange

[1] Augustin Theiner, Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl unter Johann III &c. II. S. 322—329. Pave Gregor XIII's egen Befaling om Skolerne i Olmütz og Braunsberg, i hvilken ogsaa Norge og Danmark omtales, findes sammesteds II, S. 153 flg.

de ved forskjellige Snarer. Omkostningerne ere her billigere end andensteds, Tugten strengere og ikke saa slap som andre Steder, Undervisningen grundigere saavel i Philosophien som i Kunsterne. Desværre kunne Forældrene eller de, der staa i Forældres Sted, ikke altid se, hvorhen det sigter".[1] Men desto bedre kan man nu se, „hvorhen det sigtede", naar man læser Jesuiternes egne Skrifter og andre Oplysninger fra katholsk Side. Om Forholdene i Braunsberg erfare vi nemlig, at Jesuiterne aldeles beherskede og omspændte Byens hele aandelige Liv: „Den største Del af den mandlige Ungdom besøgte Jesuiternes blomstrende Skoler, der meddelte gratis Undervisning, gave rigelig Understøttelse til de mere begavede Disciple og, da de ogsaa underviste i de første Begyndelsesgrunde, gjorde en kommunal Skole overflødig. Foruden Gymnasiet ledede de et Præsteseminarium for Ermeland og derhos det saakaldte pavelige Alumnat, hvor unge Mennesker oplærtes til Missionærer for Norden, især Sverige. Pigerne lærte i en Skole hos Søstrene i den hellige Catharinas Convent Læsning, Skrivning, Haandarbeide og Religion".[2]

Det er klart at forstaa, at disse Skoler i Braunsberg maa have staaet i den nærmeste indbyrdes Berøring, og at Gymnasiet foruden at være en almindelig Dannelsesanstalt ogsaa har været Forberedelsesskole for Seminariet og Alumnatet. Mange af de nordiske Disciple synes ikke

---

[1] M. Matthiæ, Tesseradecas Orationum fol. 144 (L. Helveg, Danmarks Kirkehistorie eft. Ref. I, 2. Udg, S. 261).

[2] Dr. F. Hipler, „Braunsberg in der Schwedenzeit" i Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Jahrg. 1884, S. 118. (Da jeg ikke har Adgang til samtlige Bind af dette Tidsskrift, ved jeg ikke, om der i dette maatte findes flere Bidrag til Jesuiterskolernes Historie).

at være komne længere end i Gymnasiet, men have dog der været, saavidt muligt, paavirkede i katholsk Retning. I det følgende vil forekomme en Skildring, som en tidligere norsk Discipel der, Herman Hansen, der dømtes fra sit Præstekald 1613, giver af sin Skolegang i Braunsberg. Tvangen i Skolen, oplyser denne, var saa stor, at ingen maatte skrive, end mindre afsende et Brev, uden at det blev gjennemseet og rettet af de jesuitiske Lærere. Et andet lidet Træk er, at da Efterretningen i 1598 om Kong Sigismunds bekjendte Nederlag ved Stångebro naaede Braunsberg, holdtes der en Sørgefest, ved hvilken man under Selvpinsler holdt uafbrudt Bøn i 40 Timer, selvfølgelig saa, at den ene Jesuit afløste den anden.[1] Til de mærkeligste nordiske Disciple i Braunsberg maa regnes den senere svenske Historieskriver Johannes Messenius, som tilbragte hele syv Aar her (1595—1602).

Af de Nordmænd, som have nydt Undervisning i Braunsberg, kjendes kun faa ved Navn. Thi de Matrikler, der haves,[2] omfatte aabenbart ikke Gymnasiets, men kun det præstelige Seminariums og „Alumnatets“ Disciple, og det kan neppe betvivles, at den største Del af de unge Mennesker kun har besøgt det i confessionel Henseende tilsyneladende mere neutrale Gymnasium, og dettes Matrikel er udentvivl tabt. Af saadanne norske Disciple, der maa antages at have været forberedte til Missionærer og Geistlige, kjendes følgende Nordmænd: Sigvardus (1581, vistnok den samme, der ovenfor ved Siden af „Nicolaus“ er omtalt under 1585), Georgius Stangius, Martinus Cervinus, Andreas Ofeg, Georgius Petræus. Om ingen af disse

[1] Th. Norlin. Svenska Kyrkans Hist. eft. Reformationen I, 1, S. 145 efter Annuæ literæ Soc. Jesu.

[2] Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. III, S. 155. Münter, den danske Reformationshistorie II, S. 670.

Landsmænds senere Skjebne vides Besked. Nogle flere norske Disciple fra Braunsberg, sandsynligvis kun Gymnasister, ville forekomme i det Følgende.

Collegiet i Olmütz havde siden 1578 af Paven faaet den samme Bestemmelse som Braunsbergs, nemlig at virke for Missionen i Norden og det saaledes, at hid skulde bl. A. sendes unge Mennesker, om hvem det kunde være at befrygte, at de ei vare sikre i Troen, eller at deres Nærmeste vilde forsøge at drage dem bort fra Braunsberg. Man har en Liste over Convertiter i Olmütz's Collegium fra 1580. Den vrimler, ligesom den Braunsbergske af 1585, af Svensker, og ved Siden af dem finder man ogsaa en Nordmand, Henricus Lossius, der var 20 Aar gammel og gik i „Syntaxisternes“ Klasse.[1] Han har rimeligvis været af den i Bergens Stift dengang levende Familie Loss. I det følgende Aarhundrede møde vi atter en Nordmand, der synes at have studeret her. Sandsynligvis har der ogsaa været adskillige andre.

Mellem dem, der have havt med begge disse Collegier at gjøre, synes vor Landsmand Laurids Nilsen at have indtaget en fremtrædende Plads. Allerede da han fra Löwen begav sig til Sverige for der at virke i Reaktionens Tjeneste, tilbragte han paa Reisen, der altsaa er skeet gjennem Tyskland, den største Del af Vinteren 1575—1576 i Braunsberg, hvor der dengang neppe fandtes Studerende fra Norden.[2] Efter sin Tilbagevenden

[1] Theiner l. c. S. 316.

[2] Ant. Eichhorn (Domherre i Ermeland): Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius, II, Mainz 1855, S. 526. I dette Verk findes en og anden Notits om Klosterlasse i Sverige, bl. a. (S. 528), at denne udgav sig for „Svenske fra den norske Grænse, der var vendt tilbage til sit Fædreland for at ofre dette sin Tjeneste“. Han hedte dog stedse Pater Laurentius Norvegus og undertegner sig saaledes i Breve.

fra Sverige besøgte han først Rom, tilbragte saa 1 Aar i Wien og drog derfra 1582 til Olmütz, hvor han traadte i Spidsen for hele den derværende jesuitiske Undervisningsanstalt som *„præfectus studiorum, catechista, concionator studiosorum, præfectus congregationis majoris ac viceconsultor“*. I de følgende Aar fik han endnu flere Titler i Olmütz og modtog i 1587 den theologiske Doctorgrad i Prag.[1] Hvorlænge Pater Laurentius vedblev at residere i Olmütz, er uvist. Senere har han vistnok i en lignende Egenskab opholdt sig i Braunsberg, hvor hans bekjendte Skrifter blève trykte i Aarene 1605 og 1608. Han findes i et Skrift kaldet „Inspector eller Tilsiuns Mand ved Brunsberg og Ulms Skoler“.[2] Som bekjendt, var Ulm i Schwaben en protestantisk Stad, og der har intet Jesuitercollegium været, hvorfor „Ulm“ her vistnok maa bero paa Forvexling med Olmütz. Hvorlænge den virksomme Jesuit har færdedes i Braunsberg, vides ikke. De sidste Spor af ham træffes som bekjendt i Riga 1621 og, efter hans Fordrivelse herfra ved Gustav Adolfs Vaaben, i Wilna, hvor han Aaret efter døde.

Nogle norske Jesuiterdisciple, der ikke kunne henføres til nogen bestemt Skole, forekomme undertiden. I 1606 omtales i Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger to „jesu-

[1] Rørdam, Kbh. Univ. Hist. III, S. 172 efter et Haandskrift i Brünn, Forfatteren meddelt af den udmærkede svenske Forsker, Dr. A. G. Ahlqvist, Lektor i Vexiø, ved hvis tidlige Bortgang Nordens Historie led et smerteligt Tab.

[2] Jens Lauritsen Wolf, Encomion Regni Daniæ, Kbhn. 1654. 4. S. 349. I sin Bearbeidelse af Slange har Schlegel (Zweites Buch, S. 395—396) gjort Ulm til Ulin, et ukjendt Sted, (maaske en Trykfeil). Underlig nok træffer det sig saa, at der i Biskop Glostrups Visitatsbog omtales en norsk Jesuiterdiscipel, der har studeret „Ulmæ“, hvilket visselig ogsaa maa betyde Olmütz.

itiske Studiosi", af hvilke den ene har Anbefaling fra en Adelsmand i Norge, Jørgen Friis (altsaa vel Norges daværende Statholder), og i 1607 var der ved samme Universitet en „Jens Nordbagge Jesuita". Som tydske Collegier, der tør have havt norske Disciple foruden de to nærmere omtalte, kan tænkes f. Ex. paa Skolerne i Wien og Augsburg, ved hvilke der virkelig kjendes danske Studerende.[1] Især fra Norges Vestland have udentvivl flere unge Mennesker faaet jesuitisk eller anden katholsk Paavirkning i Nederlandene. Ved Herredagen i Bergen 1604 fremkom Klager over, at „enfoldige Borgere i Kjøbstæderne havde faaet Vane at forsende deres Børn udenlands for at oplæres af Jesuiterne, hvortil de bleve forførte af fremmede Kjøbmænd, og særdeles de, som kom fra de spanske Nederlande.[2] Enkeltheder herom kjender jeg dog ikke, undtagen den enestaaende, men interessante Oplysning, som Dr. Otto Sperling giver i sin Selvbiographi, hvor der ved 1633 omtales en desværre unævnt Adelsmand i det sydlige Norge („9 Mile fra Christiania"), en velstuderet Mand, især hjemme i den civile og canoniske Ret, som aldrig havde kunnet opnaa nogen Forlening, „fordi han i sin Ungdom havde været opdragen mellem Jesuiterne i Brabant".[3]

I Slutningen af Aarhundredet møde vi en Nordmand under jesuitisk Paavirkning, der spiller en noget større Rolle i denne Fremstilling, og som derfor maa omtales nærmere. Dette var Christopher Hjort (Cervinus), Søn af Hr. Rasmus Hjort i Tønsberg, der først

[1] En Wiener-Discipel, se Ny kirkehist. Saml. V. S. 837; en Augsburger omtales i Consist. Forhandlinger 25de August 1604.

[2] Slange, Chr. IV's. Hist. S. 206.

[3] Otto Sperlings Selvbiografi, udg. af S. Birket Smith, S. 66.

havde været Rector i Oslo og derefter var bleven forlenet med Tønsbergs Provsti, et ret betydeligt, endnu ikke sekulariseret geistligt Beneficium. Denne Mand, der var gift med en Datter af Biskop Frands Berg i Oslo og var Svoger af dennes Efterfølger Jens Nilsen, havde flere Sønner, der bleve geistlige. Den ovennævnte Braunsberger-Discipel Martinus Cervinus tør ogsaa have været hans Søn. Christopher Hjort, der skal være født 1561, nød et Præbende i Oslo som Hjælp til sine Studeringer[1] og havde, efter hvad han selv beretter i et Aktstykke, der meddeles nedenfor S. 322—23, besøgt saavel Kjøbenhavns, som Rostocks og Wittenbergs Universiteter og taget Magistergraden paa det sidste Sted. I Rostocks Matrikel findes han dog ikke, men vel i Wittenbergs, hvor han sees at være immatrikuleret 3die November 1592.[2] I 1596 besøgte han Tyge Brahe paa Hveen.[3] I Mellemtiden er det udentvivl, at han, hvad han ikke selv kunde fragaa, men dog omtalte paa en forblommet Maade, havde været hos Jesuiterne. Det er efter disse hans Ytringer, der paa sit Sted skulle meddeles, høist sandsynligt, at han selv har været i de af ham omtalte Lande Böhmen og Mähren og vel under Klosterlasses personlige Paavirkning. Han var jo allerede da en moden Mand og har vel ikke egentlig været Discipel af noget Jesuitercollegium, men ved Omgang med Jesuiter gjort sig fortrolig med Catholicismen. I 1597 finde vi ham i Oslo, hvor Biskop Jens Nilsen, der havde

[1] Jens Nilsens Visitatsbøger S. 191.

[2] Mine haandskrevne Uddrag af Wittenbergs Matrikler, hvilke jeg undersøgte 1875 i Halle, hvor de nu bevares. Ogsaa en ældre Broder, Jacob Hjort, der siden ogsaa afsattes som mistænkt for Catholicisme, har studeret i Wittenberg, hvor han indskreves 15de Juli 1585.

[3] Jens Nilsens Visitatsbøger S. 57.

været gift med en Søster af hans Moder, kalder ham sin særdeles gode Ven og betegner ham som „*vir egregia eruditione et virtute clarus*“.[1] Ganske kort efter blev han af samme Biskop kaldet til Rector ved Oslo Skole, med hvilken i hans Tid Skolen i Vang ved Hamar blev forenet.[2] Jeg anser det ikke tvivlsomt, at han og ingen anden er den norske Rector, om hvem Jesuiterne selv i sine „Annuæ literæ“ omkring 1601[3] med stor Tilfredsstillelse berette, at „en af dem dannet Nordmand holdt Skole i sit Fædreland ganske paa jesuitisk Maade“. Det heder videre om ham i samme Kilde, at han „omvendte flere af sine Bekjendte, deriblandt sin egen Broder, der var Præst“, ja der tilføies endog, at denne Broder „siden selv blev Jesuit“. Endvidere berettes sammesteds, at hin Rector overtalte en meget agtet Præst til at sende sin Søn til et Jesuitercollegium og det med Bifald af „den saakaldte Biskop“ *(approbante Pseudoepiscopo)*. Denne Biskop kan neppe have været nogen anden end den nysnævnte bekjendte og ved sine Skrifter og sin Personlighed meget tiltalende Lærde, Mag. Jens Nilsen († 1600), om hvem det nu tør ansees som godtgjort, at han var Laurids Nilsens Broder.[4] At denne udmærkede Biskop skulde have havt katholske Sympathier, er vistnok lidet tænkeligt, men det er dog paafaldende, at ogsaa Jens Nilsens Søstersøn, den siden som Rector paa Herlufsholm og Provst i

[1] Norsk hist. Tidsskrift 2 R., VI, S. 328.

[2] Se bl. A. G. Treschows Jubellærere S. 174.

[3] Münter, Danm. Reformationshistorie II., 639. Disse Annuæ literæ findes i det st. kgl. Bibliothek.

[4] Se herom A. E. Erichsens fortrinlige Bemærkninger i Norsk hist. Tidsskrift 2. R., VI. S. 307—314. Hvad der især er overbevisende, er dette, at begge Nilssønner vare Mag. Finn Sigvardsens Frænder.

Tønsberg bekjendte Mag. Finn (Vincentius) i 1600 drog til Jesuiterne i Böhmen, hos hvem han gjennem sin anden Onkel, Klosterlasse, haabede at faa Understøttelse.[1] Man maa efter dette formode, at Klosterlasse ikke har været uden al Forbindelse med sin Familie i Norge, til hvilken ogsaa Christopher Hjort paa en Maade kunde regnes, da han Moder, som anført, var Biskop Jens Nilsens første Hustrus Søster.

Imidlertid var man i Danmark bleven opmærksom paa de Farer, som truede fra de jesuitiske Skoler, medens samtidig de Fortrin, disse i visse Henseender besad, fremkaldte Forsøg fra Regjeringens Side paa at forbedre de danske og norske Skoler. Ved Kongebrev af 6te October 1604 befalede Kong Christian, at „Personer, som hos Jesuiter ere opdragne", ikke maatte befordres til Kirke- eller Skoletjeneste.

I 1606 indtraf Klosterlasses bekjendte Besøg i Danmark, hvorfra han ved kongelig Befaling blev udvist. Det havde været hans Hensigt at besøge Norge under Paaskud af, at han der havde en Arv, men af denne Reise blev der Intet.[2]

II.

Til de norske Disciple i de jesuitiske Skoler kan efter al Sandsynlighed henregnes en vis Erland, som omkring 1612 var katholsk Præst i en By i Nærheden

---

[1] Erichsen, l. c.

[2] Rørdam i Kbh. Univ. Hist. III 563 f. og IV 173 ff. Et Sagn om, at Laurids Nilsen engang skal have opholdt sig paa Opedal i Ullensvang, findes i Schnabels Beskr. over Hardanger. Kbhvn. 1781, S. 44. Denne paafaldende Beretning savner Hjemmel. Dog finder man, at Bisperne ved Herredagene i Bergen klagede over, at „Jesuiterne selv undertiden kom til Landet, forklædte som Kjøbmænd eller Skibsfolk." (Slange, Chr. IV's Hist., S. 206).

af Danzig.[1] Man ved forøvrigt Intet om ham, uden at han skal have hørt hjemme i Throndhjems Stift, og Efterforskninger ville sandsynligvis ikke føre til noget Resultat.[2] Om denne Erland opdagedes i det nævnte Aar, at han stod i megen Forbindelse med en Præst i Oslo Stift, Jacob Hjort, (en Broder af den ovenfor omtalte Mag. Christopher), der var „berygtet for at være katholsk“ Statholderen, Enevold Kruse, og Biskoppen i Oslo, Mag. Nils Clausen Senning, fik nu (14de Nobr.) af Kongen Ordre til at lade Hr. Jacob Hjorts „Leilighed randsage“ og, om han ikke skulde være tilstede, at undersøge hans Hus og de Breve og Skrifter, som maaske der vare at finde. Kongen tilføiede en Befaling til at have Opmærksomheden henvendt paa nogle Brødre af Hr. Jacob, der vare ansatte som Geistlige i Stiftet.

Biskop Nils Senning var en ivrig Mand og lod sig ikke dette sige to Gange. Allerede 3die Mai 1613 erfare vi af et nyt Kongebrev til Statholder og Biskop, at disse havde indberettet om flere Prædikanter i Stiftet, „som for den papistiske Religion ere mistænkte“, og havde indsendt Documenter til Cancelliet som Vidnesbyrd herom. Det blev derfor strax befalet, at Mag. Christopher Hjort skulde forbydes Prædikestolen i sine Kirker, Slotskirken paa Akershus og Akers dermed forenede Præstegjeld. Det er den samme Mand, hvem vi ovenfor have lært at kjende som Rector i Oslo. I Mellemtiden havde han

[1] Norske Registr. IV, S. 478.

[2] Det er forøvrigt ikke usandsynligt, at denne Erland kan have været en af de to Nordmænd af dette Navn, som i 1595 indskreves ved Wittenbergs Universitet, Erlandus Hommeus (21de Juni) og Erlandus Haldori (12te Juli); sidstnævnte var i Sept. 1594 ogsaa indskreven i Rostock. En af disse Erlander, maaske Papisten, er det vel, som var Jens Bjelkes Lærer paa Østraat (Kirkehist. Samlinger 3. R., I., S. 748).

fra 1603) været Sognepræst paa Thoten og var nu altsaa Slotspræst og Sognepræst til Aker. Endvidere skulde Hr. Herman[1] Hansen, Hr. Evert Hjort og en ikke ordineret Mand, Petrus Alphæus, indstevnes til den Herredag, der var berammet til at afholdes i Skien i August s. A., og, forsaavidt der maatte findes flere mistænkte Præster i Stiftet, skulde ogsaa disse stevnes. Hr. Jacob Hjort sees af samme Brev at være rømt bort fra sit Kald, Onsø ved Fredrikstad, hvor han ogsaa var Provst, og Kongen forbeholder sig selv at besætte hans Embede med en anden.[2]

Af Stevningsbogen til den nævnte Herredag[3] sees, at Mag. Christopher Hjort, Hr. Herman Hansen i Næs paa Hedemarken, Hr. Evert Hjort i Stange sammesteds og Hr. Jacob Hjort, „som nogen Tid haver været Sognepræst til Onsø“ under 17de Mai bleve stevnede til at møde i Skien den 2den August „og da Undskyldning at gjøre, for I for den papistiske Religion skal være mistænkt“ o. s. v. Flere bleve ikke der indstevnede. I de bevarede Herredagsprotokoller (13—21de August) findes disse Præsters Sager ikke. Det ser ogsaa, som af et nedenfor aftrykt Brev fra en af de tiltalte Præster vil sees, ud til, at ikke Herredagsdommerne, men Biskop Senning har afsagt Dom over dem. Dommen var ogsaa idetmindste for denne Præsts, Hr. Herman Hansens, Vedkommende afsagt ikke i Skien, men paa Gjerpen Præstegaard 18de August 1613.

Der existerer imidlertid en Beretning om denne Sag i det bekjendte Verk om Christian IV's Historie, som

---

[1] I Registranterne og hos Slange kaldes han ved en Unøiagtighed Abraham.

[2] Norske Registr. IV, S. 493—494.

[3] I Afskrift i Kildeskriftfondets Samlinger.

gaar under Nils Slanges Navn,[1] om han end kun uegentlig kan siges at være dets Forfatter.

Denne Beretnings Indhold maa da først gjengives, hvorefter jeg skal forsøge at berigtige og supplere det ved Hjælp af Documenter.

„Hovedmanden“ for de hemmelige Papister, Mag. Christopher Hjort, skal under Forhandlingerne have ved „dobbelt menende og tvivlsomme Svar længe stræbt at dølge den Forgift, han gjemte under en sødtalende og spidsfindig Tunge,“ men omsider være overbevist. Dernæst opledtes hans Staldbrødre „i Kjøbstæderne Moss og Laurvig“, og „adspredte paa Landet“, — „omkring Oslo By ikke mindre end fem saadanne falske Apostler“, nemlig Hr. Abraham (ɔ: Herman) Hansen, Hr. Evert Hjort og Hr. Jacob Hjort og „to, som endnu ei havde faaet Præstekald“, Peder Alphæus og Magnus Haagensen. „Udi Stavanger og Bergens Stifter vare ogsaa nogle, men, saasnart de bleve røbede, turde de ei blive der længere, men snege sig bort af Riget hemmeligen.“ Samtlige Norges Biskopper vare tilstede ved Herredagen. Forhandlingerne med „Kjætterne“ varede paa tredie Dag og førtes paa det Offentliges Vegne af Biskop Senning i tre Dage, idet Kongen fra Begyndelse til Ende paahørte dem. De ordinerede Præster dømtes ikke alene fra deres Embeder og deres Præstedragt, men ogsaa fra Midler og Formue, Odel og Arv; og det tilføies, at det blev dem paalagt „inden tre Solmærker“ at rømme Kongens Riger og Lande under Trudsel om Livsstraf, om de der siden lade sig finde. De, der ikke vare ordinerede, dømtes „aleneste“ fra Odel og Arv samt til Landsforvisning paa samme Maade som Præsterne.

---

[1] Slange, S. 354—355.

Herved kan gjøres adskillige Anmærkninger, som vise, at Slanges Beretning er ufuldstændig og unøiagtig.

Skjønt man efter Dommen, saaledes som den af Slange fremstilles, skulde mene, at de dømte Personer strax maatte have forladt Landet, finde vi dog, at et Par af dem vare i Norge endnu i 1614. Dette var saaledes Tilfældet med Mag. Christopher Hjort. Han anlagde endog i Begyndelsen af 1614 en Sag ved Oslo Capitel mod Capellanen i Byen Hr. Peder Olufsen, der under Suspensionen havde bestyret hans Embede og da givet et skriftligt Vidnesbyrd imod ham, bl. A. for en Forsømmelse af Embedspligt. I sit Indlæg, (som Mag. Christopher lod fremlægge i Capitlet 10de Jan. 1614, og som er dateret Oslo 12te Decbr. 1613 og fremlagt ved en Fuldmægtig, Succentor i Domkirken Daniel Eriksen), udtaler han, at han har lidt en „større Revselse, end Lemlæstelse, ved at blive skilt fra sit Kald, Føde og Underholdning, en Sag, som ogsaa rører hans gode Navn, Ære, Lempe og Velfærd.“ Derefter anfører han bl. A. Følgende, der har adskillig Interesse og derfor her meddeles:

„Mens fordi jeg haver havt Gemenskab med Pontificiis, at jeg derfor efter K. M.'s udgangne prentet Patenter skal være af mit Kald og Landet forvist, er aldeles ikke saa, thi saa staar der i K. M. Brev, at hvo lovligen kan overbevises, at han er af den papistiske eller romerske Tro og Religion, den skal Landet forvises, hvilket mig ikke endnu i nogen Maade er overbevist, thi saaledes argumenteres ikke vel: hvo som haver havt sin Omgjængelse og Gemenskab med Pontificiis, han er en Pontificius. Nu haver jeg havt min Omgjængelse med Pontificiis, *ergo major est falsa de omni,* thi vel er det muligt, at en Part, som omgaaes med Papisterne, forandre deres Tro og blive og Papister, tvertimod igjen er der og mange Mennesker, som omgaaes med dennem dagligen, blive dog det samme, de ere, og deres Tro ikke forandre, som er at forfare af Prag i Bohemia, Ulmutz i Moravia, af Weyen i Østerrige og mange andre Steder, som Pontificii og Lutherani bor tilsammen, ikke aleneste i Byerne al deres Livs Tid, men og i et Hus sammen og deres Tro og

Religion aldrig forandre. Hvi skal da denne korte Tid, som er en to Aars Tid paa en Pas beregnet, at jeg i min Vandring i Tydskland var indifferenter, baade hos den ene og de andre, skal nu gjøre mig aldeles Pontificium og ikke Lutheranum, dog jeg her i Landet af min Ungdoms Tid er opdragen, udi Kjøbenhavn, Rostock, Wittenberg og andre lovlige Academier haver jeg studeret, til Wittenberg haver jeg promoveret og derefter siden været i mit Fædreneland i adskillige Bestillinger, baade i Skole og Kirke Tjenester, og aldrig befundet med noget Papisteri at have omgaaet, men levet efter den Augsburgske Confession, og som vores christelige Tro udkræver i alle Maader, som mine Vidnesbyrd fra alle Steder forhvervet nok saa klarligen udviser, den lange Conversats og inderlig Gemenskab, jeg nu saaledes næsten al min Tid haver havt med *nostris* er meget underlig, at hos Bispen Intet maa gjelde; at jeg dog ikke maa regnes Lutheranus, men Pontificius, efterdi jeg er nu ingen Pontificius bevist at være, som endelig maa skee, om jeg efter K. M. Brev skal være Landet forvist. Tvivler jeg intet paa H. K. M. mig jo for(de)diger og haandhæver imod dennem, som mig saa uskyldigen med allerstørste Uret forfølger og min Velfærd efterstræber, naar saadant K. M. bliver aabenbaret.

Mag. Christopher opnaaede at faa Hr. Peder Olufsen dømt i en Mulkt og sig af ham tilkjendt Kost og Tæring, men maatte ligefuldt drage i Landflygtighed. Forinden har han endnu i Slutningen af April 1614 besøgt sin Ven, Paul Trane, da Sognepræst til Næs, tidligere Rector i Oslo (1607—1611) og har til Afsked skjænket denne sin Faders Billede samt antegnet sit Navn i hans Stambog.[1] Derefter har han forladt Landet, og vi vide, at han døde i Danzig 1616.[2] Dette er interes-

[1] Album Pauli Trane, Thottske Samling paa det st. kgl. Bibl. 1648. 4. Han kalder P. T. „*amicus et frater in Christo carissimus*“.

[2] Under hans Billede, der hænger i Thotens Kirke mellem dennes Sognepræster, findes, at han døde fordreven til Danzig 1616. Under samme Billede læses som hans Symbolum de meningsløse, rimeligvis af den ustuderede Maler forvanskede Ord: «*Non tentatus, qvalia scit*».

sant: han har altsaa rimeligvis begivet sig til den norske katholske Præst i den Egn, den ovenomtalte Thrønder Erland. Sandsynligvis har da ogsaa hans Broder Jacob Hjort taget sammesteds hen.[1]

Efter Mag. Christophers Død vendte idetmindste en Søn af ham tilbage til Norge. Det heder om denne i Oslo Capitelsbog for 1620: „Blev indkaldet og forestillet Rasmus Hjort, afg. Mag. Christophers Søn, som blev dømt af Landet for den jesuitiske Religion i Skien Herredage 1613. Han beklager sig, at han udi hans umyndige Aar er bleven indsat i Brunsberg Skole, var derfra forløvet, begjærer at maatte reciperes i Oslo Skole. Det blev ham tilladt med Vilkaar, at han sig skikkelig skulde forholde og for Forargelse tage Vare. Bispen befalede Hr. Truels Skolemester,[2] at han skulde hannem flittelig i hans Catecheticis undervise." Allerede i 1622 blev Rasmus, den sidste norske Discipel i Braunsberg, som jeg kjender, Student, og det er formodentlig ham, der i Aarene 1634—42 var Sognepræst til Næs paa Hedemarken.

---

[1] Christopher Hjorts Eftermand som Slotspræst, Hr. Søren Rasmussen, havde 17de Mai 1620 en pudserlig Sag for Capitlet med en vis „Conrad", der synes at have været Handelsmand og, efter Navnet at dømme, en Udlænding. Conrad havde blandet sig i Hr. Sørens Samtale med Trediemand og paastaaet, at den papistiske Tro var den bedste, fordi den var den ældste. Da Præsten modsagde ham, blev Conrad vred, bad ham tage Vare paa sin Prækestol og huske paa, „at det ikke var Soldater og Akersbønder, han nu havde at tale med," og ellers talt mange bespottelige Ord. Præsten havde saa igjen bedet ham at tage Vare paa sin Krambod. Trætten forligtes for Capitlet.

[2] Trugels Nilsen, Rector i Oslo, var endnu ikke Magister. Han kaldes „Hr.", fordi han en Tid havde været Slotspræst paa det af de Danske besatte Elfsborg.

Hr. Herman Hansen hørte hjemme paa Ringerike,[1] og jeg feiler neppe ved at antage ham for Søn af Hr. Hans Hermansen, der var (første) Sognepræst til Hole og endnu levede i denne Stilling 1617.[2] Sønnen havde gaaet i Skole i Braunsberg, og var 1608 bleven Sognepræst til Næs paa Hedemarken (i Ordinationsbogen kalder han sig Ringius). Af Oslo Capitelsbog[3] sees, at han først 1614 forlod Landet efter at have overleveret „et Register over sit Gods", der jo skulde konfiskeres, til Byfogden i Oslo, Laurids Mikkelsen. Men i 1617 kom han uden Tilladelse tilbage til Norge. Han sattes 20de December under Tiltale for Oslo Capitel,[4] og Forhandlingerne med ham meddeles her fuldstændig, da de i flere Henseender ere meget interessante og kaste godt Lys over de Forholde, som her behandles.

Kom for os udi Rette udi den gamle Bispegaard, Velb. Hr. Statholders tilhørig, hvor den Dag Retten blev holdet formedelst stor Kulde og Frost, erl. og velagt Rasmus Berentsen, Stiftskriver over Agershus Len, og med en Capitels Stevning, dateret Agershus 13de Decbr. 1617, udi Rette fordred Hr. Herman Hansen, fordum Sognepræst til Nessogn paa Hedemarken, og efter Velb. Hr. Statholders Enevold Kruses Befaling paa K. M. Vegne havde hannom til at tale, fordi han sig uden H. K. M. synderlige Leide og Tilladelse ind udi Riget haver understaaet og tilfordristet imod den Dom, hannom A. 1613 paa Gjerpen Præstegaard den 18de Augusti udi Skeen Herredage paadømt og overgaaen er, at forføie,

---

[1] F. Thaarups Magazin for Danmarks og Norges Beskrivelse II. S. 188.

[2] I. Wiel i Top. Journal H. 30, S. 140.

[3] Ved 1627, da der omtales et Værgemaal, han havde før Forvisningen.

[4] Dommerne vare Biskop M. Nils Glostrup, Sognepræst Thomas Lagesen, Rector Oluf Boesen og Cantor Hans Andersen; Statholder Enevold Kruse var tilstede.

formenendes hannom Uret at have gjort og dermed at have admitteret *crimen læsæ Majestatis* og pligtig at være derfor tilbørligen at lide og stande tilrette.

Til saadant at bevise fremlagde for Retten Rasmus Berentsen S. Mester Nils Clausens Dom over Hr. Herman, dateret Gjerpen Præstegaard den 18de Augusti 1613 under Haand og Segl, hvormed og Rasmus Berentsen beviste Hr. Herman en landflygtig Mand at være, og efterdi han uden K. M. naadelig Tilladelse haver sig udi Landet igjen begivet og forholdet, var han endelige Dom over Hr. Herman paa K. M. Vegne begjærendes.

Til Sagen at svare mødte Hr. Herman selv personlige og sig til Erklæring fremlagde sit Forset under egen Haand, dateret Oslo 19de Decbr. 1617, lydendes Ord fra Ord som efterfølger.

Efter som jeg af høi verdslig og geistlig Øvrighed er citeret for Oslo hæderlige Capitel at møde velagt. R. B. idag, for jeg haver mig understaaet imod en Dom, som — — — mig overgangen er, hid ind i Riget at begive uden K. M. naadigste Tilladelse — — — hvorimod jeg mig underdanigste erklærer i efterfølgende Maade.

1. At jeg er indkommen i Riget igjen, er skeet af høi tilgetvungen Fornødenhed, thi der jeg mig en Tidlang udenlands efter Bispens M. Nils Clausens Dom med min fattige Kvinde og 5 smaa umyndige Børn forholdte, er Armod, Fattigdom og Elendighed mig saa stor tilfalden, at jeg nu ikke længer har kunnet mig der forholde, uden jeg min Føde med Betlergang vilde adspørge, hvorfor jeg vidste mig nu ingen anden Raad i Verden, end at begive mig med Kvinde og elendige Børn tilbagers igjen i mit Fædreneland, dennem der at forsyne i underdanigste formodende Naade og Miskund af H. M. i denne min store Elendigheds Tilstand.

2. Der nu Armod sig saa med mig formerede og efter næst forgangne Herredag udi Oslo af gemen Mand blev spargeret, at H. K. M. naadigste ved Venners Intercession bevilgede de Præster at komme i Landet igjen,[1] som af M. Nils Clausen til Skien Herredag bleve exilio adjudicerede. Hvilket der jeg elendige Mand fik disse Tidende, blev jeg inderlig af Hjertet glad, at Gud og H. K.

[1] Som nedenfor vil sees, havde virkelig kort i Forveien en af de forviste Præster, Jens Olufsen Pharo, faaet Lov til at komme tilbage, men nogen almindelig Amnesti var ikke given.

M. naadeligen ved saadan Bevilgning og Leide min Elendighed havde anseet. Hvorfor jeg strax med stor Glæde forføiede mig med Kvinde og smaa stakkels Børn ind i Landet, med den Forhaabning at have med de andre Præster erlanget K. M. gratiam, formodende nu Alting at vorde godt, nu alene min Sag blev H. K. M. bevist og retteligen berettet og jeg derhos kunde faa en naadig Audience med min Erklæring for hvis Forseelse, hos mig kunde befindes. Thi sandelig jeg veed mellem Gud og mig i ingen Sag mig skyldig at være i alt det, M. Nils i hans Dom mig beskylder, uden alene i disse efterfølgende Artikler.

Først at jeg en Tidlang scholas hos Jesuitas haver freqventeret, hvilket skede i min Ungdom, før H. M. Inhibition og Forbud paa saadanne mistænkte Steder at studere er publiceret. Hvorfor der jeg sand og vis Kundskab fik paa denne H. M. Interdiction, rømte jeg hemmeligen fra dennem om Natter Tide med stor Livs Pericel og begav mig ind i mit Fæderneland og strax besøgte M. Anders Bentsen, fordum Bisp udi Oslo, og gav hannem min Leilighed tilkjende, hvilken mig commenderede til Professores udi Kjøbenhavn, at de mig *juxta officii sui dignitatem in album studiosorum recipere* skulde, derefter er jeg med mine *vitæ et doctrinæ testimoniis* kommen tilbagers igjen fra Kjøbenhavn og til Norge, er saa efter at jeg en Tid lang forne M. Nils Clausen famuleret haver, af forne M. Nils ordineret og til det lille Sogn, jeg tjente, beskikket. Hvor jeg mig i Lærdom, Levnet og Omgjængelse uden og inden Kirke, i Skriftemaal og Prædiken, med Sacramenternes Uddelelse og Annammelse ærligen, flittigen og troligen forholdet haver. Dette mit Skudsmaal af min Almue udviser, saa det skal ikke i nogen Maade nogen findes, der mig Andet beskylde skal, end som en christen Prædikant egner og vel anstaar. Formoder og derhos, at der skal ikke Nogen herfor komme, som med Sandfærdighed sige skal, at jeg med nogen Jesuitarum fordærvelig Vildfarelse haver mig befattet eller dennem at være tilgedan, siden jeg er i Landet igjen fra Jesuitarum Skole kommen.

Den anden Brøde, jeg mig skyldig udi bekjender, ere disse Breve, jeg skreven haver, hvilket skede i min Ungdom, der jeg var under Skole Disciplin, Færle og Riis og maatte skrive, som mig af mine præceptoribus blev befalet og injungeret, forstod og en føie Ting, hvad jeg skrev, og ere deres *scholasticae leges* saadan, at ingen Breve til Nogen skrives eller forsendes skulle, uden det er

med Jesuitarum Vilje og Vidskab, og at de samme Breve revidere, corrigere og besegle. Sandelig i saadan Maade ere disse Breve skrevne af mig fattige Mand, for hvilke jeg nu tribuleres. Og efterdi jeg her udi i nogen Maade kan brødfældig befindes af min Ungdoms og Uforstandigheds Bedrift, er jeg ydmygeligen og underdanigste begjærendes for Jesu Christi Retfærdigheds Skyld, at H. K. M. naadeligen ville denne min Ungdoms Forseelse mig remittere og forlade og mig arme elendige Mand sin Gunst og Fred at blive og bo i H. M. Lande forlene, anseende min store Armod og Fattigdom, jeg er geraaden udi med Kvinde og smaa umyndige og uskyldige Børn, som i denne store Misfald med mig ere blevne consortes. Jeg skal aldrig i nogen Maade anderledes mig i H. M. Lande forholde, end som en ret christen Mand sømmer, og jeg for Gud og H. K. M. ville forantvorde. Thi al den Stund jeg hertil i H. M. Lande, siden jeg er fra Braunsberg kommen, haver været, baade før og siden jeg kom til *officium*, haver jeg mig saaledes anstillet, at der skal ikke nogen fremkomme, der mig noget med Sandfærdighed ret skal have at beskylde, det mine Breve og Skudsmaal udvise. Hvormed jeg mig rigtig med Guds Hjelp vil erklære, saafremt, det jeg underdanigste forhaabes, mig maa Audients naadigste af K. M. bevilges, baade for denne Sag, saavel som for Provstens Brev, til hvilket han skal være nødt og tvunget at udgive, eftersom han selv haver været bekjendt, det to Mænds Beskikkelse Brev udviser.

Hvorfor efterdi jeg fattige Mand af stor Armod og Elendighed, saavel som af Misforstand er indkommen i mit Fæderneland og nu for denne Formastenhed argueres *criminis læsæ Majestatis,* hvorfor uden Gud og H. M. naadigste ville sig over mig forbarme, geraades jeg i større Elendighed. Begjærer derfor ydmygeligen, og underdanigste supplicerer, at Gud og H. K. M. med Gunst og Naade min Elendighed ville ansee og sig over mig miskunde, for hvis Misfald, Uforstand og Forseelse her paa Færde kan befindes, at jeg elendige Menneske ikke med Kvinde og 5 smaa uskyldige Børn skal geraades i større Ulykke. Den evige Gud han kjender, hvad Armod og Uselhed mig hertil tvunget og foraarsaget haver, vil nu hermed befale den ganske hæderlige Capitels Consess Gud i Vold.

Actum Oslo d. 19de Decbr. 1617.

Herman Hansen.
Egen Haand.

Herefter blev begge Parterne tilspurgt, om de havde Noget ydermere at fremlægge udi denne Sag paa denne Tid, negtede de det. Men R. B. efter forberørte Leilighed var endelige Dom begjærendes. Da efter Tiltale og Gjensvar, og denne Sags Leilighed, uanseet Hr. H. H.'s skriftlige indlagte vidtløftig Erklæring, foruden det her i denne Afvisning er insereret directe mod forberørte S. M. Nils Clausens udgivne Dom paa Gjerpen Præstegaard den 18de Augusti A. 1613 conciperet, blev saaledes for Retten afsagt, at efterdi Hr. H. H. angives at have admitteret *crimen læsæ Majestatis*, idet han uden H. K. M's naadigste Leide, Tilladelse og Bevilgning imod den forne Doms Indhold, hannem overgangen er, som endnu staar ved sin fulde Magt og ucasseret er, sig haver understaaet ind udi Riget at begive, og vores allern. Herres Ordinantze (Fol. 82) forbyder den geistlige Stand at dømme udi verdslige Sager, som ikke deres Ed, Embeder og Kald vedkommer, til hvilke vi formener denne nærværende retteligen at kunne henføres, haver vi os ikke tordet understaaet noget udi denne Sag at decernere, mens vil hermed den have henvist til verdslig Dommere og derom at gaaes, saavidt Loven og Retten kan medføre. Til Vidnesbyrd o. s. v.

Da denne Dom var Kongen meddelt, gav Christian IV (1ste April 1618) Ordre til, at Herman Hansen ufortøvet skulde skikkes til Dragsholm Slot[1] (nu Adelersborg) i Sjælland, et i hine Dage hyppigt anvendt Fængsel for „Statsfanger“ eller Fanger af usædvanligere Art; det var her, hvor Bothwell i sin Tid var død, og hvor Erik Munk, Nedenes's Befalingsmand, havde endt sine Dage som Selvmorder.[2] Om han virkelig er kommen did, tør dog være uvist, thi det berettes i et Document, at han i længere Tid skal have siddet fast i Vordingborg, hvorfra Kongen lod ham slippe løs ved Brev af 27de November 1619.[3] Dog synes han ikke at have faaet Lov til at vende tilbage til sit Fødeland Norge — man har altsaa

[1] Norske Registr. IV, S. 691.
[2] Norsk hist. Tidsskrift, IV, S. 290.
[3] J. H. Schlegels tydske Bearbeidelse af Slanges Chr. IV's Hist. Drittes Buch, S. 237.

anseet ham for en farlig Forfører — førend i 1626, idet dog Statholderen fik Ordre til at passe vel paa ham. I det følgende Aar, da han synes at have villet søge om atter at komme i Embede, udtalte Kongen et bestemt Forbud mod, at han nogensinde skulde komme i geistligt Kald eller Skoletjeneste.[1] Men derimod finde vi, at han er bleven Sorenskriver paa Thoten.[2]

Hvad angaar Hr. Evert Hjort, da har han vistnok, hvis han har været tiltalt i Skien, været heldigere end sine Brødre og maa være bleven frifunden. Thi vist er det, at han, der siden 1611 var Sognepræst til Stange paa Hedemarken, beholdt dette Embede til sin Død 1653.[3]

Hr. Jacob Hjort havde, som vi hørte, forladt Landet før Dommen. Kongen, der havde forbeholdt sig selv at udnævne hans Eftermand, udsaa hertil (18de Januar 1614) en Magnus Pedersen, der under Navnet „Magnus Petræus Danorvagus (!)“ var indskreven ved Wittenbergs Universitet 18de Januar 1610 og nu anbefaledes af Jens Bjelke og Peder Iversen Jernskjæg.[4]

Af de ikke ordinerede Studenter, som dømtes i Skien, er „Petrus Alphæus“ sandsynligvis den siden bekjendte Peder Alfssøn, der i saa Tilfælde, ligesom Jacob Hjort, maa have været dømt fraværende, idet han i Januar 1613 indskreves som Student i Padua. Han blev, som bekjendt,

[1] Norske Registr. V, S. 536, 584.

[2] Som saadan forekommer han i Aarene 1630—1633 i Documenter. Et ubetydeligt Sagn om ham findes i mine Norske Bygdesagn, 2den Udg. I, S. 30.

[3] G. S. Faye. Oplysninger om Stange Menighed og dens Præster, Christiania 1869, S. 50—53.

[4] Norske Registr. IV, S. 514. Om ham se ellers Treschows Jubellærere S. 174—177.

Doktor saavel i Medicinen som i Retsvidenskaben og var tilsidst Lagmand i Throndhjem.[1]

For Bergens og Stavanger Stifters Vedkommende har det ikke lykkedes mig at finde Data, der kunde supplere Slanges Beretning, ligesaa lidt som jeg har kunnet opdage nogen Præst ved Laurvig eller Moss, der 1613 afsattes for Papisme. De to nævnte Smaabyer havde selv ved den Tid endnu ikke faaet egne Kirker. Derimod kan der paavises endnu en ved samme Leilighed dømt Præst i Oslo Stift, der ikke nævnes hos Slange. Det er Hr. Jens Olufsen, siden 1609 Sognepræst til Tune i Smaalenene. Denne Mand, der undertiden opføres med Familienavnet Pharo, kunde man fristes til at antage for identisk med den Joannes Faronius Danus, der vides at have været i Braunsbergs Seminarium,[2] men da han selv ved sin Ordination i Oslo betegner sig som Nordmand, bliver Formodningen mindre sandsynlig, skjønt det vel lod sig tænke, at man i Braunsberg kunde have forvexlet Dansk og Norsk. Som landflygtig tyede han til Rostock. Allerede i 1617 fik han Lov til at vende tilbage til Norge „for som en privat Person at søge sin Næring og Bjæ-

[1] De bedste Efterretninger om ham findes i H. F. Rørdams ypperlige Brudstykker af et dansk-norsk Forfatterlexikon for Tiden før 1660 (Personalhist. Tidskr. V), et Arbeide, man i Sandhed kunde have ønsket fuldført. Af Paul Tranes ovenfor citerede Album sees, at P. A. har skrevet i denne Stambog i Oslo 26de Juli 1610, *»discedens«*, altsaa paa Udreise. Allerede 1609 havde han været i Leiden, hvor han 1614 atter forekommer. Han maa, hvis jeg har Ret i min Antagelse, have faaet Benaadning i Lighed med den nedenfor forekommende Jens Olsen Pharo.

[2] Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie III, S. 155. Navnet Faronius eller Pharo tyder paa, at Familien har stammet fra Færøerne.

ring",[1] og i 1622 fik han fuldstændig Opreisning. „Mange Godtfolk havde underdanigst anholdt paa hans Vegne, at han igjen til noget præsteligt Embede eller Skoletjeneste maatte fordres og admitteres".[2] Han opnaaede derpaa den anseelige Stilling at blive Slotspræst paa Akershus og Sognepræst til Aker og døde i dette Embede 1630.[3] Han var gift og blev Stamfader til den norske Familie Pharo.

Der er noget gaadefuldt ved disse dømte Præster. At i det mindste nogle af dem have været Katholiker i Hjertet, og ikke alene været i katholske Skoler og under katholsk Paavirkning, er vel givet. Jacob Hjort, der rømte forinden Undersøgelsen, maa sikkert have gjort sig skyldig i katholske Stemplinger, og at Broderen Christopher drog til Danzig og satte sin Søn i Braunsberg Skole, tyder unegtelig paa det samme, ikke at tale om, hvad vi vide om hans Virksomhed som Rector i en tidligere Tid. Men der er en besynderlig Omstændighed tilstede, nemlig den Kjendsgjerning, at de fleste af disse Personer vides at have været gifte, medens det ikke erfares om en Eneste, at han har været ugift. For Mænd med afgjort katholsk Retning eller endog ligefremme Katholiker, maa det have været vanskeligt nok at aflægge den Præsteed, som den lutherske Kirke fordrede.[4] Maaske

---

[1] Oslo Capitelsbog, 1617, 25de August.

[2] Norske Registr. V, S. 264—265.

[3] Personalhist. Tidsskr. V, S. 211 f. Naar det tillægges, at han tillige var Rector ved Oslo Skole, er det aldeles urigtigt.

[4] Denne Ed lød naturligvis ens for Alle, men vedkommende Ordinander pleiede at ledsage sin Underskrift med forskjellige Ytringer om de Følelser, hvormed de aflagde den. Saaledes skriver den meget compromitterede Hr. Jacob Hjort i Onsø, der rømte af Landet førend Dommen, Følgende i Ordinationsbogen »*Juramenti formulam non frivole, sed attente perlegi, cujus mentem pro gratia, quam Dominus dederit et pro viribus, ut rite præstem, serio conabor, serio Deum (Dei enim est nostrum velle et perficere) precabor. Jacobus Cervinus.*«

have de i denne Henseende beroliget sin Samvittighed ved jesuitiske Reservationer, men — hvorledes have de kunnet indlade sig i Ægteskab? Dette falder svært at forklare. Det skulde synes, som om de herved havde brudt fuldstændig med den romerske Kirke. For nogles Vedkommende har man vistnok gaaet frem med overdreven Strenghed, og en af de afsatte Præster fik jo ogsaa atter Lov til at blive luthersk Præst. Maaske har Biskop Sennings vidtdrevne Iver ved denne Leilighed bidraget til at skaffe ham det Tilnavn „den onde Biskop", med hvilket han siden erindredes.[1]

Allerede før den opsigtsvækkende Herredagsdom i Skien var falden, havde Kongen ladet udgaa en Forordning, hvorved (10de Juni 1613) bestemtes, at da han havde erfaret, at mange af hans Undersaatter baade af adelig og uadelig Stand skulde være Tilhængere af papistisk Lære, skulde saadanne være arveløse og udelukkede fra Embeder. I Recessen af 1615 føiedes hertil endvidere et Forbud mod, at slige Papister maatte bo i Rigerne. I 1646 tillod dog Christian IV katholske Matroser at have fri Religionsøvelse paa tre Steder i Norge, nemlig i Gamlebyen udenfor Christiania, paa Nordnæs udenfor Bergen samt i det nys anlagte Christianssand,[2] men at dette virkelig har havt praktiske Følger, kjendes neppe.

III.

Fra de følgende Aar forekomme kun faa Spor af Katholicisme i Norge. I 1618 lod Biskop Glostrup ved sin Visitats i Tønsberg to Brødre Jørgen og Nils, som vare fødte og opholdt sig paa Sem Præstegaard, kalde for

[1] Norsk hist. Tidsskrift 2. R. V., S. 266.
[2] Samll. til det norske Folks Sprog og Historie IV. S. 6—7.

sig. De tilstod at have nydt jesuitisk Undervisning i mange Aar, den ene i Braunsberg, den anden i et andet Collegium, „Ulma“ (Olmütz?), hvorpaa de vare komne hjem i 1611 og 1612. Den første af dem havde været Huslærer hos Adelsmanden Gunde Lange. De negtede begge at være Katholiker, men havde dog ei været til Alters i Norge siden Hjemkomsten. I 1627 traf Glostrup atter i Tønsberg en papistisk Student Nils Pedersen, maaske den ene af de ovennævnte, og forlangte af Magistraten og Gunde Lange, at han skulde fjernes fra Byen og Lenet. Han havde gjort sig skyldig i usædeligt Forhold til flere Kvinder.[1]

Flere Spor har jeg ikke kunnet finde af norske Disciple fra Skolen i Braunsberg. At imidlertid Besøgene fra Danmark og Norge fremdeles gik for sig, om end nu paa saa hemmelighedsfuld og skjult Maade, som muligt, maa bestemt sluttes af Christian IV's Brev af 28de Februar 1624, hvori det heder, at „en Del af vore Undersaatter begive sig til Braunsberg og andre forbudne Steder i Preussen at studere, og paa det saadant uformærket kan afgaa, da begive de sig først, naar de der udkommer, saa og naar de ere tilsinds at begive sig paa Hjemreisen igjen, til Königsberg og der tage Bevis sig at have studeret en Tid lang, paa det deres forrige Forsæt des hemmeligere kan i Verk stilles.“ Derfor forbød Kongen i hint Brev overhoved ethvert Studiebesøg i Preussen, altsaa ogsaa ved Königsbergs Universitet.[2] Men, da dette For-

---

[1] De disse Personer vedkommende Acter ville findes trykte i den under Pressen værende Udgave af Glostrups Visitatsbog. Om Jesuiterdisciples Usædelighed, se et Exempel hos Rørdam, Arrebos Levnet og Skrifter I. S. 178.

[2] Kirkehist. Samll. 3. R. I. S. 638 flg.

bud udstedtes, vare dog Braunsbergerskolens Dage allerede talte. I 1626 foretog nemlig Gustav Adolf sit store Tog til Preussen, idet han tilsøs overførte en betydelig Hær til den Hertugdømmet (Øst-)Preussen tilhørende Havn Pillau, hvor han gjorde Landgang. Hans næste Skridt var at besætte Braunsberg (10de Juli), og Byen blev nu i henved 10 Aar under svensk Herredømme. Jesuiterne vidste, at de intet godt havde at vente sig af denne Konge, der allerede før havde forstyrret idetmindste et af deres Collegier, nemlig det i Riga (1621), hvor han havde truffet den da 83-aarige Klosterlasse. De fleste af dem havde derfor allerede taget Flugten til Polen eller Lithauen, og kun to Fædre, en Lybekker og en Skotlænder, vare blevne tilbage og bleve nu tagne til Fange. Hvorledes det gik Disciplene, berettes ikke. Collegiet og dets Kirke bleve imidlertid plyndrede, og Jesuiternes prægtige Bibliothek bortført til Sverige, hvor det fremdeles findes.[1] Senere katholske Læreanstalter i Staden ere vistnok Norden uvedkommende.

Da saaledes det for den dansk-norske Kirke farligste Jesuitercollegium havde ophørt at existere, kunde Christian IV den 22de Mai 1632 ophæve Forbudet mod sine Undersaatters Besøg ved Königsbergs Universitet.[2]

I Marts 1620 fik endel norske Lensherrer og samtlige Rigets Biskopper Kongebrev om at anholde og tage

---

[1] Zeitschr. für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Jahrg. 1884, Braunsberg, S. 119. Dog findes en liden Levning af Bibliotheket ogsaa i det st. kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, idet de der værende Aargange af Jesuiternes *annuæ literæ* ifølge Paaskriften dels have tilhørt Collegiet i Braunsberg, dels det i Posen.

[2] Kirkehist. Samll. 3. R. I. S. 641.

Dom over to Personer, der skulde reise om i Norge og „prædike og udbrede adskillig vrang og falsk Lærdom blandt Folket.“ Den ene af dem kaldes Theodorus **Bera**, men gik forøvrigt under flere Navne, den anden hed **Laurids Nilsen** og var fra Malmø.[1] Dette Brev har været sat i Forbindelse med de papistiske Stemplinger,[2] men for Laurids's Vedkommende uden Føie. Han var slet ikke Katholik, men en Landstryger, der gav sig ud for at være (luthersk) Præst. Om den anden derimod, Bera, oplystes det under Forhandlingerne i Oslo Capitel, for hvilket Laurids Nilsen Malmø indstevnedes, at „han var en laug (!) Karl, natione Gallus, haver informeret nogle Præsters Børn, skal nu være inddragen udi Sverige og skal være *religione Jesuita.*“

Den sidste norske Præst, der i Christian IV's Tid (og saavidt jeg ved overhoved) er bleven tiltalt for hemmelig Katholicisme, er Hr. **Laurids Halvorsen Sthen** (Sthenius), Sognepræst til Sem ved Tønsberg. Denne Mand blev Student i Kjøbenhavn 1613, uden at det sees, fra hvilken Skole. Den 30te Mai 1617 blev han indskreven i Wittenberg, hvor han tilbragte flere Aar. Her udgav han ogsaa 1620 et temmelig omfangsrigt Skrift, paa 372 Oktavsider, nemlig en latinsk Fortolkning af Høisangen: *Speculum amoris divini, hoc est commentarius seu potius meditationes ad cantica canticorum Salomonis, autore Laurentio Halvardi Sthenio Norvego.* Bogen er tilegnet Hr. Jens Sparre til Sparresholm, Befalingsmand paa Baahuus Slot, men nogen nærmere Forklaring af Forfatterens Forhold til denne sin Mæcenas indeholder Dedicationen ikke. Bogen prydes efter Tidens Skik med Ærevers af fem andre Studerende, fire danske og en norsk, der samtidig

---

[1] Norske Registr. V. S. 89.

[2] Rørdam, Arreboes Levnet og Skrifter I. S. 105.

studerede i Wittenberg. Mellem disse er en siden mere bekjendt Mand, Morten Madsen, der 1626 blev Biskop i Aarhus, og hvis Hustru siden maatte gjennemgaa saa megen Sorg.[1] To Aar efter Udgivelsen af dette Skrift blev Laurids Halvorsen Sognepræst til Sem.

Det kunde tænkes, at Laurids har været en Søn af den bekjendte Lærde, Mag. Halvard Gunnarsen, Lector theol. i Oslo († 1608),[2] hvorvel denne ei førte Navnet Sthenius. Hvad der forekommer mig at kunne tale for en saadan Formodning er, at Laurids i dette Tilfælde bliver en Søstersøn af Mag. Christopher Hjort og dennes Brødre; disse Onklers Paavirkning kunde da tænkes at have givet ham katholske Sympathier. Under hans Proces oplyses det virkelig, at en af disse mulige Morbrødre, Hr. Evert Hjort i Stange, stod i Forbindelse med Laurids. Men paa den anden Side kunde Dedicâtionen til Lensherren paa Baahus tale for, at han hørte hjemme i dette Len, hvor ogsaa en Broder af ham Martinus, der 1615 blev Student fra Helsingør, blev ansat som Capellan 1620.[3] Iøvrigt vides om Hr. Laurids Sthenius, at han,

[1] De øvrige Forfattere af Æreversene vare Christianus Johannis Hafniâ-Danus, (i hvis græske Vers der forekommer et Angreb paa Paven), Petrus Johannis Viburgo-Danus (Worms Lex. I, S. 507), Petrus Nicolai Tistadia-Danus og Nicolaus Ericus Brun Marstrandia-Arctander (dimitteret fra Lunds Skole 1618), hvilken sidste synes at have været Forfatterens særlige Ven. Han blev 1625 Præst paa Hisingen.

[2] Allerede A. E. Erichsen har gjettet herpaa i sin omhyggelige og interessante Afhandling om Halv. Gunnarsen (Program fra Aars's og Voss' Skole 1870, S. 17).

[3] En anden Samtidig, Hr. Jørgen Sthen (der i Ordinationsbogen kalder sig Georgius Georgii Sth. og var fra Oslo) har sandsynligvis været disse Brødres Frænde. Ogsaa han var Forfatter. Jørgen Sthen var Sognepræst til Ramnæs, efter tidligere at have været Kapellan hos den bekjendte Hr. Peder Vemundsen i Sandeherred.

ligesom de tidligere for Papisme beskyldte Præster, var gift. Hans Hustru var Anna Haard, en Brodersøns Datter af Biskop Jens Nilssøn og altsaa vistnok tillige af Klosterlasse.[1] Det kan bemærkes, at Hr. Laurids neppe har besøgt nogen jesuitisk Læreanstalt. Havde man havt Nys om saadant, vilde det sikkerlig være kommet frem, da han sattes under Anklage for Papisme.

Ved sin Visitats i Februar 1627 havde Biskop Glostrup havt Hr. Laurids for sig og alvorlig foreholdt ham de Rygter, som vare i Omløb om ham, at „han lod sig mærke med papistisk Lærdom, naar han var blandt gemene Folk udi Enlighed.“ Han havde imidlertid edelig benegtet saadant, og Biskoppen havde ikke noget sikkert at holde sig til, men Provsten, den tidligere omtalte og i sin Ungdom med Jesuiterne selv bekjendte Mag. Finn (Vincentius) Sigurdssøn, og en anden Geistlig Hr. Nils havde gjort sig Flid med at efterspore Sagen. Biskoppen havde derhos irettesat Hr. Laurids for „allehaande Uskikkelighed“, deriblandt Drukkenskab.[2]

Den mistænkte Mand iagttoges kort efter Visitatsen nøie, og i Oktober 1628 stevnedes han til Oslo, hvor Statholderen Jens Juel personlig var tilstede. Foruden Biskop Glostrup deltoge i Sagens Behandling Kapitlets øvrige Medlemmer: Dr. Peder Alfsen, Sognepræsten i Oslo Hr. Thomas Laugesen, Lector Mag. Oluf Boesen og Rector Mag. Trugels Nilsen. Sagen behandledes i tre „Actioner“.

---

[1] Om disse Familieforhold se A. E. Erichsen i Personalhist. Tidsskr. 3. R., I, S. 270—276.

[2] B. Nils Glostrups Visitatsbog S. 21.

Et Hovedvidne var Adelsmanden Anders Friis.[1] Han havde været tilstede i et Bryllup paa Borre, hvor Hr. Laurids, dels ædru, dels „noget beskjænket", havde ladet falde følgende Ytringer: Den papistiske Religion var den rette, selv angav han offentlig at være Papist og sagde, „at hvis han vilde drage ud til dennem, kunde han vel blive annammet, og om han noget skulde lide, vidste han vel, at han blev canoniseret". Han havde talt skammelig om Luther og Resen og derimod extolleret Paven. „Om Dr. Resen sagde han, at han var et stadseligt Hoved, som vi havde, kaldte ham et Æsel og en Sinke, sigendes sig at ville — udi hannem og hans Lærdom, item at baade Lutherus og Resenius havde forfalsket Bibelen." Der var ikke 2 eller 3 oprigtige og retsindige Præster i Landet. Sal. Mag. Nils Sening, forrige Biskop, var fordømt, „fordi han havde taget et Crucifix paa Alteret i en Kirke og lod oprette en anden Altertavle, og for dette og andre Billeders Skyld sagde han hannem at være udi Helvede eller selv at ville komme der." Han havde sagt, „at Børnelærdommen og andet, som Børn og Ungdommen blev udi informeret, Intet havde paa sig, thi dette forstod ikke den gemene Mand, som læste Ponter, Pinter, Pilater, men saa de Crucifixer og andre Billeder, da kunde de bedre derom erindres." Han sagde videre, at man skulde tilbede Helgen, og „at de Helgen udi Himmelen vidste, hvad der skede paa Jorden." Gode Gjerninger burde gaa for Troen og vare fornødne til Salighed. Han forsvarede Skjærsilden ved Maccabæernes Bøger o. s. v. Anders

[1] Anders F. til Vreilev var fra 1632—1640 forlenet med nogle mindre Len i det nuværende Smaalenenes Amt, men har altsaa allerede tidligere været bosat i Norge, rimeligvis i militær Stilling.

Friis havde videre hørt af Hr. Jens Thrane, Capellan paa Borre, at Hr. Laurids havde uddelt nogle Exemplarer af Bellarmins[1] Skrifter. Han havde ogsaa ladet sig forlyde med, „at da Pater Laurentius ankom til Kjøbenhavn, turde ingen af Professoribus med hannem disputere, thi han var dem altfor voxen, og at de var rædde for hannem som Børn for deres Skolemester.“ Han havde „anstillet sig sælsom, ligesom han vilde græde“, og sagt: „Vi Præster er ilde plaget her udi Landet, vi æder Flesk, Kjød og Rugbrød om Fredagen og plages med en lang H . . . om Natten.“ Han havde sagt „Keiseren at have Ret til denne Krig,[2] at tage igjen med Sværdet det, Paven med Sværdet var frataget.“ „Naar det papistiske Anhang fik Overhaand, vilde han intercedere for sine gode Venner, ikke tvivlende, at de jo blev overmægtig.“ Han havde talt til Anders Friis's Datter og tilbudt at informere hende i den papistiske Lærdom, som han havde gjort med andre. Jomfru Maria var fri for enhver Art af Synd. Han sagde, „at der var vel flere udaf den Religion udi Landet, som han udaf var.“ Efter Prædiken havde han bedet for de levendes og de dødes Sjæle. Alt hvad Hr. Laurids havde udtalt, havde han sagt *proprio motu* uden Foranledning fra andre. „Og gjorde velb. Anders Friis sin høieste Ed saa udi al Sandhed at være, som han for Retten angivet haver.“

Hæderlig og høilærd Mand Dr. Normand[3] havde

---

[1] Den bekjendte Jesuit, Kardinal Bellarmin († 1621), hørte til de Lutheranerne mest fiendske Forfattere.

[2] Man erindrer, at Christian IV siden 1625 førte Krig med Keiser Ferdinand II.

[3] Tydskeren Dr. med. Joh. Friedr. Normann var under Trediveaarskrigen flygtet til Norge, hvor han 1629 blev Berghauptmand paa Kongsberg.

i „Sacellanens“ Paahør hørt Hr. Laurids i Tønsberg udtale forskjellige katholske Paastande om Skjærsilden o. s. v.

Laurids Throndsøn, Borger i Christiania, „fremstod og forklarede, at Hr. Laurids havde under et „Conventus“ i Christiania i Marts Maaned[1] boet i hans Hus og der discurreret med en Franskmand om den katholske Religion. Vidnets Hustru, Sara, havde da sagt, at „de burde faa Skam for sin Religion“, men Hr. Laurits havde svaret, at „den papiske (!) Religion var den bedste.“

Anders Friis's Tjener bekjendte for Retten, at Hr. Laurids havde talt spottelig om Dr. Resenius, sigende at ville — i hannem, og „skulde han være Religions Forstander, han maatte være Djævelens heller.“

Sagen blev nu udsat i nogen Tid, idet Hr. Laurids af Statholderen fik Befaling til at opholde sig paa Akershus Slot, medens Rector Mag. Trugels Nilsen sendtes til Sem for der at anstille nærmere Undersøgelser. Ogsaa i Hr. Laurids's Herberge i Christiania bleve hans medbragte Sager undersøgte. Efter Rectorens Hjemkomst fandt saa den „tredie Action“ Sted 18de Novbr. 1628.

Capellanen paa Borre, Hr. Jens Thrane, havde ved sidste Mortensdags Tid været sammen med Hr. Laurids samt med Hr. Evert Hjort, Sognepræst til Stange,[2] paa Aasgaard i Borre og andensteds, og Hr. Evert havde hos sig Bellarmins Catechismus, hvilken Hr. Laurids havde foræret ham. Hr. Laurids havde sagt til Velb. Anders Friis's Datter, at hun skulde holde sig til Kydskhed, Bøn og Faste, saa skulde hun blive en stor Engel i Guds Rige.

---

[1] Formodentlig det i 1628 i Christiania afholdte Møde af de norske Stænder.

[2] Som det vil erindres, selv tiltalt for Papisme i 1613.

Han havde høilig berømmet Biskop Jakob Rønnov[1] *propter constantiam in religione*, og at han var i Guds Rige, vilde gjerne kysse hans Fødder, om han kunde komme did.“ Paa alt dette (og adskilligt mere) aflagde Hr. Jens Thrane sin fuldkomne Bogered.

Anders Friis's Skolemester, Mads Mogensen, en Studiosus, aflagde sin fuldkomne Bogered paa forskjellige af de ovenanførte Ting med mere.

Velb. Jacob Ulfeldt havde indgivet skriftligt Vidnesbyrd, der gik ud paa forskjellige katholiserende Ytringer af Hr. Laurids, nærmest i Lighed med de allerede anførte.

Hr. Laurids blev nu examineret, om han havde noget „*de missa Pontificia*“. Han svarede, at han havde læst en Bog, som hans Søstersøn Johannes Martini[2] havde bekommet hos en Student i Kjøbenhavn, forbandede sig ikke at vide, at den var i hans Værge; desuden havde Johannes Martini bekommet et *concilium Tridentinum*. Ved Tilspørgsel, om han havde papistiske Bøger, som Stapleton, Becanus o. fl., svarede han, at han havde læst dem tilligemed *promptuarium morale* i Wittenberg. Han benegtede at have *Officium Mariæ*.

Nu gik man over til, hvad Rector Trugels og Viceprovsten i Tønsberg samt Borgemesteren sammesteds havde fundet paa Sems Præstegaard i Hr. Laurids's „Liberi.“ Deriblandt vare Pave Innocents IV's Bog *De poenitentia* og *Missale Pontificium;* disse Bøger erklærede han at være Sem Kirkes Eiendom. En *interpretatio cantici canticorum* erkjendte han at have havt stor

[1] Roskildes sidste katholske Biskop, der som bekjendt døde 1544 efter 8 Aars Fangenskab, men neppe var noget velvalgt Exempel paa en Troeshelt.

[2] Student fra 1626. Maaske den i et følgende Afsnit omtalte Johannes Martini Rhygius.

Nytte af, da han skrev sin (ovenfor omtalte) Bog om Høisangen. Om en papistisk Messebog erklærede han, at han ei vidste at have den, og om en haandskreven „papistisk Bønnebog paa Danske“ sagde han, at den tilhørte Fru Anne, Gunde Langes. Om *Litaniæ papistarum* og *ministerium missæ* vidste han ikke af, at de vare i hans Værge. Der oplystes videre, at han i flere Bøger havde gjort Marginalnoter og anbragt Notabener, hvormed han „kunde gjøre sig suspect“; saaledes havde han med egen Haand i *Epitome Theologiæ Damasceni* gjort Annotationer af Bellarmin[1] og Stapleton. I Luthers Postille havde han sat mistænkelige Notabener, og han havde sat Mærke ved Anselms *devota oratio ad beatam virginem.* I Brochmanns *Prælectiones* var der med „bagvendt Skrift“ skrevet: *Male non curo, actum Romæ* 1. Septb. 1628. Hr. Laurids erklærede, at han Intet kjendte hertil og heller ikke „hvorfra den bagvendte Skrift er kommen til Byen.“ Rectoren havde derhos optegnet nogle Bøger, som vel ikke var fundne, men forekom i et Register, som var fundet i Sem, (deriblandt et Skrift af Bellarmin og mange andre Bøger). Der var ogsaa fundet en „Seddel paa nogle Bøger, som Skipper Peiter Vibrans til Amsterdam haver bestelt for Hr. Laurids.“

Paa de mange ovenfor anførte beedigede Vidneprov havde Hr. Laurids for det meste kun svaret med Benegtelser eller Udflugter, saaledes f. Ex., at han med Keiserens Krig ikke mente Krigen mellem denne og Kong Christian, men den „bøhmiske“ Krig o. s. v. Men da der taltes om Crucifixer i Kirkerne, omtalte han i sit

---

[1] I et af de foregaaende Forhør havde han benegtet at kjende Bellarmins Skrifter.

Tilsvar, „at hans Formand, Hr. Henrik lod udkaste et Crucifix af Slagens Kirke og blev strax rørt“.,[1] og gjorde tillige den Bemærkning, at „Crucifixer maatte vel staa i Kirkerne, at Folk deraf kunde bevæges til Devotion, bekjendte, at han havde sagt, at man skulde ære dennem, men ikke tilbede.“ Forøvrigt forekommer i Acterne, at Velb. Jacob Huitfeldt havde givet Hr. Laurids et Slag paa Øret i Anledning af en Prædiken, hvori denne havde sagt, at „Satanas ikke kjendte Christum, da han hannem tenterede *in deserto.*“

Paa disse „Actioner“ synes der ikke at være fulgt nogen Dom. I ethvert Tilfælde blev Hr. Laurids staaende i sit Embede i mange Aar og forekommer endnu som Præst i Sem efter 1640. Acterne give intet godt Indtryk af denne Præst, men tyde tillige paa, at han har været en Mand af større Læsning og Sands for Studier end den større Del af Datidens Præster.

Endnu kan her som et lidet Træk tilføies, at den bekjendte Franskmand Ogier ved sit Besøg i Kjøbenhavn 1634 under en Spadseretur paa Volden gjorde Bekjendtskab med en ung „Geistlig“ (vistnok dog snarere en theologisk *Studiosus)*, der hørte hjemme i den fjerneste Egn af Norge, „næsten lige under Polen.“ Denne Nordmand havde gjennemreist Frankrige og Italien og var nu vistnok kommen hjem for at søge et Præsteembede i den lutherske Kirke, men ytrede dog for den franske Gesandt, at han gjerne vilde gaa over til den katholske Religion.

---

[1] Et mærkeligt Træk af Tidens Overtro. Sammenlign mine Norske Bygdesagn I. 2. Udg., S. 21 om en Præst paa Thoten, der nedrev et øde Kapel og brugte Træverket til Ved, hvorpaa han frøs hele sit Liv.

Gesandten ynkedes over ham og raadede ham til at vende tilbage til Frankrige.[1]

IV.

Omtrent paa samme Tid som Braunsberg og vel ogsaa de øvrige Collegier i Polen og Tydskland tabte sin Betydning for Danmark og Norge, gjorde sig en ny Indflydelse gjældende fra selve Rom. I 1622 oprettedes nemlig af Pave Gregor XV den berømte *congregatio de propaganda fide*, der strax gjorde Forsøg paa at sende Missionærer til Norden. Allerede 8de Juni 1622 anbefaler den nævnte Pave til Kong Philip IV af Spanien nogle Præster, som skulde sendes „til Norge og Danmark" under Anførsel af en „Nicolaus Hermannus Danus", om hvem det heder, at „den barmhjertige Gud nylig har revet ham ud af Ugudelighedens Syrter" og bragt ham til Rom, hvorfra han nu over Spanien skal drage til Norden.[2] Vi vide forøvrigt ikke mere om denne Mands og hans Ledsageres Foretagender. Om det staar i Forbindelse hermed, at i 1623 fem Jesuiter om Sommeren droge ind i Danmark,[3] er vel uvist, men i samme Aar lod den pavelige Nuntius

[1] Schlegels Saml. zur Dänischen Geschichte II. B. 1. Stück, S. 118—119. Jeg har troet at gjenfinde denne unavngivne Mand i den *Petrus Avenarius Norvegus,* der 1634 søgte om at maatte holde Forelæsninger i Kbhvn., men „havde været *in Italia* og andre suspecte Steder". Kirkehist. Samll. 3 R. V. S. 215.

[2] P. A. Munchs Afskrifter fra det vaticanske Archiv; Brevet er trykt i Ny Kirkehist. Samll. VI, S. 585.

[3] Christian IV's egenhændige Breve, udg. af Bricka og Fridericia, I, S. 320—321.

i Brüssel, som dertil var befuldmægtiget af Collegiet, Dominicaneren Nikolaus Janssen m. fl. bereise Danmark. Hans Beretning er bevaret[1] og nogle Træk af dem angaar ogsaa Norge.

Mellem Janssens Forslag var ogsaa, at der skulde sendes en Missionær til Bergen, men om dette udførtes, vides ikke. Janssen anfører forøvrigt, at der paa den Tid gaves en Del katholske Kjøbmænd i Bergen, og at disse aarlig pleiede at gjøre en Reise til Holland for at gaa til Alters. Herom var han bleven vidende i Amsterdam. Ogsaa i Throndhjem var der Katholiker. Janssen var ogsaa bleven underrettet om, at Bønderne paa forskjellige Steder i Landet *(passim)* endnu iagttoge Fasten, og at de gjorde Valfarter til Steder, der stode i Ry for Mirakler, ligesom han havde faaet høre om Primstaven (baculus quidam), „paa hvilken Bonden havde alle katholske Festdage indskrevne."

Nogle Aar senere finde vi en norskfødt katholsk Missionær i Norge, udsendt af den ovenomtalte romerske Congregation. Interessante Oplysninger herom ere for faa Aar siden fremkomne i et udenlandsk Skrift.[2] Vi ville først fuldstændig meddele dem og derpaa knytte nogle Bemærkninger dertil.

„Allerede i de første Aar efter Oprettelsen af Congregationen *de propaganda fide* havde denne virksomme Institution ogsaa henvendt sine Øine paa Norge. En

[1] I Fr. Münters Magazin für Kirchenwesen und Kirchenrecht des Nordens II. 4. Stederne om Norge findes S. 41 og 44.

[2] Die Propaganda-Congregation und die nordischen Missionen im siebzehnten Jahrhundert. Aus den Acten des Propaganda-Archivs und der Vaticanischen Geheim-Archive dargestellt von Dr. Anton Pieper. Köln 1886. 8. (Det Norge angaaende Sted findes S. 36—38).

dansk „Adelig,“ Jacob Georg Kydius, havde meddelt Congregationen, at en Adelsmand Hartvig Wiffeld (Huitfeldt), der „boede nær ved Throndhjem“, meget længtes efter Oprettelse af en katholsk Mission i Norge. Kydius havde anmodet sin Broder, en Geistlig af Jesuiterordenen, der øvede Sjælesorg blandt de katholske Kjøbmænd i Danzig, om at begive sig til Norge, og denne havde for sine Foresatte erklæret sig villig. Congregationen bad i en Session af 23de Januar 1626 Jesuiterordenens General om snarest muligt at sende to Missionærer til Norge. (Acta Congr. 1626. Jan. 23de No. 31). Men om denne Beslutning er kommen til Udførelse, er uvist.“

„Et nyt Forsøg gjorde Congregationen i Aaret 1637 ved at udsende en Præst, der var født i Norge selv, Johan Martin Rhugius, der i 1632 havde faaet de fornødne *Dimissorialia* for at ordineres. Nu modtog han 21de April 1637 Patent som *Missionarius apostolicus* og 3die Sept. s. A. de fornødne Faculteter, og 60 Scudi om Aaret anvistes ham til Underholdning. Til Ledsager fik han en Dominicaner fra Belgien, men ifølge Rhugius's Beretning vendte Dominicaneren tilbage efter sex Ugers Forløb. Rhugius derimod valgte Laurvig til Opholdssted, men neppe havde han taget ind hos en derboende Ven, førend Biskoppen forbød denne at herbergere den Nyankomne under Straf af Landsforvisning og Eiendoms Fortabelse. Øvrigheden fik af Biskoppen Tilhold om at gribe og halshugge Rhugius, da han angaves at være en Munk. Ikke desto mindre viste Missionæren sig fremdeles offentlig, ligesom før, og man kunde heller ikke gjøre ham noget, da intet andet var bekjendt om ham end dette, at han ikke tilhørte nogen Orden. Efter Biskoppens Død fik han noget friere Hænder end før, men maatte dog være yderst forsigtig, ikke engang sine Slægt-

ninge turde han aabenbare sit Ærinde. I Laurvig var der tolv Katholiker, om hvem han havde sikker Kundskab. Ogsaa i Omegnen gaves der saadanne, men de boede meget langt fra hverandre, og Veiene vare meget slette. Der herskede overhoved endnu megen Vedhængenhed i Norge ved „den gamle Tro," som man kaldte den. Mange vare saa enfoldige, at de neppe engang vidste, at der havde fundet en Religionsforandring Sted. En stor Vanskelighed for Katholikerne laa i den overalt gjældende Bestemmelse, hvorefter Enhver maa besøge den protestantiske Kirke og modtage Nadveren. Missionæren slutter denne Beretning, der er skreven „de portu Laerwyck" 1640, med en Bøn om en Medhjælper ved den norske Mission."

„Af et andet Brev fra samme Missionær erfares, at han i Begyndelsen af Fastetiden 1640 havde gjort en Reise til Gøteborg, hvor han fandt to katholske Familier. Derefter reiste han s. A. til Amsterdam for hos den apostoliske Vikar i Holland at anholde om en Medhjælper, men opnaaede ikke sit Ønske, og tænkte da at vende tilbage til Norge med en Lægmand som Ledsager. (Brev fra Rhugius til Congregationen, dateret Amsterdam 7de Juni 1641). Om han har udført dette Forsæt, er uvist. Den 3die Marts 1643 blev i Propaganda-Congregationen refereret et Brev fra Nuntien i Köln, der handlede om Rhugius's Udygtighed i at arbeide for den „danske" Mission." Saavidt det tydske Skrift.

Den her gjengivne Beretning har det Fortrin, at den hviler paa samtidige Documenter, som man dog meget maatte ønske at have for sig i de fuldstændige Originaler og ikke blot i det foreliggende Uddrag. Der er imidlertid adskillige Bemærkninger at gjøre. Den norske Adelsmand Hartvig Huitfeldt boede ikke ved

Throndhjem, hvor han maaske aldrig har været, men i det søndenfjeldske Norge, hvor han havde forskjellige Eiendomme og Forleninger.[1] Det vides forøvrigt om ham, at han har været en af de ikke mange i Norge hjemmehørende Adelsmænd, der have faaet en lærd Dannelse; han indskreves ved Wittenbergs Universitet 5te Juni 1600 som *nobilis Danus* og opholdt sig endnu der 1602, hvilket vidner om, at han sandsynligvis virkelig har studeret der og ikke, som saa mange andre af hans Stand, kun har gjort en kort Paahilsning ved Universitetet. Maaske kan han herfra have gjort en Afstikker til en Jesuiterskole? Vi vide intet herom. I 1629 lod han ved Biskop Glostrup ordinere en Thomas Friis til sin Herregaardsprest paa sin Gaard i Rakkestad. Man kan i Anledning af Hartvig Huitfeldts paastaaede Sympathi for Katholicismen tænke paa den ovenfor omtalte af Jesuiter i Brabant opdragne norske Adelsmand, som ingen Forlening fik.

Nogen adelig dansk Familie af Navnet Kyd kan ikke paavises. Derimod kjende vi ret vel den Broder af „Adelsmanden“, der omtales. Han havde studeret i Braunsberg og derpaa i Olmütz og hed Hans. Fra Braunsberg vendte han en Tid tilbage til Kjøbenhavn og stod da i Forbindelse med en Organist ved Frue Kirke, der var hemmelig Papist, og var forøvrigt en urolig Student. Siden indtraadte han, som den ovenanførte Beretning siger, virkelig i selve Jesuiterordenen.[2]

Den Nordmand Johan Martin (ɔ: vistnok Martini, Mortensen) Rhugius, som forsøgte sig som Missio-

[1] Se om ham D. Biogr. Lex. VIII S. 154 f., hvor en Descendent af hans ovennævnte Broder Jacob Huitfeldt, H. J. Huitfeldt-Kaas, har meddelt hans Levnetsløb.

[2] Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie III, 155: „*Johannes Kydius, ingressus societatem Jesu*“ (cfr. S. 177) samt Kirkehist. Samll. 3. R. I. S. 636. Heraf sees, at Hans Kyd var en

nær i Laurvig, er ikke usandsynlig den samme Johannes Martini, der omtales i Hr. Laurids Halvorsens Proces som dennes Søstersøn, og som allerede ved Kjøbenhavns Universitet havde fat i Bøger om Messen og Tridentinerconciliet. Denne Hr. Laurids's Slægtning havde deponeret i Kjøbenhavn 1626. Er det den samme, om hvem her er Tale, har hans Forberedelsescursus i Rom været afsluttet 1632. Beretningen om Forfølgelser fra Biskoppens og Øvrighedens Side er i ethvert Fald overdreven.

Det samlede Indtryk af de Kjendsgjerninger, som i denne Afhandling er meddelte, bliver dette, at den katholske Reaktion i Norge tilsidst er bleven fuldkommen virkningsløs. Den var ogsaa fra første Færd af umulig, saalænge Kongehuset, Rigsraadet og Universitetet holdt fast ved det udprægede lutherske Standpunkt. Menigmand var væsentlig indifferent. Vistnok fortæller f. Ex. Peder Claussøn (1606) om Bønderne paa Agdesiden, at „mange af dem endnu bede Gud derom, at den gamle Tro og Pavelærdom maatte komme igjen.“[1] Men selv om saadanne uklare Ønsker kunne have raadet ogsaa andensteds i Landet, havde de ingen reel Betydning. Nogen Reisning for Katholicismen var ikke at tænke paa, og selv en saadan vilde have været ganske afmægtig, naar den mødte Modstand fra oven. Alene da kunde den have faaet Be-

Kjøbenhavner af borgerlig Familie, samt at han, efter at man i Begyndelsen havde været vel tilfreds med ham, en Tid vakte Misfornøielse hos sine katholske Foresatte. Man ser dog, at han længe har tjent den katholske Mission.

[1] Peder Claussøn Friis's Saml. Skr. udg. af G. Storm. S. 235.

tydning, om de habsburgske Magter havde seiret i Trediveaarskrigen, knækket Protestantismen i Tydskland og afgjørende ydmyget de nordiske Konger. Der havde virkelig været et Tidspunkt, da Protestantismens Sag i Danmark og Norge kunde synes at være truet. Det var efter Christian IV's Nederlag i hans Krig med Keiser Ferdinand II. Havde ikke Keiseren havt afgjørende Grunde til at lade Danmark-Norge slippe betydelig lettere, end det en Tid var at haabe, turde Meget let have faaet et andet Udseende. Katholikerne vare fuldt opmærksomme paa, at et Øieblik her var inde, som ikke let kom igjen, og som derfor burde benyttes. Der foreligger et høist interessant, detailleret Forslag fra en dansk Convertit, Christian Ørn, til Paven i 1629, der gaar ud paa at bruge Leiligheden til at gjenindføre Katholicismen i Jylland, idet man ventede, at denne Landsdel ikke skulde blive Danmark gjengivet.[1] Men Lybekkerfreden fik et andet Udseende, end man havde ventet, og det er meget betegnende, at den af Paven (Urban VIII) — fra hans Standpunkt med fuld Føie — blev betegnet som en „skammelig Fred."[2]

Den nys nævnte norske Convertit Rhugius er maaske ikke langt fra Sandheden, naar han siger, at „disse Enfoldige neppe vidste, at der havde fundet en Religionsforandring Sted," og den mistænkte Hr. Laurids Halvorsen i Sem har neppe heller ganske Uret, naar han talte om „den gemene Mand, der læser Ponter—Pinter—Pilater." Noget større Indgang har „den gamle Tro" kunnet vinde hos de mere Dannede, Præster og Studenter, Bor-

---

[1] Kirkehist. Samll. 3. R. I. S. 625 flg.

[2] I. A. Fridericia, Danmarks ydre politiske Historie fra 1629. I. S. 107.

gerfolk og enkelte Adelige. Der er hos Slange[1] en Ytring om, at Jesuiternes Disciple i Norge „havde vundet Yndest ikke saa meget hos den gemene Mand, som hos en Del af de rigeste og derhos noget myndige,“ og i den tør der have været mere sandt, end vi nu kunne paavise. Men det hele blev dog kun en Bevægelse, der hurtig stilnede af og snart gik i Forglemmelse.

Efter den westphalske Fred vare de europæiske Forhold forandrede og Katholikernes Forhaabninger væsentlig tilintetgjorte. Den følgende Tid kan nok hos os opvise svage Omvendelsesforsøg og enkelte Convertiter, men indtil den seneste Tid heller ikke mere.

Tillæg.

Hr. Herman Hansen levede endnu 1643, ved hvilket Aar han forekommer i Statholderskabets Supplicationsprotocol. Det heder her: fol. 37 „Nils Eriksen paa Hedemarken supplicerer over En, Hr. Herman Hansen kaldet, at han formedelst vrang Lærdom fra Prædike Embedet er bleven relegeret, hvorfor han ogsaa paa Dragsholm Slot har været fængslet og siden i Sverrig og anden Steds landflygtig og foruden den høie Øvrigheds Pardon sig paa Hedemarken formedelst Trætte opholdet og hannem udi en retfærdig Sag ved sine Practiquer med sin Vederpart anført, saa de til ingen Endskab komme kunde. Badder for, at Vederpart i Hr. Hermans Sted en anden Soren Procurator ved Fogden maatte tilnævnes“. Hannibal Sehesteds

[1] S. 328.

Svar: „Supplicanten haver sig hos Fogden at anmelde, og at Fogden retter sig efter samme Præst til mig personligen at indskikke og en anden at procedere udi Sagen efter Forordningen.“ Ogsaa en anden Mand, Nils Nilsen af Hedemarken, førte samtidig Klage over Hr. Herman, der havde forhvervet en Dom over ham.

Om Hr. Jens Olufsen (Pharo) findes i Oslo Capitelsbog Følgende under 18de October 1622: „Fremkom Laugmanden Jacob Hansen og Hr. Jens Olufsen. Blev læst K. Maj. Brev, dateret Bergenhus d. 1. Aug. 1622, hvorudi K. M. bevilger naadigst, at Hr. Jens maa stedes til Kirke- eller Skoletjeneste, dog — — at den ringeste Mistanke om den jesuitiske Religion udi alle Maader ikke hos hannem skulde befindes, det han og beloved med Haand og Mund med stor Andagt. Bispen tilsagde hannem Succentoriet og Tolv Prædikens Tjeneste til videre Forfremmelse. Blev formanet, at han skal herefter holde sig i Klædedragt, som en Præstemand, efterdi han nu igjen er afsyndret fra det, verdsligt er“.

TO RUNESTENE FRA SØNDERJYLLAND OG DERES HISTORISKE BETYDNING.

AF

DR. GUSTAV STORM.

(Med et Tillæg af DR. SOPHUS BUGGE.)

Ved Arbeider paa Slottet Gottorp, som foretoges i 1887, udgrov man Fundamenterne til de gamle Bastioner, som omgav Slottet siden dets Ombygning i det 16de Aarhundrede, og man fandt da, at ved Ombygningen var den myrlændte Grund bleven fyldt dels med Stenblokke fra Omegnen, dels med Teglsten fra det gamle Danevirke o. a. Blandt disse Fundamenter laa indmuret en Granitblok, som viste sig at være en Runesten med en historisk betydningsfuld Indskrift fra det 10de Aarhundrede, der nævnte en Konge Sigtryg og hans Fader Gnupa. De tyske Forskere, som først fik Anledning til at studere Indskriften, blev strax opmærksomme paa, at Indskriften indeholdt omtrent det samme som Indskriften paa en anden Sten, fundet i 1797 ved Vedelspang søndenfor Slien, og at den tjente til at oplyse denne.[1] Nærmere blev dette

---

[1] R. v. Liliencron. Der Runenstein von Gottorp. König Sigtryggs Stein. Kiel 1888. Mit einem Anhang von H. Handelmann.

udviklet i 1892 i et mesterligt Skrift af Prof. Wimmer, udgivet som Kjøbenhavns Universitets Festskrift i Anledning af det danske Kongepars Guldbryllup: Sønderjyllands historiske Runemindesmærker (1892). Hans sproglige og historiske Resultater blev i visse Dele bestridt af Prof. Herman Möller i en Anmeldelse i „Zeitschrift für deutsches Alterthum und Litteratur, herausgegeben von Edward Schroeder und Gustav Roethe“ Bd. 37 (1893), hvilket førte til en Udvexling af Stridsskrifter mellem de to Colleger (i det kgl. danske Videnskabsselskabs Oversigter for 1893).[1] Da jeg i disse af den ene Part er draget ind i Striden og ligefrem er provoceret til at udtale mig i Henhold til mine leilighedsvise Bemærkninger (bl. a. i dette Tidsskrift) om enkelte Sider af Diskussionen, har jeg troet at burde her give Meddelelser om Resultatet af mine Studier over de omstridte Punkter, idet jeg dels tror at kunne godtgjøre, at de af Wimmer hævdede Synsmaader om disse Runeindskrifter, hvortil jeg i alt væsentligt slutter mig, har mægtigt bidraget til at klargjøre et dunkelt Punkt i Danmarks Historie, dels vil forsøge paa et Par Punkter at drage videre Konsekventser, som tildels afviger fra ham.

---

[1] Ludv. Wimmer, Bemærkninger om Vedelspangstenenes Tid.
Herm. Möller, Bemærkninger om Vedelspangstenenes Tid og de to Gnupa'er.

Ludv. Wimmer, Afsluttende Bemærkninger om Vedelspangstenenes Tid.

Herm. Möller, Bemærkninger til Prof. Wimmers Afsluttende Bemærkninger om Vedelspangstenenes Tid.

Jeg citerer i det følgende Prof. Wimmers Festskrift som „Wimmer I“, Prof. Möllers Anmeldelse som „Möller I“.

I.

Læsningen af Indskrifterne paa de to Stene kan efter Wimmers Undersøgelse ikke være tvilsom og bestrides heller ikke af nogen. Indskriften paa den tidligere fundne (og egentlige) Vedelspangsten lyder i Wimmers Gjengivelse: *ǫsfriþr: karþi: kumbl: þaun: ǫft: siktriku: sun[:] sin: ǫui: knubu*, hvilket han oversætter: Asfrid gjorde dette Mindesmærke efter Sigtryg, sin Søn, paa Gnupas „Vi" (viede Gravplads). Indskriften paa den anden Sten, som Wimmer kalder „Vedelspangstenen II", men som jeg foretrækker med v. Liliencron at kalde efter dens Findested „Gottorpstenen", lyder efter Wimmers Læsning: *ui: ǫsfriþr: karþi: kubl: þausi: tutir: uþinkars: ǫft: siktriuk: kunuk: sun: sin: auk: knubu*, hvilket han oversætter: Vi-Asfrid gjorde dette Mindesmærke, Odinkars Datter, efter Sigtryg Konge, sin og Gnupas Søn. Den eneste Tvil, som kunde reises mod denne Oversættelse, er, om det er rigtigt at forbinde „*Vi*", som Wimmer gjør, med „*Asfriþr*", thi derved bliver dette Navn treleddet, hvad jeg finder uden Exempel; jeg foretrækker med v. Liliencron og Möller (I) at stille Ordet for sig selv som en kort Antydning om det følgende, altsaa: „Helligdom. *Asfriþr* gjorde" o. s. v. Denne Afvigelse har dog ingen Betydning for Tolkningen, som bliver den samme, enten „Mindesmærket" kaldes en „Helligdom" eller Asfrid faar Tilnavn efter den „Helligdom", hun har reist eller været med at reise. De to Runestene, som tydelig er reiste af den samme og for den samme, forklarer altsaa, at Estrid (som Navnet *Asfriþr* senere lød i Danmark), Odinkars Datter og Gnupas Enke, reiste et Mindesmærke efter sin afdøde Søn Kong Sigtryg paa Gnupas Gravplads. Det i begge

Indskrifter forekommende „Vi“ viser, at Astrid er hedensk og Ordene „Gnupas Vi“ betegner, at Gnupa er høilagt paa hedensk Vis. Da den ene Sten er fundet ved Vedelspang (søndenfor Slesvig og Danevirke, ved Selk-Nor) og den anden Sten er fundet under Gottorp Slot og vel er ført did fra Omegnen (maaske fra Danevirke), har utvilsomt Sigtryg og hans Forældre resideret i eller ved Slesvig. Da Sigtryg kaldes Konge og dog ikke faar eget Mindesmærke, men dette sættes paa Faderens viede Gravplads, kan vi heller ikke negte den Konsekvents, at ogsaa Gnupa er Konge i og ved Slesvig; at han ikke nævnes med Kongetitel, er aabenbart en Tilfældighed, det samme er jo Tilfældet med hans Søn i Vedelspang-Indskriften. Indskrifternes Tid bestemmer Wimmer til omkring 950. Det bør fremhæves, at han, allerede før Gottorpstenen fandtes, satte Vedelspangstenen til ca. 950, og at han hertil ledede af rent sproglige Grunde; disse kunde kun bestyrkes ved Opdagelsen af den samtidige Gottorpsten, hvor ogsaa historiske Grunde kommer til. Prof. Möller søger at flytte Stenene tilbage til ca. 920, men væsentlig paa Grund af en historisk Theori, hvis Værd nedenfor skal undersøges. Den vigtigste Opdagelse, Wimmer har gjort, er imidlertid, at de to Indskrifter ér skrevne med forskjellig Retskrivning og i forskjelligt Sprog: Vedelspangstenen med svensk Retskrivning og i svensk Dialekt, Gottorpstenen med dansk Retskrivning og i dansk Dialekt (Wimmer I). Da Navnet Gnupa gjenfindes i en svensk Indskrift fra Södermanland, er han utvilsomt en Svenske, og da Odinkar er et Navn, som netop gjenfindes i en jydsk Stormandsæt (de to Biskoper Odinkar i Slutningen af 10de og Begyndelsen af 11te Aarhundrede), er Dronning Estrid af dansk (jydsk) Herkomst. Heraf slutter Wimmer med fuld Ret, at Gnupa og Sigtryg hører

til et svensk Kongehus, som havde gjort Erobringer i Danmark (Sønderjylland), at Gnupa her ægtede en jydsk Stormands[1] Datter, og at deres Undersaatter var baade Svenske og Danske.

II.

I den følgende historiske Undersøgelse vil jeg gaa frem i en noget anden Orden end Wimmer, idet jeg behandler de rent historiske Kilder og den senere Tradition hver for sig af Aarsager, som let vil frembyde sig.

De to svensk-sønderjydske Konger har lidt en eiendommelig, næsten parallel Skjæbne, idet deres Navne efterhaanden i Historie og Sagn er ganske fortrængte af andre, mere bekjendte. Widukind i Corvey, der skrev 967 og fornemmelig fortæller om sine samtidige, Kong Henrik og Keiser Otto, meddeler efter at have skildret Henriks Kamp med Ungarerne (933) følgende om hans danske Tog: „Efter at have overvundet alle omboende Folk vendte han sig mod de Danske, som herjede (pleiede at herje) tilsøs paa Friserne, angreb dem med sin Hær og overvandt dem, og idet han gjorde dem skatskyldige, tvang han deres Konge Chnuba til at lade sig døbe“.[2] Dette Tog skede Aar 934, thi da „undertvang Kong Henrik Danerne“.[3] Ældre danske Historikere hævdede i

[1] Wimmer kalder ham „Jarl“, aabenbart fordi den yngre Odinkar siges at være Søn af en „*dux*“; da Jarl ved denne Tid neppe er en arvelig Titel eller Værdighed, skulde jeg anse det forsigtigst at udelade den.

[2] Widukind *I 40: Cum autem omnes in circuitu nationes subjecisset, Danos qui navali latrocinio Fresones incursabant, cum exercitu adiit vicitque et tributarios faciens regem eorum, nomine Chnubam, baptismum percipere fecit.*

[3] *Annales Corbeienses: 934. Heinricus rex Danos sube(g)it.*

Regelen, at dette Tog var rettet mod de danske Vikinger i Frisland, og at Hensigten kun har været at fordrive Vikingerne herfra, medens de tyske Historikere har henført dette Tog til Danmark selv (specielt Sønderjylland), rigtignok væsentlig kun med Støtte i Traditionerne hos Adam af Bremen. Her kommer nu Runestenene til at udtale det afgjørende Ord, eller som Wimmer siger: „den gamle Strid om Betydningen af Widukinds Ord vil nu vel ogsaa forstumme, efter at Vedelspangstenene har lært os, hvor „Danernes Konge Chnuba“ havde sit Hjem“. Selvfølgelig har Kong Henrik, naar han vilde faa Vikingetogene paa Frisland til at ophøre, rettet Angrebet paa deres Udgangspunkt eller Kong Gnupas Rige paa den jydske Halvø (ved Slesvig). Imidlertid viser Runestenen tillige, at Kong Henrik kun halvt har opnaaet, hvad Widukind tillægger ham: Kong Gnupa er senere — vel efter Henriks Død — faldt tilbage til den gamle Tro og er død som Hedning. Widukind kalder Kongen (efter de bedste Haandskrifter) Chnuba i en nærmest høitysk Form; overført paa Dansk vilde det blive Gnúpa, ganske som i Runeindskrifterne. Et af Haandskrifterne af Widukind har „Cnuta“, og saa maa der have staaet i det Haandskrift, som Historikeren Thietmar af Merseburg ved 1012 benyttede, thi han gjengiver Beretningen med den Ændring, at Kongen hed „Cnuto“, — et i hans Tid vel kjendt dansk Kongenavn; og paa anden Maade er Navnet feillæst i andre tysk-latinske Krøniker, saa at Kong „Chnuba“ hurtigt forsvandt fra Historien. Ogsaa i den danske Tradition blev Gnupa fortrængt, thi ifølge Adam af Bremen, der her følger en samtidig „dansk Biskop“, var Kong Henriks Tog rettet mod Kong Gorm.

Ogsaa Kong Sigtryg gjenfindes i samtidige Kilder. Dette har allerede 1888 Prof. Handelmann pegt paa,

men hans Antydning synes overseet af Wimmer.[1] Den paalidelige Annalist Flodoard fra Reims, der skrev mellem 948 og 966, beretter om Forholdene i Normandi efter Wilhelms, den 2den Hertug eller Greves Død i December 942, at hans Søn Richards Formyndere, der frygtede Forræderi fra Frankerne, kaldte til Hjelp hedenske Vikinger fra „hinsides Havet“ og tildels faldt tilbage til Hedendommen. Høvdingen for de ankomne Vikinger, Kong Sigtryg *(Setricus rex paganus)*, forenede sig i Rouen med Chefen for de tilbagefaldne Normanner Thormod og kjæmpede med ham noksaa heldigt mod Hertug Hugo af Francia, men de blev begge slagne og faldt i Kampen mod den vestfrankiske Konge Ludvig (Sommeren 943). Levningerne af hans Hær drog til Bretagne, hvor de det følgende Aar herjede grusomt. Denne Kong Sigtryg er, som det udtrykkeligt siges om Vikingerne, kommet fra „Landene hinsides Havet“, hvilket, da han var Hedning, maa være fra et af de nordiske Lande. Da han i Modsætning til Thormod udtrykkelig kaldes Konge, maa han søges blandt de nordiske Kongeslægter. I de norske Kongeslægter, i Norge eller Irland og Northumberland, kan han ikke paavises,[2] skjønt disse Kongeslægter kjendes temmelig godt, og i den eller de danske har man hidtil heller ikke fundet ham; men nu kommer Gottorpstenen med sin Oplysning, at Kong Gnupa efterlod sig en Søn Sigtryg, der som sin Fader var Konge ved Slesvig og altsaa vel som sin Fader drev Vikingefærd vestover. En mærkelig Overensstemmelse bliver det, at

[1] Længe forud havde Prof. Joh. Steenstrup antydet det samme (Dansk Hist. Tidsskrift 4de Række VI S. 496).

[2] Et forhastet Forsøg, jeg i sin Tid gjorde paa at anbringe ham i Irland, blev med Rette tilbagevist af Prof. Joh. Steenstrup (Dansk Hist. Tidsskrift 4de Række VI S. 496).

denne Kong Sigtryg er falden i et Slag ved Rouen, og at Kong Sigtrygs Mindesmærke er reist ikke paa hans egen, men paa Faderens Gravhaug; dette synes nemlig ogsaa at vise, at Kong Sigtrygs Lig ikke er bragt hjem. Ogsaa en anden Overensstemmelse er værd at notere: Vikingekongen Sigtryg kaldes udtrykkelig „hedensk“, og Runestenens Sigtryg knyttes i gammeldags Udtryk til den gamle Religion.

Flodoards Beretning om Kong Sigtryg er benyttet af en lidt senere frankisk Historiker, Munken Richer fra Reims, der skrev mellem 996 og 998; han skildrer Begivenhederne i 943 med mange Detaljer og stor Ordrigdom, men jeg kan ikke se, at han har givet et eneste Ord af virkelig ny Kundskab. Derimod kjender vi Begivenhederne efter Grev Wilhelms Død i Normandi i en mere sagnmæssig Fremstilling hos Dudo af St. Quintin (c. 1010); men her er den hedenske Kong Sigtryg bleven sammenblandet med en normannisk Høvding i Bayeux, Haigroldus, som i det følgende Aar kjæmpede mod Kong Ludvig. Denne „Haigroldus“ bliver derfor en „Konge i Dacia“, som indkaldes til Normandi for at bekjæmpe Frankerne, medens „Kong Sigtryg“ er ganske forsvundet.[1] I den senere normanniske Literatur bliver da „Haigroldus“ til „Haraldus“ d. e. Harald Blaatand: ligesom Gnupa fortrænges i Literaturen af Kong Gorm, saaledes bliver Sigtryg skudt tilside for Harald Blaatand.

Den Sigtryg, som ifølge de frankiske Annaler indfandt sig i Normandi, omtales ikke som fordrevet fra sit Hjemland; tvertimod kommer han jo i Spidsen for en Flaade og er rimeligvis indkaldt af det hedenske Parti i

[1] Jfr. om disse normanniske Sagn: G. Storm, Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie S. 211 ff.

Normandi. Heller ikke Runestenenes Sigtryg kan være fordreven fra sit Rige. Det har man Ret til at slutte deraf, at Mindesmærker om ham reises paa forskjellige Steder i hans Hjemland. at det ene af disse udtrykkelig kalder ham Konge, at begge de bevarede Mindesmærker reises af hans nærmeste Slægt, hans egen Moder, og at Indskrifterne sættes baade paa Dansk og paa Svensk. Kong Sigtrygs Rige i Sønderjylland bestod altsaa i 943, og hans svenske Landsmænd havde endnu Indflydelse der. Maaske man endog turde udstrække Tiden til 944—45, thi Sigtrygs Følge drog fra Normandi videre og udførte i disse Aar Bedrifter i Bretagne og bragte kanske først ved sin Hjemkomst Efterretningen om Sigtrygs Død hjem.

Det kan altsaa med fuld historisk Sikkerhed hævdes, at det svensk-danske Rige ved Slesvig bestod ialfald mellem 934 og 943

Hvorlangt dette Rige har strakt sig mod Nord, er aldeles usikkert. Det kan have været bare de nærmeste Herreder om Slesvig, eller det kan have været hele det senere Sønderjylland. Neppe mere, thi Mindesmærkerne ved Jællinge (nær Veile) vidner om, at ved den samme Tid herskede Kong Gorm og hans Søn Harald i det sydlige Jylland, og den store Indskrift fra Jællinge viser vel, som Wimmer tyder Ordene „*van ser Danmark alla*“, at Kong Harald har erobret hele Sønderjylland tilbage til Danmark. Denne Erobring kan altsaa først være foregaaet efter 943.

Dette Resultat har Betydning til to Sider: Sagnene om det tyske Markgrevskab ved Slien og om Danevirkes Bygning ved Dronning Thyra; men disse Spørgsmaal lader sig bedre behandle i Forbindelse med Studiet af de danske Sagn om Kong Gnupa.

III.

Efter at have vist, at Runestene og samtidige Kilder gjensidig udfylder hinanden og tilsammen oplyser om dette sønderjydske Rige og dets Konger i 934—43, skal jeg gaa over til at undersøge, om de to nyfundne svensk-danske Konger kan eftervises ogsaa i senere Kilder, og om disses Efterretninger stemmer med de samtidige, saa at de kan tjene til at udvide vor Kundskab. De senere Kilder er da 1) Adam af Bremen fra ca. 1075, 2) de danske Forfattere Sven Aagesøn og Saxo Grammaticus fra Tiden om 1200, 3) en islandsk Kongesaga fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede.

Adam af Bremen er jo en af de vigtigste Kildeskrifter for Nordtysklands og Danmarks Historie, særlig i 11te Aarhundrede; men han maa som bekjendt benyttes med Forsigtighed, da han dels ofte er unøiagtig, dels meddeler farvede Beretninger eller forsøger at kombinere paa egen Haand. For 9de Aarhundrede udskriver han i det væsentlige frankiske Annaler, som næsten alle kjendes, saa her kan hans Fremstilling kontrolleres, og denne Kontrol er i det hele taget faldt ud til Adams Fordel, skjønt det ikke skal nægtes, at han ofte har misforstaaet sine Kilder og behandlet dem vilkaarligt. For det 10de Aarhundrede følger han — udenfor de Data, som de bremiske Arkiver og tyske Krøniker har givet ham — mundtlige Meddelelser, som gjengiver enten tysk eller dansk Tradition og selvfølgelig ofte kan være forvanskede eller ufuldstændige. Her gjælder det altsaa at finde faste Holdepunkter, hvorfra man gaar ud for at prøve Traditionerne, og som saadanne tør nu de nye Runeindskrifter bruges.

Efterretningerne om de danske Konger i de frankiske Annaler stansede med 873, da Kongerne Sigfred og Halvdan sluttede Forlig med den tyske Konge, medens de tyske Annalkilder ikke begynder før end med Otto I og Harald Blaatand (Adam kjender nemlig ikke Widukinds Fortælling om Kong Henriks Tog mod Gnupa). Imidlertid udfyldte dog Adam Begyndelsen af det mørke Tidsrum med to Konger, hvis Bedrifter som Vikinger i fremmed Land han kjendte: Sigfred og Godfred. Da hans frankiske Annaler (urigtigt) fortalte, at disse Konger faldt i Slaget ved Löwen 891 sammen med 100,000 Mand, maatte Adam antage dette Slag for den afgjørende Vending i Vikingetogenes Historie, og at et nyt Afsnit i Danmarks Historie nu indtraadte. Han har da spurgt sin danske Hjemmelsmand, Kong Sven Estridssøn, om Kongerne i Tiden efter Slaget, og denne har (fortæller Adam) opregnet sine „Forfædre" (d. e. Forgjængere) saaledes:

(I 50) „Efter det Normanniske Nederlag herskede, har jeg lært, Heiligo, elsket af Folket for sin Retfærdighed og Hellighed. Efter ham fulgte Olaf, som kommende fra Sverige vandt det danske Rige med Vaabenmagt og havde mange Sønner, af hvilke Chnob og Gurd fik Riget efter Faderens Død."

(I 54) „Efter Olaf, den svenske Fyrste, som herskede i Danmark med sine Sønner, fulgte Sigerich. Og da han havde hersket i kort Tid, mistede han Riget ved Hardegon, Sveins Søn, som kom fra Nortmannia" (d. e. Norge).

Disse to Rækker fordelte Adam saaledes, at den første henførtes til Erkebiskop Adalgars Tid (889—909), den anden til Hogers (909—916), idet Erkebiskoppernes Regjeringstid i det hele taget er hans Inddelingsprincip. Men denne Tidsbestemmelse er ganske vilkaarlig og uden

Støtte hos hans Hjemmelsmand. Dette fremgaar af de (I 54) følgende Ord, som Udgiverne henfører til Adam selv, men som vistnok ligesaavel kan være udtalte af Kong Sven og ialfald maa støtte sig til en Udtalelse af ham: „Om af alle disse Konger, ja Tyranner, nogle har hersket tilsammen, eller den ene har fulgt efter den anden i kort Tid, det er usikkert. Lad det være nok at vide, at de alle har været Hedninger, og at under saa megen Regjeringsvexel eller barbarisk Vikingefærd Kristendommen i Danmark, som var plantet af St. Ansgar, dog i nogen Grad har holdt sig og ikke helt er forsvundet.“

I denne efter Kong Sven opregnede Kongerække er nu ikke alt ganske ægte. Heiligo har ingen dansk Konge hedet, det er Adams tyske Gjengivelse af *Helgi.* Adam har ikke vidst, at dette var et almindeligt nordisk Navn, men har opfattet (eller faaet forklaret?) Navnets Betydning og har da tilføiet den taabelige Forklaring, at Heiligo var elsket formedelst sin Hellighed. Dette viser, at Citaterne fra Kong Sven ikke er nøiagtige, og Adam faar da selv bære Ansvaret for de andre Enkeltheder, f. Ex. at han først siger, at Olaf efterfølges af sine Sønner, men derefter at Olaf herskede sammen med sine Sønner. Kong Sven har aabenbart kun givet de nøgne Kongenavne. Om de øvrige Navne er at mærke, at Chnob egentlig svarér til olddansk Gnúpr (ikke Gnup*a*); rimeligvis har altsaa Kong Sven givet Navnet i dansk Form, og Adam har overført det paa Tysk. Navnet Sigerich har man hidtil ikke kunnet paavise som nordisk, det maa derfor utvilsomt (Wimmer I) være enten Skrivfeil eller Afskriverfeil for Sigtrich d. e. Sigtryg. Om Hardegon har jeg allerede tidligere hævdet, at det er en feilagtig Gjengivelse af Hardeknut. Hardeknut er nemlig det nærmeste af de faa nordiske Navne, hvis første Led

er Hard-[1]; da dette Navn ikke forekommer i Tysk efter 9de Aarhundrede, er det forstaaeligt, at Adam eller hans Afskrivere har gjengivet det urigtigt; ogsaa hvor dette Navn forekommer hos ham senere, vexler det i Haandskrifterne med Harde*wig* (I 57) og Harde*chund* (II 72). Prof. Möller (I) er enig med mig i denne Opfatning, men forsøger at give en sproglig Forklaring af, at „Hardeknut“ kunde skrives (og udtales) Harde-gon(d).

For Tiden efter „Hardegon“ har Adam kunnet hjelpe sig uden Kong Svens Hjelp, thi om Begivenheder i Danmark i Erkebiskop Unnis Tid (917—936) har han faaet Meddelelser fra en kyndig dansk Biskop *(referente quodam episcopo Danorum, prudenti viro)*. Ifølge denne var Hardeknuts Søn[2] Gorm Konge, som var fiendtligsindet mod Kristendommen og forfulgte de Kristne. Mod ham rettede nu den tyske Kong Henrik sit Angreb. „Efter at have beseiret Ungarer, Böhmere og Soraber drog han med sin Hær mod Danmark, overvandt Kong Gorm ved Slesvig og ydmygede ham; ved Slesvig satte han Rigets Grænse, udnævnte der en Markgreve og førte did en saxisk Koloni“. Saalangt citerer Adam den danske Biskop som Kilde. Derefter, fortsætter Adam, kunde Erkebiskop

---

[1] Foruden Hardeknut kjender jeg kun Harðbeinn (Laxdølasaga), dansk Harthben (Saxo p. 327) og Harðgreip (Saxo Harthgrepa). At Harde- (i Hardeknut) maa afledes af Harð- (ikke af Hörða-), viser den tyske Form Hartchnuz, se Monum. hist. Norv. p. 123.

[2] Haandskrifterne har enten Hardecnudth Wrm eller *filius* Hardewich Gorm (Gorem, Gwrm). Da kun Salzburgerhaandskriftet mangler *filius*, maa dette, som Prof. Möller hævder, være ægte, og selvfølgelig maa Hardeknut foretrækkes for Hardewig. Adam har tydeligvis sat »*filius Hardeknut*« foran Wrm (Gorm), fordi han havde Brug for det lige efter Wrm følgende Ordspil: »*crudelissimus vermis*«.

Unni drage ind i Danmark som Missionær, han kunde vistnok ikke bøie den forhærdede Gorm, men vandt dog hans Søn Harald for Kristendommen; efter at have gjennemreist de danske Øer kom Unni ogsaa til Birka i Sverige, hvor han døde i September 936.

Den danske Biskop, som fortalte Adam om Henriks Krig mod Kong Gorm, har fulgt danske Sagn. I disse er altsaa Gnupa bleven fortrængt af det mere bekjendte Navn Gorm, de følgende Kongers Stamfader; Gorms Kamp med Henrik maa altsaa udgaa af Historien. Derimod synes Sagnet med Rette at have fastholdt, at Kampen stod om Slesvig, hvor vi netop har fundet Kong Gnupas Hjem.

Den Kongerække, som Kong Sven og den danske Biskop har skaffet Adam, har altsaa seet saaledes ud:

Helge.
Olaf fra Sverige.
Gnup(a) og Gyrd, Olafs Sønner.
Sigtryg.
Hardeknut, Sveins Søn, fra Norge.
Gorm, Hardeknuts Søn.

Adam (ɔ: Kong Sven) har selv udtalt, at han ikke vidste, om flere af disse herskede samtidigt. Vi ved nu fra ældre Kilder, at Gnup(a) og Sigtryg herskede ved Slesvig i Aarene 934 og 943, og da disse er bevist at være svenske Konger, har man Ret til at knytte dem sammen med hvad ogsaa Adam kaldte svenske Konger: Rækken Olaf, Gnupa og Gyrd, Sigtryg hører altsaa til 1ste Halvdel af 10de Aarhundrede, og Rækken stanser med Sigtryg i 943. Men i Hardeknuts og Gorms Levetid kan der ialfald til en vis Grad bringes større Sikkerhed. Baade nordiske og tyske Kilder er enige om, at Gorms Søn Harald Blaatand († 985 eller 986) herskede i 50

Aar, saa Gorms Død maa være indtruffet i 935 eller 936. Jeg har andensteds fremdraget et nyt Argument for, at hans Død ikke kan falde senere: Gorms Dattersøn Gamle (Erikssøn) faldt i Slaget paa Frædø c. 955; da han har faaet dette Navn ved Opkaldelse, maa han være født kort efter Gorm Gamles Død,[1] og da han i Slaget optræder som fuldt voxen, kan han ikke være født stort senere end 935, og følgelig maa Gorm være død ved den Tid.

Gorms Tilnavn „Gamle“ kan, da han er den sidste af dette Navn, kun betyde gammel af Aar *(grandævus)*, ikke som saa ofte ved Kongenavne „den ældre af dette Navn“ *(senior)*. Ved sin Død maa han have været en Mand paa mindst 60—70 Aar. Ogsaa ad en anden Vei kan dette gjøres sandsynligt. Gorm havde nemlig en Broder Gudrød, der udtrykkelig kaldes „Hardeknuts Søn“ af en Forfatter, som ikke vidste, hvem Hardeknut var. Denne Gudrød blev dansk Konge i Northumberland ved 880 (ialfald efter 877) og døde 894[2]; han er altsaa født c. 850—60 eller ialfald ikke mange Aar efter 860. Men af disse Data fremgaar, at Gorms og Gudrøds Fader har levet i 2den Halvdel af 9de Aarhundrede, ikke i 1ste Halvdel af 10de. Adams Kongerække maa altsaa ordnes i to parallele Rækker:

---

[1] Arkiv f. nord. Filol. IX S. 216.

[2] Prof. Steenstrup har (Normannerne II, 97) formodet, at denne Gudrød egentlig hed Knut, og at Gudrød var hans Daabsnavn; der er nemlig fundet northumbriske Mynter fra c. 900 med Navnet „Cnut rex“, uden at denne Konge nævnes i historiske Kilder. Imidlertid er det ikke troligt, at en Mand, som allerede bar et nordisk Navn (Knut), skulde i Daaben faa et andet nordisk Navn (Gudrød); ellers læser vi om, at Nordboer i Tyskland lod sig døbe med tyske Navne, i England med engelske og i Irland med irske. Rimeligere er det, at Knut har været Gudrøds Søn, opkaldt efter Farfaderen.

Helge.	
Hardeknut.	Olaf.
Gorm gamle † c. 935.	Gnupa (934) og Gyrd.
Harald c. 935 — c. 985.	Sigtryg † 943.

At den svenske Kongerække „Olaf—Sigtryg“ kunde forskyves, er let at forstaa; Rækken „Hardeknut—Gorm — Harald“ var godt kjendt i Danmark, og de kunde ikke skilles fra hverandre. Skulde der skaffes Plads for „Olaf—Sigtryg“, maatte disse flyttes bagenfor Hardeknut, og den Udvei har Adam (d. e. det danske Sagn) grebet, idet han fordelte dem paa Tiden 889—916. Men deraf fulgte med Nødvendighed, at Gorm indtraadte i Gnupas historiske Rolle, at kjæmpe mod Kong Henrik i 934.

Hvad Vægt kan der nu lægges paa Sagnet om Unnis Missionsreiser i Danmark? Ved Kong Henriks Kampe i 934 er Sønderjylland eller Gnupas Rige aabnet for Missionen, det er sikkert. Men at det øvrige Danmark rettede sig herefter, kan vi ikke med Sikkerhed hævde, da vi ikke kjender det politiske Forhold mellem Gnupa og Gorm. Naar Sagnets Navnebytte (Gorm for Gnupa) bortfalder, haves der ikke nogen historisk Efterretning om Gorms Forhold til Kristendommen eller om dennes Forkyndelse i Danmark (udenfor Sønderjylland); baade Gorm og hans Dronning høilægges paa hedensk Vis, og naar Runestenene over dem viser kristne Tegn, maa det erindres, at de er reiste af Kong Harald mange Aar efter deres Død (efter 970), da han selv var bleven kristen. Adams Fortælling om Unnis Reiser paa de danske Øer har jeg vanskeligt for at erkjende som historisk; udenfor Jylland findes først en Generation senere Spor til Kristendommen. Naturligere er det at forstaa, at Unni kunde komme til Birka (hans Død her er historisk), thi den nys omvendte Konge i Sønderjylland kunde vel ikke

nægte Erkebiskopen Anbefalinger til sine Frænder og Landsmænd i Sverige.

Det saakaldte „Markgrevskab" ved Slesvig kjendes kun fra Adam; han lader det oprettes af Kong Henrik og lader det bestaa til Keiser Konrads Tid. Jeg ser ikke andet, end at danske Historikere har Ret i at hævde, at fra samtidige Kilder (Thietmar) kjendes denne „danske Mark" mellem Slien og Eideren kun i Tiden fra Otto d. 2dens Tog (974) til 983. Ialfald synes det nu sikkert, at denne Marks Oprettelse kan ikke staa i Forbindelse med Henriks Seier over de Danske, thi Kongerne Gnupa og Sigtryg hersker ogsaa efter 934 over Egnen om Slesvig. Da der i hele Kong Haralds Tid ikke var noget fiendtligt Forhold til Tyskland førend 974, kan denne „Mark" heller ikke være oprettet før. Sikkert er det jo, at Danevirke bestod, da Otto den 2den i 974 angreb Danmark. Men Danevirke strækker sig fra Selk-Nor søndenfor Slesvig og forudsætter, at Landskabet om selve Slesvig er i de Danskes uforstyrrede Besiddelse. Altsaa bliver der heller ikke forsaavidt nogen Plads for et Markgrevskab „mellem Slien og Eideren" i Tiden mellem 934 og 974.

Paa den anden Side synes det klart, at Danevirke ikke er bygget for at forsvare det lille Grænserige ved Slesvig; det maa, som Navnet siger, være Danernes (d. e. hele Danmarks) Forsvarsværk. Først efter at de svenske Konger var fordrevne fra Sønderjylland, kan Virket være bygget, altsaa efter 943; fra Kong Henriks Tid nævner hverken Widukind eller Adam noget Forsvarsværk ved Grænsen, først Thietmar kjender det fra Otto den 2dens Tid. De danske Sagn fra Valdemarernes Tid henfører dets Bygning dels (Sven Aagesøn) til Kong Gorms, dels (Saxo) til Harald Blaatands Tid; den sidste maa efter

det foregaaende have Ret, og selv Sven Aagesøn kan have bevaret et Minde herom, idet Virket bygges i Keiser Ottos Tid. Men begge Forfattere lader vistnok ganske med Uret Haralds Moder Thyra have bygget Virket, thi Thyra døde jo ifølge Indskriften paa den mindre Jællingesten før Gorm den gamle, altsaa før 935.

IV.

Den danske Historieskrivning i det 12te og 13de Aarhundrede har kun i ringe Grad fastholdt Mindet om Forholdene forud for Harald Blaatand, og navnlig har den glemt eller skudt tilside Sagn om de svenske Erobrere i Sønderjylland. Roskildekrøniken, som ellers er stærkt paavirket af Adam, har ganske udeladt hans svenske Konger og forvirrer yderligere den danske Historie ved at levere en dobbelt Kongerække: først Frode, Gorm og Harald, derefter Halfdan, Gorm Svenssøn, Hardeknuts Broder, og Harald. Derimod har dog et enkelt Træk af Sagnene om den svenske Kongeæt holdt sig hos Sven Aagesøn og Saxo Grammaticus. Sven Aagesøn har følgende Kongerække: 1) Sivard, Regner Lodbrogs Søn. 2) Knut. 3) Frode. 4) Harald. 5) Gorm. At Knut er den samme, som ellers kaldes Hardeknut, er selvsagt. I denne Knuts Ungdom, fortæller Sven, styrede den sjælandske Bonde Ennignupus. Den samme Sagnform kan forudsættes hos Saxo, der ellers har Kongerækken 1) Sivard, Regners Søn. 2) Erik, Haralds Broder. 3) Knut, Eriks Søn. 4) Frode. 5) Gorm Anglicus. 6) Harald. 7) Gorm. Ogsaa her repræsenterer Knut „Eriks Søn“ den samme som Hardeknut, thi ogsaa hos Saxo hersker i hans Ungdom som Rigsstyrer „Ennignupus“. Saxo fremhæver om ham, at han ikke var Konge, men Formynder, og advarer udtrykkelig mod de ukyndige Historikere (*„parum annalium periti“*), som

regner „Ennignupus“ blandt Kongerne. Dette Udtryk viser ellers, at man endnu i Slutningen af 12te Aarhundrede i Danmark havde Sagn bevaret om en Konge ved Navn Ennignup, der skulde have styret forud for „Knut“ og ikke hørte til Kongeætten. Heri har man aabenbart at se en Levning af den samme arrangerede Kongerække, som Sven Estridssøn overgav Adam: af den svenske Række er kun Ennignupus, af den danske kun Knut bleven tilbage. Ennignupus synes at være sammensat af Mandsnavnet Gnupr og et Stedsnavn Enni[1]; til Sammenligning kan tjene, at en norsk Landnamsmand paa Island hed Molda-Gnúpr, fordi han stammede fra Moldatun (paa Nordmøre). At det danske Sagn har opfattet Enni som Stedsnavn, synes at kunne sluttes af Sven Aagesøns Ord, at Ennignup var en „bondo Sialandensis“. Enni- kan altsaa have bevaret Mindet om enten Gnups Hjemstavn eller Residens, uden at jeg tør indlade mig paa at forsøge at stedfæste dette.

De islandske Kongesagaer har lidet at oplyse om disse Konger og disse Tider, men skal dog behandles, fordi en enkelt af dem har faaet Tillæg, som hører hid. Jomsvikingesagaen havde oprindelig kun Kongerækken Gorm den barnløse, hans Pleiesøn Knut og dennes Søn Gorm den heimske eller gamle og fortalte om den sidste Gorms Svigerfader Kong Harald i Holsten (!) og hans Søn Knuts Fald i Irland. Derimod kjendte Skjoldungesagnene Nedstammelsen fra Ragnar Lodbrok og nævnte derfor Rækken: Sigurd Orm-i-Øie — Hardeknut — Gorm

[1] Prof. Herman Möller opfatter (Möller I) ennignúpr som et Tilnavn, idet gnúpr skulde være et Adjektiv (hældende); men det tilsvarende Adjektiv heder *gneypr*, medens *gnúpr* er Substantiv og betyder: brat Fjeld.

den gamle; denne Række trængte derfor ogsaa ind i Jomsvikingesagaens senere Bearbeidelser.[1] I Hauk Erlendsøns Uddrag af Sagaen om „Ragnars Sønner" fortælles om, hvorledes Ivar Beinlause overvinder de engelske Konger Ella og Jatmund den hellige og bliver Konge der; han dør uden Børn og efterfølges af Jatmunds Brodersøn Adalmund(!), som kristnede hele England og følges af sin Søn Adalbrigt(!), som herskede længe. I Danmark bliver Sigurd Orm-i-Øie Konge, efter ham hans Søn Hardeknut og dennes Søn Gorm. Gorm ægter Thyre, Datter af Kong Klakharald i Jylland, og arver siden hans Rige i Jylland. Derefter fortsættes: „Kong Gorm for med Hær over hele Jylland og ødelagde alle Neskonger(!) helt syd til Sle, og derefter vandt han meget af Vendland, — og mange Kampe holdt han med Saxerne og blev den mægtigste Konge". Saa fortælles om Gorms Sønner, Knut „Dana-ást" og Harald. De drager paa Vikingetog til England og kjæmper med Kong „Adalbrigt" ved Klivland og Skardaborg; men ved Jorvik bliver Knut dræbt under en Svømmetur, og Harald bringer Efterretningen hjem til Kong Gorm, som dør af Sorg derover. Hele denne Beretning findes igjen i den store Olaf Trygvesøns Saga fra 1ste Halvdel af 14de Aarhundrede, men her har Beretningen adskillige Eiendommeligheder, som synes at være udeladte i Hauk Erlendsøns Uddrag. Stykket om Gorms Erobringer lyder nemlig her: „Kong Gorm for med sin Hær ind i det Rige i Danmark, som er kaldet Reidgotaland, men nu kaldes Jotland, mod den Konge, som der raadede, han hed Gnupa. De holdt nogle Kampe sammen, som endte med, at Kong Gorm fældte den Konge og tilegnede sig hele hans Rige. Dernæst for Gorm mod den Konge, som blev kaldt Silfraskalli, og havde med

[1] Se herom Arkiv f. nord. Filol. I 244.

ham Krig og Kampe, og Kong Gorm fik stadig Seier, og tilslut fældte han den Konge. Derefter gik han (høiere) op i Jylland og for saaledes med Hærskjold, at han ødelagde alle Konger syd til Sle, og derefter vandt han et stort Rige i Vendland. Mange Kampe holdt Gorm med Saxerne og blev den mægtigste Konge."

Denne Bearbeidelse af Danmarks Historie, som i den islandske Literatur neppe er ældre end ca. 1300, lider jo af mange Vilkaarligheder og er ikke længer ægte Sagn. Som jeg andensteds har paavist, er de northumbriske Navne (Klivland, Skardaborg, Jorvik) tagne lige ud af de norske Kongesagaer, Snorres Fortælling om Harald Haardraades Tog til England Aar 1066.[1] De to engelske Konger ved Tiden c. 880—940, Adalmund og Adalbrigt, er uhistoriske og vilkaarlig opdigtede; Gormssønnernes Tog til Nordengland mod Kong „Adalbrigt" strider baade mod den ældste Form af Jomsvikingesagaen og mod Saxo, der begge henfører Toget til Irland. Ogsaa Kong Gorms Erobringer i Jylland, Vendland og Saxland strider mod al Historie. Den Omstændighed, at de svenske Erobringskonger herskede i 3 Slægtled i Sønderjylland, og at ialfald én af dem overlevede Gorm, viser, at han hverken har ødelagt alle Neskonger syd til Sle eller gjort Krigstog i Saxland og Vendland. Alligevel kan man ikke andet end undres over, at ét Navn i Beretningen er ægte og endog bevaret i en mere ægte Form end i de danske Sagn. Sagaens Kong „Gnupa" har samme Navn som paa Runestenene og hos Widukind, medens baade Adam og de senere danske Sagn forudsatte Navneformen „Gnúpr"; dermed bortfalder Dr. Jessens Paastand,

---

[1] Se dette Tidsskrift 2den Række II 180.

at Navnet er uhistorisk og laant fra Adam. Det andet Navn er af en forskjellig Grund paafaldende. Dr. Jessen har vistnok Ret i, at „Silfraskalli“ er som Navn umuligt; men hans Forklaring, at det er opstaaet ved Forvanskning af et Sted hos Adam, er ubevislig og usandsynlig. Betragter man Ordet derimod som Tilnavn, er det, om end besynderligt, dog muligt, og jeg skal i den Henseende henvise til nedenstaaende Tillæg, hvori meddeles en Forklaring fra Prof. Sophus Bugge, at Silfraskalli i et sent Skaldevers f. Ex. fra 13de Aarhundrede, som Sagaforfatteren har kjendt, kan have havt Betydningen af „en rig Mand“ og være brugt som Tilnavn for Gnupa. Men i Danmarks Historie synes et saadant Navn eller Tilnavn ikke at høre hjemme; det er vistnok ganske vilkaarlig anvendt som Navn paa en Konge af den Forfatter, der fra meget forskjelligartede Kilder sammensatte Stykket om de danske Konger i Sagaen.

Efter Sagaen var Gnupa Konge over en Del af det nordlige Jylland og blev overvundet af Kong Gorm i dennes yngre Dage. Da imidlertid Sagaen ganske mangler kronologiske Holdepunkter, har vel heller ikke dens Geografi større Fasthed. Den er altsaa kun et Vidne om et Sagn, at der paa den jydske Halvø samtidig med Kong Gorm fandtes en Kong Gnupa, hvilket stemmer med Historien; men hvad der forøvrigt fortælles om ham, kan ikke gjøre Fordring paa større Troværdighed end Resten af Beretningen.

Tillæg af Professor Dr. Sophus Bugge. Kongenavnet Silfraskalli er hidtil ikke forklaret. Jeg sammenligner paa den ene Side sundrhreytir silfra i et Vers i Njáls s. Kap. 7, 1, paa den anden Side Udtryk som tírar hǫfuð (Sturla i Hák. s. Hák. Kap. 3) „en berømt

Mand" og Anvendelsen af skalli i omskrivende Udtryk for en Person. Efter dette synes silfra skalli, egentlig „en rig Mand", at kunne have været brugt i et kunstigt Skaldevers appellativisk om en Konge. Da Gnúpa i Fortællingen i Ol. s. Tr. nævnes foran Silfraskalli, saa at begge siges at være overvundne og dræbte af Gorm, synes silfra skalli i det formodede kunstige Skaldevers at kunne have været en Betegnelse for Gnúpa.

Allerede Udtrykket silfra skalli viser, at det formodede Skaldevers maa have været digtet lange Tider efter Gnupas og Gorms Død. Man kommer snarest til at tænke paa et islandsk Digt fra 13de Aarhundrede.

Naar en islandsk Skald, saaledes som her forudsat, i et kunstigt Vers har omtalt Gorms Seiervindinger, har det vel været i et Lovdigt til en af Gorms Eftermænd paa den danske Trone. Nærmere kan man ikke komme. Men der er mange Kjendsgjerninger, som vise, at der intet usandsynligt er i at forudsætte et saadant Digt. Saaledes har f. Ex. Þorgeirr Danaskáld digtet om Valdimarr gamli (1202—1241). Tilnavnet Danaskáld kunde maaske tyde paa, at han i sit Digt har omtalt flere danske Konger.

V.

Prof. Möller har i sin Anmeldelse (Möller I) søgt at hævde, at Runeindskrifternes Gnupa vel svarer til Adams Chnob og Sagaens Gnúpa, men ikke til Widukinds Chnuba; han hævder nemlig, at Adams Chnob levede i Begyndelsen af 10de Aarhundrede (før 911), medens Widukinds og Sagaens Gnúpa var Konge ved 934 og derfor maa antages for en yngre Slægtning af den foregaaende. Runestenene skulde altsaa være reiste c. 920, ikke c. 950, som Wimmer hævdede. Danmarks Historie i dette Tidsrum vilde isaafald faa følgende Udseende: En svensk Konge-

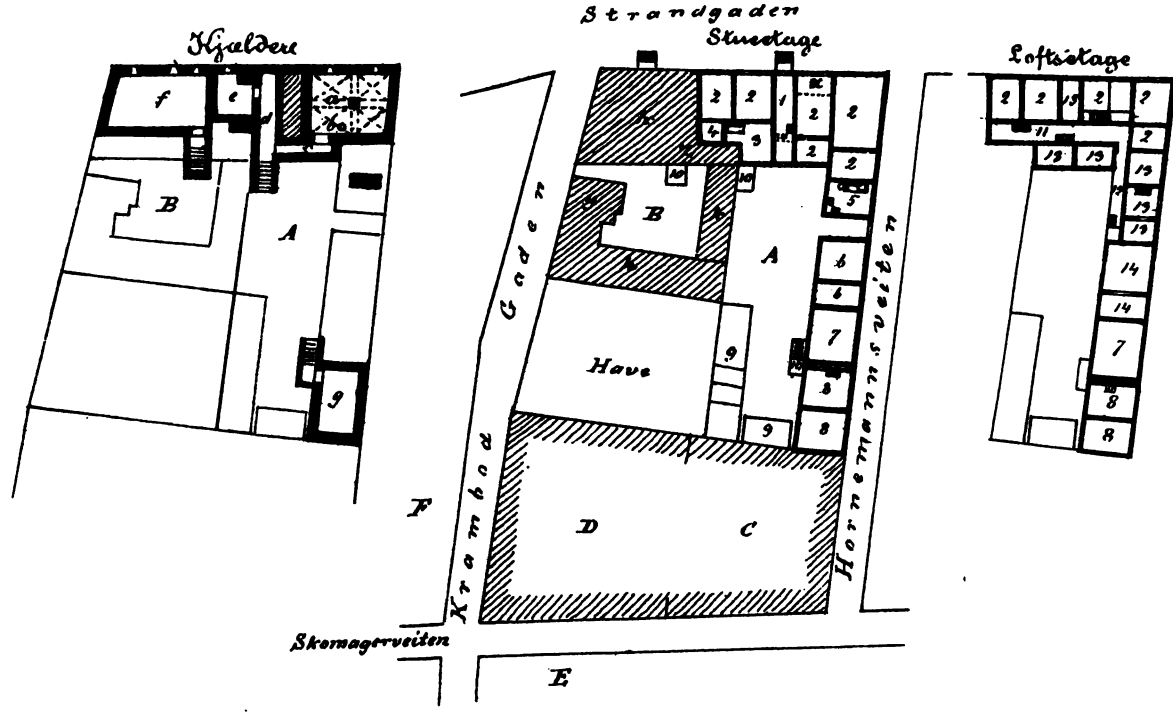
slægt vilde i 3 Slægtled have hersket over hele Danmark; derefter blev Riget erobret af Hardeknut, som efterfulgtes af Gorm. Men under dennes Regjering havde dog en yngre Ætling af den svenske Linje, Gnupa den 2den, holdt sig i Sønderjylland; det var ham, som i 934 kjæmpede uheldigt mod Tyskerne, og ham, som senere blev fordreven af Gorm (eller Harald). Dette Forsøg minder ganske om ældre Tids Historikere, hvis Formaal var at „forlige“ Kilderne, og det nye Forsøg er hverken mindre eller mere vilkaarligt end hine. Ulykken var, at det for saadanne Historikere blev ganske tilfældigt, hvad man ofrede og hvad man vandt, og Arrangementet kunde gjøres paa mange Maader, uden at den ene kunde overbevise den anden. Her er i Virkeligheden to aldeles modsatte Sagn: 1) Adam har en lang Række Konger over Danmark før Gorm og blandt disse en Gnup(a), medens han lader Gorm kues af Kong Henrik. 2) Sagaen har en jydsk Kong Gnupa, som fældes af Gorm, som selv senere vinder Seire baade over Vender og Saxere; og hertil kan endvidere føies, at 3) Saxo og Sven Aagesøn har en dansk Høvding (Enni-)G n u p, Formynder for Kong K n u t. Vi har altsaa to (eller tre) meget afvigende Beretninger om Kong Gnupa (eller Gnup), men i n g e n K i l d e k j e n d e r m e r e e n d é n K o n g e a f d e t t e N a v n. En af disse Kilder er historisk, og den nævner Gnupa ved Aar 934; andre er mere eller mindre sagnmæssige, og det gjælder da af disse at udskille, hvad der er historisk, ikke at betragte alle som lige gode og vælge ud, hvad der kan passe sammen.

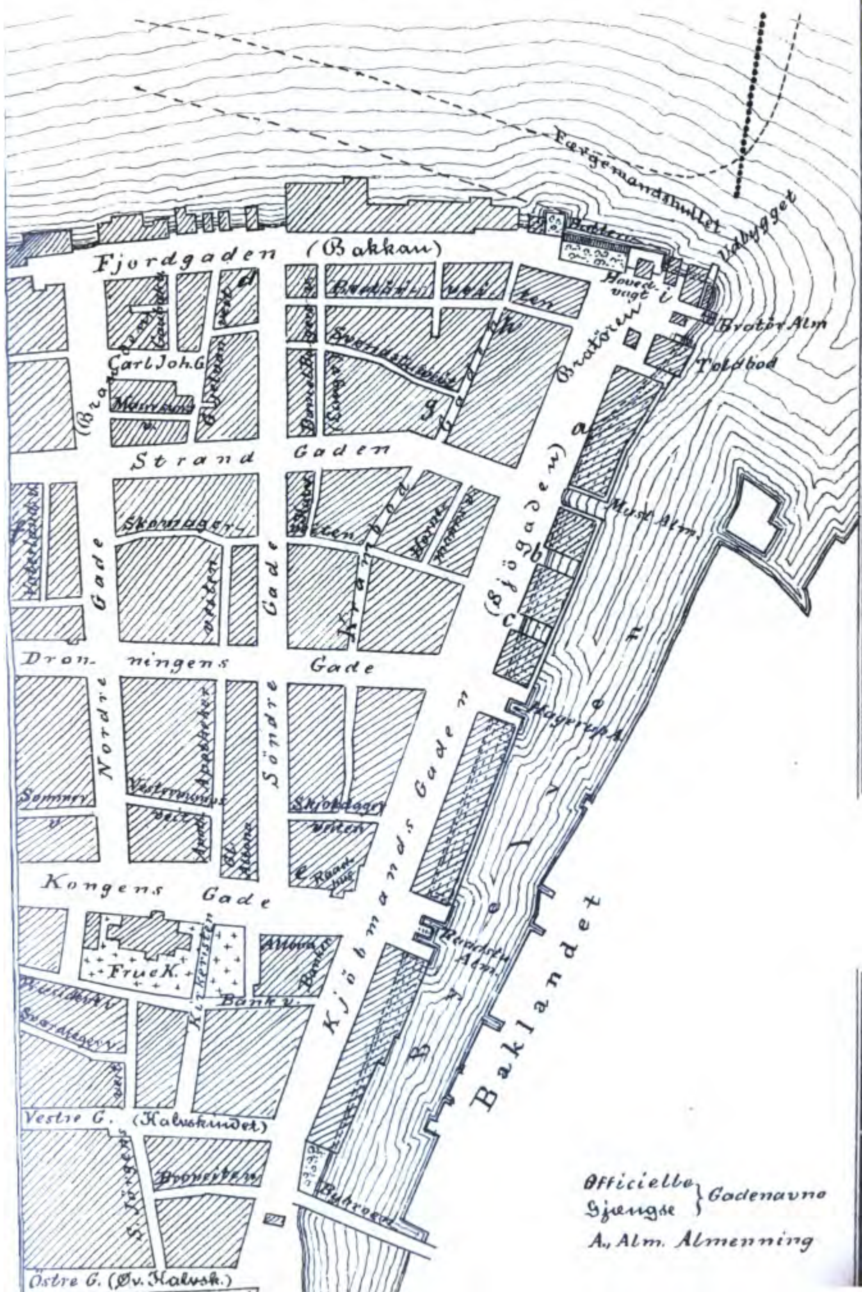
Sagnene om Gnupa maa behandles ganske paa samme Maade som de forskjellige Beretninger om Otto'ernes Tog mod Danmark eller om Biskop Poppos Jernbyrd. Adam af Bremen og Saxo lader Otto I foretage et Erobrings-

tog tvers gjennem Jylland, Thietmar henfører Toget til Otto II, og Kongesagaerne vakler mellem Otto II og Otto III; men ingen Kilde kjender mere end ét Tog. Widukind fortæller, at Poppo bar Jærn for Kong Harald c. 960, efter Adam var det for Kong Erik Seiersæl c. 990, efter Saxo for Sven Tjugeskjæg; men ingen fortæller Begivenheden mere end én Gang. Suhm kunde endnu spottende sige om Poppo, at han naturligvis udførte sit „Kunststykke" flere Gange. Men for en mere moderne Betragtning vil det være indlysende, at her er tre Beretninger af forskjellig Værdi om den samme Begivenhed.

25de September 1894.

Kjældere
Strandgaden
Stueetage
Loftsetage
Krambod Gaden
Have
Hornemannsveiten
Skomagerveiten

PART AF TRONDHJEM I 1830 - 1840.
Fjordgaden (Bakkan)
Strand Gaden
Dronningens Gade
Kongens Gade
Nordre Gade
Söndre Gade
Kjöbmands Gaden
(Sjögaden)
Bratören
Toldbod
Bratör Alm
Hovedvagt
Baklandet
Carl Joh. G.
Skomager
Kramboden
Sommer v.
Apotheker
FrueK.
Kirkestien
Bank v.
Vestre G. (Halvskindet)
Östre G. (Øv. Halvsk.)
S. Jörgens
Bybroen
Udbygget
Ravnkloa
Officielle Gjængse } Gadenavne
A., Alm. Almenning

OM DEN GAMLE HAMARS BESKRIVELSE.

AF

A. E. ERICHSEN.

Fornyet gjennemlæsning af den gamle beskrivelse af Hamar og den interessante polemik om dette skrift, der i nærværende tidsskrift (3dje rækkes 1ste bind) er ført mellem professorerne Daae og Storm, indgav mig lyst til at danne mig en selvstændig mening om skriftets ægthed og forfattelsestid. Da hr. Daae gjentagende har opfordret ogsaa andre til at fremkomme med sin opfatning af det omstridte spørgsmaal, vil jeg ikke tilbageholde de bemerkninger, som jeg har havt anledning til at gjøre. Jeg vil dog her kun holde mig til sagens kjerne uden at indlade mig paa alle de mange enkeltheder, der er indbragte i diskussionen; dels maa disse ansees som uddebatterede, dels vil de først kunne sees i et nyt lys, naar en kritisk og paa de bevarede haandskrifter grundet udgave af selve skriftet foreligger.

Der er i virkeligheden fremsat 3 forskjellige opfatninger af den gamle beskrivelse.

Justitiarius J. Chr. Berg, som i 1803 lod den trykke i Thaarups Magazin, var kommen til den anskuelse, at den var forfattet af Mikel Andersen Aalborg (sogneprest i Vang fra 1610 til 1626), men paa grundlag af de materialier, som samledes paa Hamar i 1553, hvoraf han „uddrog" beskrivelsen. Dette har Mikel Aalborg efter

Bergs mening gjort efter bedste evne, og hans arbeide er trods alle sine mangler „alligevel umisteligt formedelst sit indhold.“ Efter de af prof. Storm i hans første indlæg meddelte oplysninger har Mikel Andersen Aalborg intet med skriftet at gjøre, og hans navn vil for fremtiden ikke af nogen bringes i forbindelse med dette.

Professor Daae antager ligesom Berg en sen forfattelsestid. Men han er tillige tilbøielig til at anse den i spidsen anbragte intimation som uægte og den hele bog som „et fabrikat“, der vel kan have en vis literær interesse, men omtrent ingen historisk betydning. Saaledes har jeg ialfald opfattet hr. Daaes mening.

I modsætning til Berg og Daae hævder professor Storm med stor styrke, at beskrivelsen, saaledes som intimationen angiver, er forfattet i aaret 1553 og paa Hamar, at den er selve den „bog“, som blev resultatet af de i nævnte aar anstillede undersøgelser i Hamars bispearkiv.

Intimationen fortæller os paa en temmelig forretningsmæssig maade, at „anno 1553 den 22de dag julii“ var tilstede hos lensherren Kristjern Munk paa Hamar gaard medlemmer af Hamars kapitel samt endel andre navngivne mænd, alle vel kjendte fra andre kilder, og alle vitterlig levende i 1553. Man gjennemgik da „alle bispernes bøger og breve“; indholdet blev „gjort udi en bog,“ der blev nedsendt til kongen, hvorhos Kristjern Munk lod denne bog „indføre i sin egen bog“, d. v. s. tog en afskrift deraf.

Efter denne intimation begynder da beskrivelsen.

Denne beskrivelse skulde altsaa efter prof. Storms opfatning være produktet af samarbeidet mellem de mange i hint møde tilstedeværende. Hr. Storm taler ogsaa flere gange om „forfatterne“, han taler om de „landsprester og landadelsmænd“, der forfattede beskrivelsen under

Kristjern Munks auspicier. At et skrift som dette skulde skyldes samarbeide mellem flere forfattere, kan jeg vanskelig forestille mig. Der hersker efter det indtryk, jeg har faaet ved gjennemlæsningen, en saadan ensartethed i fortællemaade, smag og sprog gjennem det hele arbeide, at det er mig umuligt at kunne tænke paa mere end én forfatter, og det en forfatter med en temmelig udpræget eiendommelighed som saadan.

Ligesaa vanskeligt har jeg for at forstaa, at det foreliggende skrift skulde være den bog, som ved hin leilighed blev istandbragt og senere nedsendt til kongen. Jeg slutter mig i denne henseende fuldstændig til, hvad der er udtalt af prof. Daae. Hvad man i kapitelsmødet 1553 kunde udrette, selv om det varede flere dage, var neppe andet end at gjennemgaa dokumenterne og af dem gjøre et kort og summarisk uddrag, en slags registratur. Hr. Daae har henvist til, at just i aarene 1550—58 registreredes flere arkiver i Danmark, og at der i 1558 udgik kongelig befaling til domkapitlerne i Bergen og Trondhjem om at lade sine arkiver registrere og udfærdige registraturen i 3 exemplarer. Dertil kan føies, at Trondhjems kapitel virkelig vides at have udført en saadan registratur i overvær af den kongelige befalingsmand og nedsendt et exemplar deraf til kongen.[1] Det forekommer mig, at det var netop det samme, som blev gjort af kapitlet i forening med den kongelige befalingsmand paa Hamar i 1553. Men den foreliggende Hamars beskrivelse er meget langt fra at være nogen fortegnelse over et arkivs indhold; den har (bortseet fra intimationen) hverken i indhold eller form nogensomhelst lighed med en saadan

[1] Dipl. Norv. IV p. 840. Af de 3 exemplarer har vel et været bestemt for kongen, et for lensherren og et for kapitlet.

fortegnelse. Den omstændelige beretning om domkirken, kirkegaarden, Hamar gaard, om podemestere og mostpersere m. m., for ikke at tale om søormens bedrifter og biskop Mogens's bortreise, hvilket optager det meste af vor beskrivelse, dertil har nok brevskaberne i bispearkivet ikke indeholdt synderlig materialier, og det er altsammen affattet i en fremstilling, der mere kunde synes bestemt paa folkelæsning end at være resultat af et mandsterkt kollegiums arkivundersøgelser. Hr. Daae finder, at beskrivelsen vidner om romantik og sentimentalitet; enhver vil ialfald finde den fuld af stemning og varme. Forfatteren dvæler med særlig forkjærlighed ved den yndefulde sommertid paa Hamar og det idylliske liv deroppe: „og var det ganske lystigt om sommeren, naar man roede om Hammers by, og alle urter og alle træ de gav slig herlig lugt fra sig.“ „Item naar som at presten og degnene sjunge i kirken og orgelverkernes lyd hørtes, at den, som ikke havde et stenhjerte, maatte græde af glæde for Guds usigelige naade imod menneskene og Guds hellige ord og de deilige salmer, som de hørte sjunge der.“ Saadanne stemningsudbrud fremkommer ikke let fra et samarbeide mellem flere forfattere og endnu mindre som udbytte af arkivgranskninger.

Heller ikke skulde man finde en beskrivelse som denne synderlig egnet til at nedskikkes til kong Kristian den 3dje. Den er jo dog fra først til sidst en lovprisning af de gamle tiders herlighed, og uagtet forfatteren synlig har bestræbt sig for at skifte lige mellem den gamle og den nye tro, og uagtet han har omtalt hr. Truid Ulfstand med saamegen hensynsfuldhed, som han har formaaet, er det dog ikke vanskeligt at se, at han med hele sit hjerte hænger ved Hamars sidste katholske biskop, Mogens Lauritsen. Naar hensyn tages til, at

han skrev paa en tid, da der ellers kun hørtes fordømmelsesdomme over katholicismens væsen og gjerninger, kan jeg, ligesom prof. Daae, ikke negte, at denne forfatter maa have bevaret en ikke ringe sympathi for den gamle religion, ialfald i dens udvortes fremtræden.

Mig forekommer det tydeligt, at beskrivelsen hverken i sin helhed er udbyttet af arkivundersøgelserne i 1553 eller i enkeltheder støtter sig til disse. Jeg antager, at forfatteren har havt adgang til Kristjern Munks afskrift af Hamarregistraturen, men kan ikke finde, at hans fremstilling viser benyttelse deraf. Forfatterens kilder har (fraregnet biskopslisterne) visselig udelukkende været: lokale traditioner og egne erindringer. Ved gjennemlæsningen af skildringerne af livet i det gamle Hamar faar man et bestemt indtryk af, at alt dette er noget oplevet, at forfatteren fremkalder minder fra en tid, der efter aars forløb staar for ham i et idyllisk og romantisk skjær. Fremfor alt er afsnittet om biskop Mogens's tilfangetagelse og afreise saaledes fortalt, at man ikke godt kan undlade at søge forfatteren blandt øienvidnerne til denne tildragelse.[1]

Jeg maa altsaa antage beskrivelsen som virkeligt forfatterskab, udgaaet fra en med begivenhederne i 1537 samtidig mand. Han har uden mindste fnug af lærd anstrøg villet skildre Hamars fordums herlighed og sidste dage for menige læsere blandt sine landsmænd og har særlig havt den hensigt at reise den sidste biskop et smukt minde. Han er sin tids barn, forsaavidt som han

[1] Ogsaa prof. Storm gjør (p. 120) opmerksom paa, at denne beretning „giver et indtryk af lokale oplevelser og personlig erindring.“ J. Chr. Berg udtaler sig i lignende retning.

til det yderste er kritikløs og overtroisk, men han er en troskyldig og varmhjertet fortæller og som stilist i Norge enestaaende i tidsrummet, førend Absalon Pedersen begyndte sin forfatterbane. Hamarbeskrivelsens stil og fremstilling gjør paa mig indtryk af at være mere beslegtet med den friske og naturlige sprogtone, der udmerker den danske literatur i reformationstiden, end med den stivhed og tørhed, som i regelen er særkjendet for den følgende tidsalder. Der er ingen tvivl om, at beskrivelsen gjennem afskrifter har været en yndet læsning, særlig i Hamaregnen, og endnu i vort aarhundrede har den kunnet udgives i trykken som almuelæsning.

Hvad ellers skriftets sprog angaar, vil man ganske vist ikke savne gloser og betegnelser, der røber den norske forfatter. Alligevel forekommer mig sprogfarven i dette skrift at bære et mindre tydeligt særpræg af norskhed end hos forfatterens samtidige landsmænd eller endog senere norske forfattere; i det hele maa man sige, at han merkelig korrekt benytter det danske skriftsprog. Naar man indrømmer dette og erindrer, hvorledes hans samtidige, den bekjendte sagaoversætter Laurits Hansen, beklager sig „meget have glemt dansk maal“, da det er saa længe siden han var i Danmark, ligger det nær at formode, at vor forfatter har opnaaet sin dygtighed i at bruge det nye skriftsprog gjennem et ikke altfor kortvarigt ophold i Danmark.

Hvorledes forholder nu intimationen sig til beskrivelsen? Jeg ved intet andet svar at give herpaa, end at forfatteren maa have udskrevet den af „Kristjern Munks bog“ og saa anbragt den, som den var, som en slags indledning eller forberedelse til sit skrift, idet han derved maaske ogsaa engang for alle har villet give en forklaring angaaende de „bispernes bøger og breve“, som

han i skriftet jevnlig henviser til. Naar det gjælder et skrift fra en saa lidet literær tidsalder, og et skrift, som ikke engang af sin forfatter blev udgivet, antager jeg, at denne forklaring kan gjøre fyldest. Men at forfatteren, idet han anbringer intimationen fra 1553, skulde have den hensigt at føre læserne bag lyset med hensyn til forfattelsestiden, kan jeg ikke tænke mig.[1] Forresten er jo den mulighed ikke udelukket, at intimationen efter forfatterens død kan være tilføiet af en afskriver.

Efter min opfatning er altsaa Hamarbeskrivelsen ikke den bog, som blev istandbragt paa Hamar gaard i 1553; men jeg kan ikke engang tro, at den overhovedet er forfattet paa Hamar.

Professor Daae gjør flere gange opmerksom paa og betegner som sin „vigtigste anke“ mod beskrivelsens ægthed, at han gjennemgaaende hos denne forfatter finder skildringen holdt i præteritum, selv ved saadanne leiligheder, hvor hos en skribent, der skrev i 1553, nødvendigvis skulde ventes præsens.[2] Endog gjenstande, som i hint aar fremdeles maa have existeret, omtales som forhenværende. Det gaar saavidt, siger hr. Daae, at endog det taarn, hvor det i 1553 fremdragne arkiv ifølge intimationen befandt sig, og den gaard, hvori de hos Kristjern Munk forsamlede personer holdt møde, begge omtales som noget,

---

[1] Om forholdet mellem intimationen og hovedskriftet udtaler prof. Daae den samme tanke, naar han p. 250 siger: „Tænkeligt kunde det være, at intimationen (om den var ægte) egentlig var en indledning til en tabt registratur, og at denne indledning saa senere var anbragt som indledningsord til den oprindelig ganske uvedkommende beskrivelse.“

[2] Hist. Tidsskr. 3 R. I 246, 265 og især 332.

der engang havde staaet og engang været til.[1] Jeg kan ikke finde, at prof. Storms besvarelse af denne indvending (p. 371) er fyldestgjørende, naar han bemerker, at „den forfatter, der vil skildre disse og andre bygninger i en fjern fortid og i deres fulde pragt omkr. aar 1300, om denne tids forhold bruger præteritum“; thi det er jo slet ikke denne fjerne tid, hr. Daaes indvending gjælder, men beskrivelsens samtid.

Denne gjennemgaaende brug af præteritum, „denne forunderlige ting“, forekommer mig ikke saa forunderlig endda, men noksaa naturlig, naar man blot løsriver sig fra den tanke, at skriftet er forfattet paa Hamar. Selv om forfatteren er hjemmehørende paa Hamar (hvad antagelig de fleste vil være enige om), er der jo intet iveien for, at han kan have skrevet sin bog andensteds.

Man vil under mundtlig samtale ofte kunne iagttage, at den, der fortæller om andre steder, om oplevelser fra en reise eller om en by, hvor han før har færdedes, kan komme til at anvende fortidsform af verberne istedenfor nutid om endnu existerende gjenstande. Selv hos forfattere vil man kunne finde exempler herpaa. Man vil mindes, hvorofte denne udtryksmaade anvendes i den græske literaturs berømteste reiseskildring, Xenofons Anabasis. Jeg skal citere ét sted af de mange: „Kanalerne udgik fra floden Tigris; ved denne laa en stor og folkerig by, Sittake“.[2] Saa skriver Xenofon, uagtet han ingenlunde tvivler om, at Sittake ogsaa ligger

---

[1] Dertil kan lægges fortidsbetegnelserne i skildringer som den ovenfor citerede: „Det var lystigt om sommeren, naar man roede om Hammers by, og alle urter og alle trær de gav slig herlig lugt fra sig“.

[2] Xen. Anab. II, 4, 13.

der i det øieblik, da han forfatter sin bog. Men forat Xenofon kan skrive saaledes, er det ogsaa nødvendigt, at han ikke længer er i Sittake. Udtryksmaaden beror paa en ombytning af betegnelserne for fortælling og beskrivelse, en ombytning, som igrunden ikke er mere paafaldende end den omvendte, der finder sted ved det saakaldte historiske præsens. Hamarbeskrivelsens udtryk om den skjønne gaard paa Hamar, at den laa ved Korskirken, berettiger altsaa ikke til med hr. Daae at tilføie et „fordum"; udtrykket er aldeles analogt med Xenofons om byen, som laa ved Tigris.

Denne gjennemførte brug af præteritum behøver altsaa ikke, som hr. Daae vil, at bevise, at skriftet tilhører en langt senere tid, da hine bygninger var forsvundne, men kan simpelthen forklares deraf, at det ikke er forfattet paa Hamar. Men beskrivelsen indeholder selv den tydeligste angivelse af, hvor den er skreven. Der, hvor talen er om biskop Frants Berg, heder det, at han blev „forskikket her op til Oslo." Den, der i lighed med prof. Storm gaar ud fra, at beskrivelsen er forfattet paa Hamar 1553, er nødsaget til, som han, at antage, at dette sted er senere tilføiet, nemlig efterat manuskriptet fra Hamar var kommet til Oslo.[1] Efter min mening om skriftets oprindelse trænges ikke denne udvei; der er intet til hinder for at antage, at det helt og holdent er skrevet i Oslo. Hermed mener jeg, at det ogsaa godt stemmer, at forfatteren søger leilighed til at anbringe denne lille lovtale over Oslo: „Tid efter tid er Oslo by meget bleven forbedret og kommen til velstand og sin rette brug, som vel er, Gud ske lov!" Det forekommer mig, at disse ord, der falder noget uventet

[1] Hist. Tidsskr. 3 R. I 291.

i en beskrivelse over Hamar, tyder paa et særligt forhold til Oslo. Dersom det forholder sig, som jeg har antaget, at intimationen er udskreven af „Kristjern Munks bog", vilde en forfatter, som skrev i Oslo, dertil have god anledning, efterat Munk i 1556 var bleven befalingsmand paa Akershus.

Naar er skriftet forfattet? Der siges ensteds aldeles i forbigaaende: „— dersom ingen fiender paa den tid havde opbrændt og forstyrret Hammers gaard". Dette sted har man villet forstaa om, hvad der foregik i 1567. Prof. Storm har imidlertid, som mig synes, paa det klareste bevist usandsynligheden heraf. De citerede ord maa absolut sigte til tidligere tildragelser. Idet jeg herom henviser til hr. Storms bevisførelse, skal jeg blot tilføie, at begivenhederne i 1567, hvis de var medtagne i beskrivelsen, maatte have faaet en ganske anderledes fremtrædende plads. Man kan overhovedet neppe tænke sig, at en forfatter, som efter 1567 vilde fortælle, hvad han vidste om Hamar, ikke skulde endog udførligen beskrive det gamle bispesædes skjæbne i syvaarskrigen, der ligesom danner afslutningen paa det hele. Det vilde være ligesaa forunderligt, som om en skribent, der efter 1624 vilde fortælle Oslos historie, undlod at berette, hvad der overgik Oslo i 1624. Selv en saa yderlig kortfattet beretning om Hamar som den af Mikel Andersen Aalborg i 1623 forfattede har dog plads til at omtale stedets ødelæggelse i 1567. Ved de folkeudgaver af Hamarbeskrivelsen, som udkom i 1842 og 1863, har man derfor ganske naturlig fulgt trangen til at supplere det foreliggende ved at tilføie en beretning om syvaarskrigens følger for Hamar.

Der kunde ogsaa være andre ting at melde om Hamar for en forfatter, der skrev efter 1567. Vor

skribent viser sig saa meget interesseret for Hamars skole, som oftere omtales, og hvor han vistnok selv har faaet sin uddannelse, at han vist ikke vilde undladt at omtale, hvad der efter hint aar gjordes for dens fornyelse.

I det hele taget kan man vanskelig tænke sig, at forfatteren af Hamarbeskrivelsen skulde have undladt at berøre disse væsentlige ting, hvis han havde havt anledning dertil, d. v. s. hvis han havde overlevet begivenhederne i 1567. Da han ikke lod sit skrift trykke, stod det ham jo frit for at udvide og fortsætte dette, saalænge han levede, og det forekommer mig derfor noksaa sandsynligt, at forfatteren ikke alene har skrevet sit arbeide, inden syvaarskrigens ulykker overgik hans by, men at han ogsaa selv er død, inden dette skede.

En tydelig tidsgrænse tror jeg derhos at finde i den af vor forfatter meddelte Oslo bispekrønike.[1] Der er en ganske anden holdning i den første gruppe af biskoper, omfattende Hans Reff, Anders Matsen og Frants Berg, end i den følgende. De 4 sidste biskopers personalia indeholder intet andet end det 4 gange gjentagne: „Dernæst kom den hæderlige og høilærde mand mester N. N.“, medens der for den første gruppes vedkommende gives smaa biografier. Selv den korrekte titulatur, der bruges ved de 4 sidste magistre, lyder anderledes ved mag. Frants Berg; forfatteren af beskrivelsen har ikke taget det saa nøie med titulaturen som de mænd, der har fortsat listen. Det kan ogsaa nævnes, at medens Frants Bergs tiltrædelse omtales med adskillig omstændelighed, siges der ikke et ord om hans lange virketid og høie alder, hvilket ellers pleier at anføres som nogetnær det merkeligste ved denne biskop. Disse omstændig-

---

[1] Thaarups Magazin II 275 fg.

heder taler sterkt for, at bisperækken af forfatteren er afsluttet, medens Frants Berg endnu var biskop, og at alle de følgende biskoper er tilføiede af afskrivere i senere tid.

Som det vil fremgaa af disse bemerkninger, nærer jeg ingen tvil om ægtheden af det gamle skrift. En nutidens læser kan ryste paa hovedet ved Hamarbeskrivelsens urimelige talstørrelser, dens eventyrlige beretninger om søormen m. m.; men man vil vistnok i andre skrifter baade fra hine dage og fra langt senere tider støde paa talopgaver og overnaturlige historier, som for os lyder ligesaa utrolige, saa at jeg hverken finder det nødvendigt at antage, at forfatteren med bevidsthed har skrønet, eller af hensyn til saadanne urimeligheder tør afvise det hele skrift som et falskneri fra en senere tid.[1]

Med hensyn til beskrivelsens forfatter mener jeg at kunne opstille følgende resultater af det ovenfor udviklede: 1) Han har personlig været nær knyttet til det gamle Hamar og dets traditioner; 2) han har næret en særlig hengivenhed for den sidste katholske biskop, Mogens Lauritsen; 3) han var utvilsomt tilstede ved begivenhederne i 1537, da biskopen førtes bort; 4) hans færdighed i at benytte det danske skriftsprog tyder nær-

---

[1] Saa overdrevne Hamarbeskrivelsens talstørrelser end kan være, har jeg ligesaa vanskeligt for at forklare mig f. Ex. den gamle beretning om, at der i Peter Palladius's skoledage gik 700 disciple i Ribe skole og 900 i Roskilde skole, en beretning, som dog i mange skrifter gjentages uden ytring af tvil. Med Hamarbeskrivelsens vidunderlige historier om søormen vil jeg sammenstille f. ex., hvad presten Peter Angell paa Søndmør fortalte Pontoppidan om en „havmand", som var dreven paa land, og som presten havde seet i sin ungdom og kunde beskrive til de mindste enkeltheder og i fuld tro (Pontoppidan, Norges naturl. Hist. II 310). For os er de gamle tiders naive tro stundom aldeles ufattelig.

mest paa, at han har opholdt sig nogen tid i Danmark; 5) sit skrift har han forfattet i Oslo; 6) han har afsluttet det før 1567; 7) han synes at være død inden de for Hamar skjebnesvangre begivenheder i sidstnævnte aar.

Jeg vil ikke undlade at gjøre opmerksom paa, at der kan nævnes en bestemt mand, paa hvem alt dette i en merkelig grad passer, og paa hvem man derfor maaske kunde vove at gjætte som skriftets forfatter. Hans navn forekommer i selve beskrivelsen; det er et af de yderst faa navne, som denne meddeler. Allersidst i bogen, ved det punkt, da biskopens afsked fra domkirken, kannikerne og det gamle Hamar skildres saa gribende, tilføies disse ord: „Saa tog bispen med sig en dreng ved navn Laurits Hummer; han var hos bispen til hans dødedag i Anderskov kloster.“

Vi maa, som før sagt, visselig søge forfatteren blandt øienvidnerne til hin afsked paa Hamar i 1537. Men selv om beskrivelsen havde nævnt hundrede navne istedenfor dette ene, saa har Laurits Hummer det forud for de øvrige øienvidner, at hans handlemaade staar i saa smuk samklang med den kjærlighed til den gamle biskop, som skriftet lægger for dagen. Han fulgte ham i hans landflygtighed og blev hos ham i hans fængsel, indtil biskopen mere end 5 aar derefter afgik ved døden.[1]

---

[1] Først fredagen efter Martini 1538 udstedtes for biskop Mogens borgeleiebrev (indkvarteringsbrev) til Antvorskov (D. Mag. 3 R. VI 196); i mellemtiden har vel han og hans ledsager opholdt sig i Kjøbenhavn. Biskopen døde 3. oktober 1542. Prior i klostret var i denne tid (fra 1538) mag. Nils Andersen Foss, ganske vist en nær slegtning af mag. Anders Foss, som i sine yngre dage var rektor ved klosterskolen i Antvorskov, senere blev biskop i Bergen og er bekjendt som dygtig historiker.

Biskop Mogens havde faaet tilladelse til at medtage to „drenger“; den anden nævnes ikke. „Dreng“ er her at forstaa som tjener, famulus, hvilket ikke udelukker, at vedkommende kunde høre til den bedste familie. Naar Laurits Hummer i al beskedenhed nævner sig selv ligesom i forbigaaende og i tredje person, minder det om den maade, hvorpaa den egentlige forfatter af Jens Nilsens visitatsoptegnelser af og til nævner sig selv som „bispens dreng Oluf Børgesen.“

Om familien Hummer, en adelig norsk slegt, ved man ikke meget; men alt, hvad man ved om den, viser, at den har været en fremtrædende slegt i og omkring det gamle Hamar. Man kjender fra det 16de aarhundrede foruden denne Laurits Hummer ogsaa en Erik Hummer og mag. Ture Hummer, der begge var kanniker paa Hamar, den sidste tillige forstander for den fornyede latinskole dersteds,[1] samt Frants Hummer, gift med en datter af Mogens Svale, og dennes datter Sara Frantsdatter Hummer, der blev gift med sogneprest i Øier Anders Cold. Af optegnelser i slegten Cold fremgaar det, at familien Hummer endog har havt sit eget gravkapel ved Hamar domkirke.[2]

Hvis Laurits Hummer er Hamarbeskrivelsens forfatter, er det ikke vanskeligt at forklare sig den store interesse for den gamle bispeby og det liv, som der rørte sig, der skinner frem snartsagt af hver linje i

---

[1] Ture Hummer udgav 1567 et latinsk skrift i anledning af Peder Oxes bryllup og er saaledes en af de allertidligste norske forfattere efter reformationen. Han anføres i Lyskanders bog om danske skribenter, men ikke hos Nyerup og Kraft.

[2] Hist. Tidsskr. I 506—7.

dette skrift, ligesom ogsaa forfatterens lyst til at se alle ting deroppe i det herligste lys.

Der har sagtens blandt de gamle slegter paa Hamar levet, hvad prof. Daae betegnende kalder „borgersagn“ om stedets fordums magt og herlighed og ikke mindst om den glans, som stod af bispernes regimente. Hos en mand, der som beskrivelsens forfatter havde udpræget sans for det romantiske og usedvanlige, har disse traditioner fundet et aabent øre og et troende sind. Han var, hvad hr. Daae kalder „en hamarsk lokalpatriot“ og nærede en sværmerisk forkjærlighed for de gode gamle tider. Det forekommer mig, at egenskaber som disse netop kan forudsættes hos en mand som Laurits Hummer, der hørte til en af de gamle og anseelige familier paa stedet, og som fra ungdommen af stod i det nærmeste forhold til den sidste biskop, og som senere i flere aars enslige samvær med ham i Antvorskov kloster havde daglig anledning til at opfriske de gamle minder om hjemmet og vel ogsaa til at vedligeholde sympathien for den gamle tids religionsform. Det heder om den ovennævnte Sara Hummer, at hun „var i sin tid saa god som en krønike“.[1] Hendes slegtning Laurits Hummer har utvilsomt ogsaa fra barns ben af indsuget slegtstraditionen om Hamars fordums herlighed med alle dens overdrivelser og fabler, og intet er da naturligere, end at han som pennefør mand kunde have lyst til skriftlig at meddele noget af de gamle krøniker.

Efter biskop Mogens's død taber vi Laurits Hummer afsyne i hele 23 aar. Først 1565 omtales han igjen, idet han den 17de mai fik kongeligt tilsagn om det første

---

[1] Peter Henrik Colds autobiografi i Kirkehist. Saml. 3 R. II 641 fgg.

kannikedømme, som blev ledigt i Norge.[1] Han kaldes i kongebrevet „vor mand og tjener“, hvorved hans adelige byrd betegnes; han „har lovet og tilsagt sig udi vor og rigens tjeneste trolig og med al flid at ville lade bruge“. Der tilføies som betingelse: „dog at han skal give sig til os, og da ville vi antvorde ham derpaa vort brev“. Han havde altsaa i nogen tid tjent Fredrik den 2den, uvist i hvilken egenskab; men i begyndelsen af 1565 var han, som det fremgaar af kongebrevet, ikke længere i kongens nærhed; rimeligvis har han opholdt sig hjemme i Norge.

Kongens tilsagn om et kannikedømme blev meget snart indfriet. Otte dage efter kongebrevets udstedelse døde den gamle rektor Laurits Haraldsen i Oslo, der en tidlang havde indehavt Hofs præbende. Under 18de juli 1565 overdroges denne præbende til Laurits Hummer, der saaledes blev „kannik ved Oslo domkirke.“ Han nød dog ikke længe godt deraf, da han allerede 7de mai 1567 omtales som død, idet hans kannikedømme den dag overdroges til en anden. Efter denne datering at dømme er hans død vel indtruffen i februar eller marts, netop som svenskerne gjorde sig til herrer paa Hamar gaard og foranledigede Oslos ødelæggelse.[2]

Hvis man antager Laurits Hummer for Hamarbeskrivelsens forfatter, har man altsaa i tidspunktet for hans død en naturlig Forklaring paa, at syvaarskrigens betydning for Hamar er bleven uomtalt, og at be-

---

[1] Norske Rigsregistr. I 454.

[2] Svenskerne bemægtigede sig Hamar den 9de og stod foran Akershus den 18de februar. At Laurits Hummers død ikke nævnes i Jens Nilsens kalenderoptegnelser (Hist. Tidsskr. 3 R. II), er rimeligt nok, da disse afbrydes den 9de februar paa grund af krigsurolighederne og Jens Nilsens flugt fra Oslo.

givenhederne i 1537 for forfatteren staar som den store katastrofe, ikke den i virkeligheden langt betydeligere ødelæggelse i 1567.

At Laurits Hummer som kannik ved Oslo domkirke ogsaa har boet i denne by, kan vistnok ikke fortiden bevises; men jeg ser paa den anden side heller intet, som gjør det usandsynligt, da han ikke vides at have havt nogen bestilling andensteds. Under forudsætning af, at Laurits Hummer i de senere aar af sit liv har havt sin bopæl i Oslo, saa har han der gjort bekjendtskab med den nye rektor ved kathedralskolen, Jens Nilsen, den senere biskop, og i ham truffet en mand, der nærede sterke historiske og topografiske interesser. Det er ogsaa af andre bemerket, at Jens Nilsen i sin bispekrønike formaar at give paafaldende fyldig besked om biskop Mogens; han kan saaledes anføre aar og dag saavel for hans tilfangetagelse paa Hamar som for hans død i Antvorskov kloster; det ligger da nær at antage, at det er Laurits Hummer, som har skaffet ham disse oplysninger; han var jo ogsaa den eneste, som havde været tilstede ved begge disse begivenheder.[1] Hvis Laurits Hummer, som jeg tror, har forfattet Hamarbeskrivelsen i Oslo inden 1567, havde ogsaa Jens Nilsen den bedste anledning til at gjøre sig bekjendt med de ældre optegnelser om Hamars biskoper, som Laurits har siddet inde med og benyttet, og de overensstemmelser, som man vil have fundet mellem den hamarske bispekrønike hos Jens Nilsen og det tilsvarende afsnit i be-

[1] Prof. Daae antyder, at Jens Nilsen kan have seet biskop Mogens's gravsten i Antvorskov; men om en saadan gravsten ved man jo intet, og i hvert fald har dens indskrift neppe været saa indholdsrig.

skrivelsen, bliver saaledes lette at forklare; saavidt jeg kan se, antager ogsaa baade prof. Daae og prof. Storm, at Jens Nilsen har havt en hamarsk hjemmelsmand.[1]

Jeg mener altsaa, at den maade, hvorpaa Laurits Hummer nævnes i beskrivelsen, hans oprindelse af en anseet Hamarslegt, hans nære forhold til biskop Mogens og de kjendte punkter af hans senere livsførelse gjør det sandsynligt, at han snarere er skriftets forfatter end nogen anden af dem, der havde personlig erindring om begivenhederne paa Hamar i juni 1537.

---

[1] Prof. Storm gaar (p. 299) ud fra, at Jens Nilsens bispekrønike er forfattet i 1598; men den synes mig snarere at gjøre indtrykket af at være et ungdomsarbeide, der senere ved leilighed er fortsat og udvidet. En tilføielse om, hvad en prest fortalte ham den 14de septbr. 1582 (p. 577), maa sikkert være nedskreven denne dag og tyder paa, at krøniken selv er ældre. I løbet af 1598 indførte Jens Nilsen bispekrøniken tilligemed andre smaaarbeider fra forskjellige tidsrum af sit liv i et samlingsbind.

OM HISTORIESKRIVEREN „THEODRICUS MONACHUS“ OG OM BISKOP THORE AF HAMAR.

AF
LUDVIG DAAE.

Den kortfattede Norges Historie, der gaar under Theodricus's („Thjodreks“) Navn og sidst er udgivet af G. Storm i hans Monumenta Hist. Norv., har været Gjenstand for Omtale og Bemærkninger af Mange, men i Virkeligheden er dog Storm den eneste, der har behandlet den med indgaaende Kritik og grundig jevnført Skriftet saavel med dets egne Kilder som med de øvrige ældste Vidnesbyrd om Norges Oldtid. Til den udtømmende Indledning og Commentar er der sikkert ikke meget at tilføie, og det er ogsaa kun paa et eneste Punct, at jeg vover et Forsøg paa at supplere min Collegas Behandling af den gamle Historieskriver. Dette Punct angaar Forfatterens Person.

I.

At Theodricus har været en Nordmand, har aldrig været betvivlet og godtgjøres med Lethed af Skriftet selv. Forfattelsestiden kan med Sikkerhed henføres til 1177

eller et af de nærmestfølgende Aar. Af Dedicationen sees, at Forfatteren har været en Client af Erkebiskop Eystein, og af selve Skriftet bliver det saare sandsynligt, at han ogsaa selv, ligesom denne, har været en Thrønder. Sit politiske Standpunct undlader han, som Storm med Føie antager, saavidt muligt at lade fremtræde.

Forfatteren giver sig det latiniserede Navn Theodricus. Dette har i forrige Aarhundrede, skjønt uden Forsøg paa Begrundelse, været oversat med Thore[1]. Derimod har i vort Aarhundrede Nyerup[2] kaldt ham Thjodrek, og det samme har alle norske Lærde gjort i vort Aarhundrede; Lange har dog tillige gjettet paa „Didrik“, en umulig Antagelse, da det sidste Navn sikkert ei forekommer i Norge i tolvte Aarhundrede. Storm har vistnok fulgt sine Forgjængere, men dog næret Betænkeligheder, og skjønt han mener, at Forf. „vel“ har hedt Thjodrik, har han dog tillige gjort opmærksom paa, at dette Navn i Norge alene kan paavises i et eneste Stedsnavn, medens det rigtignok nogle faa Gange forekommer paa Island. Selv vil jeg kun bemærke, at de latinske Navne, under hvilke saavel Nordboer, som andre fremtræde i Middelalderen, som oftest fjerne sig ganske betydelig fra Originalerne; som nogle Exempler blandt utallige kunne anføres: Homerus = Orm, Uvicnus = Vidkunn, Ludovicus = Lodin.

[1] Jessen, Det Kongerige Norge, S. 72 og derefter Worm i sit Lexicon I. S. 471.

[2] I sit Literaturlexicon. Derhos har N. omtalt Skriftet i sin „Historisk-statistiske Skildring“ osv. II. S. 199. Han citerer her en Afhandling af den svenske Professor Murray i Gøttingen (Deutsche Schriften, hg. v. d. Kgl. Societät d. Wissensch. in Göttingen I. 1771), som han kalder „ganske ypperlig“. Jeg har ikke havt Leilighed til at se den.

„Theodricus" kan derfor utvivlsomt være andre nordiske Navne, end just „Thjodrek"; man kan f. Ex. tænke paa Thord eller paa, hvad man, som sagt, allerede i forrige Aarhundrede gjorde, paa Thore.

Man bør derfor forsigtigviis ikke kalde Manden anderledes, end han kalder sig selv, nemlig ved det latinske Navn, da det ingenlunde er givet eller engang sandsynligt, at hans norske Navn har været Thjodrek. Men heller ikke Forfatterens Stilling i Livet kan ansees som given, ihvorvel alle i ham hidtil se en Munk. Men vel at mærke, selv kalder han sig i Dedicationen ikke monachus, men alene Theodricus. En virkelig Klostermand vilde neppe have undladt at kalde sig saa, skjønt han vistnok hellere vilde have kaldet sig frater, end monachus; thi Navnet frater var vistnok fuldstændig inhærent for Medlemmer af en Munkeorden. Betegnelsen monachus skyldes de Indledningsord, der i de to nu tabte codices have været anbragte foran hans Verk, og de Slutningsord, som findes ved dets Slutning. Men dette „incipit" og „explicit", ligesom vistnok ogsaa Capitlernes Overskrifter, hidrøre fra en ubekjendt Afskriver, og vi kjende ligesaalidt den Tid, da de anbragtes, som vi vide, hvilken Kundskab vedkommende Afskriver kan have havt om Theodricus's Person[1]. Han har meget mulig kun forudsat, at For-

[1] Storm gaar ud fra, at disse codices, der foruden Theodricus tillige indeholdt den interessante Beretning om de Danskes Tog til det hellige Land, skulde have hørt hjemme i Norge, og finder det rimeligt, at dette danske Skrift afskreves i Norge, da det indeholder saa meget om vort Land; han gjetter paa Præmonstratenserklostret i Tønsberg, da Børglums Kloster, hvor det danske Skrift antages at være forfattet, var af samme Orden. Men hvorfor kan ikke det norske Skrift ligesaavel have været afskrevet i danske Klostre, som omvendt?

fatteren har været Klostermand og derfor trøstig benævnt ham saa. Naar det derfor ikke uden videre kan fastslaaes, at Theodricus har været Klostermand, idetmindste ikke paa det Tidspunct, da han dedicerede Erkebispen sin Bog, kan han selvfølgelig heller ikke med Bestemthed henføres til Nidarholm. Dette Kloster og dets Stifter omtaler han vistnok selv i sit Skrift, men han omtaler vel at mærke ogsaa paa samme Maade St. Michaels Kloster (Munkeliv) ved Bergen. Og naar han siger, at Nidarholms Kloster er beliggende „in insula quadam", tyder dette Udtryk, ihvorvel ganske vist quidam er et af Middelalderens Latinitets Yndlingsord, neppe paa, at Forf. har levet og skrevet der. Thi Theodricus har jo navngivet sig og ikke som f. Ex. Kongespeilets Forfatter villet skjule sig. Hvor han har skrevet, bliver naturligviis, naar man opgiver at gjøre ham til Munk i Nidarholm, umuligt at sige; men det i Dedicationen anvendte Udtryk: Præsentem schedulam *Vestræ Excellentiæ examinandam misimus* kunde maaske endog snarest tyde paa, at Forfatteren, da han skrev, ikke har befundet sig i sin Patrons umiddelbare Nærhed. Ganske vist kunde der „sendes" en Bog fra f. Ex. Nidarholms Kloster til Throndhjems Erkebispegaard; men Ordene passe dog bedre, om der har været en længere Afstand mellem Afsender og Modtager. Bogen kan endog gjerne være skreven i Udlandet.

Jeg kommer her til det positive Tillæg, som med Rimelighed kan gjøres til Theodricus's saa lidet bekjendte vita, nemlig den, som jeg mener, temmelig sikre Formodning, at han maa have opholdt sig udenlands og studeret der baade vel og længe. Alene paa den Maade mener jeg at kunne forstaa, at han kjender saa mange Skrifter og har kunnet anbringe saa mange forskjellig-

artede Citater. Unegtelig har Storm fuldstændig Ret, naar han mener, at en stor Deel af Citaterne kun ere paa anden Haand, med andre Ord laante Fjedre[1]. Men selv til sine Andenhaandscitater har Theodricus tiltrængt flere Bøger, end han med Rimelighed kan antages at have kunnet forefinde i Norge; thi Ingen vil vel nu mere, saaledes som tidligere var Tilfældet, fra Theodricus's Bog slutte sig til et stort Bibliothek i Nidaros. Jeg tror altsaa, at han har seet og benyttet den af ham kjendte Literatur i Udlandet. Seer man nu hen til de paafaldende hyppige Citater især af franske Forfattere (hvorpaa Storm har gjort opmærksom), ledes man til at slutte, at det er i Frankrige, og da nærmest Paris, hvor han maa antages at have opholdt sig; dette bestyrkes ogsaa ved den paafaldende Forkjærlighed for Carl den Store, der træder frem i Theodricus's Excurser. Men jeg gaar et Skridt videre endnu. Paa to Steder citerer vor Forfatter den franske Historiker Hugo og begge Gange med paafaldende Tilkjendegivelse af Veneration, begge Gange tillige med Tilføielse af, at han var Kannik i Paris, den ene Gang

[1] Fuldt saa vidt som Storm vil jeg dog ei gaa med Hensyn til Bedømmelsen af Citater fra antike Classikere. At Theodr. kalder Ovid: „satyricus" er neppe noget Indicium for, at han ei videre har kjendt ham. Paa samme Maade kalder Abbed Vilhelms anonyme Biograph Ovid: „philosophus" (Scr. R. D. V. p. 461) ligesom det er bekjendt, at Juvenal i Middelalderen hyppig citeres for „ethicus" (Bernhardy, Grundriss d. röm. Lit. 3. Bearbeitung, S. 561). At Theodricus engang henfører et Sted til Lucan, som er af Statius, behøver heller ikke at tyde paa, at han ei kjender hin i Middelalderen stærkt læste Digter. Jeg mindes f. Ex. i min Ungdom at have hørt Welhaven sige: „peccant, quia non peccant, som Horats siger". Ytringen tilhører, saavidt jeg erindrer, Plinius den Yngre, men — Welhaven kjendte Horats.

ogsaa med det Tillæg, at han var Kannik i St. Victor. I Almindelighed pleier han ikke at characterisere de Forfattere, han citerer, eller at anføre deres Hjemstavn, skjønt der er Undtagelser, navnlig Remigius af Auxerre (Storm p. 43), der dog ligger langt tilbage i Tiden, og hvis Stilling han angiver urigtigt. Personlig kan Theodricus ikke let have kjendt den i 1141 døde Hugo; men derimod er det ikke urimeligt, at han godt kan have kjendt det Convent af regulære Augustinere, hvor denne hørte hjemme. Thi, som vi siden ville komme tilbage til, St. Victors Kloster var et Sted, hvor Nordboer og deriblandt ogsaa Nordmænd netop paa Theodricus's Tid bevislig have opholdt sig. Heraf vil hans Interesse for netop denne Forfatter og hans Høiagtelse just for dennes Lærdom naturlig kunne forklares[1].

II.

En Historiker, der sysler med et Kildeskrift, der enten er anonymt, eller om hvis Forfatter man ingen nærmere Besked har end, at han har hedt saa eller saa, stundom kun at han har kaldt sig saa eller saa paa Latin, vil naturlig gribes af en Begjærlighed efter, om det maatte være muligt, at afdække Anonymiteten eller at give den taagede Skikkelse Liv og Blod. Idet jeg nu selv har givet efter for en saadan Lyst med Hensyn til vor Theodricus, har jeg ment, at hvad det ved min Undersøgelse især maatte komme an paa, var at udfinde, om

[1] Den eneste Forfatter, der har tænkt paa, at Theodricus kan have gjort sine Studier i Udlandet, synes at være Keyser (Kirkehist. I. S. 268), men han finder det „ikke synderlig sandsynligt“. Nogen Grund for Usandsynligheden angiver han dog ikke.

der mellem hans norske Samtidige kunde opdages en studeret Mand af Navnet Theodricus, om hvem det tillige maatte vides, at han havde studeret i Frankrige og da helst i eller under sikker Berøring med Victorinerne.

Og see — begge Dele lade sig gjøre!

St. Victors Kloster var et Convent af regulære Augustinere af streng Observants. I dets Nærhed laa et andet Kloster, St. Genovevas, oprindelig beboet af seculære Kanniker. Disse opførte sig imidlertid saa slet, at man i 1148 berøvede dem Klostret, hvilket saa overdroges til regulære Kanniker fra St. Victor, og en intim Berøring fandt altsaa herefter Sted mellem de to Conventer. Til den første Stamme af regulære Kanniker i St. Genoveva hørte ogsaa den berømte Abbed Vilhelm, der i Aaret 1162 eller 1165 paa Opfordring af Biskop Absalon begav sig til Danmark, afhentet af en Saxo, der muligens er identisk med den store Historieskriver. I Danmark forestod Vilhelm, som bekjendt, først Augustinerklostret paa Eskilsø i Issefjorden og flyttede fra dette til Ebeltoft i Nordsjællands Skovegn, hvor han levede Resten af sine Dage og efter Døden († 1202 eller 1203) optoges mellem Helgenernes Række; det kan bemærkes, at Biskop Nicolaus af Oslo var af dem, der arbeidede for hans Canonisation. Som dansk Abbed har han ogsaa en Plads i Norges Kirkehistorie; thi fra Ebeltoft anlagdes, uvist i hvilket Aar, men vel senest ca. 1180, det Augustinerkloster i Konghelle („Kastelle“), der siden, paa samme Tid som det i Egenskab af Datterkloster stod under Abbeden i Ebeltoft og derfor selv kun havde en Prior til Forstander, tillige betragtedes som Nidaros's Erkestol tilhørende, og derfor sandsynligviis er anlagt under Erke-

biskop Eysteins Medvirkning og paa hans Domkirkes Bekostning[1].

Men for at vende tilbage til St. Genoveva, da er det bekjendt, at dette Kloster spillede en betydelig Rolle som Lærdomssæde og Undervisningsanstalt. Paa dets Grund var det, at de Danskes Collegium i Paris reiste sig, og nordiske Studerende kom altsaa i nær Berøring med St. Genoveva og St. Victor. Ogsaa Nordmænd kom did, og fra det 12te Aarhundrede kjendes tre fremragende Alumner fra Norge.

Man faar herom nærmere Besked i en høist interessant, længe upaaagtet, men i sin Tid af C. Paludan-Müller[2] fremdragen Notits. Den stammer fra den lærde franske Benedictiner Dionysius Sammarthanus (Sainte Marthe, † 1725) i det bekjendte Samlerverk Gallia Christiana (T. VII. col. 712). Her anføres tre norske Prælater, og jeg anfører nedenfor Beretningen, der aabenbart hviler paa gamle i St. Victor bevarede Kilder:

„Henricus seu Erricus, junior tunc presbyter, qui deinde archiepiscopus Nidrosiensis, de Drontheim in Norvegia ab a. 1186(!) ad 1203(!) favore, ut videtur, sancti Guillelmi de Dania dicti, qui cum fortasse in Daniam missus fuerat, ad sanctum Victorem misit reliquias sancti Olavi regis et martyris, suæ metropolitanæ ecclesiæ patroni, cujus in abbatia sancti Victoris cultus viguit quingentis et amplius annis. Henricus cum anniversario die 3 Maii memoratur socius in necrologio sancti Victoris. His adde Theodoricum seu Thorerum, sancti Guillelmi socium, deinde episcopum Hammarensem, d'Hammer, suffraganeum Nidrosiensis archiepiscopi ab anno 1194(!) ad 1214(!), notatum in necrologio sancti Victoris 31 Augusti: qui plane diversus est ab alio cognomine, Henrici supradicti Nidrosiensis archiepiscopi proximo successore, cujus fratris, seu canonici congregationis dictæ sancti Victoris memoria est in necrologio sancti Victoris sexto idus Augusti."

---

[1] Lange, De norske Klostres Historie, 2. Udg., S. 480 fg.

[2] I Ny Kirkehistoriske Saml. III. S. 434—35.

Der findes vistnok i denne Notits nogle Feil i Henseende til Aarstal, ligesom det naturligviis er en urigtig Antagelse af St. Marthe, at Erkebiskop Erik skulde have opnaaet sin Stilling ved Abbed Vilhelms Indflydelse; men dette skader Intet, da vi jo her selv vide bedre Besked. Saameget større Vegt maa lægges paa den mærkelige Oplysning, man faar om de tre Mænds Liv og Studium i Paris. Jeg vil her tilføie, at Forbindelsen mellem Norge og St. Victor endnu kan spores ogsaa i Erkebiskop Guttorms Tid, idet denne sees i Aaret 1221 at have ladet norske Peterspenge deponere i St. Victor[1].

Men for vor Undersøgelse kunde den franske Kilde synes at give et saa at sige altfor rigt Udbytte. Den lærer os, som man vil see, at den senere Biskop Thore af Hamar har opholdt sig ved St. Victor under Navnet Theodoricus, og at hans Navne, den senere Erkebiskop Thore (I) ligeledes har opholdt sig der, ja endog ligefrem været Medlem af Victorinernes Broderskab.

At nu vor „Theodricus" ikke usandsynligt maatte være at gjenfinde i en af disse to Thorer, maa jo ligge nær at formode. Den første kaldes ligefrem Theodoricus eller Thore, den anden, hans Navne, kan naturligviis ogsaa eller har sandsynligviis ogsaa virkelig efter Omstændighederne betjent sig af begge Navne[2]. Det kunde

[1] Dipl. Norv. VI. S. 16.

[2] Hverken fra Biskop eller Erkebiskop Thore findes latinske Breve, og i de Paveskrivelser, man har til sidstnævnte, er Navnet ikke anført. Men der kjendes en nu forsvunden, men i det sextende Aarhundrede afskreven latinsk Inscription fra Tønset Kirke, der beretter, at denne i 1211 er indviet a Therricho archiepiscopo. (Se Jens Nilssøns Visitatsbøger, udg. af Y. Nielsen, S. 33). Therichus (Thierry) er en hyppig Oversættelse af Thore (Norsk hist. Tidsskr. 2. R. IV. S. 180). Endnu hyppigere anvendtes dog Formen Thorias.

altsaa synes, som om jeg her befandt mig i den samme Situation, som Tømmersvenden i det gamle Sagn om Frue Kirke i Kjøbenhavn, da han skulde gribe Øxen, men blev svimmel, idet han saa to, og derpaa styrtede i Afgrunden.

Imidlertid haaber jeg at kunne komme ud af dette Dilemma. Vor Historieskriver Theodricus har jo paa mange Maader lagt for Dagen, at han særlig er kjendt i og ved Throndhjem, ikke mindst derved, at den eneste historiske Begivenhed efter 1130, som han nævner, er Eystein Meylas Optræden i Nidaros 1176, ved hvilken Leilighed han omtaler en Thrønders Drab. Theodricus har derfor vistnok været en Thrønder, medens Erkebiskop Thore I, der før sin Ophøielse var Kannik i Oslo, allerede af den Grund nærmest maatte antages for at være en Vikværing. Og saaledes benævnes han endog udtrykkelig i en af de islandske Annaler, idet den yngre Erkebiskop Thore (II), der døde 1230, til Adskillelse fra ham kaldes den thrøndske[1]. Hos Historieskriveren Theodricus nævnes ikke Oslo By paa et eneste Sted, og paa de fire Steder, hvor Viken nævnes, er der paa intet af disse noget Tegn, der tyder paa nærmere Kjendskab til eller Interesse for denne Landsdeel.

Af de to med Historieskriveren Theodricus samtidige og, som man maa forudsætte, ret vel studerede, i Frankrige uddannede norske Prælater af samme latinske Navn er man derfor henviist til at tænke paa den senere Hamarbiskop, om hvis specielle norske Hjemstavn intet kjendes.

Jeg vil derfor kortelig skizzere denne Prælats Historie, især for at kunne tilføie nogle Notitser om ham,

---

[1] Islandske Annaler, udg. af G. Storm, S. 255—256.

som Munch og Keyser ikke havde Anledning til at kjende.

Thore, om hvis tidligere Livsstilling og Forhold Kilderne ingen Oplysning meddele, maa være bleven Biskop i Hamar 1189 eller 1190. En i den senere Tid fremkommen Notits om hans Indvielse er absolut urigtig og altsaa værdiløs; den lader ham nemlig blive Biskop 30 Aar for tidligt, fabulerer om hans Indvielse i Rom og lader ham der have en Samtale med Frederik Barbarossa[1]. Desto vigtigere er det, at vi nu kjende hans Ophold i Paris og tør antage, at Erkebiskop Erik maa have interesseret sig for ham paa Grund af, at han ligesom denne var udgaaet fra Victorinernes Skole. Den franske Kilde kalder ham, som vi have seet, en „socius" af Abbed Vilhelm. Hvad derved skal forstaaes, er noget dunkelt, idet man maa spørge, hvor dette *societas* har fundet Sted, — i Frankrige eller i Danmark? I første Tilfælde maa Thore have været i Genoveva, før Vilhelm forlod det, hvilket vil sige enten før 1162 eller dog før 1165, da det, som vi have seet, er uvist, i hvilket Aar Vilhelm drog til Danmark. I andet Tilfælde maatte antages, at Thore en Tid havde opholdt sig i Eskilsø eller Ebeltoft Kloster. Paa dette Spørgsmaal skal jeg dog ikke videre indlade mig[2].

---

[1] Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. 579.

[2] Den franske Forf. Brial (Hist. litt. de la France, IX. p. 177) antager endog, at saavel Erkebiskop Erik som Thore af Hamar skulde have været af de første tolv, der fra St. Victor overflyttedes til St. Genoveva (1148); men dette er jo af Hensyn til de tre Prælaters senere Historie utroligt, da de paa den Maade maatte, især Erik, være blevne meget gamle. Jeg har forøvrigt ikke Adgang til Brials Verk og kjender hans Antagelse kun af Damborgs Citat. (Progr. fra Herlufsholm 1867, S. 65).

Om Thores Færd som Biskop er det noksom bekjendt, at han idetmindste foreløbig skilte sig fra Erkebiskop Erik; thi medens denne allerede 1190 forlod Landet paa Grund af fiendtligt Forhold til Kong Sverre, forblev Thore hjemme og stod idetmindste i et saa godt Forhold til Sverre, at han 1194 deltog i dennes Kroning. Om denne Begivenhed findes, som man veed, en eiendommelig Beretning hos Roger af Hoveden[1], af hvilken her kun skal anføres, at Thore kaldes (Biskop) af „Burgunde“. Dette er ikke Forvexling med „Bergen“, thi Biskop Martin anføres ganske rigtig som denne Bys Biskop, og hvad det skal betyde, er uvist. Munch oversætter Ordet med „Borgund“. Heraf at slutte, at Thore skulde høre hjemme i dette søndmørske, dengang under Nidaros Stift hørende Præstegjeld, er dog vist ikke tilstedeligt.

I 1195 samledes atter de hjemmeværende Biskopper med Kongen i Bergen. Kirken befandt sig i en vanskelig Stilling, da Coelestinus III havde sat baade Sverre og Bisperne i Ban. Der besluttedes saa, heder det i Sverres Saga, at sende et Gesandtskab til Rom, og til Sendemænd valgtes nu Thore af Hamar samt en forøvrigt aldeles ubekjendt Mand, „Richard svartameistari“, efter Navnet at dømme en af de mange engelske Klerke, som endnu paa den Tid jevnlig forekomme i Norge. Allerede dette, at Thore havde studeret i Paris, maatte anbefale hans Anvendelse i denne Mission; men hertil kommer, at han muligens endog kan have været en personlig Bekjendt af Coelestin III. Dette slutter jeg deraf, at denne Pave, hvis oprindelige Navn var Giacinto Bobo Orsini, i 1162 som Cardinal beviislig var Alexander III's Gesandt hos

[1] Chronica Rogeri de Houedene. Ed. Stubbs. III. p. 271.

Ludvig VII[1], og at han berettes ved den Leilighed at have været Abbed Vilhelms Gjest i et Genovevakirken tilhørende Huus[2]. Dog, det forstaar sig, dette Bekjendtskab fremsætter jeg kun som en svag Mulighed.

Reisen til Rom gik for sig, men om dens virkelige Begivenheder vides Intet. Kun erfare vi, at Sendemændene paa Hjemreisen, der skal have fundet Sted i Vinteren 1196—1197, angives at være ledsagede af en Cardinal-Legat Fidentius. Denne Cardinal døde i Danmark, og hans Dødsdag (som sædvanligt ikke Aaret) opføres i det lundske Necrologium under 19 Februar[3]; men om han just er død og begraven ved Erkesædet, er dermed ikke givet. I Sverres Saga (Cap. 128) omtales, at hele Reiseselskabet døde i Danmark, og at saa bagefter nogle danske Mænd kom til Sverre med Pavebreve, hvilke Biskop Thore og Richard skulde have „pantsat" for Penge i Danmark; Brevene vare af et for Kongen gunstigt Indhold, og denne lod dem derfor oplæse og bekjendtgjøre. „Kongen sagde", heder det videre, at han havde „spurgt for vist", at Cardinalen og Biskop Thore havde været i Gjestebud hos en Præst, og at der om Aftenen var kastet Gift i deres Drik, hvoraf de alle døde.

Saa meget er i ethvert Fald sikkert, at Biskop Thore aldrig mere kom tilbage til Norge, og at en ny Biskop i Hamar, Ivar, kort efter indsattes. Om Thore virkelig, som „Kongen sagde", er død samtidig med Car-

[1] Hermann Reuter, Gesch. Alexanders III und der Kirche seiner Zeit, I. (2. Ausg.). Lpz. 1860. S. 207.

[2] A. Damborg, Abbed Vilhelms Levnet (i Herlufsholms Program 1867) S. 18. Forf. citerer desværre ikke sin Kilde, og i den latinske Biographi i Acta Sanct. (Scr. R. D. V) har jeg ikke gjenfundet Stedet.

[3] Libri memoriales capituli Lundensis, udg. af C. Weeke, S. 39.

dinalen, faar staa derhen. At hans Død, som ovenfor anført, i St. Victors Necrologium henføres til 31 August, medens Cardinalens i det Lundske opføres under 19 Febr.[1], er i ethvert Tilfælde værd at bemærke, ligesom ogsaa, at den eneste af de for de tre norske Prælater i Gallia Christiana anførte Dødsdage, som vi kunne jevnføre med hjemlige Kilder, nemlig Erkebiskop Thore I's, ganske rigtig stemmer med den i Necrologiet i Scr. R. D. II. p. 514 anførte, hvilket naturligviis taler for, at ogsaa de to øvrige Dage ere rigtige. Vi skulle her ikke dvæle ved, at de „pantsatte“ Pavebreve utvivlsomt vare forfalskede, ei heller ved den mod Sverre for de paafaldende Dødsfald rettede Mistanke. Derimod være det tilladt at erindre, at Danmark under de forhaandenværende Omstændigheder var et Land, som det for Biskop Thore — forudsat, at han virkelig fremdeles stod paa Sverres Parti — ikke kunde være ublandet behageligt at besøge, især om han skulde færdes i Lunds og Roskildes Stifter. Thi her opholdt sig jo hans egen landflygtige Metropolitan og sandsynligviis gamle Ven Erik, her havde Biskop Nicolaus allerede indledet Baglernes Oprør, og her — havde han sin fordums „*socius*“, Abbed Vilhelm, der havde skrevet i Erkebiskop Eriks Navn til Paven og, ligesom Erkebiskop Absalon, høilig var forbitret paa Kong Sverre, og som derfor i høi Grad maa have misbilliget, at hans gamle Staldbroder havde været med at krone den bansatte Sverre Præst og var reist til Rom i hans Ærinde. Forøvrigt havde Vilhelm selv for ikke længe siden været i Rom i Anledning af den

[1] I det Lundske Necrologium (Weeke, l. c., S. 154) anføres en *Thore Noricus* som død 15 Juni; men det har vistnok været en Lægmand, da ingen geistlig Titel tilføies. Nogen Richard findes ei i hint Necrologium.

bekjendte Sag mellem Philip Augustus og hans danske Dronning Ingeborg. Vilhelm var i Rom 1194 om Høsten og drog derfra til sit Fædreland Frankrige. Men, da Cardinal Fidentius kom til Danmark, var Vilhelm atter ved sit Sæde, hvilket vi erfare af et Brev fra ham selv til Erkebiskop Absalon, hvori han heftigt klager over Cardinalens Opførsel mod hans Kloster, af hvilket denne havde fordret formentlig uberettigede Ydelser[1]. Har altsaa Biskop Thore virkelig været Cardinalens Ledsager, maa han paany være kommen i Berøring med Vilhelm og det, som det synes, under lidet hyggelige Forholde. Men hele Sagen med Gesandtskabets Hjemreise er dunkel. Det er kun i Sverres Saga, at man hører noget om Reisen, samt at den skulde være foretaget just i Kongens Interesser, og Sverres Saga hører tilvisse, hvor det gjelder Forholdet til Paven og Kirken, til de grumsede Kilder. Om vor Biskops sidste Dage er det overhovedet vanskeligt at danne sig en klar Forestilling.

Forsøg af den Art, som nærværende, lykkes undertiden. Biskop Engelstoft har til Evidents godtgjort, at Paulus Heliæ er Forfatter af den Skibyske Krønike, Gustav Storm ligeledes, at det politiske Skrift af 1656: „Norges Rige Arverige“ er skrevet af Jens Dolmer. Maaskee er de mislykkede Forsøgs Tal større. Til hvilken Klasse mit Forsøg vil komme til at høre, kan jeg ikke selv vide eller forudsee. Skulde jeg imidlertid have været heldig, da vil den hidtil saakaldte „Thjodrek Munk“ være forvandlet til „Thore Biskop“ og fra en obscur Klostermand til en interessant historisk Personlighed.

[1] Scr. R. D. VI. p. 21—23.

MUNAAN BISKOPSSØN
OG
FRU RANGRID SKULESDATTER.

AF

LUDVIG DAAE.

Af alle de Høitideligheder, som Norges ældre Historie kjender, har ingen fundet en saa udførlig og paalidelig Skildring som Kong Haakon Haakonssøns Kroning i Bergen den 29 Juli 1247, hvis hele Ceremoniel er saa nøiagtigt og omstændelig beskrevet i hans herlige Saga. Hvad vi her savne, er alene nærmere Efterretninger om forskjellige af de ved Anledningen nævnte Personer. Saadanne Oplysninger har imidlertid Sagaens Forfatter ikke tænkt paa at give, deels, fordi han altid først og fremst beskjæftiger sig med Kongen selv, deels, fordi han vistnok har forudsat dem bekjendte for sine samtidige Læsere.

Her skal nu fremsættes nogle Formodninger angaaende to af disse Personer.

Den første af dem er „Munaan Biskopssøn". Han optræder ved Kroningen som en af de ni tilstedeværende Lendermænd. Disse opregnes i Sagaen i følgende Orden: 1) Gaut Jonssøn, 2) Lodin Gunnessøn, 3) Peter Paalssøn, 4) Gunnar Kongsfrænde, 5) Munaan Biskopssøn, 6) Finn Gautssøn, 7) Brynjolv Jonssøn, 8) Jon Drotning, 9) Sigurd Biskopssøn. Allerede paa Forhaand

maatte man slutte, at disse Lendermænd i Sagaen ere opregnede efter deres indbyrdes Anciennetet, og en Undersøgelse vil fuldstændig bekræfte dette: Gaut Jonssøn (af Mel) og Lodin Gunnessøn vare Lendermænd allerede 1217, Peter Paalssøn (af Giske) allerede 1221, Gunnar Kongsfrænde i 1239; de fem sidste (af hvilke No. 6 var Søn af No. 1) ere blevne det i 1240 eller senere[1].

Ved Kroningen sees imidlertid fire af Lendermændene at være blevne udmærkede fremfor ældre Colleger, idet de indbære den første Ret ved Gjestebudet. Disse fire vare: 1) Munaan Biskopssøn (No. 5 af de 9), 2) Brynjolv Jonssøn (No. 7), 3) Gunnar Kongsfrænde (No. 4) og 4) Sigurd Biskopssøn (No. 9). De ere blevne foretrukne ikke alene for ældre Colleger, men ogsaa for meget høibaarne Mænd blandt disse, saaledes for Peter Paalssøn, der dog tilhørte Arnmødlingernes berømte Æt paa Giske. Grunden til en saadan Udmærkelse, paa hvilken der ganske vist baade er sat Pris og givet Agt, kan neppe have været nogen anden, end den, at disse fire, hvilket den forøvrigt, som man maa tro, oprindelig lavættede[2] Gunnar Kongsfrændes Tilnavn for hans Vedkommende synes at antyde, ved Slægtskab eller Giftermaal, der nu ei nærmere kjendes, maa have staaet Kongehuset nærmere end de øvrige.

Men ogsaa fremfor de tre andre Lendermænd udmærkes Munaan Biskopssøn yderligere paa flere Maader. Han nævnes ei alene som den første blandt de fire, men han

---

[1] Man sammenligne G. Storms Liste over norske Lendermænd i Norsk hist. Tidsskr. 2. R. IV.

[2] Man erindre Skule Jarls haanlige Ord til ham i Haakon Haakonssøns Saga Cap. 147 (Flatøb. III. S. 108).

gaar under Processionen i Kirken ved Siden af Kongens uægte Søn Sigurd, idet disse to bære Sceptrene, hvorefter den unge Kong Haakon og Knut Jarl bære Regalierne, Kronen og Sværdet. Og ved Maaltidet er han en af de fire Mundskjænke, der fylder det første Bæger for Kongen, Cardinalen, Dronningen og Erkebiskoppen. Mellem disse Mundskjænke er Munaan vistnok kun den fjerde, men de tre første ere vel at mærke ikke ringere Mænd end de nys nævnte Medlemmer af Kongefamilien: den unge Kong Haakon, Knut Jarl og Sigurd Kongssøn. Med andre Ord: Munaan nyder ved Kroningsfesten Udmærkelser som ingen anden Person udenfor de ligefrem fyrstelige.

Hvad der forøvrigt vides om Munaan, er ganske lidet, og udenfor Sagaen selv forekommer han ikke i noget Kildeskrift. Han nævnes første Gang i 1236 som Sysselmand paa Oplandene. Derefter see vi ham som Kongens tro Tilhænger under Hertug Skules Oprør. Han paagriber paa Hamar den urolige og rænkefulde Abbed Bjørn fra Nidarholm, sender Knut Jarl og Arnbjørn Jonssøn den første Tidende om Skules Tog mod det Søndenfjeldske og Oslo og forener sig siden i Nærheden af Tønsberg med Kongen, da denne seiler fra Bergen til Oslo, og har saa rimeligviis deltaget i det sidste afgjørende Hovedslag ved den sidstnævnte By. I 1247 møde vi ham saa ved Kroningen som Lendermand, men derpaa forsvinder han af Historien og kan derfor vel ikke antages at have levet mange Aar efter denne Høitidelighed.

Som „Biskopssøn" maa han være uægte født, medmindre, hvad der jo er lidet rimeligt, hans Fader skulde have været gift før Indtrædelsen i geistlig Stand. Hvilken Biskops Søn han har været, siges intetsteds. Munchs

Gjetning[1], at han skulde være en Søn „enten" af Biskop Ragnar af Hamar († c. 1189) „eller" af dennes Efterfølger Thore († 1197) har ingen anden Støtte end den, at Munaan først optræder som Sysselmand paa Hedemarken, og kan derfor ingen videre Opmærksomhed fortjene. Mere kunde tale for Storms Formodning[2], at han var en Søn af Biskop Askell af Stavanger (1226—1254), der stod i høi Gunst hos Kong Haakon, og som havde en Broder af det meget sjeldne Navn Munaan[3]; men det synes dog ikke at være rimeligt, at Askell, der første Gang nævnes 1223 som Kongens Capellan, skulde have været gammel nok til at have en Søn, der var bleven Sysselmand senest 1236.

Som vi allerede have seet, var Munaan ikke den eneste Biskopssøn, der i 1247 var Lendermand; ogsaa en anden saadan, Sigurd (Søn af den afdøde Erkebiskop Peter af Husastad), optræder jo som saadan og det som en af de fire, der indbar den første Ret. I en senere Tid vil man ogsaa møde Thore Haakonssøn, Erkebiskop Haakons Søn, i meget høie Stillinger; men Munaan bliver dog i saa paafaldende Grad fremdragen, at man deels (hvorom mere nedenfor) maa tænke paa en i særegen Grad fornem Biskop som hans Fader, deels og fornemmelig maa antage, at han, hvis Frue intetsteds nævnes, har været gift med en Kongehuset meget nær staaende Dame.

Da Kong Haakon i 1225 holdt Bryllup (ligeledes i Bergen) med Margrete Skulesdatter, erfare vi af Sagaen,

---

[1] D. n. F. Hist. III. Deel, S. 901.

[2] Norsk hist. Tidsskrift 2. R. IV. S. 178.

[3] Jeg skulde nærmest tro, at dette Navn er kommet til os fra England; thi i Scr. R. D. V. 57 omtales en „Sanctus Mona. nus scotus, S. Andreae fani archidiaconus", der i det 9de Aarh- fandt Martyrdøden for hedenske Vikinger.

at der ved Gjestebudet herskede Adskillelse mellem Kjønnene, idet den kongelige Brudgom beværtede alle Mænd i Julehallen, medens den nye Dronning og alle Kvinderne spiste i Sommerhallen, ligesom ogsaa alle Klostermænd i en Stue for sig selv. Nu, ved Kroningsveitslen i 1247, sade Damerne tilbords i samme Hal som Mændene; ogsaa Klosterfolket, baade Abbeder og Abbedisser fik sin Plads der. De Damer, som særskilt nævnes, ere alle fyrstelige: ved Kongens venstre Side sad Dronning Margrete, saa hendes Moder Hertuginde Ragnhild, saa Kongeparrets ægte Datter, Jomfru Christine, dernæst Kongens uægte Datter, Fru Cecilia, dengang Enke efter Hr. Gregorius Andressøn, endelig Fru Rangrid, Hertug Skules yngste Datter[1]. Derefter kom Abbedisserne og saa „andre Koner". Om denne Fru Rangrid vides, trods hendes fornemme Fødsel og hendes høie Stilling som Kongens Svigerinde, egentlig saare Lidet eller næsten Intet. Vi erfare, at hun, da Skule gjorde Oprør, af ham tilligemed sin Moder midlertidig anbragtes i Helgeseter Kloster, som et sikkert Sted, og her har hun sandsynligviis oplevet Faderens ulykkelige Bortgang og Klostrets Brand. Hun kaldes allerede ved den Tid „Frue", men dette er rimeligviis en Anachronisme af Sagaens Forfatter; thi dersom Skule havde havt en Svigersøn foruden Kongen, vilde en saadan neppe være bleven uomtalt i disse Aars stormfulde og meget udførlig fortalte Be-

[1] At hun var dette, siges ikke ligefrem i Kong Haakons Saga, skjønt man allerede af denne kan slutte det; Keyser (D. n. Kirkes Hist. I. S. 369) antager endog Dronningen for den eneste af Skules Døtre, der overlevede ham. Men det udtales udtrykkelig i Fagrskinna (S. 147): „Börn Skúla hertoga var Margreta dróttning, er Hákon konungr á, Ingiríð, Rangrí". Ingirid havde som bekjendt været gift med Knut Jarl.

givenheder. I 1247 finde vi, som sagt, Fru Rangrid igjen ved Kroningen, men siden forekommer heller ikke hendes Navn tiere i Historien. P. A. Munch[1] har formodet, at hun i 1247 var Abbedisse i det af Faderen stiftede Kloster paa Rein, en Stilling, som hendes Faster Sigrid vides virkelig at have indtaget. Denne Formodning har imidlertid ingen anden Støtte end den anførte Oplysning i Sagaen, at umiddelbart efter Fru Rangrid havde Abbedisserne sin Plads ved Bordet. Men den høie Plads vilde disse have faaet, hvadenten Fru Rangrid havde været tilstede eller ikke; thi det var kun den, der tilkom dem efter deres Rang, ligesom man ogsaa vil finde, at Abbederne havde en meget høi Plads. Og omvendt behøvede Fru Rangrid ikke at være Abbedisse for at sidde, hvor hun sad; thi hendes Plads fulgte af hendes Stilling som Hertugdatter og Dronningens Søster. Denne Munchs Gjetning kan derfor sættes ud af Betragtning. Havde hun været Abbedisse, vilde Sagaen ikke have udtrykt sig, som den gjør: *þá frú Rangríðr, þá abbadísar* osv., men *þá aðrar abbadísar*[2].

Paa et senere Punct i sin Historie[3] er imidlertid Munch bleven opmærksom paa, at der om en i Kong Erik Magnussøns Tid forekommende Stallar ved Navn Olaf (paa „Stein“), om hvem der i islandske Kilder

---

[1] N. F. Hist. IV, 1. S. 30.

[2] Underlig nok vil man, (hvad Munch selv neppe har skjænket nogen Opmærksomhed), finde, at ogsaa Torfæus (Hist. rer. Norv. IV. p. 249) har faldet paa en lignende Tanke, idet han siger: „*Rangeidis, postea abbatissa*“; men det er kun en Incurie, da han ikke nævner Abbedisserne som tilstedeværende og altsaa har læst Ordene i det foreliggende Haandskrift saa flygtigt, at der for ham fremkom en Apposition.

[3] IV, 2. S. 122[1].

(Annalerne og Arnes Saga)[1] berettes, at han var „*kallaðr Ragneiðarson*". Af den Omstændighed, at en saa høitstaaende Mand benævnes metronymisk, sluttede han saa, sandsynligviis med Føie, at Moderen maatte have været en meget fornem Dame, og da ingen anden saadan af det Navn ved den Tid er at finde, antog han Olaf for en Søn af Fru Rangrid. Som Følge heraf maatte da Munch modificere sin Formodning om Rangrids Stilling som Abbedisse derhen, at hun først „senere" var bleven dette, efter tidligere at have været gift.

I denne min Undersøgelse vil jeg ikke videre opholde mig ved Olaf Stallar. Jeg finder Munchs Formodning ret sandsynlig; men denne taler hverken for eller imod min følgende Hypothese. Derimod vil jeg minde om, at der omkring 1300 nævnes en Ridder, Hr. Nikolas paa Huseby, en Gaard, der aabenbart maa søges i Throndelagen, men ingenlunde saaledes som Munthe[2] har gjort, med Sikkerhed kan siges at have været Einar Thambeskjelves gamle Sæde, Huseby i Børseskogn, men ligesaavel kan have været f. Ex. Huseby i Budviken. Denne Hr. Nicolas forekommer i tre Diplomer. I det ene, som er udateret, men ældre end 1299, omtales han i Anledning af en testamentarisk Gave til Nidaros Domkirke[3]; i det andet (c. 1295) nævnes han tilligemed (den senere Ridder) Viljam af Torgar og en Lagmand, som

[1] Isl. Ann. Storms Udgave S. 338 og flere andre Steder. Biskupa Sögur I. S. 768 fg. Denne Mand forekommer allerede ved 1273 (i Brudstykkerne af Magnus Lagabøters Saga) og døde efter Annalernes Vidnesbyrd 1299. Om hans sandsynlige Giftermaal med en Fru Magnhild Hallkelsdatter kan henvises til Munch.

[2] Samll. til D. N. F. Spr. o. Hist. IV. S. 548.

[3] Dipl. Norv. II. S. 40.

den, der paa Chorsbrødrenes Vegne har tilbudt Erkebiskop Jørund et Forlig[1], og i det tredie[2] (1301) medforsegler han et Document, atter i Anledning af Erkebiskoppens og Chorsbrødrenes bekjendte Strid. Hvad der i det Emne, som her behandles, bliver interessant, er den Omstændighed, at ved det første af disse Breve (i vort Rigsarchiv) er hans Segl bevaret, om end med mutileret og vistnok ulæselig Omskrift. Men dette Segl (Contrasigil) viser en Løve og ligner nøiagtigt Hertug Skules, ja det endog i den Grad, at H. J. Huitfeldt-Kaas tror sig forvisset om, at Skules[3] og Hr. Nicolas's bevarede Sigiller maa være Aftryk af en og den samme Stamp. Her maa det altsaa ligge overmaade nær at formode, at Seglet er gaaet i Arv, og at Hr. Nicolas har været en Descendent af Skule. Allerede Schøning har studset ved Synet af Sigillet og udbryder: „Nicolas à Husaby var en fornem Adelsmand og førte i sit Skjold en Løve“[4], hvorimod Munch intetsteds omtaler denne Hr. Nicolas. Derimod har Storm i sin høist interessante Tydning af Gravstenen fra Fjære[5] i Forbigaaende omtalt ham med de Ord: „Det ligger nær at gjette paa, at Nicolas er en Ætling af Hertug Skule, altsaa rimeligviis af hans uægte Søn Peter“. For mit Vedkommende bifalder jeg vel den første Deel af Storms Formodning, men er mindre tilbøielig til at gaa med paa den sidste. Haakon Haakons-

---

[1] Dipl. Norv. III. S. 41.

[2] Dipl. Norv. III. S. 51.

[3] Afbildet i Thorkelins Dipl. II. Tab. III; men dennes Forsøg paa at læse Omskriften, der ogsaa her er mutileret, er vistnok ligesaa uheldig som Munthes (l. c.) paa at tyde Hr. Nicolas's.

[4] Beskrivelse over Throndhjems Domkirke S. 61 (Tillægget).

[5] Norsk hist. Tidsskr. 2. R. III. S. 216.

søns Saga[1] synes nemlig bestemt at antyde, at Efterkommere af Skule ikke fandtes i Mandslinjen. Jeg maa derfor snarest tro, at Nicolas har været Fru Rangrids Søn.

Om man nu vil see sig om efter, hvad der kunde bringe lidt mere Besked om denne Hr. Nicolas, og derfor leder efter andre Steder, hvor en Ridder af samme Navn maatte forekomme, møder man først en Hr. Nicolaus, der i 1285 nævnes som Medlem af Kong Erik Magnussøns Raad. Men med ham kan neppe Hr. Nicolas paa Huseby identificeres. Munch har nemlig vist Ret i, at denne Nicolaus er den samme som Nicolas Jute, der forekommer som Kongens Raad ogsaa 1287, og som han antager at være en med Dronning Ingebjørg indkommen dansk Mand[2]. Heller ikke paa en Hr. Nicolas, ved denne Tid Lagmand i Bergen, kan her tænkes. Men ved samme Tid, som Hr. Nicolas „paa Huseby", levede ogsaa en Ridder, Hr. Nicolas Munaanssøn. Han nævnes i et Document af 1322 som da død (rimeligviis for flere Aar siden), og som hans efterlevende Enke nævnes en Fru Magnhild Ketilsdatter, tidligere gift med en Arnbjørn og med den sidstnævnte Moder til den i Haakon Magnussøns Tid bekjendte Cancellist og Ridder Hr. Baard Peterssøns Hustru Margreta[3].

Nu er Spørgsmaalet: Kan Hr. Nicolas paa Huseby og Hr. Nicolas Munaanssøn antages for en og samme Person? Er Hr. Nicolas paa Huseby, der førte Skules Vaaben, virkelig = Hr. Nicolas Munaanssøn, da maa vistnok Munaan Biskopssøn og Fru Rangrid Skulesdatter have været Ægtefolk; thi Hr. Nicolas Munaanssøn kan ikke lettelig have været Søn af nogen anden Munaan.

[1] Flatøbogen III. S. 162.
[2] D. N. F. Hist. IV, 2. S. 122.
[3] Dipl. Norv. III. S. 129.

Herfor synes ogsaa i og for sig selv meget at tale. Fru Rangrids intetsteds nævnte Mand maa have været en Person paa et høit Trin i Samfundet, og et saadant indtog Munaan unegtelig i 1247. Og omvendt synes hans paafaldende Plads ved Kroningen, som allerede ovenfor bemærket, lettest at kunne forklares ved et saa fornemt Giftermaal. Men der er her endnu flere Sandsynlighedsgrunde tilstede. Af disse vil jeg strax nævne, at der i 1319 ved det store Møde i Oslo og ved flere Leiligheder omkring den Tid forekommer en Hr. Munaan Baardssøn[1], paa hvem det efter Tidsregningen passer, naar jeg, hvad der er høist rimeligt, antager ham for en Sønnesøn af Munaan Biskopssøn. Nu vilde Baard være et meget naturligt Navn for en Søn af Fru Rangrid, som vel ikke let vilde have opkaldt sin Fader Skule, til hvis Navn kun triste Minder knyttede sig, men for hvem det laa desto nærmere at opkalde sin Farfader Baard Guttormssøn paa Rein.

Og nu videre. Hvilken Biskop ligger det saa tilsidst nærmest at antage som „Munaan Biskopssøns" Fader? I mine Tanker giver „Hr. Nicolas Munaanssøn" et Fingerpeg i denne Retning ved sit Døbenavn, ligesom „Hr. Nicolas paa Huseby" har givet det ved sit Vaaben. Jeg tænker da paa — „Baglerbispen" Nicolas i Oslo

[1] Munaan Baardssøn nævnes foruden ved Mødet i Oslo ogsaa i 1317 (Dipl. Norv. II. S. 109), i 1321 (ibid. III. S. 122) og 1327 (ibid. I. S. 122). I 1330 har „Hr. Munaan" en Ombudsmand paa Ringerike (ibid. XI. S. 23). Om imidlertid Udgiverne have Ret, naar de uden videre betegner ham som hørende til Familien Stumpe, tør være tvivlsomt, skjønt rigtignok Navnet Munaan senere forekommer i denne Æt, der ligesom Bolternes sandsynligviis har været beslægtet med Munaan Biskopssøn eller ligefrem stammer fra ham.

som Munaans Fader. For det første, fordi Nicolas var den mest høiættede af alle norske Biskopper og ikke alene var af gammel Lendermandsfamilie, men hvad mere var, en af svensk Kongeblod udsprungen norsk Dronnings Søn og Kong Inges Halvbroder og endelig Morbroder af Baglerkongen Philip, der var gift med Sverres Datter[1]. Og ganske særlig Vegt lægger jeg tillige paa, at en nær Frænde netop af den samme Biskop Nicolas, Hr. Gregorius Andressøn, blev anseet værdig til at ægte Kong Haakons Datter Cecilia. Antages nu Munaan for Biskop Nicolas's Søn, bliver hans Ægteskab med Fru Rangrid aabenbart endnu sandsynligere; thi for Kongehuset vilde det have været naturligt at søge sine Svogerskaber i en saadan snevrere Kreds af Landets Aristokrati. Munaans og Rangrids Forbindelse har da været den tredie mellem Stovreims-Ætten og Kongefamilien. Og det sjeldne Navn Munaan har ikke været Nicolas fremmed; thi Biskoppen stod netop i nært Forhold til en anden fornem Familie, hvori hint Navn forekommer, nemlig Ænes-Ætten fra Hardanger. Til denne hørte Munaan Gautssøn, Magnus Erlingssøns tro Kampfælle, der sidste Gang nævnes i den afgjørende Kamp 1184, i hvilken han tog en fremtrædende Deel. Denne Munaan Gautssøns Brodersøn, den noksom bekjendte Lendermand Arnbjørn Jonssøn, først Baglerhøvding, men siden Kong Haakons tro Tilhænger, havde været Biskop Nicolas's Fostersøn. At vor Munaan har været opkaldt efter Biskoppens gamle Partifælle Munaan Gautssøn, er derfor ikke usandsynligt.

---

[1] Det fortjener at bemærkes, at Kong Haakons Saga (Flatøbogen III. S. 83) ved at omtale Nicolas's Død særlig fremhæver hans fornemme Slægtskab i Sverige, Danmark og Norge og dertil kalder ham „inn mesti ágætismaðr“.

Rangrid Skulesdatter var som anført sin Faders tredie Datter. Den ældste af hendes Søstre, Dronning Margrete, var ved sit Bryllup i 1225 ganske ung, født rimeligviis omkring 1210. Rangrid har vel altsaa ved Faderens Død været nogle og tyve Aar gammel. For hendes Giftermaal har naturligviis hendes Svoger, Kong Haakon, raadet, og det er forklarligt nok, at han til Ægteskab med hende har udseet en fornem Mand blandt sine egne tro Tilhængere. At Munaan havde været hendes Fader Skules Fiende, behøvede ikke at komme mere i Betragtning, end lignende Forhold gjorde det, dengang Kong Sverres Søstersøn, Peter Steyper, ægtede Magnus Erlingssøns Datter, Ingebjørg.

Mine her fremsatte Formodninger kunne maaske aldrig bevises til Evidents. Men jeg tror at have anført gode Sandsynlighedsgrunde for dem. Skulde de være rigtige, vilde det jo være interessant nok, at de to store Fredsforstyrrere, Biskop Nicolas og Hertug Skule, kom i Svogerskab efter Døden!

Hvis Munaan er Biskop Nicolas's Søn, har han i Modsætning til denne fordelagtig udmærket sig ved sin Troskab. Han har deri lignet Nicolas's Fostersøn, Arnbjørn Jonssøn, og i denne sandsynligviis havt en god Veileder og et godt Forbillede. Han har aabenbart været temmelig meget ældre end Fru Rangrid, men dog ikke saa meget, at der behøver at have været tilstede noget ligefremt Misforhold i deres Alder.

SMAASTYKKER.

3.

Harald Haardraades paastaaede Dobbeltgifte.

Den sædvanlige Fremstilling, stammende fra Snorre, er, at Harald Haardraade har levet samtidigt i Ægteskab med 2 Dronninger: medens han opholdt sig i Rusland paa sin Hjemreise fra Grækenland, ægtede han Storfyrst Jaroslavs Datter Ellisiv (Elisabeth) (c. 1045) og Aaret efter at han blev Enekonge (1048) Thora, Datter af Lendermanden Thorberg Arnessøn paa Giske; det siges udtrykkelig, at Kong Harald ved sit sidste Hærtog (til England 1066) efterlod Thora hjemme i Norge, men tog Ellisiv med paa Søreisen over Nordsøen og lod hende efter paa Orknøerne. Munch, som uden nogen Tvivl har fulgt Snorre, har dog gjort opmærksom paa, at under hele Haralds Regjeringstid omtales aldrig Ellisiv, kun Thora som Dronning — førend i 1066 — og han formoder derfor, at Harald ved Hjemreisen til Norge ikke har taget Ellisiv med sig, men først mange Aar bagefter — omkr. 1065 — har ladet hende hente til Norge. Endvidere har Munch grebet den Efterretning i en Scholie til Adam af Bremen, at efter Kong Haralds Død hans Enke har ægtet den danske Kong Sven (Estridssøn), og hævder, at denne Enke har været Ellisiv. Munch har her ikke været opmærksom paa, at han derved lader Kong Sven indgaa Ægteskab i de forbudne Grader (Ellisiv var Datter af hans Cousine, idet den russiske Dronning Ingegerds Fader Kong Olav var Halvbroder af Svens Moder Estrid) — en Synd, som Kong Sven en Gang før havde begaaet, men som han havde maattet bøde haardt for, saa at man har vanskeligt for at tro, at Sven en Gang til kan have indladt sig paa

saadant, — og det medens samme Prælat Adalbert i Bremen virkede, som havde truet ham med Ban og tvunget ham til Skilsmisse. En dansk Historiker, Dr. Hans Olrik, har fulgt Munch, uagtet han lagde Mærke til Konsekventsen, men har søgt at forklare den ved, at Adalbert i 1068 var en slagen Mand, som ikke længer vovede at tage Kampen op med Kong Sven, saaledes som han havde gjort 20 Aar forud. Ja, Dr. Olrik har gaaet et Skridt videre og hævder, at ogsaa Kong Svens Søn Olaf (Hunger) senere ægter Ellisivs Datter og derved ligeledes kommer i Skade for at ægte en Slægtning i de forbudte Grader, uden at nogen kirkelig Autoritet rører paa sig.

Man vil se, hvilke farlige Konsekventser vi ved disse Kombinationer har faaet. Kong Harald skulde have levet i aabenbart Bigami, baade Kong Sven og hans Søn Olaf skulde have indgaaet Ægteskab i de forbudne Led, uden at Kirken har vovet at lukke Munden op og protestere. Og det skulde have skeet i det 11te Aarhundrede, i det Tidsrum, da Kirken opstillede sine stærkeste Prætensioner paa ikke blot kirkeligt, men ogsaa verdsligt Herredømme, og de, som skulde have forsømt sin Pligt, var den mægtige Adalbert af Bremen og selve Gregor den 7de og hans Eftermænd! Og endnu mærkeligere: vi har fra samme Tid en kirkelig Historiker, Adam af Bremen, Adalberts Biograf, som netop viser, hvorledes Adalbert vovede at optræde mod den danske og den norske Konge; Adam skildrer, hvorledes Sven maa efter Adalberts Trusler lade sig skille fra sin Hustru Gunhild, og han skildrer Adalberts Optræden mod Harald, hvem han fremstiller som en blodig Tyran. Men Adam ved hverken om, at Harald har levet i Bigami, eller at Sven Estridssøn har begaaet nogen Synd ved at ægte Haralds Enke, og han kan ikke formodes at have fortiet disse Forhold for Adalberts Skyld; thi han er ingenlunde en blind Tilhænger af denne Kirkefyrste, hvis Feil han tvertimod har et aabent Øie for.

Det forekommer mig ikke tvilsomt, at her maa forefindes en Feil i vor historiske Overlevering, og jeg skal søge at vise den enkle Sammenhæng. Jeg skal sige Resultatet med engang: Harald har ikke samtidig været gift med to Hustruer, men successivt: først med Ellisiv og saa med Thora; Haralds Enke har altsaa været Thora Thorbergsdatter, og hendes Ægteskab med Sven ligesaavel som hendes

Datters med Svens Søn Olav har været fuldt lovligt og kirkeligt. Jeg skal søge at vise dette ved at gjennemgaa de historiske Kilder i deres genetiske Udvikling.

Adam af Bremen kjender intet til Harald Haardraades Ægteskabshistorie; men da han i det hele skildrer Harald saa ufordelagtigt, kan man være sikker paa, at han ogsaa vilde have dvælet ved hans ægteskabelige Liv, — hvis derpaa havde været noget at udsætte. Derimod ved gamle Scholier til Adams Bog, aabenbart forfattede omkr. 1070—80, at Harald under sin Hjemreise fra Grækenland (c. 1045) ægtede en Datter af den russiske Konge Gerzlef (Jaroslav), og at Kong Sven c. 1068 ægtede „Olafs Moder", altsaa Kong Haralds Enke; men Scholierne (som maaske er af forskjellige Forfattere) ytrer intet om, at „Gerzlefs Datter" og „Olafs Moder" var den samme Dame, og Modsætningen mellem dem vil fremgaa af de nordiske Kilder.

I de ældste Kongesagaer (Ágrip) fortælles kun om Harald, at han som Konge ægtede Broderdatter af Finn (Arnessøn) paa Austraat, som siden flygtede til Kong Sven og blev Jarl i Halland, men derpaa blev fangen af Harald i Slaget ved Nisaa. Men de større islandske Kongehistorier ved vidtløftigere Besked. I „Kongesagaerne fra Magnus den gode" (Morkinskinna og Flatøbogens Tillæg fra 15de Aarh.) berettes, hvorledes Harald under Opholdet i Gardarike ægter Jaroslavs Datter Ellisiv (med et Citat af den samtidige Stuf Skald: *gulls tók Gauta spialli gnótt ok bragnings dóttor*). Dette er skeet i Aar 1045 eller Vinteren 1045—46; thi derefter fortælles, at Harald den følgende Vaar reiser til Danmark og Norge, og denne Reise foregaar Vaaren 1046. Og dette er den sidste Gang, Ellisiv omtales; der siges intet om, at hun fulgte sin Mand til Norden; baade i Danmark hos Sven Estridssøn og i Norge hos Kong Magnus optræder Harald alene; i Fortællingen om det af Harald arrangerede Overfald paa ham fra Svens Side er det en tydelig Forudsætning, at Ellisiv ikke er med ham ombord paa hans Skib, og i Beretningerne om Magnus og Haralds Samvær som Medkonger optræder begge Konger uden Dronning. Efter Magnus's Død ægter saa Harald Thora Thorbergsdatter og har med hende Sønnerne Magnus og Olaf[1];

[1] Flat. III 344.

senere nævnes ogsaa Døtrene Maria og Ingegerd, og Meningen er aabenbart, at ogsaa disse er Thoras Børn[1]. Thora nævnes flere Gange i den fremadskridende Fortælling som Haralds Dronning, og hun følger ham endog paa Søtog; saaledes var hun med paa Krigstoget til Danmark 1062, hvilket ogsaa nævnes i den bekjendte Samtale mellem Kongen og Finn Arnessøn efter Nisaaslaget, da Finn bruger Lignelsen om Harald som en Hingst i Hestekamp: „det er ikke underligt, at du har bidt saa godt fra dig, siden Mæren følger dig"; det samme er da ogsaa Tilfælde paa Englandstoget 1066, men her bliver hun dog efter paa Orknøerne, — hvilket jo er meget naturligt, da Orknøjarlernes Moder (Ingeborg Jarlemoder) var hendes Søskendebarn. Ogsaa i flere af de indskudte Smaastykker om Islændinger ved Haralds Hof forudsættes Thora at være Haralds Dronning[2]. En senere, halveventyrlig Fortælling — om Heming Aslakssøn — giver herfor en Oplysning, som, om end ikke historisk, viser, hvorledes man søgte at forklare sig Forholdet: Harald efterlod virkelig Ellisiv i Rusland ved sin Hjemreise til Norge, men gav hende ved Afskeden en Sæk af „Guld og skjært Sølv", som hun skulde beholde, hvis han ikke kom igjen efter 15 Aar: det gjorde han ikke, men 5 Aar senere før sin Afreise til England sendte han Bud til Rusland efter Sækken, som Ellisiv ogsaa lod ham faa, men tillagde en Spaadom om hans Død paa Toget[3].

„Kongesagaerne fra Magnus Gode" blev c. 1220 benyttede i den Sagasamling, som kaldes „Noregs konungatal" (Fagrskinna). Her findes derfor ganske den samme Fremstilling som hos Forgjængeren, men med en eneste Afvigelse: Hvor Morkinskinna (og Flatøbogen) siger: *þar* (Orknøerne) *lét hann eptir Þ ó r u konu sina ok Maríu dóttur sína*, har Fagrskinna *lét þar eptir Ellisif konu sina ok Maríu dóttur sína*. Da Udtrykket med Undtagelse af det ene Navn er ordlydende det samme, maa Fagrskinna's Beretning være en Rettelse af den ældre. Og det er let at se, hvorfra Rettelsen er kommen. Sagaen om Orknøjarlerne, som Forf.

---

[1] Flat. III 389, Mork. S. 112[10] og 126.
[2] F. Ex. Stykket om Halle, se Flat. III 427.
[3] Icelandic Sagas I p. 347 ff. Paa tilsvarende Sted i Flatøbogen kaldes hun her *Silkisif Hakadóttir*.

af Noregs konungatal har benyttet, har en parallel Fremstilling af Haralds Tog, og her staar: *þar lét hann eptir Ellisif dróttningu ok døtr þeirra Maríu ok Ingigerði.* Men Orknøjarlernes Saga, som ikke behandler Norges Historie, og hvis Forfatter ikke har kjendt den vidtløftigere Fremstilling af Norges Historie om denne Tid, er i dette Tilfælde mindre at stole paa end de ældre Kongesagaer. Vi kommer nu til Fremstillingen i Heimskringla. Snorre har benyttet alle sine Forgjængere og har forsøgt at vælge mellem de forskjellige Fremstillinger; han har i det hele stor Respekt for Orknøjarlernes Saga og har derfor foretrukket denne, men har givet den et eiendommeligt Tillæg. Han har lagt Mærke til, at Ellisiv i Orknøjarlernes Saga faar Tilnavnet Drottning, medens dette ikke gives Thora; deraf har han sluttet til en høiere Rang hos den kongebaarne Ellisiv end den kun „lendbaarne“ Thora, og hans Fremstilling er tydelig farvet deraf, saa at hos Snorre Ellisiv bliver den egentlige Dronning i Norge, men Thora kun en Slags Medhustru. Ved Omtalen af det 2det Ægteskab siges: „Kong Harald fik Thora, Thorberg Arnessøns Datter, den anden Vinter efter Kong Magnus's Død; de havde to Sønner, Magnus og Olaf. Kong Harald og Dronning Ellisiv havde to Døtre, Maria og Ingegerd“. Den samme Modsætning findes udtalt i Cap. 85: Thora Thorbergsdatter blev tilbage (i Norge), men Dronning Ellisiv for med ham og hendes Døtre Maria og Ingegerd, ligesaa hans Søn Olaf. Men at denne Opfatning beror paa en Misforstaaelse synes at fremgaa af Snorres egen Fremstilling: efter Slaget ved Nisaa følger ogsaa hos ham Beretningen om Finn Arnessøn, hvori Thora forudsættes at være Haralds Ægtehustru. Dette bliver ogsaa tydeligt ved det ovenfor paaviste, uheldige Laan fra Jarlesaga.

Den ægte Beretning i Kongesagaerne kjender vistnok ogsaa Haralds Ægteskab med Ellisiv i Rusland, men ved intet om, at hun fulgte med til Norge. Om Harald har simpelthen forladt Ellisiv og betragtet Ægteskabet som faktisk opløst, eller om hun er død kort efter hans Afreise (hvad der maaske er det sandsynligste) kan ikke vides; thi herom foreligger ingen historisk Beretning. Derimod hævder alle Kongesagaer, at Harald i Norge var gift med Thora Thorbergsdatter, at hun overlevede ham, og at hun var Moder til

Haralds Sønner, maaske ogsaa Døtrene. Men deraf følger, at naar ifølge Scholien til Adam af Bremen Kong Sven ægter „Olafs Moder“, saa er dette Thora Thorbergsdatter, ikke den russiske Ellisiv. Kong Sven har altsaa ikke begaaet noget Brud paa kirkelig Lovgivning ved at ægte den norske Enkedronning; thi hun var ham ganske ubeslægtet. Omtrent lige saa sikkert tør man udtale sig ogsaa om hans Søn Olafs Ikke-Slægtskab med Haralds Datter Ingegerd, skjønt det af Kilderne ikke er klart, hvem der var hendes Moder; efter de ældre Kongesagaer synes det at være selvfølgeligt (om end ikke udtrykkelig udtalt), at Thora var hendes Moder, medens Jarlesagaen og efter den Snorre udtrykkelig siger, at det var Ellisiv. Sandsynligheden taler imidlertid stærkt for, at Jarlesagaen og Snorre her har Uret. Det er tydeligt, at Ingegerd først ved 1086 eller 87 blev gift med den danske Konge, og isaafald er vel Ingegerd ikke født før end ca. 1060, maaske nærmere 1066, og da hun efter Olafs Død (1095) indtræder i nyt Ægteskab med den svenske Konge Philippus Halsteinssøn, maa hun ialfald være født i Haralds senere Aar. Men isaafald maa Thora være hendes Moder, og der existerede da intet Slægtskab mellem Olaf og Ingegerd, kun dobbelt Svogerskab.

Sept. 1893.

Gustav Storm.

4.

Papisten Herman Hansen.

Af de norske prester, som under Kristian IV blev overbeviste om at være hemmelige tilhængere af katholicismen, blev hr. Herman Hansen af samtiden betragtet som en af de betydeligste, ligesom hans liv er merkeligt ved store omvekslinger og megen modgang. Han var født paa Ringerike, hvorfor han i sin ungdom kaldte sig Ringius, et tilnavn, som han senere neppe har brugt. Hans fader, hr. Hans Hermansen, forekommer som sogneprest i Hole allerede i

1575 og skal have siddet i embedet lige til 1629. Moderen var hr. Hans's anden hustru Ragnhild Kaaresdatter, som var ilive endnu 1613, da sønnen blev domfældt.

Mellem 1608 og 1613 var Herman Hansen sogneprest til Nes paa Hedemarken, hvor han eiede gaarden Mølstad. Forøvrigt vides om hans virksomhed her intet andet, end at han i 1612 lod opføre Ballishol annexkirke. Hvorledes han 1613 blev dømt fra sit embede, i 1618 paa kongens befaling sattes i fængsel i Danmark — rimeligvis paa Dragsholm — og atter slap løs ved kgl. brev af 27 november 1619, er (i nærværende bind af hist. tidsskrift side 329 fgg.) fortalt af prof. L. Daae, som derefter taber hans spor indtil 1626, da han atter fik tilladelse til at vende tilbage til Norge. Det kan efter utrykte kilder oplyses, at han i denne mellemtid i mindst to aar har opholdt sig i Sverige, og at han derfra bragte de dansk-norske myndigheder nyttige meddelelser; det var efter hans egen fremstilling til løn for disse tjenester, at han i 1626 fik lov til atter at vende tilbage til Norge. Under hans landflygtighed havde hans hustru trofast ledsaget ham. Efter hjemkomsten søgte han at skaffe sig og sin talrige familie underhold ved at holde dansk skole i Oslo (eller Kristiania). I 1629 blev han af Statholderen Kristofer Urne beskikket til sorenskriver paa Hadeland, i hvilken stilling han var i 4 aar. Da han, som han selv udtrykker sig, „derfra blev kasseret“, tog han den 16 juni 1633 skudsmaal af tingalmuen, der bevidnede hans gode forhold. Derefter hører vi intet til ham førend i 1637, „da der gik feidetidender i Sverige og Norge“, ved hvilken anledning han af statholderen blev sendt ind i Sverige for at skaffe underretninger. Samme aar indgav han til herredagen i Bergen klage over sin stilling; han levede da i stor nød og elendighed med hustru og 12 børn og bad om nyt prestekald. I 1643 finder vi ham bosat paa Mølstad i Nes, blandt sin fordums menighed. Han mødte da som „soren prokurator“ paa tingene. Saaledes finder vi ham i det nævnte aar i tingstuen paa Lesje som fuldmægtig for den rige Antonius Bertelsen i Kristiania i en eiendomstvist, som denne havde med Lesjepresten Jens Jensens enke og sønner, der levede som bønder i dette prestegjæld.

I 1644 og 1645 gjorde Herman Hansen ligesom enkelte andre prester tjeneste i krigen med Sverige (Hannibalsfeiden).

idet han meget benyttedes af Kjeld Stub og Gunde Lange, som betroede ham selvstændig kommando ved grænsevagterne i Solør. Hans søn Jørgen tjente i samme krig som rytter. Der haves i det kgl. bibliothek i Kjøbenhavn bevaret ikke faa breve fra hr. Herman til Kjeld Stub fra disse aar, hvoraf det fremgaar, at han har varetaget sit hverv med megen nidkjærhed. I et af dem beder han om undskyldning, fordi han, uden at oppebie samtykke fra „landsøversten“ Gunde Lange, havde forladt sin post for at se til sin dødssyge hustru paa Mølstad: „jeg kan ikke min hustru forlade salva conscientia i hendes store sygdom, som mig in exilio og fængsel ikke haver forladt“.

Det sidste, vi hører om Herman Hansen, er fra 1650. Den 21 septbr. dette aar tilskriver statholderen Hannibal Sehested fra Marstrand lagmand Nils Hansen i Kristiania angaaende hr. Herman, der havde ansøgt om paany at beskikkes som sorenskriver, med spørgsmaal om, hvorvidt han kunde ansees skikket for denne stilling. Lagmanden lod foged Knut Andersen samt lagretten og tingalmuen i Nes paa Hedemarken udtale sig om hr. Hermans person og forhold; dette skede paa tinget den 4 november. Fra hr. Herman, som selv var tilstede, fremlagdes en redegjørelse for hans livsskjebne lige fra den tid, han var prest. Tingalmuens erklæring om hans forhold lød gunstig; den antydede, at han kun havde én uven (den Nils Eriksen, som omtales af Daae side 352); men man vovede ikke at udtale noget om, hvorvidt han „nu i sin høie alderdom kan kjendes dygtig til nogen bestilling“. Rimeligvis har han heller ingen saadan opnaaet og maa sandsynligvis ikke længe efter være død. Gjennem et langt liv i trængsel, hvorunder den forhenværende prest forsøgte lykken som skolemester, krigsmand og i juridiske stillinger, maatte han bøde for sine vildfarelser i ungdommen.

A. E. E.

5.

Familienavnet Pharo.

Om oprindelsen til navnet Pharo har E. A. Thomle (Biogr. efterretn. om studenterne fra aaret 1868, side 223) meddelt en familietradition, der gaar ud paa, at slegtens stamfader som barn blev funden en juledagsmorgen af presten i Lier og blev kaldt Ole Farsen ɔ: sin faders søn, i mangel af noget andet fadersnavn; hans søn forandrede saa dette til Pharo. Senere har historikere fremsat den formodning, at navnet bør forklares som et stedsnavn, og særlig er det fornylig udtalt, at „navnet tyder paa, at familien har stammet fra Færøerne“ (Hist. Tidsskr. 3 R. III 331).

Jeg tror dog, det kan godtgjøres, at familietraditionen har ret, forsaavidt som den forklarer navnet som „Faders søn“. Derimod har traditionen glemt, at der engang virkelig har existeret et fornavn „Fader“. Dette har aldrig været hyppigt, men forekommer dog endnu af og til i det 16de aarhundrede i alle tre nordiske riger, ligesom man jo ogsaa har „Broder“ og „Søster“ som døbenavne. Ligesom appellativet har man ganske vist i regelen udtalt det „Far“. Istedenfor „Fadersen“ skrives derfor ogsaa „Farsen“ (ligesom fru Gørvel Fadersdatter i de af L. Daae om hende meddelte aktstykker fra 1601 skrives „Faarsdatter“). En Laurits Farsen omtales 1542 (D. Mag. 3 R. VI 333). En Jens Farsen døde 1603 som sogneprest i Veile (Rørdams Lyskander side 246). Denne sidste kalder sig paa latin Farsenius. Andre har latiniseret navnet til Farsonius. Men det svarede endnu mere til tidens smag at omdanne navnet til en latinsk form som Pharo. Exempler paa denne slags navnedannelser er der mange af i den humanistiske tidsalder: den danske adelsmand Jakob Bjørnsen kaldes paa latin Jacobus Biorno, den trondhjemske lektor Peter Ivarsen (Borch) kaldes Petrus Ivo, den bekjendte mag. Nils Svendsen (Chronichius) findes paa latin benævnt Nicolaus Sveno (Kirkehist. Saml. 2 R. V 353, 3 R. I 351, IV 625), og den berømte danske videnskabsmand Nils Stensen er mest bekjendt under navnet Steno. Paa selvsamme vis blev Farsen til Pharo.

Yderligere sikkerhed for, at dette er den virkelige oprindelse til navnet Pharo, faar man ved den omstændig-

hed, at Oluf Jensen Pharo, prest i Nes paa Hedemarken, da han i 1636 blev indskreven som student i Kjøbenhavn, kaldte sig Olaus Jani Farsonius, hvilket ligefrem betyder „Farsen“ eller „Fadersen“. Det varede altsaa nogen tid, inden navnet Pharo blev fastslaaet som familienavn. Det er vistnok her i landet det eneste latiniserede patronymikon, der har holdt sig som familienavn ligetil vore dage.

A. E. E.

Rettelse:

Side 403, L. 3, 7 og 13 fra n., Side 407, L. 11 f. n. Ebeltoft læs Ebelholt.

REGISTER.

REGISTER.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske, topographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillade det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have literær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmerne erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 5 Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræde vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige

lang Tid, afgjør Lodtrækning, hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forinden Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Den norske historiske Forening 1891.

Generalforsamling for 1891

holdtes 10de Mai 1893, hvorved Bestyrelsens Formand foredrog følgende Aarsberetning:

Foreningen har for 1891 udgivet:

Historisk Tidsskrift, 3die Række, 2det Binds 3die Hefte. 80 S.

Dassiana. Viser og Rim af Petter Dass, med nye Oplysninger om hans Levnet og Skrifter, udgivne af A. E. Eriksen. 146 S.

Absalon Taranger. Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske. 3die Hefte (Slutningshefte). 139 S.

Aarsleveringen udgjør tilsammen $22^3/_4$ Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer udgjorde 709 mod 728 ved Udgangen af 1890. Af disse betalte 53 svenske og 111 danske Medlemmer kun halv Kontingent ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde 53 af Foreningens Medlemmer benyttet sig for den svenske Forenings Vedkommende og 122 for den danske Forenings.

Medlemsantallet er ogsaa i dette Aar, ligesom ofte tidligere, sunket, om end denne Gang ikke i nogen betydelig Grad. Det er imidlertid allerede saa lavt, at For-

eningens Virksomhed efter den ved dens Stiftelse lagte Plan ikke i Længden vil kunne fortsættes, med mindre det igjen hæver sig. Bestyrelsen maa derfor gjentage sin Anmodning i forrige Aarsberetning til Foreningens Medlemmer om hver i sin Kreds at virke for at vinde nye Medlemmer, idet den med Taknemmelighed anerkjender, hvad der af enkelte Medlemmer i den sidste Tid er udrettet derfor.

Indtægterne i 1891 vare:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1891	Kr.	1,718.00
Indbetalte Restancer fra tidligere Aar .	„	576.00
Salg af ældre Skrifter	„	98.73
	Kr.	2,392.73

Til Udgift er i 1891 kommet:

Honorarer	Kr.	1,111.30
Trykning og Indheftning	„	208.35
Porto og Fragt	„	84.82
Kommissionsgebyr til Boghandlere . . .	„	111.70
Renter og Afdrag af Laan	„	161.34
Inkassation og Budtjeneste m. m. . . .	„	104.80
Afsat til særskilt Fond Kontingenter af 2 i 1890 indmeldte livsvarige Medlemmer	„	120.00
Expedition, Kasse- og Regnskabshold .	„	311.34
	Kr.	2,213.65

Overskud altsaa Kr. 179.08, hvorefter Kassebeholdningen ved Udgangen af 1891 blev Kr. 233.91.

Restancerne fra tidligere Aar ere stegne fra Kr. 3,957.57 til Kr. 4,073.57, altsaa med 116 Kr.

Ifølge Bestyrelsens Beslutning er Dannelsen af et særskilt Fond af livsvarige Medlemmers Kontingent be-

gyndt med Kontingenten af 2 i 1891 indtraadte Medlemmer.

Af de Foreningen tilhørende Legater havde ifølge de af Kassereren aflagte Regnskaber det Vogt'ske, med Kapitalbeløb af Kr. 2,140.87, ved Udgangen af 1891 et opsparet Rentebeløb af Kr. 191.64 og det Holst'ske, med Kapitalbeløb Kr. 1,359.13, et af Kr. 82.60. Intet af disse Renter er anvendt i Aarets Løb.

Samtlige Regnskaber ere gjennemgaaede af Revisorerne, som have fundet dem rigtige.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang undertegnede Rygh og Daae.

Christiania, 3die Mai 1883.

O. Rygh. L. Daae. Gustav Storm.
H. J. Huitfeldt-Kaas. Yngvar Nielsen.

Generalforsamlingen gjenvalgte de fratrædende Bestyrelsesmedlemmer og Revisorer og gav Kassereren Decharge for Regnskabet.

Derefter holdt Professor Dr. L. Daae for de i Generalforsamlingen deltagende Medlemmer et Foredrag om „Historiske Studier og historisk Forfatterskab i Norge fra Schønings Død til omkring 1830“.

Medlemmer 1894.*

Hs. Maj. Kong Oscar II.

Æresmedlem: Professor Dr. Konrad Maurer.

---

*Åkerhielm, L., Friherre, fhv. Statsraad. Stockholm.
Aalholm, J., Skibsfører. Arendal.
Aall, N., Godseier. Ulefos.
*Aall, T. I., Bureauchef. Kristiania.
Aanesen, Overretssagfører. Skien.
Aarflot, J., Boghandler. Aalesund.
*Aarhus Kathedralskoles Bibliothek.
*Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.
*Aas, A. K., Skoleinspektør. Fredriksstad.
Aas, Johs., Apotheker. Bodø.
Aasen, I., Stipendiat. Kristiania.
*Adeler, C. S. T., Baron. Allingegaard ved Silkeborg.
*Akademiska Föreningen. Lund.
*Alin, Oscar, Professor. Upsala.
Amble, O., Foged. Sannessjøen.
Amtsskolen i Jarlsberg og Larviks Amt.
Andersen, J. R., Høiesterets-Assessor. Kristiania.
Andersen, L., Kjøbmand. Moss.
Andersen, N. A., Grosserer. Drammen.
*Andersen, S. Chr., Generalkonsul. Kristiania.
Andvord, R., Stadshauptmand. Kristiania.
Angell, Kn., Statsadvokat. Bergen.
Anker, Chr., Grosserer, Fredrikshald.
Anker, H., Postmester. Hamar.
*Annerstedt, C., Universitetsbibliothekar. Upsala.
Arbeiderakademiets Bibliothek. Kristiania.
Arbo, C., Major, Brigadelæge. Kristiania.
Arctander, S., Borgermester. Bergen.
Arendal Skoles Bibliothek.
Arenfeldt, C. D. A., Stamhusbesidder. Gimle ved Kristianssand.
*Arnesen, Kr. A., Sogneprest. V. Thoten.
Arntzen, A., Bankdirektør. Kristiania.

* De med * betegnede ere tillige Medlemmer af enten den Danske eller den Svenske historiske Forening eller af begge og erlægge som saadanne kun halv Kontingent.

Aschehoug, N. D., Sorenskriver. Horten.

Aschehoug, T. H., Dr., Professor. Kristiania.

Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.

*Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.

*Athenæum, Læseselskab i Kristiania.

*Aubert, L. M. B., Dr., Professor. Kristiania.

Aubert, V. A., Redaktør. Kristiania.

*Bachke, A. S., Geschworner. Ringve ved Throndhjem.

*Backer, Z., Overretssagfører. Larvik.

Bade, L., Cand. juris. Kristiania.

*Bang, A. Chr., Dr. theol., Statsraad. Kristiania.

Bang, C., Professor. Kristiania.

Bang, H. R., Raadmand. Bergen.

Barstad, H. J., Kaptein. Kristiania.

*Barth, A., Fuldmægtig. Kjøbenhavn.

Bassøe, Kr., Adjunkt. Aalesund.

Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

*Beer, M., Sorenskriver. Søndre Fron.

Belsheim, J., fhv. Sogneprest. Kristiania.

Bendixen, B. E., Skolebestyrer. Bergen.

Berg, Anders, Bogholder. Moss.

Berg, H. B., Statsadvokat. Elverum.

Berg, M. Ø., Toldkasserer. Fredriksstad.

Berg, P., Kaptejn. Kristiania.

Berg, S., Apothekbestyrer. Fuglebjerg, Danmark.

*Berge, C. R, Boghandler. Kristianssand.

*Bergens Kommunebibliothek.

*Bergens Musæums Bibliothek.

*Bergh, Johan, Højesterets-Advokat. Throndhjem.

*Bergh, Johs., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Bergh, Karl, Overretssagfører. Bergen.

*Berghman, G., Dr. med. Stockholm.

*Bergholm, Lektor. St. Michel, Sverige.

*Bergström, Axel, Landshøvding. Örebro.

Berner, M. H., Kvæstor. Kristiania.

Beyer, F., Boghandler. Bergen.

*Bibliothek, Det Classenske. Nykøbing paa Falster.

*Bibliothek, Det Deichmanske. Kristiania.

Bibliothek, Det store kgl. Kjøbenhavn.

Bibliothek, Det kgl. Stockholm.

*Bing, J., Dr. phil. Kristiania.

Birch-Reichenwald, Statsraad. Kristiania.

*Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
Bjørnson, P., Bureauchef. Kristiania.
Bjørnstad, A. Th., Sogneprest. Lindaas.
Bjørnvall, A., Kaptejn. Kristiania.
*Blackstad, J., Lagmand. Kristiania.
*Blangstrup, J. C., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Blehr, O., Statsminister. Kristiania.
Blichfeldt, R., Apotheker. Mandal.
Blix, A., Sorenskriver. Kongsvinger.
Blix, E., Dr., Professor. Kristiania.
*Bloch, V., Rektor. Fredericia.
*Blom, Andr., Adjunkt. Kristiania.
Blom, Chr., Cand. mag. Skien.
Blom, J., Sorenskriver. Sande, Jarlsberg.
Blom, P., Sogneprest. Gjøvik.
Boeck, C. P., Professor. Kristiania.
Boeck, H., Politilæge. Kristiania.
*Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Bolstad, J. N., Sogneprest. Stryn.
Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.
Borgen, F., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.
Bredal, P. E., Sorenskriver. Ringsaker.
*Bricka, C. F., Arkivar. Kjøbenhavn.
Brinch, Chr., Verftsejer. Kristiania.
Brinchmann, Kr., Cand. mag. Kristiania.
Broch, B., Bankchef. Drammen.
Broch, S., Generalauditør. Kristiania.
Brock, Alb., Skolebestyrer. Throndhjem.
Bruhjell, E. O., resid. Kapellan. Stafang, Kinn.
Brun, J. M., Stiftsprovst. Kristiania.
Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem.
*Bruun, Chr., Dr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Bruun, Julius, Stiftsprovst. Kristiania.
Bugge, F. W., Biskop. Kristiania.
Bugge, K. L., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Bugge, N. M., Byfoged. Fredriksstad.
Bugge, S., Dr., Professor. Kristiania.
Bugge, U., Læge. Ringsaker.
Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.
Bull, Chr., Distriktslæge. Evje.
Bull, Edv., Dr. med. Kristiania.
Burchardt, C. J. B., Kaptejn i Marinen. Kristiania.

Bødtker, Fr., Adjunkt. Kristianssund.

Cappelen, H., Ingeniør. Gimsø Kloster ved Skien.
Cappelen, J. W., Boghandler. Kristiania.
Centralarkivet for Throndhjems og Tromsø Stifter. Throndhjem.
Christensen, Thv., Toldinspektør. Arendal.
*Christensen, W., Stud. mag. Kjøbenhavn.
*Christiansen, A. V. J. L., Amtsforvalter. Stege, Danmark.
Christiansen, C., Frøken. Kjøbenhavn.
Christie, E., Borgermester. Kristiania.
*Clausen, J., Stud. mag. Kjøbenhavn.
*Collett, Alf, Bureauchef. Kristiania.
*Collett, J., Amtmand. Kristiania.
*Collin, Fr., Bankadministrator. Tromsø.
*Conradi, Agnes, Skolebestyrerinde. Kristiania.
Coucheron, P., Skoledirektør. Kristiania.

Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskog.
Daae, Jess, Overretssagfører. Stavanger.
*Daae, L., Dr., Professor. Kristiania.
*Dahl, Kammerherreinde. Moesgaard ved Aarhus.
Dahl, Hans P., Halsøen pr. Mosjøen.
Dahl, J., Distriktslæge. Sandvold, Søndhordland.
Dahl, W. S., Lagmand. Bergen.
*Dahlenborg, C., Rektor. Aarhus.
*Dahlerup, C. G., Pastor emeritus. Kjøbenhavn.
*Dahll, L. Chr., Oberst. Kristiania.
Dahll, T., Bergmester. Kragerø.
Dahlske Skole. Grimstad.
Damberg, Ivan, Overlærer. Helsingfors.
Danchertsen, J., Distriktslæge. Kristiania.
Dannevig, Th., Kaptejn i Marinen. Kristiania.
*„De Unges Samfund". Drammen.
*Delgobe, Ch., Ingeniør. Kristiania.
*„Den gode Hensigt", Selskab i Bergen.
Dessen, H., Boghandler. Tønsberg.
Didrikson, J. F., Driftsassistent. Kristiania.
Dietrichson, L., Dr., Professor. Kristiania.
Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.
Dons, Karl, Skolebestyrer. Throndhjem.
*Drammens offentlige Skole.
Dreyer, C., Kjøbmand. Tromsø.
*Drolsum, Axel C., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.

Due, F., Env. extr. & Min. plénip. Paris.

Edlunds Bokhandel. Helsingfors.
Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.
Eger, Thv., Grosserer. Kristiania.
*Ehrensvärd, A., Greve. Stockholm.
*Ekstrand, A., Oppebørsels-Kommissær. Stockholm.
Ellermann, C., Apotheker. Bergen.
Ellingsen, Grosserer. Kristiania.
*Erichsen, A. E., Rektor. Stavanger.
Erichsen, H., Tredieprest. Hamar.
Erichsen, H. N., Sogneprest. Trysil.
Erichsen, J. W., Sogneprest. Skien.
*Erslev, Kr., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
Esmarch, L., Bureauchef. Kristiania.

Fabritius, H., Sorenskriver. Hjærtdal.
Falch, J. W., Kjøbmand. Larvik.
Falkenberg, B., Bankdirektør. Kristiania.
*Falsen, C., Generalkonsul. Kristiania.
Faye, J. B., Bankchef. Bergen.
Faye-Hansen. D., Byfoged. Drøbak.
Fearnley, H., Overretssagfører. Kristiania.
*Fischer, A., fhv. Sorenskriver. Kristiania.
Flakstad, G., Bryggerieier. Hamar.
Fleischer, B., Toldinspektør. Kristiania.
Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.
*Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.
Fog, H. Poppe, Overretssagfører. Stor-Elvedalen.
Fosse, H., Kirkesanger. Etne.
*Fredrikshalds offentlige Bibliothek.
Fredriksstads Skoles Bibliothek.
Frich, D. Chr. Stiftsprovst. Vang pr. Hamar.
*Fridericia, J. A., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Friele, D. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Friis, C. C. J., Cand. phil. Kjøbenhavn.
Fürst, J. D., fhv. Foged. Kristiania.
*Fürst, V., Grosserer. Kristiania.
Fuglesang, G. R., Fabrikejer. Kristiania.
Furu, O. Amtmand. Kristiania.
*Fyens Stiftsbibliothek. Odense.

Gabrielsen, G., Læge. Østre Thoten.

Gabrielsen, H., Bureauchef. Kristiania.

Gad, G. E. C., Boghandler. Kjøbenhavn.

*Gamborg, E., Politimester. Drammen.

Gedde, W. J. K., Sogneprest. Romedal.

Geelmuyden, B., Ingeniør. Kristiania.

*de Geer, L., Friherre. Universitetskansler. Stockholm.

Generalstabens Bibliothek. Kristiania.

Getz, B., Rigsadvokat. Kristiania.

*Gjellerup, S., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.

Gjertsen, F., fhv. Skolebestyrer. Kristiania.

Gjessing, G. A., Rektor. Arendal.

Gleditsch, Cand. mag. Kristiania.

Gløersen, J., Byfoged. Tromsø.

Gotaas, A., Cand. mag. Bodø.

Graff, F., Skifteforvalter. Kristiania.

Graff, U., Overretssagfører. Ø. Thoten.

Gram, Jens, Konsul. Drammen.

Gran, Chr., Konsul. Bergen.

*Grandison, K. G., Fil. Dr. Stockholm.

Greve, Joh., Cand. mag. Kragerø.

Grimsgaard, C., Toldkasserer. Drammen.

*Groothoff, A. V. H., kgl. Fuldmægtig. Kjøbenhavn.

Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.

*Grünfeld, Dr. med., Overlæge. Kjøbenhavn.

Grønborg, A. T., Lærer. Sarslev Høiskole, Danmark.

Grønvold, A., Expeditionssekretær. Kristiania.

Grønvold, N. C., Bureauchef. Kristiania.

Gulbranson, Carl, Cand. juris, Grosserer. Kristiania.

Guldberg, C. M., Dr., Professor. Kristiania.

*Göteborgs Museums Bibliothek.

Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening.

Haffner, J. F. W., Oberst. Kristiania.

Haffner & Hille, Boghandlere. Kristiania.

*Hagemann, A., Forstassistent. Alten.

Hagemann, T., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Hagen, A. F., Kaptejn. Throndhjem.

Hagen, G., Boghandler. Hammerfest.

Hagen, Oluf S., Kjøbmand. Throndhjem.

Hall, I., Apotheker. Kabelvaag.

*Halvorsen, J. B., Underbibliothekar. Kristiania.

Hamar offentlige Skoles Bibliothek.

Hamar Stiftsseminarium.
Hamburg Stadtbibliothek.
*Hammar, A. N., Sogneprest. Allerum, Sverige.
Hammer, Cand. mag. Arendal.
Hammer, P. N., Sorenskriver. Arendal.
Hammerfest Klubselskab.
Hansen, Generalmajor. Kristiania.
Hansen, A. M., Sogneprest. Kristiania.
Hansen, Aug., Kjøbmand. Kristiania.
Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.
Hansen, C. M., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Hansen, C. N., Cand. phil. Odense. Danmark.
Hansen, H. Fr., Politimester. Kristianssand.
Hansen, H. V., Bankkasserer. Kristiania.
*Hansen, N. S., Overretssagfører. Ibbestad.
Hansson, M. S., Direktør. Kristiania.
*Harboe, Emil, Overretssagfører. Hamar.
*Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.
Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristianssund.
Hauge, J., Telegrafbestyrer. Throndhjem.
Haugesunds Middelskoles Bibliothek.
Heffermehl, Sorenskriver. Kongsberg.
*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Ringsaker.
Heftye, Joh. Th., Godsejer. Østraat paa Ørlandet.
Heftye, P., Ingeniørløjtnant. Kristiania.
Heggtveit, Klokker. Kristiania.
Heiberg, C., Foged. Bergen.
*Heide, A., Cand. juris. Kjøbenhavn.
*Heise, A., Dr., Overlærer. Roskilde.
*Helland, Georg, Cand. philos. Bergen.
Helliesen, H. L., Toldskriver. Kristiania.
Henie, C., Sygehuslæge. Hamar.
*Henrichsen, C., Rektor. Bergen.
*Henriksen, J. H., Kjøbmand. Tromsø.
*Henriksen, O. E., Bankchef. Bergen.
*Herbst, C. F., Justitsraad. Kjøbenhavn.
Herlofsen, H. A., Kjøbmand. Kristianssund.
*Herlufsholms Skoles Bibliothek.
Hertzberg, Ebbe, Professor. Kristiania.
Hesselberg, A., Grosserer. Kristiania.
Hesselberg, Frantz. Kristiania.
*Heymann, Fr., Brygger. Kjøbenhavn.
*Hildebrand, E., Dr. Stockholm.

*Hildebrand, H., Rigsantikvar. Stockholm.
Hille, A. M., Biskop. Hamar.
*Hiort, H. J., Grosserer. Kjøbenhavn.
*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.
*Historiska Föreningen i Lund.
*Historiska Föreningen i Upsala.
Hoel, Th., Overretssagfører. Ø. Thoten.
*Hoff-Rosenkrone, G., Stamhusbesidder. Rosendal pr. Bergen.
Hofforvaltning, H. M. Kongens. Kristiania.
Hofgaard, S. W., Skolebestyrer. Kristiania.
Holck, K., Cand. mag. Kristiania.
*Holck. O. E., Skoledirektør. Hamar.
Holm, Alfred A. London.
*Holm, E., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
Holm, W. S. Eidsberg St.
Holmboe, Joh.s, Distriktslæge. Tromsø.
Holst, E. Blich. Skien.
Holst, E., Dr., Overlærer. Kristiania.
Holst, Th., Fattigforstander. Drammen.
Holt, M. A., Adjunkt. Hamar.
Holta, O., Brugsejer. Skien.
*Hornemann, G., Arkivassistent. Kjøbenhavn.
*Horsens lærde Skoles Bibliothek.
*Huitfeldt-Kaas, H. J., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
Hval, A., Fængselsprest. Throndhjem.
Hveding, J., Provst. Lindaas.
Hygen, B., Bureauchef. Kristiania.
*Höjer, N., Dr., Lektor. Visby.
*Højesterets Justitskontor. Kjøbenhavn.
*Hølaas, A., Foged. Sætersdalen.

Ihlen, Chr., Kommandørkaptejn Kristiania.
Ihlen, J., Høiesterets-Advokat. Kristiania.
Ingstad, C., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.
*Institut, Genealogisk. Kjøbenhavn.
Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.
*Isberg, S. W., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Jacobi lägre läroverk. Stockholm.
Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredriksstad.
Jakobsen, Mikal. Ekern, Melbo.
*Jantzen, A. T., Sogneprest. Gjentofte.
Jarmann, J. P. A., Postmester. Egersund.
Jensen, L., Lærer. Drammen.

Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.
*Jernell, Adjunkt. Lund.
Jessen, G., Postmester. Drammen.
Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Larvik.
Johnsen, Chr., Konsul. Kristianssund.
Johnson, Gisle, Dr., Professor. Kristiania.
Juell, H., Distriktslæge. Kongsvinger.
Jynge, Overlærer. Hamar.
*Jørgensen, A. D., Rigsarkivar. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, C., Adjunkt. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, S., Lærer. Kistrup ved Faaborg.
*Jørstad, Sofie, Frøken. Kristiania.

*Kålund, Kr., Dr., Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.
Kielland, J., Provst. Haugesund.
Kierulf, C., Foged. Kristiania.
Kierulf, O. R., Generalmajor. Kristiania.
Kildal, B., Statsraad. Kristiania.
Kiær, A., Grosserer. Fredriksstad.
Kiær, A. N., Direktør for det statistiske Centralbureau. Kristiania.
Kiær, Fritz, Advokat. Kristiania.
Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.
Kjelsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.
Kjelstrup, V., Sogneprest. Bud.
*Kjær, A., Underbibliothekar. Kristiania.
Klæboe, P., Cand. philos. Kristiania.
Klæbu Seminariums Bibliothek.
Knagenhjelm, L., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
Knap, C. R., Rektor. Lillehammer.
Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.
*Knudtzon, N. H., Grosserer. Kjøbenhavn.
*Koch, L., Provst. Brønshøj, Danmark.
Kolbenstvedt, N. L., Lensmand. Sand, Ryfylke.
Kolberg, Kontorfuldmægtig. Skien.
Kolderup, J., Toldskriver. Bergen.
Kongsbergs Middelskoles Bibliothek.
*Koren, Kr., Stiftsarkivar. Throndhjem.
Krag, H., Vejdirektør. Kristiania.
*Krarup, F., fhv. Registrator ved Geheime-Arkivet. Kjøbenhavn.
Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.
*Kringelbach, G., Arkivar. Kjøbenhavn.

Kristiania Borger- og Realskoles Bibliothek.

Kristiania Handelsgymnasiums Bibliothek.

*Kristiania Kathedralskoles Bibliothek.

Kristiansen, Oskar, Cand. mag. Kristiania.

*Kristianssands Stiftsseminariums Bibliothek.

*Kristianssunds offentlige Skoles Bibliothek.

Krogh, J. C., Bureauchef. Kristiania.

Krohn, W., Konsul. Bergen.

Lambrechts, M., Højesterets-Justitiarius. Kristiania.

Langaard, Chr., Grosserer. Kristiania.

Lange, Stud. philos. Kristiania.

Lange, B., Agent. Marseille.

*Lassen, W., fhv. Bureauchef. Kristiania.

*Lautrup, C. L. A., Auditør. Viborg.

Lehmann, H., Statssekretær. Kristiania.

Lemkuhl, J., Kjøbmand. Bergen.

Lekve, O. T., Udskiftningsformand. Throndhjem.

Lie, Carl, Assessor. Kristiania.

Lieblein, J., Professor. Kristiania.

Lind, Andr. R., Grosserer. Kristiania.

*Lind, H. D., Sogneprest. Rynkeby (Kjærteminde). Danmark.

Lind, J. S., Adjunkt. Kristianssund.

*Lind, Th., Boghandler. Kjøbenhavn.

*Linder, N., Dr., Lektor. Stockholm.

Long, A. A., Apotheker. Moss.

Lorck, F., Konsul. Throndhjem.

Lossius, R., Konsul. Kristianssund.

*Lous, K., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Lützow, A., Cand. med. Hamar.

*Lund, A. D., Forstmester. Skage pr. Namsos.

*Lund, C., Cand. mag. Kjøbenhavn.

*Lund, Chr., Cand. juris. Kristiania.

Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.

*Lund, Tr., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.

Lundgreen, Fr., Grosserer. Throndhjem.

Lyng, O., Premierløitnant i Marinen. Kristianssand.

*Læseforening, Den kvindelige. Kjøbenhavn.

Løennechen, Julius. Kjøbmand. Kristianssund.

Løvenskiold, C., fhv. Statsminister. Vækerø ved Kristiania.

*Løvenskiold, Hs. Excell. Overhofmarskalk. Kjøbenhavn.

Løvland, J., Redaktør. Kristianssand.
*Løvvig, Chr., Lensmand. Førde, Søndhordland.

Mack, Wilh., Konsul. Tromsø.
*Mackeprang, M., Stud. mag. Kjøbenhavn.
Madsen, Olaf, Overretssagfører. Kristiania.
Magnussen, Boghandler. Hamar.
Malling, M. V., Kriminaldommer. Bergen.
*Malmström, C. G., fhv. Rigsarkivar. Stockholm.
*Mansa, C., Godsejer. Danmark.
Mariboe, W. A., fhv. Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
*Marinebiblioteket. Horten.
Marinekommandoens Bibliothek. Kristiania.
*Martens, Alfred, Sanitetskaptejn. Bergen.
*Martens, I. W. St., Cand. Bergen.
Maschmann, A., Apotheker. Kristiania.
Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.
Mathiesen, Henr., Literat. Kristiania.
Mathiesen, Louise, Frøken. Kristiania.
Mejdell, N., Bergmester. Kristiania.
Mejdell, Th., fhv. Forstmester. Ringerike.
Mellbye, Chr., Cand. mag. Kristiania.
Mellbye, Joh., E., Gaardbruger. Grefsheim pr. Hamar.
*Melsted, Cand. mag. Kjøbenhavn.
*Metropolitanskolens Bibliothek. Kjøbenhavn.
Meyer, J. H. H., Overretssagfører. Tønsberg.
*Meyer, Thv., Godseier. Kristiania.
Meyer, Wollert D., Cand. mag. Bergen.
Michelet, A., Grosserer. Kristiania.
Michelet, C., Amtmand. Tønsberg.
Michelet, G., Oberst. Nes ved Tønsberg.
*Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.
Moe, Aug., Kaldskapellan. Herod pr. Farsund.
Moe, I. Moltke, Professor. Kristiania.
Moe, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Mohn, Professor. Kristiania.
Mohr, A, Dr., Sekretær, Kammerherre. Kristiania.
Molde offentlige Skoles Bibliothek.
*Mollerup, W., Dr. phil. Kjøbenhavn.
Monrad, M. J., Dr., Professor. Kristiania.
*Montan, E. V., Dr., Professor. Stockholm.
Morgenstierne, Professor. Kristiania.
Moss, E., Politimester. Tromsø.

Moss Middelskoles Bibliothek.
Motzfeldt, U., Cand. jur. Kristiania.
Moursund, Andr. R., Sagfører. Tromsø.
Müller, W., Distriktslæge. Hønefoss.
*Munk, S., Cand. mag. Kristianssund.
Munk, S., Læge. Porsgrund.
Munthe, Oberstløjtnant. Kristiania.
Munthe, H., Ingeniørkaptejn. Kristiania.
Muus-Falck, A., Overretssagfører. Vidarshof pr. Hjellum.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, T. L. C., Cand. theol. Gjøvik.

Nannestad, Chr., fhv. Sogneprest. Namsos.
*Neergaard, G. V., Stud. juris. Kjøbenhavn.
Nicolaysen, J., Dr. med., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
*Nicoll, Joh., Cand. juris. Kristiania.
*Nielsen, John, Lærer. Kjøbenhavn.
Nielsen, N., Kjøbmand. Kristiania.
*Nielsen, O., Dr., Arkivar. Kjøbenhavn.
*Nielsen, Yngvar, Dr., Professor. Kristiania.
Nielssøn, Thorleif O., Gaardbruger. Dverberg.
Nilsen, Ingar, Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Nilsen, Karl K., Overlærer. Lillehammer.
*Nilsson, A., Løjtnant. Malmö.
*Nisson, Redaktør. Kristiania.
*Noreen, Professor. Upsala.
*Nutzhorn, H., Cand. theol. Askov.
*Nykøbing Kathedralskoles Bibliothek. Falster.
*Nyström, J. F., Docent. Upsala.
„Nøgterhedskaffeen“ i Fredriksstad.

St. Olafs Klub i Drammen.
Olafsen, E., Fuldmægtig. Kristiania.
Olafsen, O., Sogneprest. Ullensvang.
*Olbers, M., Kamrer. Göteborg.
*Olrik, Cand. theol. Kjøbenhavn.
*Olrik, A., Dr. phil. Kjøbenhavn.
*Olsen, Fr., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Olsen, H. A. H., Sorenskriver. Voss.
Olsen, Karl, Expeditionschef. Kristiania.
Olsen, O. T., Sogneprest. Hatfjelddalen.
*Olsen, Olaus, Kæmner. Fredrikshald.
Omsted, A., Godsejer. Grue.

Onsum, O., Verkseier. Kristiania.

Ottesen, Otto, Sorenskriver. Askim.

Ottesen, P. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.

*Otto, Alf, Kontorfuldmægtig. Kristiania.

*Oxholm, Hofjægermester, Godsejer. Rosenfelt ved Vordingborg.

*Pallin, J. R., Rektor. Stockholm.

*Pappenheim, H., Dr. juris. Breslau.

Parelius, Gram, Konsul. Kristianssund.

Parelius, H., Distriktslæge. Aure.

Parelius, R. B., Grosserer. Kristianssund.

Parmann, G. Kr. J., Boghandler. Kristiania.

Paus, Chr., Proprietær. Narverød pr. Tønsberg.

Pedersen, Tord, Cand. mag. Drammen.

*Petersen, Lærer. Allinge paa Bornholm.

Petersen, A. G., Boghandler. Kristiania.

*Petersen, C. T., Kommandør. Kristiania.

*Petersen, H. G., Overpostmester. Kjøbenhavn.

*Petersen, Henry, Dr., Museums-Inspektør. Kjøbenhavn.

Petersen, K., Adjunkt. Hamar.

Petersen, P., Generalkonsul. Kristiania.

Petersen, R., Fængselsdirektør. Kristiania.

Petersen, Siegw., Stud. philol. Kristiania.

Pfefferkorn, F. C., Apotheker. Kristianssund.

Piene, J. C., Fabrikejer. Throndhjem.

Piro, A., Sorenskriver. Hamar.

*Plade-Stoltenberg, Ragna, Frøken. Kjøbenhavn.

*Posse, A. Fr.son, Greve. Stockholm.

Poulsen, Vilh., Sogneprest. Siljord.

*Prebensen, N., Amtmand. Vadsø.

Qvam, A., fhv. Statsraad. Kristiania.

Qvigstad, J., Seminarbestyrer. Tromsø.

Qvisling, J. L., Provst. Fyresdal.

Raabe, H., Overlærer. Kristiania.

Ramm, Advokat. Kristiania.

Rasch, J. G., Kaptejn, Overlæge. Fredrikshald.

Ree, A. H., Gaardbruger. Stor-Ree, Stange.

*Regenburg, T. A. J., Dr., Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.

*Reykjaviks lærde Skoles Bibliothek. Island.

*Ribe Katnedralskoles Bibliothek.
*Rigsarkivets Bibliothek. Kjøbenhavn.
*Rigsarkivets Bibliothek. Kristiania.
*Rigsarkivets Bibliothek. Stockholm.
Riis, B., Kjøbmand. Drammen.
Ring, L., Korpslæge. Kristiania.
*Rist, P. F., Kaptejn. Helsingør.
Rivertz, J. A., Statsadvokat. Tromsø.
Rode, H., Overretssagfører. Røros.
Rogneby, Adolf, Gaardbruger. Ø. Thoten.
Roll, A., Distriktslæge. Namsos.
Roll, Ferd., fhv. Statsraad. Kristiania.
Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.
*Rosendal, H., Folkehøjskoleforstander. Vinding ved Vejle.
*Rosenørn, M. H., Geheimekonferentsraad, Kammerherre. Kjøbenhavn.
Roti, P. J., Seminarlærer. Stord.
Rumohr, Claus. Frønningen.
Rye, N. M., Stiftamtmand. Kristiania.
Rygh, E., fhv. Statsraad. Kristiania.
Rygh, K., Overlærer. Throndhjem.
*Rygh, O., Professor. Kristiania.
Rynning, H. P., Sogneprest. Hole.
Ræder, A., Dr., Skolebestyrer. Kristiania.
Ræder, J., Generalmajor. Fredrikshald.
*Rørdam, H. F., Dr., Sogneprest. Lyngby ved Kjøbenhavn.

Sagen, L. C., Adjunkt. Kristianssand.
Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.
„Samfundet" i Lillehammer.
Sandberg, H. B., Overretssagfører. Hamar.
Sandberg, J., Sogneprest. Evenvik.
Sandberg, O., Cand. Storhamar pr. Hamar.
*Sars, J. E., Dr., Professor. Kristiania.
*Scavenius, L., Kammerherreinde. Gjørslev, Danmark.
Schaanning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.
Schartau, E. W. B., Sogneprest. Skarhult, Kristineberg, Sverige.
*Scheel, A. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Scheel, J. C. B., Sorenskriver. Ø. Thoten.
Schirmer, H. M., Arkitekt. Kristiania.
Schiøtt, Th., Grosserer. Skien.
Schjelderup, G., Byfoged. Bergen.
*Schjelderup, W. M., Overretssagfører. Bergen.
*Schjøth, H., Overlærer. Kristiania.
Schmidt, L., Bogtrykker. Larvik.

Schmidt, O. M., Politifuldmægtig. Bergen.

*Schmidt, V., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

Schneider, J. A., Adjunkt. Skien.

Schou, Chr., Fabrikejer. Kristiania.

*Schousboe, V. C., Sogneprest. Kjøbenhavn.

Schroeter, J. Fr., Cand. real. Kristiania.

*Schrøder, H., Theaterchef. Kristiania.

Schwabe-Hansen, Overretssagfører. Kristiania.

Schwartz, J. J., Grosserer. Drammen.

*Schweigaard, C. H., Advokat. Kristiania.

Schønberg, E., Dr. med., Professor. Kristiania.

*Schøning, S. J., Telegrafbestyrer. Namsos.

*Secher, V. A., Dr. juris, Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Segelcke, L., Oberst, Generaldirektør. Kristiania.

Seglem, J. P. O., Kasserer. Stavanger.

Selmer, F. H., Overretssagfører. Kristianssund.

Selmer, Jørgen, Byfoged. Hammerfest.

Sibbern, G. C., fhv. Minister. Verneklloster, Rygge.

*Silfverstolpe, C., Kammerherre. Stockholm.

*Simonsen, O., Cand. mag. Veile.

*Simonsen, O. K., Provst. Hammerfest.

*Simonsen, P., Kjøbmand. Kristiania.

*Skaar, J. N., Biskop. Throndhjem.

*Skiens offentlige Bibliothek.

*Skiens offentlige Skoles Bibliothek.

*Skjoldborg, J. G., Amtmand. Lillehammer.

*Smålands Nations Bibliothek. Lund.

*Smålands Nations Bibliothek. Upsala.

Smith, H., Byfoged. Kristianssund.

Smith, H. C., Overretssagfører. Kristiania.

Sollied, H. O., Forvalter. Rotvold Asyl, Throndhjem.

Sollied, Olaf, Læge. Gaustad, Kristiania.

*Sommer, Chr., fhv. Distriktslæge. Nakskov.

Sommerfeldt, H. S., Foged. Gjøvik.

*Sorø Akademis Bibliothek.

Spørck, A., Kaptejn. Throndhjem.

Stabell, G. B. N., Skolebestyrer. Throndhjem.

*Stabell, H., Redaktør. Fredriksstad.

*Stage, C., Boghandler. Kjøbenhavn.

*Stang, E., fhv. Statsminister. Kristiania.

Stang, N. A., Grosserer. Fredrikshald.

Stavanger Kommunebibliothek.
Stavanger offentlige Skoles Bibliothek.
Steen, Carl, Kjøbmand. Hamar.
Steen, C. J., Lensmand. Lurø.
Steen, D., Fabrikejer. Kristiania.
*Steen, F., Sorenskriver. Førde.
Steen, J., Sorenskriver. Tvedestrand.
*Steenstrup, Joh.s, Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Steinnordh, Dr. theol. & phil., fhv. Lektor. Linköping.
*Stemann, Hofjægermesterinde. Helsingør.
Stenersen, L. B., Dr., Professor. Kristiania.
Stenersen, Vilhelm, Proprietær. Ø. Aker.
*Stockholms högre Lärarinne-Seminariums Bibliothek.
*Stockholms Norra Latinläroverks Bibliothek.
Stoltz, Gerh., Stud. philol. Kristiania.
*Storm, Gustav, Dr., Professor. Kristiania.
Storm, O., Lodsoldermand. Horten.
Storthingets Bibliothek. Kristiania.
*Strøm, B., Stiftamtmand. Tromsø.
*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.
Strøm, H. M., Sorenskriver. Stavanger.
*Strøm, Th., Overlærer. Jægerspris ved Kjøbenhavn.
Strømme, P., Provst. Elverum.
Stub, H. J. B., Provst. Strandebarm.
*Studenterforeningens Bibliothek. Kjøbenhavn.
*Studentersamfundets Bibliothek. Kristiania.
*Studentkårens Bibliothek. Upsala.
*Styffe, C. G., fhv. Overbibliothekar. Stockholm.
*Sunde, E., Grosserer. Kristiania.
*Sundt-Hansen, Carl, Genremaler. Kjøbenhavn.
*Svegaard, P., Folkehøjskoleforstander. Sorø.
Svendsen, P., Apotheker. Tromsø.
Sverdrup, J., Sagfører. Frolands Verk.
Sæhlie, A., Brugseier. Vang, Hedemarken.
Sætren, G., Kanaldirektør. Kristiania.
*Södermanlands och Nerikes Nation. Upsala.
*Söderwall, K. F., Adjunkt. Lund.
Sølsnæs, A., Kirkesanger. Vistdal, Nesset.
Sønnichsen, Sogneprest. Ramnes.
*Søraas, M. S., Skolebestyrer. Kristiania.
*Sørensen, A., Cand. mag. Hobro.
*Sørensen, C. Th., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Sørenssen, A., fhv. Statsraad. Rygge.

*Taranger, A., Arkivassistent. Kristiania.

*Taube, B., Baron, Amanuensis. Stockholm.

Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.

*Thaulow, Fr., Læge. Skjærdalen, Vikersund.

*Theisen, K., Skoledirektør. Kolding.

*Thiele, J., Cand. juris. Kjøbenhavn.

*Thiset, A., Arkivfuldmægtig. Kjøbenhavn.

*Thomle, E. A., Arkivfuldmægtig. Kristiania.

Thomle, Helene, Frøken. Kristiania.

Thoresen, J. H., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Thorkildsen, Cand. Porsgrund.

Thorne, H. P., kgl. Fuldmægtig, Kammerherre. Stockholm.

*Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.

*Thrige, S. B., Professor. Kjøbenhavn.

Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.

Thurmann, B., fhv. Provst. Kristiania.

Tillisch, C. F., Sorenskriver. Larvik.

Torgersen, Halvor, Kjøbmand. Kristiania.

Treschow, F., Jernverksejer, Kammerherre. Larvik.

Treschow, M., Konferentsraad. Kjøbenhavn.

*Trier, Ludvig, Cand. phil. Kjøbenhavn.

*Trolle-Bonde, Carl, Greve. Trolleholm, Sverige.

*Tromsø kommunale Bibliothek.

*Tromsø Stiftsseminariums Bibliothek.

*Trägårdh, L. J., Sogneprest. Kjerstorp, Sverige.

Tvethe, M. B., Overretssagfører. Kristiania.

Twietmeyer, A., Boghandler. Leipzig.

Tønsberg, Chr., Generalkonsul. Nordstrand.

Ugland, Bankkasserer. Arendal.

Ullmann, A., Skolebestyrer. Kragerø.

Unger, C., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Unger, C. R., Dr., Professor. Kristiania.

*Universitetsbiblioetheket i Kjøbenhavn.

*Universitetsbibliotheket i Kristiania.

Universitetsbibliotheket i Lund.

Universitetsbibliotheket i Upsala.

*Urbye, C. A., Sorenskriver. Eker.

*Wad, G., Cand. polit. Kjøbenhavn.

*Warmuth, Carl, kgl. Hof-Musikhandler. Kristiania.

*Wedberg, J. P., Justitieråd, Stockholm.

Wedel-Jarlsberg, H., Baron, Jernverksejer. Bærum.
Wedel-Jarlsberg, H., Godsejer. Bogstad.
*Wegener, C. F., Dr., Geheime-Konferentsraad, fhv. Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.
*Weibull, M., Dr., Professor. Lund.
Weisse, Fr., Cand. mag. Kristiania.
*Vemmetofte Klosters Bibliothek. Danmark.
Wennevold, Henrik, Stud. philol. Kristiania.
Wessel-Berg, A., fhv. Sorenskriver. Kongsvinger.
*Westling, G. O. F., Rektor. Sundswall.
*Westrum, A., Lærer. Levanger.
*Vexiö högre Elementarläroverk.
Vibe, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Viborg Kathedralskoles Bibliothek.
*Videnskabernes Selskab, Det kgl. norske. Throndhjem.
Wiese, Gerhard. Ø. Lunner, Hadeland.
Wiese, S., Konsul. Fredriksstad.
Wiese, Th., Konsul. Kristiania.
*Wieselgren, H., Bibliothekar. Stockholm.
*Willer, M., Varemægler. Kjøbenhavn.
*Vinding Læseforening pr. Veile.
Winsnes, S., Sogneprest. Faaberg.
*Vinther, I. N., Lærer. Birkerød, Danmark.
*Winther, Th., Overlærer. Drammen.
*Wintherhjelm, Kr., Redaktør. Stockholm.
*Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Stockholm.
Vogt, A., Overretssagfører. Kristianssand.
Vogt, Fr., Læge, Tvedestrand.
Vogt, G., Brigadelæge. Fredrikshald.
*Vogt, L. J., Toldinspektør. Fredrikshald.
Vogt, N., fhv. Amtmand. Kristiania.
Voss, V., Rektor. Aalesund.
Woxen, Fr., Expeditionschef. Kristiania.
Woxen, K., Konsul. New-York.
Væringsaasen, Helge, Gaardbruger. Elverum.

Zeier, J., Overretssagfører. Hamar.

Øie, O. Soknedalen.
Østbye, N., Cand. mag. Kristiania.
*Østgaard, H. R., Cand. juris. Lensmand. Lom.

*Øverland, O. A., Cand. philos. Kristiania.
Øverland, O. H., Lensmand. Stavanger.

